

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Johanas Baltrimas

TEISMO PRECEDENTAS: AUTORITETAS IR VEIKIMAS

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2017

Disertacija rengta 2012–2016 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Egidijus Kūris (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė - 01 S)

Turinys	
Įvadas	5
I dalis. Teismo precedento autoritetas ir jo prielaidos	25
1. ARGUMENTAI UŽ TEISMO PRECEDENTO AUTORITETĄ.....	28
1.1. Vertybiniai argumentai	28
1.2. Pragmatiniai argumentai	41
1.3. Rėmimosi precedentais neišvengiamumas	50
1.4. Iš anksto nulemta teisės prasmė	53
2. ARGUMENTAI PRIEŠ TEISMO PRECEDENTO AUTORITETĄ	63
2.1. Teisės lankstumo poreikis	64
2.2. Teismų teisėkūros įgaliojimai	72
3. TEISMO PRECEDENTO AUTORITETAS	75
3.1. Teismo precedento autoriteto pripažinimas praktikoje	76
3.2. Teisėjo nesutikimas su taikytinu precedentu	78
3.3. Precedento savasis autoritetas	80
4. NEVIENODAS TEISMO PRECEDENTO AUTORITETAS	82
4.1. Anglosaksų teisės tradicija.....	84
4.2. Romanų-germanų teisės tradicija.....	88
4.3. Tarptautinės jurisdikcijos	90
4.4. Užsienio teismų sprendimai	92
4.5. Vertikalus ir horizontalus veikimas	93
4.6. Precedento autoritetas Lietuvoje	99
5. TEISMO PRECEDENTO AUTORITETO OPTIMALUMAS.....	105
II dalis. Precedentų (ne)taikymas	109
1. VADOVAVIMOSI PRECEDENTAIS MODELIAI	110
1.1. Faktų panašumas ir precedento analogija	114
1.2. Taisyklės	120
1.3. Principai	124
1.4. Argumentai.....	126
1.5. Tikslai.....	131
1.6. Rezultatas	132
1.7. Vyraujanti jurisprudencija.....	133
2. PRECEDENTO TAIKYMO SRITIS	136
2.1. Precedentinės teisės plėtojimas	140
2.1.1. <i>Faktinių skirtumų reikšmė</i>	149
2.1.2. <i>Taisyklė ir eksplicitiškai pateiktų išaiškinimų autoritetas</i>	156

2.1.3.	<i>Principai</i>	167
2.1.4.	<i>Argumentai</i>	170
2.1.5.	<i>Tikslai</i>	172
2.1.6.	<i>Rezultatas</i>	177
2.1.7.	<i>Vyraujanti jurisprudencija</i>	178
2.2.	<i>Precedentai mažiau panašiose bylose</i>	182
2.3.	<i>Skirtingų modelių sąveika atskiriant netaikytinus precedentus</i>	195
3.	PRECEDENTO ĮVEIKIMAS	196
3.1.	<i>Įveikimo prielaidos</i>	199
3.1.1.	<i>Objektyvi būtinybė</i>	200
3.1.2.	<i>Konteksto pokyčiai</i>	203
3.1.3.	<i>Geriausio sprendimo paieška – precedentinės teisės plėtojimas</i>	206
3.1.4.	<i>Precedentų įveikimas sprendžiant jų konkurenciją</i>	212
3.1.5.	<i>Atsižvelgimas į precedento doktrinos siekius</i>	215
3.1.6.	<i>Bihevioristinis aspektas</i>	217
3.2.	<i>Procedūriniai klausimai</i>	220
3.2.1.	<i>Nukrypimo latentiskumas</i>	220
3.2.2.	<i>Ar teismai gali nukrypti nuo aukštesnės pakopos teismų precedentų</i> ..	222
3.2.3.	<i>Precedentų galiojimas laiko požiūriu: įveikimo atidėjimas ir proceso atnaujinimas</i>	226
	<i>Išvados</i>	237
	<i>Naudoti šaltiniai</i>	239

Įvadas

PROBLEMA IR AKTUALUMAS

Pagrindinis šiame darbe tiriamas klausimas yra kada ir kokiais pagrindais vadovaujamosi teismų precedentais arba nuo jų nukrypstama. Netinkamai išsprendus šį klausimą, teismo precedentas gali suveikti per griežtai arba tapti nepaisomas. Ignoruojant teismų precedentes nukenčia asmenų lygiateisiškumo, teisės apibrėžtumo ir daug kitų siekių, o precedentais vadovaujantis per griežtai jie gali būti taikomi situacijose, kuriose jų pateikiamas atsakymas nėra teisingiausias.

Kontinentinėje teisės tradicijoje teismų precedentų autoritetas buvo ilgą laiką neigiamas ir tai gali lemti abiejų šių kraštutinių pasireiškimą. Šios tradicijos teisininkai gali būti pratę statutinėje teisėje¹ visada rasti ieškomą atsakymą – statutinė teisė paprastai laikoma pateikiančia baigtinį sąrašą teisės normų, o precedentinė – ne. Dėl to naujai pradėjus remtis precedentine teise gali būti per dažnai tikimasi rasti atsakymą precedentinėje teisėje, o tai lemtų tendenciją dažniau remtis esamais precedentais užuot kūrus naujus, kurie labiau atitiktų individualios situacijos ypatybes. Taikant precedentinę teisę visada reikia turėti omenyje, kad joje gali nebūti normos sprendžiamai bylai. Net kai galima rasti iš pirmo žvilgsnio taikytinų precedentų, precedentinėje teisėje sprendžiamu klausimu iš tikrųjų gali būti spraga. Bylą sprendžiančiam teismui tada tektų išaiškinti, kad tokiu atveju neturi būti vadovaujamosi nė vienu iš ankstesnių precedentų, ir imtis sukurti naują precedentą. Pripratus visada atsakymo ieškoti tik statutinėje teisėje, į teisinę sąmonę gali būti pernelyg stipriai įsiviešėjusi ši statutinės teisės savybė – kad joje egzistuoja normos, taikytinos visoms situacijoms (jeigu jos nėra tekste, tada normą galima rasti tarp įstatymo eilučių, remiantis analogija, teisės principuose ar pan.). Precedentinė teisė yra kitokia – ji yra aiškiai užpildžiusi teisinio reguliavimo

¹ Statutinės teisės terminas darbe vartojamas apibūdinti įstatymų leidėjo priimtą rašytinę teisę ir neapima individualių teisės taikymo aktų, teismų precedentų, paprotinės teisės. Šis terminas pasirinktas dėl patogumo, kadangi įstatymų leidėjo priimamiems aktams dažnai būna teikiami skirtingi pavadinimai (pvz., įstatymai, kodeksai, nutarimai ir kt.).

piramidę tik tose dalyse, su kuriomis teismai anksčiau buvo susidūrę, ir daugeliui atvejų ankstesni precedentai netinka.

Du svarbiausi aspektai, įeinantys į minėtą klausimą dėl vadovavimosi precedentais, yra (1) nustatymas, ar sprendžiama ir precedentinė bylos yra analogiškos, bei (2) teismo precedento įveikimas. Kaip buvo minėta, kai kuriems atvejams precedentinės teisės „piramidė“ gali būti neužpildyta. Tada yra svarbu nesuklysti pasiremiant precedentu iš kaimyninės srities – atskirti, ar bylos analogiškos.

Taip pat precedentinė teisė nuo statutinės skiriasi tuo, kad ji neturi apibrėžtos koregavimo procedūros. Įstatymų leidėjas gali nustatyta tvarka keisti statutinę teisę bet kada, o teismai – tik susidūrę su byla, kuri yra panaši į norimą įveikti precedentą. Matydami savo praktikoje netobulumų teismai negali jų ištaisyti tučtuojau, o privalo sulaukti panašios bylos ir tik tada įveikti savo precedentą. Paprastai teismai savo praktiką koreguoja, kada precedentas pasensta, tampa netinkamas dėl pasikeitusio socialinio konteksto, jame būna palikta klaida ir pan. Šios sąlygos ir jų taikymas konkrečiose situacijose yra labai sudėtingas klausimas. Kai šios sąlygos tinkamai neapibrėžtos, gali susiklostyti nepageidautinų kraštutinių – remiamasi pasenusiais precedentais arba precedentai įveikiami dažnai ir be svara pagrindo.

Kada teismo precedento autoritetas nepripažįstamas, kyla grėsmė, kad šie du procesai² vyks jų neįvardijant ir nepateikiant argumentų. Teisėtyroje pripažįstama, kad toks nutylėjimas yra žalingas reiškinys³. Panašios bylos būna sprendžiamos panašiai visose Vakarų tradicijos teisės sistemose – net tose, kur teismo precedento autoritetas oficialiai nepripažįstamas. Kadangi teismų precedentai yra neišvengiami bet kuriuo atveju, dilema yra ne „ar turėti teismo precedento doktriną“, o „ar turėti artikuliuotą, gerai apgalvotą ir, pageidautina,

² Atsisakymas vadovautis precedentu, kada bylos nėra analogiškos, bei precedento įveikimas.

³ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al. On The Philosophy Of Precedent Proceedings Of The 24th World Congress Of The International Association For Philosophy Of Law And Social Philosophy, Beijing, 2009*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2012, p. 48–49; JACOB, M. *Precedents and Case-Based Reasoning in the European Court of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 279; SCHAUER, F. *Thinking Like a Lawyer. A New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge: Harvard University Press, 2009, p. 60; SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining the Overruling of U. S. Supreme Court Precedent. *Journal of Politics*, 2001, Nr. 63, p. 1; ir kt.

teisingą precedento doktriną, ar pasikliauti implicitine, neartikuluota ir greičiausiai neteisinga precedento doktrina“⁴.

Teisinėje sistemoje nesant kriterijų, kuriais remiantis sprendžiama vadovautis teismų precedentais, gali būti nukrypstama į precedento autoriteto kraštutinumus, nukentėti teismo precedento autoriteto prielaidos, teismų sprendimai gali atrodyti neįtikinančiai ir tapti sunkiai nuspėjami. Tai gali paversti teisės sistemą nestabilia, o tai užsienio specialiojoje literatūroje būna nurodoma kaip viena iš Lietuvos ekonomikos ir teisės sistemos raidą slopinančių priežasčių⁵.

Kai kuriose situacijose atskiroms teismo precedento autoriteto prielaidoms vadovavimasis precedentu, nukrypimas nuo jo gali pasitarnauti nevienodai. Pavyzdžiui, atliktas tyrimas padėjo nustatyti, kad teismui atsisakius remtis precedente teismo *ultra vires* suformuotais išaiškinimais paprastai nėra pažeidžiamas lygiateisiškumo principas⁶, o jeigu išaiškinimas buvo suformuluotas po to, kai sprendžiama byla atsidūrė teisme, nuo jo nukrypus iš esmės nenukentės ir šalių teisėti lūkesčiai⁷. Žinodami ne tik pareigą vadovautis precedentu, bet ir kokioms vertybėms tai pasitarnauja ar kenkia, būsime pajėgūs tiksliau įvertinti, kas konkrečiose situacijose užtikrins optimaliausiai subalansuotą šių vertybių apsaugą – vadovavimasis ar atsisakymas vadovautis precedentu.

Nesant apibrėžtų rėmimosi precedentais kriterijų, sprendimas taikyti precedentą arba nuo jo nukrypti gali atrodyti neįtikinančiai. Teismų praktikos nenuoseklumas gali kelti nepasitenkinimą viešojoje erdvėje, ypač jeigu praktika kelia abejonių dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo nenuoseklumo – pavyzdžiui, už lengvesnius nusikaltimus būna skiriamos didesnės bausmės negu už sunkesnius ir pan. Be to, kada precedentai

⁴ GOLDSTEIN, L., *et al. Precedent in Law*. Oxford: Clarendon Press, 1987, p. 157.

⁵ EMMERT, F. Administrative and Court Reform in Central and Eastern Europe. *European Law Journal*, 2003, Nr. 9, p. 299.

⁶ Panašiai kaip vertindami, ar viešojo administravimo subjektas nediskriminavo asmens, paprastai diskriminavimu nelaikytume nukrypimo nuo ankstesnio niekada netaikyto savo išaiškinimo – diskriminavimu greičiausiai būtų pripažįstamas skirtingas analogiškų situacijų išsprendimas.

⁷ Lūkesčiai šiuo atveju nenukentėtų, nes pasirinkdami savo elgesį asmenys negalėjo atsižvelgti į precedentą, kadangi jis dar nebuvo atsiradęs.

ignoruojami arba į juos yra referuojama be jokio pagrindimo, paaiškinimo, lieka neaišku, kaip ir kodėl jais buvo pasiremta, todėl sunku jais remtis numatant būsimus sprendimus. Apibrėžta teismo precedento doktrina padeda užtikrinti teisės nuspėjamumą. Kada precedento doktrinos taisyklės pasižymi apibrėžtumu, visiems yra žinomos, pasidaro lengviau nuspėti, kada precedentu bus vadovaujama.

Vadovavimosi precedentais kriterijų poreikį patvirtina tai, kad teisiniame diskurse nenuosekliai vertinama tiek teismo precedento sąvoka, tiek jo statusas. Teisėtyroje nėra vieningo sutarimo dėl to, kas turėtų būti laikoma teismo precedento saistančiu elementu, populiarios *ratio decidendi* kategorijos apibrėžimai dažnai yra prieštaringi ir migloti.

Dalis vadovavimosi teismų precedentais kanonų gali būti vertinama nevienareikšmiškai, tačiau blogiau už blogus kanonus yra jų nebuvimas – naudingiau turėti apibrėžtą remimosi precedentais metodologiją (tiek griežto, tiek silpno precedento autoriteto teisės sistemoje), negu neturėti jokios ir ankstesne praktika vadovautis chaotiškai, be aiškių taisyklių. Kiekvienai teisės sistemai yra naudinga išplėtotą metodologiją, kuri padėtų atskirti, kada precedentas turi būti įveikiamas, kada precedentas turi būti taikomas bei kada bylos nėra analogiškos ir dėl to reikia kurti naują precedentą. Teismo precedento veikimo Lietuvoje analizė gali būti naudinga savirefleksijai ir tikimasi, kad kartu su disertacijos dalimi apie teismo precedento veikimą užsienyje suteiks naudingą postūmį diskusijoms ir tobulėjimui Lietuvos teisės moksle, studijose ir teisės taikymo praktikoje.

Iširtumas užsienyje

Užsienyje teismų precedentų veikimo klausimu galima rasti daug skirtingų pozicijų. Manoma, kad ateityje Vakarų teisės tradicijos valstybėse precedentinė teisė įgyja vis svarbesnį vaidmenį⁸. Sunku surasti naujesnių mokslo darbų, kuriuose būtų neigiamas precedento vaidmuo kontinentinėje Europos teisėje, o tai stipriai prieštarauja anksčiau pasaulyje vyravusiam

⁸ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 138–140.

įsitikinimui, kad rėmimasis teismų precedentais kontinentinei Europai nebūdingas. Dėl šio naujai kylančio požiūrio atsiranda klausimų, kaip remtis precedentais – dažnai mechaniskas svetimos teisinės sistemos elementų perėmimas laikomas žalingu. Šiuo atveju toks elementas būtų anglosaksiška rėmimosi teismų precedentais metodologija. Dėl to yra reikalingas esminis jos persvarstymas ir įvertinimas, kokių unikalių šios metodologijos elementų gali iškilti kontinentinėje Europoje. Romanų-germanų teisės sistemose teismo precedento veikimas plačiausiai imtas analizuoti XXI amžiuje A. Barako, C. Baudenbacherio ir S. Planzerio, V. Fono ir V. Parisi, D. N. MacCormicko ir D. N. Summerso, T. Groppi, M. C. Ponthoreau, J. Komáreko, R. Siltalos darbuose. Anglosaksiškoje teisėtyroje teismo precedentas nagrinėjamas ilgesnį laikotarpį: XX a. žymiausi šią sritį tyrę autoriai yra R. Crossas ir J. W. Harrisas, A. L. Goodhartas, J. Stone'as, A. W. B. Simpsonas. Naujausioje anglosaksiškoje literatūroje ši tematika būdinga L. Alexanderio, E. H. Caminkerio, M. J. Gerhardto, J. F. Harty, K. Kresso, G. Lamondo, F. Schauerio darbams. Taip pat pastaruoju metu teisėtyroje dažnai nagrinėjamas teismo precedento vaidmuo Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) praktikoje⁹. Taigi, užsienio teisėtyroje auga dėmesys teismo precedento vaidmeniui romanų-germanų teisės tradicijoje. Taip pat visoje tirtoje literatūroje galima pastebėti, kad diskusija dėl to, kaip veikia teismų precedentai, yra aktyvi ir joje galima rasti itin prieštaringų nuomonių, o tai tik patvirtina tiriamo klausimo aktualumą – be kita ko, poreikį ieškoti bendrų išeities taškų skirtingose pozicijose bei poreikį suprasti teismo precedento doktrinos plėtotę romanų-germanų teisės tradicijoje.

Ištirtumas Lietuvoje

⁹ JACOB, M. Precedents <...>; LUPU, Y.; VOETEN, E. Precedent in International Courts: A Network Analysis of Case Citations by the European Court of Human Rights. *British Journal of Political Science*, 2012, Nr. 42; POPOVIĆ, D. The role of precedent in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. *The European Convention on Human Rights, a living instrument*, Bruxelles: Bruylant, 2011; TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European Precedent Law. *European Review of Private Law*, 2008, Nr. 16.

Lietuvos teisėtyroje galima aptikti su teismo precedento klausimu susijusių darbų, tačiau juose paprastai telkiamasi ne į teismo precedento taikytinumo temą, kuri pristatoma šioje disertacijoje, o labiausiai akcentuojamas teismų praktikos kaip teisės šaltinio statuso klausimas¹⁰. Toks tyrimo pjūvis buvo pasirinktas ir 2004 m. Vilniaus universitete užbaigtame disertaciniame tyrime „Teisminio precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje“, kuriame buvo keliamas tikslas ištirti teismų precedentų, teismų praktikos kaip teisės šaltinio statusą¹¹. Šiame darbe pristatomu tyrimu buvo analizuojamas nukrypimo nuo teismų precedentų klausimas, kuris Lietuvos teisėtyroje pripažįstamas aktuali¹². Toks tyrimas Lietuvos teisėtyroje anksčiau nebuvo atliktas.

TYRIMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Vadovaujantis teismų precedentais tam tikros vertybės gali būti apginamos, bet kartu kitos gali ir nukentėti. Tyrimo **tikslas** yra rasti, koks vadovavimasis teismų precedentais geriausiai užtikrina teisės ginamų vertybių apsaugą. Šiam tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**: (1) nustatyti, kaip teismų precedentai veikia Vakarų teisės tradicijoje, (2) identifikuoti vertybes, kurioms gali pasitarnauti ar pakenkti vadovavimasis precedentais, bei (3) įvertinti vadovavimosi teismų precedentais būdų poveikį šių vertybių apsaugai. Tokia tyrimo kryptis pasirinkta siekiant didžiausio potencialo suteikti teigiamą postūmį teismo precedento doktrinos raidai Lietuvoje ir pasiekti tyrimo tikslą. Į

¹⁰ AMBRASIENĖ, D.; CIRTAUTIENĖ, S. The Role of Judicial Precedent in Judicial Practice of Lithuania. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116); BARANAUSKAS, E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116); BERKMANAS, T. Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija: motyvai ir problemos. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 2(44); GUMBIS, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, t. 76; JOKUBAUSKAS, R. Teisminio precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95); KŪRIS, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116); LASTAUSKIENĖ, G.; ŠINKŪNAS, H. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, t. 65; SAGATYS, G. Teismo precedentas Lietuvoje: konstitucinė maksima ir jos įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2009, Nr. 2(72); ŠIMAŠIUS, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 2(44); ir kt.

¹¹ VASILIAUSKAS, V. *Teisminio precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.

¹² JARAŠIŪNAS, E. Oficialios konstitucinės jurisprudencijos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 1(115), p. 41; 43.

tyrimo objektą įeina teismo precedento veikimas Vakarų teisės tradicijoje. Aptariami rėmimosi teismų precedentais įrankiai vertinami atsižvelgiant į jų poveikį teismo precedento autoriteto prielaidoms ir užsienio teisinių sistemų, kuriose jie veikia, ypatumus. Tikimasi, kad tokia tyrimo prieiga gali suteikti postūmį Lietuvos teisinei sistemai tobulėjimo linkme.

Pirmuoju uždaviniu siekiama nustatyti, kokia yra dabartinė vadovavimosi teismų precedentais Vakarų teisės tradicijoje padėtis. Jos pažinimas leidžia tiksliau identifikuoti teismų precedentų veikimo charakteristikas, potencialias jų priežastis. Tai atliekama analizuojant specialiąją literatūrą, kurioje pristatomas teismų precedentų veikimas, bei tiriant šioje literatūroje pateikiamus empirinius duomenis (pvz., nukrypimo nuo teismų precedentų dažnis, ryšys su kitais veiksniais ir pan.).

Antrasis uždavinys reiškia surinkimą visų specialiojoje literatūroje minimų argumentų už ir prieš vadovavimąsi teismų precedentais. Šių argumentų pasireiškimą galima itin aiškiai matyti dviejuose kraštutiniuose – kai precedentais vadovaujama ypač griežtai arba kai precedentų nepaisoma. Modeliai, kuriuose nuo precedentų nukrypstama per dažnai arba per retai, leidžia matyti, kodėl apskritai turėtume atsižvelgti į teismų precedenus. Argumentai už ir prieš vadovavimąsi teismų precedentais šiame darbe vadinami teismo precedento autoriteto prielaidomis. Tokių prielaidų identifikavimas gali padėti tiksliai nustatyti, kas konkrečiose situacijose optimaliausiai pasitarnautų dichotomiškoms vertybėms – vadovavimasis ar atsisakymas vadovautis teismo precedentu.

Trečias uždavinys yra ištirti optimalios teismo precedento autoriteto prielaidų apsaugos užtikrinimo įrankius: (1) analizuojami vyraujantys rėmimosi precedentais modeliai, nusakantys, kas yra ir turėtų būti laikoma saistančiu teismo precedento elementu (kuria jo dalimi vadovaujama tik tiek, kiek ji įtikina, o kuriai paklūstama kaip autoritetingai)¹³; (2) su šiais modeliais

¹³ Šiame darbe vartojamas terminas „vadovavimosi precedentu metodas“, kuris suprantamas kaip netapatus terminui „vadovavimosi precedentu modelis“ – pastarasis vartojamas kaip konceptualiai

susiję kriterijai, į kuriuos galima atsižvelgti vertinant, ar sprendžiama byla yra analogiška precedentinei (ir todėl turi būti sprendžiama taip pat); (3) kriterijai ir pagrindai, į kuriuos atsižvelgdami teismai nusprendžia nukrypti nuo precedentų analogiškose bylose ir įveikti ankstesnius precedentes; (4) sprendiniai procedūriniuose rėmimosi teismų precedentais klausimuose, kurie gali pasitarnauti prieš tai identifikuotoms vertybėms (be kita ko, prievolė pagrįsti teismo precedento įveikimą, teismų precedentų galiojimas laiko požiūriu ir vertikalus teismų precedentų veikimas).

METODIKA

Svarbiausi tyrime naudoti metodai yra teismų sprendimų tyrimas, metaanalizė ir interviu. Savarankiškas vertinimas ir nauji pastebėjimai tyrimo metu buvo konstruojami logiškai remiantis identifikuotomis teismo precedento autoriteto prielaidomis. Pagrindinius tyrimo metodus papildė kiti teisėtyrai įprasti metodai: istorinis (tiriant teismo precedento vaidmenį istoriškai, tuo vertinant, ar rėmimasis precedentais yra neišvengiamas), lyginamasis (tiriant teismo precedento vaidmenį užsienyje, renkant iš užsienio praktikos aktualius rėmimosi precedentais kriterijus), lingvistinis (tikrinant kai kurių lotyniškų sąvokų, tarptautinių terminų genezę) ir kt. Išgryninant argumentavimo kriterijus arba vertinant rastuosius tiriamojoje medžiagoje, buvo atsižvelgiama į praktinio pritaikomumo siekį – pernelyg komplikuočių argumentavimo schemų taikymas gali būti praktiškai neaktualus. Teisės aiškinimo metodika neturi būti kaip kampuotas pėsčiųjų takas, per kurį niekas neina, o naudojami per veją išmintu trumpesniu keliu. Jeigu schemą gali suprasti tik retas skaitytojas, vien jos sukūrimas yra nepakankamas rezultatas – darbe siekiama rasti rėmimosi precedentais modelį išlaikant optimalią pusiausvyrą tarp šio modelio tikslumo ir paprastumo, todėl tyrime buvo vadovaujasi siekiu, kad vadovavimosi precedentais kriterijai būtų koncentruoti ir aiškūs. Tikimasi, kad dėl to jie bus nenutolę nuo realiai žmogaus sąmonėje vykstančių sąmoningų ir intuityvių procesų, kurie vyksta vadovaujantis teismų precedentais.

nusakantis precedentų veikimą, o metodas – kaip įrankis modelio rėmuose, pagal kurį modelis įgyvendinamas, yra vadovaujasi precedentu.

Teismų sprendimų tyrimas

Tyrimo metu buvo analizuojami Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo baigiamieji procesiniai aktai, atrinkti pagal rėmimąsi ankstesniais sprendimais indikuojančius raktažodžius. Lietuvos teismų praktika buvo analizuojama siekiant perprasti teismo precedento doktrinos padėtį Lietuvoje – ar teismo precedentui pripažįstamas autoritetas ir, jei taip, – kaip yra vertinama, kada precedentu reikia vadovautis ir kada ne. Disertacijoje yra pristatomi iliustratyviausi tirtuose sprendimuose rasti vyraujančias tendencijas atspindintys praktiniai pavyzdžiai.

Taip pat buvo nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Tirti šio teismo praktiką buvo pasirinkta, kadangi ji ne tik gali pasitarnauti kaip gerosios praktikos pavyzdys, bet ir dėl to, kad joje atskleidžiami Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK) reikalavimai Lietuvos nacionaliniams teismams vadovaujantis savo precedentais (kitos supranacionalinės jurisdikcijos šio klausimo tokia apimtimi nereguliuoja). Be to, šiame darbe yra aptariami Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kitų valstybių teismų praktikos susiję aspektai, kurie išskiriami surinktoje specialiojoje literatūroje.

Metaanalizė

Kitas svarbus disertacinio tyrimo metodas yra metaanalizė. Pasitelkus ją teismų precedentai buvo tiriami nagrinėjant Lietuvos ir užsienio teisėtyros literatūrą. Šiuo metodu buvo aiškinamasi, kaip suprantami, įprasminami teismų precedentai anksčiau atliktuose tyrimuose. Šaltiniai buvo atrenkami pagal raktinius žodžius, liudijančius, kad darbe aptariama teismų precedentų veikimo problematika, bei sekant šiuose šaltiniuose pateiktomis nuorodomis į kitus darbus. Surinktoje literatūroje buvo nagrinėjamos kitų autorių nuomonės apie teismų precedentes filosofiniais, vertybiniais, ekonominiais aspektais. Teisėtyros literatūra taip pat panaudota kaip šaltinis renkant duomenis apie užsienio teismų praktiką darbe tiriamais klausimais. Disertacinio tyrimo tikslui

reikalinga informacija susistemintai pateikiama disertacijos tekste. Daugiausia tyrimui buvo naudoti L. Alexanderio, A. Barako, R. Crosso ir J. W. Harris, D. N. McCormicko ir R. S. Summerso, F. Schauerio, R. Sitalos ir J. Stone'o darbai.

Interviu

Tyrimo metu buvo atlikti kokybiniai giluminiai pusiau struktūruoti interviu su specialistais. Šie interviu yra viena iš tyrimo priemonių identifikuojant teismo precedento doktrinos problematiką – jie gerokai prisidėjo nustatant, kurie teismų precedentų veikimo aspektai yra aktualiausi. Interviu respondentais buvo atrenkami mokslininkai, publikavę mokslo darbų, kuriuose analizuota teismo precedento doktrina ar jai gretimi klausimai. Apklausiamų specialistų imties dydis nustatytas vadovaujantis duomenų prisodrinimo principu – duomenis nustota rinkti pastebėjus, kad per interviu pradėta gauti pasikartojanti informacija. Į anketą buvo įtraukti klausimai apie, respondento manymu, svarbiausias su teismų precedentų taikymu susijusias problemas, teismo precedento autoritetą Lietuvoje ir kriterijus, kuriais reikėtų remtis taikant precedentes¹⁴. Disertacijos teksto vietose, kuriose tiesiogiai remiamasi respondentų atsakymais, yra pateikiamos nuorodos į interviu, nurodant respondento numerį.

Už sutikimą pasidalyti įžvalgomis reiškama padėka interviu respondentams prof. dr. Tomui Berkmanui, prof. dr. Egidijui Bieliūnui, doc. dr. Jauniui Gumbiui, prof. dr. Egidijui Jarašiūnui, doc. dr. Giedrei Lastauskienei, prof. dr. Jevgenijui Machovenko, dr. Gintai Sniedzite, Gaëlle Bontinck, prof. dr. Ericui Millardui, dr. Deimilei Prapiestytei, doc. dr. Petrui Ragauskui, doc. dr. Haroldui Šinkūnui, dr. Vitui Vasiliauskui.

TEORINĖ IR PRAKTINĖ REIKŠMĖ

Darbo praktinė reikšmė, be kita ko, pasireiškia galimybėmis panaudoti jį studijų procese. Surinkta ir apibendrinta medžiaga gali būti naudinga gilinant teisės filosofijos, teisės teorijos žinias bei rengiant susijusios tematikos rašto

¹⁴ Anketos klausimai pateikti darbo priede Nr. 1.

darbus. Taip pat viliamasi, kad, pasitelkus tinkamą sklaidą – konferencijų pranešimus, tolesnes publikacijas, tyrimo rezultatų pritaikymo galimybių ras ir teisės praktikai, taip bus suteiktas postūmis teisinei sistemai plėtoti optimaliausio teismo precedento autoriteto prielaidų užtikrinimo link.

Originalus autoriaus indėlis šiuo darbu pasireiškia ir metaanalizės rezultatais – susisteminta, suklasifikuota ir apibendrinta specialiosios literatūros medžiaga. Tikimasi, kad tai kilsťels Lietuvos mokslinę mintį ant naujos pakopos, nuo kurios atsivers platesnės galimybės plėtoti naujus aktualius tyrimus. Taip pat tyrimo metu buvo aptikta naujų įžvalgų, iš kurių svarbiausios yra šios:

- vertinant precedento taikytinumą kai kurie bylų faktai gali būti skirtingos reikšmės (ne kiekvieno iš jų buvimas ar nebuvimas gali lemti būtinybę remtis arba nukrypti nuo precedento) arba gali kelti laipsnišką panašumo reikalavimą (reiškiantį, kad tos pačios aplinkybės buvimas nebūtinai suponuoja pareigą remtis precedentu – turi būti atsižvelgiama į vidinę jos intensyvumo dimensiją) (skyriaus „Precedento taikymo sritis“ dalyje „Faktinių skirtumų reikšmė“);

- įžvalgos dėl mažesnio precedentiniuose teismų sprendimuose eksplicitiškai suformuluotų išaiškinimų autoriteto, sąlygos nuo jų nukrypti (skyriaus „Precedento taikymo sritis“ dalyje „Taisyklė ir eksplicitiškai pateiktų išaiškinimų autoritetas“);

- savarankiškai buvo sukonstruotas argumentavimo modelis, pagal kurį turi būti atsižvelgiama į teismo precedente pasitelktus vertinimo kriterijus (skyriaus „Rėmimosi precedentais modeliai“ dalyje „Argumentai“);

- požymiai, pagal kuriuos konkrečiais atvejais galima nuspėti būsimą teismo nukrypimą nuo savo precedento (skyriaus „Precedento taikymo sritis“ dalyje „Argumentai“);

- tikslų vaidmuo nukrypstant nuo teismų precedentų (skyriaus „Precedento taikymo sritis“ dalyje „Tikslai“);

- teismų precedentų taikytinumo standarto įvairialypiškumas (skyriuje „Precedentai mažiau panašiose bylose“);

- apibendrinimai dėl teismo precedento autoriteto (skyriuje „Teismo precedento autoritetas“).

GINAMIEJI TEIGINIAI

Tyrimo metu nagrinėti šie ginamieji teiginiai:

1. Teismų precedentai privalo turėti ir turi autoritetą. Jo egzistavimo nepaneigia oficialus teismų precedentų autoriteto neigimas – prievolės atsižvelgti į teismų precedentus nepripažįstančiose romanų-germanų teisės sistemose faktiškai teismų precedentai turi įtakos būsimiems teismų sprendimams.

2. Optimalią precedentinės teisės stabilumo¹⁵ ir lankstumo¹⁶ pusiausvyrą svarstant nukrypimą nuo teismo precedento gali padėti užtikrinti atsižvelgimas į precedento autoriteto prielaidas. Šiomis prielaidomis grindžiama remimosi teismų precedentais metodologija gali padėti tiksliau nuspėti būsimas vadovavimosi precedentais tendencijas, kartu išsaugant precedentinės teisės lankstumą – turint išplėtotą metodologiją nukrypimas nuo teismų precedentų gali būti atliekamas lengviau, nes jam egzistuočių pagrįsti kriterijai ir jais remiantis toks būsimas teismo poelgis gali būti patikimiau nuspėjamas.

3. Bylų faktinių aplinkybių panašumo kriterijus yra nepakankamas tinkamam remimuisi teismų precedentais užtikrinti – tam reikalingi papildomi kriterijai.

4. Eksplicitiškai teismų sprendimuose suformuluoti teisės išaiškinimai nėra pagrindinis veiksnys, į kurį atsižvelgiama remiantis teismų precedentais – taip pat atsižvelgiama į teismo precedento autoriteto prielaidas, kurioms užtikrinti gali pasitarnauti ar pakenkti remimasis konkrečiu teismo precedentu.

SVARBIAUSIOS DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS

Teismo precedentas

¹⁵ Teisės stabilumo terminas darbe vartojamas plačiąja prasme, kaip padėtis teisinėje praktikoje, kai yra gerbiami teisėti asmenų lūkesčiai, lygiateisiškumas, vyrauja teisės nuspėjamumas, teisinis tikrumas. Šie aspektai tiriami teismų precedentų veikimo kontekste.

¹⁶ Teisės lankstumo sąvoka vartojama kaip įvairiapusiškas, ne vien pažodinis teisės interpretavimas, atitinkantis individualių atvejų ypatumus. Plačiau šios sąvokos prasmė atskleidžiama darbo dalyje apie argumentus prieš teismo precedento autoritetą.

Teismo precedento sąvoka teisėtyroje sulaukia nedaug diskusijų. Nors tarp pateikiamų apibrėžimų galima aptikti prieštaringumų, tačiau jie neturi didelės reikšmės derinant teisinį stabilumą ir lankstumą – lemiantis vaidmuo tenka rėmimosi precedentu modeliams¹⁷, pagal kuriuos saistančia precedento dalimi pripažįstama viena ar kita teismo precedento dalis. Tačiau iš esmės visi rasti precedento sąvokos apibrėžimai apima tiek saistančią (paprastai vadinamą *ratio decidendi*), tiek nesaistančią teismo precedento dalį (*obiter dictum* – įtikinamąją galią turinti dalis), todėl šie apibrėžimai yra suderinami su visais pagrindiniais rėmimosi precedentu modeliais.

Lotyniškas veiksmazodis *praecedo* reiškia „eiti prieš, būti ankstesniam“¹⁸; „eiti priekyje, eiti pirmam; aplenkti; pirma pasiekti, anksčiau būti, pralenkti, prašokti“¹⁹. Angliškas būdvardis *precedent* teisės terminų žodynuose apibrėžiamas kaip ankstesnis laiko prasme ar pagal eilės tvarką²⁰; kažkas, kas vyko anksčiau, prieš dabartinį klausimą, kaip anksčiau išspręsta byla, galinti pasitarnauti kaip teisės aiškinimo ar bylos išsprendimo pavyzdys²¹. Angliškas daiktavardis *precedent* apibrėžiamas kaip teismo pateiktas teisės išaiškinimas taikant naujas taisykles teisingumo vykdyme; arba išspręsta byla, kuri sudaro pagrindą vėlesnių panašių bylų sprendimui; teigiama, kad precedentas yra teismo sprendimas, išreiškiantis principą, kuris pateikia saistantį elementą, dažnai vadinamą *ratio decidendi*²². Taip pat nurodoma, kad precedentas yra teismo sprendimas, kuris cituojamas kaip pavyzdys ar analogija sprendžiant panašius teisės klausimus vėlesnėse bylose²³. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teismo precedento sąvoką yra

¹⁷ Šie modeliai pristatomi antroje darbo dalyje.

¹⁸ RIDDLE, J. E. *A Complete English-Latin and Latin-English Dictionary*. London: Spottiswoode and Co, 1870, p. 510.

¹⁹ KUZAVINIS, K. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 825.

²⁰ GARNER, B. A., et al. *Black's Law Dictionary*. Ninth Edition. West Publishing Co., 2009, p. 1295.

²¹ WILD, S. E. *Webster's New World Law Dictionary*. Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2006, p. 204.

²² GARNER, B. A., et al. *Black's* <...>, p. 1295.

²³ LEHMAN, J.; PHELPS, S. *West's Encyclopedia of American Law. 2nd edition, Vol. 8 Po to San*. Detroit: Thomson Gale, 2005, p. 57.

apibrėžęs kaip „įsiteisėjusį teismo sprendimą kitoje išnagrinėtoje byloje, kuri savo faktinėmis aplinkybėmis tapati arba labai panaši į nagrinėjamą bylą“²⁴.

Atsižvelgiant į šiuos apibrėžimus ir likusią disertaciniame tyrime surinktą medžiagą šiame darbe teismo precedentu laikoma *ankstesnė teismo išnagrinėta byla*, kaip ankstesnis atvejis²⁵. Taip suprantamas teismo precedentas yra sukuriamas teismo sprendimu. Susiaurinti precedento iki teismo sprendimo netikslinga, kadangi pagal daugumą prieigų prie rėmimosi precedentais gali būti reikšmingi ir veiksniai, kurie nebūtinai įeis į teismo sprendimą, gali būti jame nepaminėti, pavyzdžiui, teisėjų ketinimai, sprendime nepaminėtos faktinės aplinkybės, posėdžių metu išsakyti paaiškinimai, žemesnių instancijų teismų sprendimai ir kt. Jeigu byloje buvo atsisakyta priimti kokį nors įrodymą kaip pateiktą pavėluotai, tai gali turėti reikšmės sprendžiant, ar bylos turi būti sprendžiamos analogiškai. Toks apibrėžimas reiškia, kad teismo precedento atsiradimo momentas yra susijęs su užbaigimu nagrinėti bylą – kada joje įsiteisėja baigiamasis teismo procesinis dokumentas. Atitinkamai teismo precedentas savaime neišnyksta nustojus juo vadovautis, tokiu atveju jis tiesiog būna įveikiamas ir gali tapti ankstesniu konkuruojančiu precedentu, kuris neturi būti taikomas vadovaujantis teismų precedentų konkurencijos taisyklėmis.

Saistanti galia nėra būtinas teismo precedento požymis – anksčiau išnagrinėta byla yra precedentas nepriklausomai nuo to, ar teismai juo griežtai vadovaujasi, ar ne²⁶. Anglosaksų teisės sistemoje kai kurie precedentai kartais ignoruojami be svaraus pagrindo ir tai neturėtų reikšti, jog jie nebuvo precedentai – jų būna nepaisoma dėl vėlesnė bylą sprendžiančių teisėjų kitokių

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-529-469/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-328-248/2015.

²⁵ Byla šioje vietoje suprantama kaip atvejis (angl. – *case*), bet ne fizinė popierinė ar elektroninė teismo byla, sudaryta iš procesinių dokumentų (pastaroji anglų kalba gali būti vadinama *case file*).

²⁶ Siekiant išvengti nesusipratimų galima pabrėžti, kad šiame darbe laikomasi pozicijos, jog teismų precedentais yra ir turi būti vadovaujamasi. Tai, kad saistanti galia nėra būtinas teismo precedento požymis, reiškia tik tai, kad kai kurie pavieniai teismų precedentai, kuriais neturi būti vadovaujamasi vėlesnėje sprendžiamoje byloje (pavyzdžiui, dėl bylų faktinių aplinkybių skirtumų), vien dėl to nepraranda precedento statuso. Taip pat teisinėse sistemose, kuriose nepripažįstamas teismų precedentų autoritetas, jie vis vien egzistuoja, tiesiog jų būna nepaisoma.

įsitikinimų, teismų hierarchijos ar kitų veiksnių, kurie nėra pagrindas perkvalifikuoti ankstesnio atvejo pavadinimą iš „precedento“ į kažkokį kitą. Saistančios galios savybė nėra priskiriama precedentui ir minėtuose apibrėžimuose – teigiama, kad precedentas gali reikšti kažkokį autoritetą, tačiau jo naudojimas teisiniame diskurse neimplikuoja nieko konkretaus apie šios galios tvirtumą²⁷. Viena iš tolesnių darbo skyrių bus plačiau pristatoma teismo precedento saistančios galios įvairovė, iš to bus galima matyti, jog anglosaksiškoje teisės tradicijoje kartais būna skirtingai griežtai vadovaujamasi teismų precedentais skirtingose bylų kategorijose²⁸. Nepaisant to, šiose teisės sistemose neteigiama, kad vienoje kategorijoje išnagrinėtos bylos (kurių precedentinės galios paisoma labiau) yra labiau precedentai, o kitoje – mažiau. Sunku rasti svarių argumentų, kodėl ankstesnis teismo sprendimas negalėtų būti vadinamas precedentu net jeigu jis ir neturi saistančios galios. Taigi precedento ir precedentinės teisės terminų vartojimas nereiškia, kad kalbama tik apie griežtai saistančią galią turinčius teismų precedentes. Žvelgiant lingvistiškai precedentas reiškia kažką įvykusio praeityje. Šis žodis savaime neimplikuoja saistančios galios.

Minėtame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apibrėžime precedentui priskiriama savybė yra *bylos faktinių aplinkybių panašumas* į sprendžiamą bylą. Tokios savybės priskyrimas teismo precedento sąvokai abejotinas. Pirmiausia objektas neturėtų netekti savo apibūdinimo išėjus už sprendžiamos bylos ribų – teismo precedentas lieka precedentu, jeigu sprendžiamos bylos aplinkybės skiriasi, tiesiog jis neturi būti taikomas šioje byloje. Be to, kaip teigiama šio darbo tolesniame skyriuje apie teismų precedentes mažiau panašiose bylose, vėlesnėse bylose saistančią galią gali turėti ne tik precedentai visiškai analogiškose bylose. O precedentai bylose, kurių faktinės aplinkybės yra tapačios, ne visada bus saistantys vėlesnėse bylose, be kita ko, dėl to, kad

²⁷ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al. Interpreting Statutes: A Comparative Study*. Aldershot: Dartmouth, 1991, p. 23.

²⁸ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare Decisis: The Alteration Of Precedent On The Supreme Court, 1946-1992*. Cambridge: Cambridge University press, 1995, p. 11; LAMOND, G. Do Precedents Create Rules? *Legal Theory*, 2005, Nr. 11, p. 21.

nuo precedento sukūrimo gali būti pakeisti įstatymai, kurie buvo taikyti precedente, ir todėl vėlesnę analogišką bylą reikėtų spręsti kitaip.

Teismo precedento sąvokos apibrėžimas tinkamam rėmimuisi teismų precedentais nėra pats svarbiausias – kur kas svarbiau yra saistančios precedento dalies sąvokos apibrėžimas (paprastai vadinamos *ratio decidendi* terminu), todėl šiame darbe teismo precedentu laikoma tiesiog ankstesnė teismo išnagrinėta byla. Kuri jos dalis, kokia apimtimi ir kada gali būti saistanti vėlesnėse bylose, aptariama antrojoje šio darbo dalyje.

Autoritetas

Tarptautinių žodžių žodynuose autoriteto sąvoka apibrėžiama kaip (1) visuotinai pripažinta kieno nors kompetencija, įtaka, pagarba arba (2) žmogus, institucija, doktrina, turintys visuotinį pripažinimą, ypač gerbiami²⁹; (3) visuotinai pripažinta reikšmė, įtaka; (4) ją turintis asmuo ar įstaiga³⁰; (5) visų pripažinta asmens, socialinės grupės ar visuomeninės organizacijos reikšmė, įtaka, kuri reiškiasi gebėjimu intelektualiniu ar moraliniu pranašumu nukreipti žmonių elgesį reikiama linkme, (6) asmuo, institucija, doktrina, visų pripažintami ir gerbiami³¹. Lotyniškas autoriteto termino atitikmuo *auctoritas* yra verčiamas kaip „įtaka, valdžia“³². Lotyniškų terminų žodyne *auctoritas* vertimo į lietuvių kalbą variantų pateikiama daugiau: (1) nuomonė; (2) patarimas, pasiūlymas, paskatinimas, paraginimas; (3) pavyzdys; (4) įtaka, reikšmė, svarba, svoris; (5) valia, valios pareiškimas, nutarimas, įsakymas, paliepimas; (6) galia, valdžia, įgaliojimas; (7) patikimumas, tikrumas, garantija, laidas³³. Angliškas terminas *authority* kartais būna vartojamas teisėtyroje apibūdinant teisės ir teismų precedentų veikimą³⁴.

²⁹ KAULAKIENĖ, A., et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2013, p. 82.

³⁰ KEINYS, S., et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 66.

³¹ VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: leidykla „Žodynas“, 2007, p. 129.

³² KAULAKIENĖ, A., et al. *Tarptautinių <...>*, p. 82.

³³ KUZAVINIS, K. *Lotynų-lietuvių <...>*, p. 132.

³⁴ DUXBURY, N. *The Nature and Authority of Precedent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008; RAZ, J. *The Authority of Law. Essays on Law and Morality*. Oxford: Clarendon Press, 1979; SCHAUER, F. *Thinking <...>*; ir kt.

Pažymėtina, kad šiame darbe teismo precedento *saistanti galia* ir *teismo autoritetas* laikomos susijusiomis, bet ne tapačiomis kategorijomis. Saistančios galios terminas labiau negu autoriteto terminas implikuoja imperatyvų veikimą, tačiau, turint omenyje precedentinės teisės lankstumo poreikį, teismų precedentų veikimas yra ne griežtai lemiantis, o sava linkme pakreipiantis teisinę praktiką³⁵. Visose teisės sistemose teismų precedentai kartais įveikiami, nuo jų nukrypstama kuriant išimtis, todėl šiame darbe teismų precedentų veikimui apskritai vartojamas autoriteto terminas.

Teismo precedento autoritetas šiame darbe suprantamas kaip įtaka teisės veikimui, lemianti panašią vėlesnių teisminių procesų baigtį, kokios buvo pasiekta precedentinėje byloje (ir tokios prognozės lemiamą visuomeninių santykių dalyvių elgesį). Konkreti tokio teismo precedento autoriteto išraiška galėtų būti matoma per tai, kiek dažnai, dėl kokių priežasčių ir kiek įvairiose situacijose nuo teismų precedentų būna nukrypstama.

Verta paminėti, kad šiame darbe netiriama teismo sprendimo *prejudicinė galia*. Ji, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 182 straipsnyje apibūdinama kaip atleidžianti nuo pareigos įrodyti ankstesniame sprendime nustatytas aplinkybes: pagal šio straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus, nereikia įrodinėti aplinkybių, „nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu kitoje civilinėje ar administracinėje byloje, kurioje dalyvavo tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas sukelia teises pasekmes ir nedalyvaujantiems byloje asmenims (prejudiciniai faktai); asmens nusikalstamų veikų padarinių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu baudžiamojoje byloje, ar administracinio nusižengimo padarinių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo nutarimu (prejudiciniai faktai)“³⁶. Prejudicinės ir precedentinės teismo sprendimo galios autoritetas gali būti aiškinamas netapačiomis prielaidomis – pavyzdžiui, ne visi poreikį nukrypti nuo teismo

³⁵ Pavyzdžiui, lyginant su įstatymų veikimu – jam labiau būdingas imperatyvus pobūdis, todėl jam apibūdinti saistančios galios terminas priimtinesnis.

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).

precedento pagrindžiantys argumentai gali būti korektiškai vertinant prejudicinę teismo sprendimo galią.

Optimalus teismo precedento autoritetas šiame darbe suprantamas kaip tokia tendencija vadovautis ir atsisakant vadovautis teismų precedentais teisinėje praktikoje, kada yra efektyviausiai apsaugomi visi teisės siekiai. Dėl per griežto teismo precedento autoriteto gali nukentėti vieni siekiai (pvz., teisinės praktikos tobulėjimas, operatyvus prisitaikymas prie besikeičiančio konteksto), o neteikiant precedentui autoriteto – kiti siekiai (pvz., asmenų lygiateisiškumas, teisės nuspėjamumas). Optimalus autoritetas reikštų, kad bylų pakankamo panašumo standartai, teismų precedentų įveikimo standartai suponuoja naudingiausią susijusių teisinių vertybių apsaugą.

Vadovavimasis ir atsisakymas vadovautis precedentais

Tiek teismų precedentų, tiek ir teisės apskritai veikimas būna apibūdinamas įvairiais terminais: lietuvių kalboje galime rasti pasakymų, kad teismo precedentu yra vadovaujamasi, remiamasi, jis yra taikomas, į jį atsižvelgiama. Anglų kalboje galima rasti terminus *following precedents*, *reasoning with precedents*, kurie pažodžiui gali būti verčiami atitinkamai kaip „sekimas precedentais“ ir „argumentavimas precedentais“. Kuris iš šių visų terminų geriausiai apibūdina teismų precedentų veikimą, diskutuotina, tačiau šis klausimas iš esmės nepatenka į šio darbo tyrimo sritį, nes toks terminas yra aktualus ne tik precedentų, bet ir teisės veikimui apskritai. Antra vertus, darbui reikalinga vienoda, suderinta terminija, todėl šiame darbe precedentų autoriteto veikimui apibūdinti paprastai vartojamas terminas „*vadovavimasis precedentais*“ suprantant jį kaip apimančią visų šių sąvokų persidengiančias aibes.

Taip suprantamas teismo precedento veikimas reikštų jo įtaką teisei praktikai vėlesnėse panašiose situacijose. Tikėtina, kad teismo precedento autoritetą pripažįstančioje teisinėje sistemoje precedentinės teisės veikimui gali būti būdingi keli etapai. Pirmajame etape teisės adresatui tenka uždavinys surasti ankstesnes faktinėmis aplinkybėmis panašias bylas. Jų suradus galima preliminarai išvada, kad precedentu turi būti vadovaujamasi.

Nustačius, kad sprendžiamoje byloje yra visos tos pačios aplinkybės kaip ir precedentinėje, be kita ko, turi būti įvertinama, ar kuri nors sprendžiamos bylos aplinkybė, kurios nebuvo precedentinėje, nėra tiek reikšminga, kad reikėtų atsisakyti vadovautis precedentu. Taigi, preliminari išvada dėl precedento taikytinumo turi būti patikrinama kritiškai – ar sprendžiama byla tikrai patenka į precedento veikimo sritį, nes skiriasi jos faktinės aplinkybės. Atsisakymas vadovautis precedentu šiuo pagrindu šiame darbe vadinamas netaikytino *precedento atskyrimu* nuo taikytino precedento³⁷. Siekiant neapkrauti teksto toliau ši sąvoka vartojama sutrumpintai kaip „netaikytino precedento atskyrimas“.

Taip pat teismai kartais atsisako vadovautis precedentais juos *įveikdami* – išsprendžia bylą kitaip negu precedentinę, kada visi sprendžiamos ir precedentinės bylos reikšmingi faktai yra analogiški, dėl ko naujo precedento reguliavimo sritis yra tokia pati arba platesnė už įveikiamąjį.

Atsisakymas vadovautis precedentu gali būti laikomas *nukrypimu nuo precedento*, kada buvo svarių argumentų, patvirtinančių, jog precedentu turėjo būti vadovujamasi. Nukrypimas nuo precedento įmanomas jį įveikiant, atskiriant precedentą kaip netaikytiną ar nukrypstant nuo precedentiniame sprendime išdėstytų išaiškinimų. Pažymėtina, kad alternatyviai galėtų būti logiškai nuosekli ir tokia terminija, pagal kurią nukrypimu nuo precedento nelaikytinas net precedento įveikimas, nes, esant visoms sąlygoms nesivadovauti precedentu, jis gali būti laikomas nereguliuojančiu vėlesnės bylos santykių ir todėl juo nesivadovaujant nėra nukrypstama nuo šio precedento. Tačiau šiame darbe pasirinkta minėtoji platesnė nukrypimo nuo precedento sąvoka, apimanti ir kai kuriuos netaikytino precedento atskyrimo atvejus, kuriuose ypač diskutuotina, ar vėlesnioji byla pateko į precedento reguliavimo sritį.

³⁷ Ši sąvoka vartojama kaip angliško termino *distinguishing* atitikmuo.

Precedentų veikime galima susidurti su iššūkiais nustatius, kad ankstesnės panašios bylos buvo išnagrinėtos skirtingai. Tokia padėtis vadinama teismų precedentų *konkurencija*.

I dalis. Teismo precedento autoritetas ir jo prielaidos

Neretai kai kurias reikšmingas teises nuostatas mes būname giliai internalizavę ir jos atsiduria taip toli už „savaime suprantama“ ribos, jog net nepastebime jų veikimo. Aiškinantis, kodėl yra ar turi būti vadovaujamasi teismų precedentais, naudinga užčiuopti ir klausimą, kodėl vadovaujamasi ir turėtų būti vadovaujamasi įstatymais bei teise apskritai.

Žinoma, vienas iš reikšmingų veiksnių yra suvereno (demokratijose paprastai laikomo tauta) per įstatymus reiškiamą valią – įstatymai reikalingi tam, kad svarbius savo reikalus spręstų tautos dauguma. Bet tai nėra visi argumentai, nes Lietuvoje tautos dauguma ne tik nėra pareiškusi valios, bet net ir nežino daugelio įstatymų, juose vartojamų kategorijų, pavyzdžiui, užufruktas, *superficies* ar *emphyteusis*. Šitas kategorijas įtvirtinantys ir daugelis kitų įstatymų su tautos valia turi tik tiek bendro, kad už juos balsavo galbūt tik ketvirtadalio tautos išrinkti parlamentarai. Tačiau dažnai įstatymų tekstus rengia ne parlamentarai, o atitinkamų sričių specialistai arba valstybės tarnautojai. Taigi natūralu, kad įstatymai ne visada yra idealus aritmetinės piliečių daugumos valios atspindys – paprastai teisės normų autoriai pirmiausia vadovaujasi kokybiškumo kriterijumi. Atitinkamai įstatymai mums labiausiai reikalingi ne tam, kad dauguma galėtų naudoti privilegiją įgyvendinti savo valią, o dėl įstatymų teikiamos naudos. Bendroji įstatymų paskirtis yra sudėtingas filosofinis klausimas, kuris lieka už šio tyrimo ribų, tačiau paminėtini du šios įstatymų paskirties aspektai: nuspėjamumas ir lygybė.

Kai kuriuos teismų precedentų vaidmens ypatumus galima iliustruoti hipotetiniu pavyzdžiu apie žaidimą kamuoliu. Tarkime, kad grupė žmonių susirenka į turnyrą žaisti kamuoliu aiškiai taisyklėmis neapibrėžto, krepšinį primenančio žaidimo ir susitaria, kad laimės ta komanda, kuri daugiausia kartu įmes kamuolį į krepšį. Prasideda daug paraleliai vykstančių varžybų, kiekvienose teisėjauja kitas teisėjas, kuris, vadovaudamasis svariausiais argumentais, retkarčiais pertraukia žaidimą ir pritaiko komandoms sankcijas, pvz., perduoda kamuolį kitai komandai, įskaito taškus ir pan. Tada kiekvienas tokios komandos žaidėjas žaidimo pradžioje susidurtų su nežinomybe. Ar jis

privalo varytis kamuoli, kaip tai daroma krepšinyje, ar gali jį bėgte nusinešti iki krepšio? Ar, bandydamas atimti iš varžovo kamuolį, gali jį pargriauti, daužyti kumščiais? Žinoma, kad besaikis fizinis smurtas čia nebūtų priimtinas, nes tokiu atveju laimėtų ta komanda, kuri liktų mėtyti kamuolį išžudžiusi visus savo varžovus – kažin ar žaidėjai atvyko norėdami rizikuoti savo gyvybėmis. Tada kiekvienas žaidėjas sau viduje pasirinktų tam tikras taisykles, tikėtina, kad kiekvieno pasirinkimas būtų skirtingas, ir pasirinkęs nepargriauti varžovo žaidėjas bepuldamas pats galėtų sulaukti tokio elgesio, nuo kurio pats susilaiko, t. y. bandymo pargriauti. Skirtingose aikštelėse dirbantys teisėjai taip pat galėtų priiminėti nevienodus sprendimus, kuriuos lemtų kiekvieno teisėjo būdas, ankstesnė patirtis, tendencijos jų žaidimo aikštelėje ir kt. Ši nelygybė būtų sumažinama prieš pradedant turnyrą susitarus ir viešai paskelbus taisykles, kuriomis vadovaujantis vyks žaidimas.

Tokios taisyklės padėtų gerai paruošti savo žaidimo taktiką ir užtikrintų, kad skirtingose aikštelėse teisėjavimas būtų panašus. Tai reiškia, kad taisyklės žaidimui suteiktų nuspėjamumo ir padėtų užtikrinti žaidėjų lygybę.

Bet tikėtina, kad šiuo atveju taisyklėmis nepavyktų numatyti konkrečių padarinių absoliučiai kiekvienai situacijai, todėl dalis klausimų liktų teisėjo diskrecijai – juolab jeigu pripažinsime, kad jis privalo ne tik pats inicijuoti sankcijų taikymą, bet ir išspręsti sankcijos taikymo klausimą kiekvieną kartą, kada to paprašys kuris nors žaidėjas. Savo diskreciją jis, tikėtina, įgyvendintų ne vien tik savo nuožiūra, bet ir remdamasis taisyklėse vyraujančiomis vertybėmis bei principais: žaidėjo skundą dėl spyrio į koją (kuris taisyklėse nereglamentuotas) teisėjas vienaip spręs, jeigu taisyklės laikys leistinu smūgiu plaktuku per galvą, ir skirtingai, jeigu priimtos taisyklės yra kitokios – įpareigoja griežtai bausti už nestiprų stumtelėjimą.

Įmanoma, kad žaidėjams nepatiktų, jog teisėjas kartais priiminėja sprendimus situacijose, kurių taisyklės nereguliuoja – galėtų kilti pasipiktinimas, kad teisėjas pats kuria taisykles žaidimo metu. Nepaisant to, kad teisėjas privalo ginčus išspręsti visada ir tą darydamas privalo pasiremti kokia nors taisykle, žaidėjai būtų nepatenkinti, kada teisėjas sprendimą dėl

spyrio į koją priimtų pasiremdamas taisyklių dvasia, kurios turinį atskleistų iš sprendžiamoje situacijoje netaikytinos taisyklės apie smūgį plaktuku per galvą.

Žaidėjams tai nepatiktų, todėl jie taisykles atnaujintų ir demokratiškai priimtų savo „Salijų teisyną“, reglamentuodami daug daugiau situacijų nei anksčiau. Kartu paskelbtų, jog nuo šiol teisėjai gali taisykles taikyti be jokio interpretavimo, tik tais atvejais, kurie konkrečiai nurodyti taisyklėse. Taisyklėse, be kita ko, įtvirtintų nuostatą, kad „jeigu kitam žaidėjui į koją įspiria varžovas, nukentėjusio žaidėjo komanda gauna tašką“. Tada žaidimo metu į aikštelę įbėgtų vieną komandą palaikantys žiūrovai ir suspardytų žaidėjų kojas. Teisėjas nukentėjusiai komandai taško neduotų, kadangi taisyklė tai numato tik kai įspiria varžovas, ir nenumato sankcijos, jeigu įspiria žiūrovas bei nėra kitų tokių žiūrovų veiksmus draudžiančių taisyklių.

Tai paskatintų taisykles atnaujinti, numatant teisinius padarinius, jeigu žiūrovai ima spardyti žaidėjų kojas. Tačiau jeigu tuomet žaidėjai vėl susidurtų su situacijomis, kurių išsprendimas pagal taisykles nebūtų teisingas, taisykles tektų atnaujinti pakartotinai. Tai žalos nepašalintų visiškai, nes taisyklių pakeitimai galioja tik nuo jų priėmimo, ir pakeitimą paskatinusi situacija vis dar būtų išsprendžiama neteisingai. Galų gale žaidėjai pavargtų nuo nuolatinio taisyklių kaitaliojimo ir taisyklėse nustatytų abstrakčių kriterijų, įtvirtinančių žaidimo tikslus, principus, bei pripažintų teisėjo įgaliojimus interpretuoti taisykles.

Teisėjai vėl pradėtų veikti naudodamiesi jiems pripažinta diskrecija, tačiau nepasitenkinimas kiltų keliose panašiose situacijose teisėjams diskrecija pasinaudojus skirtingai, jas išsprendžiant nevienodai. Dėl to žaidėjai taptų neužtikrinti kaip žaisti, nes nežinotų, kuris elgesys pagal diskreciją bus baudžiamas. Taip pat nepasitenkinimą jaustų nubausti žaidėjai, kadangi kai kurie kiti taip pat pasiėlgusieji liko nenubausti.

Pastarieji pastebėjimai paskatintų žaidėjus dar kartą atnaujinti taisykles, į jas įrašant nuostatą, kad visas panašias situacijas teisėjai privalo spręsti panašiai. Išsprendus vieną situaciją jie jau galėtų tikėtis, kad teisėjai ateityje analogiškas situacijas spręs analogiškai.

Aptartas hipotetinis scenarijus iliustruoja kai kurių toliau darbe pristatomų teismo precedento autoriteto prielaidų veikimą. Tikimasi, kad šiuo metu Lietuvos teisinei sistemai šie etapai yra praeiti ir dabar žaidėjai ieško, kaip užtikrinti, kad teisėjų praktikos pagal jų diskreciją pasikeitimai būtų nuspėjami ir būtų aišku, kada ir kuriuo diskrecijos ribų neperžengiant priimtu precedentu reikia vadovautis. Tiek šiame žaidime, tiek teisei veikiant tikrame gyvenime, suabsoliutinant susitarimą panašius atvejus spręsti panašiai gali kilti vienokia žala, o jo nepaisant – kitokia. Toliau pristatomi argumentai už ir prieš precedento autoritetą gali padėti atrasti aukso vidurį tarp stabilumą lemiančio stipraus precedento autoriteto ir santykinio autoriteto, kuris suteikia lankstumo. Tikimasi, kad rastas aukso vidurys gali padėti gauti maksimalios naudos iš visų su precedento doktrina susijusių vertybių.

1. ARGUMENTAI UŽ TEISMO PRECEDENTO AUTORITETĄ

1.1. Vertybiniai argumentai

Lygybė

Šioje dalyje aptariamos precedento autoriteto prielaidos buvo surinktos tiriant specialią teisėtyros literatūrą. Toliau pristatomos prielaidos suskirstytos į kelias grupes. Pažymėtina, kad šis suskirstymas yra sąlyginis, sudarytas tik siekiant patogumo skaitytojui.

Viena iš teisės ginamų vertybių yra asmenų lygybė, kitaip dar įvardijama kaip lygiateisiškumas. Ši vertybė apima vienodų atvejų traktavimą vienodai ir skirtingų – skirtingai. Diskusijų dėl to, kaip lygybės siekis turėtų būti įgyvendinamas, žinoma, gali kilti, tačiau pats šios vertybės fundamentas yra paplitęs labai plačiai. Ši vertybė yra ganėtinai intuityvi ir pastebima ne tik žmonių, bet net ir primatų elgesyje. Jos pasireiškimą mokslininkai aptiko atlikę eksperimentų su kapucinų beždžionėlėmis – dviem beždžionėlėms už vienodos užduoties įvykdymą buvo teikiamas skirtingas atlygis ir menkesnį atlygį

gavusioji beždžionėlė eksperimento metu demonstravo akivaizdų nepasitenkinimą³⁸.

Lietuvos teisės sistemoje asmenų lygiateisiškumo reikalavimas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 29 straipsnyje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas) yra nurodęs, jog šiame straipsnyje įtvirtintas konstitucinis asmenų lygybės principas reikalauja, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia žmogaus prigimtinę teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas³⁹.

Kalbant apie lygybės principo svarbą taip pat atkreiptinas dėmesys, kad šis teisingumo sampratos matmuo yra vienas iš objektyviausių. Teisingumo samprata ir atskirų teisinių santykių reguliavimas skirtingu laiku ir skirtingoje vietoje būna labai skirtingi, todėl užtikrintai pagrįsti objektyviai teisingą atsakymą į visus teisinius klausimus yra ypač sudėtinga. Žymiojoje J. Rawlso teisingumo teorijoje pagrindiniu teisingumo sampratos matu pateikiamas ne konkrečioje situacijoje priimto sprendimo turinys, o priėmimo būdas – pirminė pozicija⁴⁰. Net sutarę dėl to, kas yra teisinga, mes dar galime nesutikti su tuo,

³⁸ HEINRICH, J. Animal behaviour (Communication Arising): Inequity aversion in Capuchins? *Nature*, 2004, Nr. 428.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-938; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 52-2604.

⁴⁰ BARRY, B. *Justice As Impartiality*. Oxford: Clarendon Press, 1995; BARRY, B. *Teisingumo teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 193–196; RAWLS, J. *A Theory of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999, p. 104–119; SEN, A. *The Idea of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009, p. 26.

kas yra svarbiausias tokios išvados pagrindas⁴¹. Gali būti ypač sunku objektyviai pagrįsti, kas yra teisinga tokiuose klausimuose kaip surogatinės motinystės įteisinimas – drausti ar leisti tokią surogatinę motinystę, kada motina mainais už atlygį kitai šeimai perduoda auginti savo vaiką atsisakydama savo motinystės teisių? Ar po gimdymo motinai persigalvojus ji galėtų nevykdyti tokio susitarimo⁴²? Nelengva argumentuotai ir įtikinančiai pagrįsti, kad teisingumo sampratą geriausiai atitinka 17, 19, 21 proc. ar kitoks pridėtinės vertės mokesčio dydis. Tačiau aplinkybė, jog tas pats dydis visada buvo ir bus taikomas visiems asmenims, yra labai objektyvi. Tai, kad kokia nors praktika yra nusistovėjusi, žinoma, nereiškia, kad ji yra geriausia, tačiau kai geriausią atsakymą surasti sunku, gali būti svarbiau ne pasirinkta pozicija, o nuoseklus jo laikymasis – teismų praktikos nuoseklumas kartais gali būti svarbesnis ir už tai, ar sprendimas buvo teisingas, lėmė naudingiausius rezultatus⁴³.

Lietuvos teismų praktikoje tai iš dalies pasireiškia pripažįstant tam tikrą įstatymų leidėjo, viešojo administravimo subjektų diskreciją, kurios ribų neperžengdami jie gali pasirinkti savo nuožiūra tinkamiausią sprendimą ir teisme gali būti pripažinti teisėtais ne tik vienintelis sprendimas (kol neviršijama ši diskrecija ir laikomasi reikšmingų nustatytų procedūrinių reikalavimų). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad teisė savaime nepaneigia politinio proceso autonomiškumo, valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, formavimo bei vykdymo specifikos, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, kaip politinių valstybės valdžių, demokratiškai formuojamų institucijų savarankiškumo nustatant valstybės politikos turinį (*inter alia*, pasirenkant jos prioritetus), vykdymo priemonės bei metodus. Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijos turi labai

⁴¹ SEN, A. The Idea <...>, p. 2.

⁴² SANDEL, M. J. What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets. Paskaitos medžiaga, 1998, p. 96–103. Prieiga per internetą: <<http://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/sandel00.pdf>> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 4 d.].

⁴³ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 36; 43; SEN, A. The Idea <...>, p. 118–117; SHERVIN, E. A Defense of Analogical Reasoning in Law. *Chicago Law Review*, 1999, Nr. 66; STONE, P. Why Lotteries Are Just. *The Journal of Political Philosophy*, 2007, Nr. 3, p. 276–295; SUNSTEIN, C. Commentary on Analogical Reasoning. *Harvard Law Review*, 1993, Nr. 106, p. 777.

placią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką, reguliuoti ūkinę veiklą. Tai daryti jos privalo nepažeisdamos Konstitucijos ir įstatymų, neviršydamos savo įgaliojimų⁴⁴. Toje pačioje byloje teismas išaiškino, kad valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia*, prioritetų), priemonių bei metodų vertinimas, taip pat ir pagrįstumo bei tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų (taigi ir tai, jog ši, anksčiau suformuota ir vykdyta, ekonominė politika pagrįstumo bei tikslingumo aspektu pagrįstai vertintina neigiamai), savaime negali būti dingstis kvestionuoti tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitikties aukštesnės galios teisės aktams, nebent tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigtų Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Šį principą galima rasti ir Lietuvos administracinėje teisėje – Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad teismas nevertina ginčijamo teisės akto ir veiksmų (neveikimo) politinio ar ekonominio tikslingumo požiūriu, o tik nustato, ar konkrečiu atveju nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar viešojo administravimo subjektas neviršijo kompetencijos, taip pat ar teisės aktas arba veiksmas (neveikimas) neprieštarauja tikslams ir uždaviniams, dėl kurių institucija buvo įsteigta ir gavo įgaliojimus. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra pasisakęs, jog teismas neatlieka ekonominio tyrimo ir vertinimo, kuris įstatymais yra pavestas atitinkamoms specialiosioms komisijoms – teismo funkcija tikrinant tokių komisijų atliktus vertinimus iš esmės turi apsiriboti patikrinimu, ar įgyvendindama savo diskreciją ji nepadarė aiškos klaidos, ar nepiktnaudžiavo įgaliojimais, ar akivaizdžiai neperžengė diskrecijos ribų⁴⁵.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 62-2283.

⁴⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴-1359/2011; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-447/2013.

Tam tikros pozicijos paplitimas teismų praktikoje kartais gali būti vienas svariausių ją pagrindžiančių argumentų – nors sunku pagrįsti, kad būtent pasirinktasis pridėtinės vertės mokesčio procentinės išraiškos skaičius yra teisingas, nebūtų taip sunku pagrįsti, kodėl yra objektyviai neteisingas kitokio dydžio mokesčio taikymas kažkuriam vienam asmeniui, nesant tam jokių svarbių priežasčių.

Lygybės principas yra neatsiejamas nuo teismo precedento doktrinos – panašias bylas sprendžiant skirtingai, asmenys be pagrindo būtų traktuojami nevienodai. Šitas principas turi ilgą istoriją, jį galima rasti net Aristotelio darbuose⁴⁶. Šių dienų moksle pripažįstamas glaudus lygybės principo ir teismo precedento ryšys. Lygybės principas yra laikomas viena iš teismo precedento autoriteto prielaidų⁴⁷. Šis ryšys taip pat pastebimas ir Lietuvos moksle⁴⁸. Asmenų lygybės prieš įstatymą principas suponuoja maksimą analogiškas bylas spręsti analogiškai, net jeigu teismo precedento saistanti galia įstatyme nėra įtvirtinta. Tačiau pažymėtina, kad lygybės principas reiškia ne tik pareigą vienodus atvejus traktuoti vienodai, bet ir skirtingus – skirtingai. Dėl to lygybė gali būti ir argumentas už nukrypimą nuo precedente eksplicitiškai suformuluotos taisyklės. Taip gali nutikti susidūrus su situacija, kurioje, aiškinant teisę lingvistiškai, turėtų būti taikomas precedentas, tačiau ji nėra identiška ankstesnei ir skirtumas yra teisiškai reikšmingas – tai yra, galima įžvelgti poreikį padaryti išimtį arba įveikti precedentą. Tokiu atveju galima įžvelgti iš lygybės principo kylantį reikalavimą skirtingą situaciją spręsti kitaip negu ankstesnioji⁴⁹.

Antra vertus, yra ir *skeptiškų nuomonių dėl teismo precedento doktrinos ir lygybės principo ryšio*. H. Kelsenas savo darbuose yra išreiškęs abejonę, ar asmenų lygybės prieš įstatymą principas turi savo savarankiško turinio, ar yra

⁴⁶ ARISTOTELIS. Nikomacho etika. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 63–122.

⁴⁷ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 37–38; 84; STONE, J. *Precedent and Law. Dynamics of Common Law Growth*. Sydney: Butterworths, 1985, p. 228; MIGUEL, A. R. Equality before the Law and Precedent. *Ratio Juris*, 1997, Nr. 10, p. 388; JACOB, M. *Precedents* <...>, p. 13; 70.

⁴⁸ JOKUBAUSKAS, R. Teisminio <...>, p. 55.

⁴⁹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 53.

tik kitų maksimų rezultatas. Pasak jo, lygybės principas yra neatsiejamas logiškas deramo įstatymų taikymo padarinys – jeigu įstatymas garantuoja politines teises tik tos valstybės pilietybę turintiems asmenims, tada lygybės principo yra visiškai laikomasi, kada konkrečiose bylose teismai priima sprendimą, pagal kurį neturintys tos valstybės pilietybės asmenys neturi politinių teisių – tokiu būdu asmenų lygybės principas pasireiškia kaip teisėtumo, legitimumo principo laikymasis tinkamai taikant įstatymus ir savarankiško svorio neturi⁵⁰. L. Alexanderis ir E. Shervin panašiai teigia, kad lygybės siekis nėra priežastis, kodėl teismas turi priimti sprendimą, derantį su precedentais, net kada su tokiu sprendimu teismas pats nesutinka, t. y. lygybė nėra priežastis ankstesnius sprendimus laikyti autoritetingais, ji tik atspindi sekimo ankstesne praktika moralinį aspektą⁵¹.

Tačiau yra autorių, kurie su tokiu požiūriu nesutinka. Vadovaujantis prielaida, kad, pažeidus konkrečią taisyklę, negali būti daugiau pažeidimų, išskyrus (tos) taisyklės pažeidimą, tada niekas negali būti laikomas pažeidusiu bendrąjį principą, reikalaujantį laikytis taisyklių. Tokį principą būtų neįmanoma taikyti dėl conceptualių priežasčių, teisėtumo principas savaime nėra naudingas ar prasmingas, nes suponuoja perteklinę, nereikalingą pareigą⁵². Taip pat dėl asmenų lygybės principo savarankiškumo klausimo reikšminga tai, kad įstatymo nuostata dažnai gali būti abstrakti, palikti diskreciją, dėl ko ir keletas skirtingų sprendimų neprieštarautų įstatyme įtvirtintai taisyklės formuluotei, o galbūt net ir įstatymo tikslams. Tokią galimybę ypač patvirtina faktas, kad teismai neretai koreguoja savo praktiką taikydami tuos pačius įstatymus⁵³. Tokiu atveju asmenų lygybės prieš įstatymą principas būtų pažeidžiamas, tačiau įstatymo nuostata – ne, o tai reiškia, jog nebūtų pažeidžiamas ir teisėtumo principas, išskyrus tik ta apimtimi, kiek buvo

⁵⁰ Kelsen, H. *The Idea of Natural Law. Essays in Legal and Moral Philosophy*. Dordrecht: Reidel, 1973, p. 15; Miguel, A. R. *Equality <...>*, p. 373–374.

⁵¹ Alexander, L.; Shervin, E. *Judges As Rulemakers. Legal Studies Research Paper Series*, 2004, Nr. 05-14, p. 2–4.

⁵² Miguel, A. R. *Equality <...>*, p. 376.

⁵³ Šis teiginys pagrindžiamas toliau skyriuose apie teismo precedento saistančios galios įvairovę bei apie teismo precedento įveikimą.

nesilaikyta asmenų lygiateisiškumo reikalavimo. Taigi lygybės principas gali būti traktuojamas kaip teisėtumo principo elementas, kuris, kaip ir Lietuvos teisinėje sistemoje dažnai minimas teisinės valstybės principas, savyje gali apimti aibę kitų bendresnįjį principą detalizuojančių principų.

Taigi, vadovavimasis teismų precedentais prisideda prie asmenų lygiateisiškumo užtikrinimo. Lygiateisiškumas yra ypač svarbi savarankiška vertybė, kuri pagrindžia teismo precedento autoritetą.

Teisės sistemos darna

Apžvelgtoje literatūroje teisės sistemos darna taip pat yra išskiriama kaip atskira teismo precedento autoriteto prielaida. Ji, be kita ko, pasireiškia per minėtą lygiateisiškumo principo aspektą dėl proporcingo skirtingų situacijų traktavimo skirtingai. Teismų precedentai yra reikšmingi ne tik visiškai analogiškose situacijose. Teisės normos sudaro sudėtingą sistemą, kurioje panašias situacijas turi būti siekiama traktuoti panašiai, o skirtingas skirtingai – tinkamas rėmimasis teismų precedentais reiškia ne tik vadovavimąsi analogiškais precedentais, bet ir atsisakymą vadovautis precedentais, kada vienodas situacijų išsprendimas būtų neteisingas. Pastarasis aspektas taip pat apima reikalavimą skirtingas bylas traktuoti adekvačiai skirtingai.

Be to, teisės sistemos darna reiškia ir nuoseklų tų pačių kategorijų interpretavimą skirtingose situacijose. Pavyzdžiui, gali būti susiduriama su poreikiu išsiaiškinti sąvokos prasmę, kuri buvo atskleista ankstesnėse, į vėlesniąją nepanašiose, situacijose. Tada, nesant svarių priežasčių nukrypti nuo tokio precedentiniame sprendime pateikto aiškinimo, jis gali būti saistantis šiuo specifiniu aspektu, nors bylos ir nebūtų analogiškos. Tokių ryšių egzistavimą patvirtina ir tai, kad į teismo precedentus praktikoje būna atsižvelgiama su nuoroda „*mutatis mutandis*“, „*a contrario*“ ir kt.⁵⁴ Tai yra viena iš teisės

⁵⁴ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Frankovicz v. Rusija*, pareiškimo Nr. 53025/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Haci Zen v. Turkija*, pareiškimo Nr. 46286/99; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje *Szybusz v. Jungtinė Karalystė*, pareiškimo Nr. 8400/07; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-305-788/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-560-520/2015; ir kt.

normas siejančių sudėtingų ryšių apraiškų. Tokie ryšiai gali pasireikšti labai įvairiai ir todėl teismų precedentai turi įtakos vėlesnėse ne tik analogiškose bylose⁵⁵.

Tokių ryšių nuoseklumas, teisės sistemos darna pripažįstama kaip viena iš teismo precedento autoriteto prielaidų⁵⁶. Teismų praktikos nuoseklumas laikomas kokybiško teismų darbo požymiu⁵⁷. Filosofiniu požiūriu teisės sistemos darną net gali būti laikoma kertiniu teisės akmeniu. Tiesos teorijos būna skirstomos į tokias, kuriose (1) teiginio teisingumas grindžiamas jo tikslios atitikties ryšiu su objektyvia tikrove⁵⁸ arba (2) teiginio ryšiu su kitais sistemos teiginiais⁵⁹. Pirmojo požiūrio taikymas ne visada gali būti aktualus sprendžiant teisės aiškinimo klausimus – pavyzdžiui, teiginys, jog teisinga už nusikaltimą *x* skirti trejų metų laisvės atėmimo bausmę, gali būti sunkiai pagrindžiamas objektyvios tikrovės faktais, nes, turint plikas nusikaltimo faktines aplinkybes izoliuotai nuo kitų aspektų, sudėtinga pagrįstai diskutuoti dėl to, ar teisinga taikyti dvejų, trejų ar ketverių metų laisvės atėmimo bausmę, kadangi fizinėje tikrovėje neegzistuoja fizinis teisingumo atitikmuo. Tačiau kai turime tokius atskaitos taškus kaip anksčiau faktiškai paskirtos bausmės už kitus nusikaltimus, galime lyginti nusikaltimų sunkumą ir taip patikimiau įvertinti, kokia bausmė yra proporcinga sprendžiamoje byloje.

Tai iliustruoja, kaip teisėje pasireiškia tiesos kaip koherentiškumo (savotiško nuoseklumo, darnos) koncepcija⁶⁰. Ji gali būti glaustai apibūdinta kaip teiginių sistemos savybė, jog kiekvienas joje esantis teiginys gali būti išvestas iš kito šios sistemos teiginio. Pagal šią koncepciją dėmesys kreipiamas ne į lingvistinės reiškinio išraiškos ir objektyvios reiškinio padėties tikslia atitiktį. Jos pagrindinis principas yra tai, kad visos žinios, kurias turime apie pasaulį, yra susietos su visuma kitų įsitikinimų ir koncepcijų, kurias laikome

⁵⁵ Plačiau apie tai žr. tolesnį darbo skyrių apie teismų precedentes mažiau panašiose bylose.

⁵⁶ BENDITT, T. M. *The Rule of Precedent. Precedent in Law*. Oxford: Clarendon Press, 1987, p. 89–91; BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare <...>*, p. 3–4.

⁵⁷ SNIEDZĪTE, G. *Concept Of Judge-Made Law, Its Evolution And Role Within Latvian Legal Doctrine Of Sources Of Law*. Summary of thesis. Riga: University of Latvia, 2010.

⁵⁸ SILTALA, R. *Law <...>*, p. 29.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 53.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 53.

teisybe, ir atitinkamai žmogiškos žinios pasižymi reliatyvumu⁶¹. R. Siltala šią įžvalgą savotiškai įvardija kaip savarankiškai nepakankamą sąlygą konstatuoti, kad teiginys yra tiesa (vidine darna gali pasižymėti ir pasakos), tačiau kaip vieną iš tokių sąlygų kartu su ryšiu su objektyvia tikrove⁶².

Koherentiškumo teorijos svarba sprendžiant teisinius klausimus yra pripažįstama gana plačiai⁶³, kaip nurodo K. Kressas, ši teorija teisėje reiškia, kad kiekvienas principas turi pateisinti, paaiškinti, įrodyti arba būti pateisinamas, paaiškinamas, įrodomas kitu principu. Taip pat, pasak jo, koherentiškumo teorijai būdinga, kad kiekvienas jos principas būtų susijęs ne su vienu kitu principu, bet su visais kitais, kaip visuma, tai yra – kiti principai kaip visuma taip pat pateisina, paaiškina, įrodo kiekvieną likusį principą⁶⁴. Pasak N. McCormicko, teismo sprendimo koherentiškumas, darna su iki jo priėmimo nusistovėjusia teise yra lygiaverčiai reikšmingas teismo sprendimo motyvas greta sprendimo logiškumo ir naudingumo. Tiesa, kartu N. McCormickas pabrėžia, kad teisės koherentiškumas ir nuoseklumas yra skirtingi dalykai – pastarasis reiškia prieštaravimų nebuvimą, o koherentiškumą sieja su tuo, kad elementas gali būti kildinamas iš bendrybės, t. y. normos ar principo⁶⁵. Teigiama, kad koherentiškumas yra užtikrinamas labiau, kuo daugiau teiginių, priklausančių teorijai, yra paremiami; kuo ilgesnė motyvų grandinė; kuo daugiau teiginių, priklausančių teorijai, yra stipriai paremti kitais teiginiais; kuo daugiau išvadų yra paremta ta pačia prielaida ir kuo daugiau yra prielaidų rinkinių, iš kurių išplaukia ta pati išvada; kuo daugiau teorijoje yra pirmenybės ryšių tarp principų; kuo daugiau abipusių empirinių, analitinių ir normatyvinių ryšių tarp teorijai priklausančių teiginių; kuo daugiau teorijoje yra teiginių be individualių pavadinimų; kuo daugiau joje yra bendrųjų koncepcijų; kuo daugiau panašumų yra tarp koncepcijų, naudojamų teorijoje; kuo daugiau teorija apima individualių atvejų; kuo

⁶¹ *Ibid.*, p. 53.

⁶² *Ibid.*, p. 54–55.

⁶³ KRESS, K. *Coherence. A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010, p. 524–527.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 530.

⁶⁵ GOLDSTEIN, L., et al. *Precedent <...>*, p. 161–162.

daugiau teorija apima gyvenimo sričių⁶⁶. R. Dworkinas yra žymiausias atstovas mokyklos, kuri laiko teisės sistemos integralumą svarbiausiu teisingumo matu⁶⁷. Jis teigė, kad „pagal teisės, kaip integralios visumos sampratą, teisės propozicijos yra teisingos, jeigu jos figūruoja teisiškumo, teisingumo ir deramo proceso principuose arba kyla iš jų, – principuose, kurie teikia geriausią konstruktyvinę bendruomenės teisinės praktikos interpretaciją“⁶⁸.

Tiesa, teisės koherentiškumo akcentavimas sulaukia ir kritikos. K. Kresso nuomone, Dworkino teiginys, kad integrali teisės sistema yra labiau morališkai legitiimi už kitas, yra nepagrįstas⁶⁹. Pasak jo, teisės integralumo teorijos silpnoji pusė yra tai, kad ji užribyje palieka klausimą, ar pati sistema yra moraliai legitiimi, gerbia žmogaus teises⁷⁰. K. Kressas teigia, kad R. Dworkino teisės integralumo koncepcija nelegitimuoja teisės geriau, negu vadovavimasis moralės ir teisingumo reikalavimais⁷¹. A. Marmoras taip pat skeptiškai atsiliepia apie šią teoriją, nurodydamas, kad integralumo reikalavimas nepagrindžia precedento autoriteto tais atvejais, kada susiduriama su atvejais, kuriuose kiti teisės šaltiniai (be precedentinės teisės) nepateikia vienintelio teisingo atsakymo, t. y. kai teismas turi diskreciją priėti skirtingas išvadas, abiem atvejais nenusižengdamas teisiniam reguliavimui, todėl, suformuodamas tokį precedentą, teismas sukuria teisę. Atitinkamai tokių bylų išsprendimas skirtingai nereiškia, jog kuri nors iš alternatyvių nepasirinktų išvadų buvo klaidinga⁷². A. Marmoras teigia, kad koherentiškumas pagrindžia rėmimąsi ankstesne praktika tik tais atvejais, kai atsižvelgiama į susijusių teisinių nuostatų aiškinimą ankstesnėse bylose, kurių faktinės aplinkybės

⁶⁶ SILTALA, R. Law <...>, p. 56–67.

⁶⁷ LASTAUSKIENĖ, G. Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, 2012, t. 85, p. 50; SILTALA, R. Law <...>, p. 60–64; KRESS, K. Coherence <...>, p. 533; CONWAY, G. Levels of generality in the legal reasoning of the European Court of Justice. *European Law Journal*, 2008, Nr. 14(6), p. 794–798.

⁶⁸ DWORKIN, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 238–239.

⁶⁹ KRESS, K. Coherence <...>, p. 521.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 533.

⁷¹ *Ibid.*, p. 538.

⁷² MARMOR, A. Should Like Cases Be Treated Alike? *Legal Theory*, 2005, Nr. 11, p. 28.

skyrėsi nuo vėlesniosios bylos, o kitais atvejais, kai remiamasi precedenta is visiškai analogiškose bylose, tai jau nebėra koherentiškumo įgyvendinimas⁷³.

Aptariant teisės koherentiškumą verta atkreipti dėmesį į tai, kad daug teorinių bendrybių gali nulemti nepagrįstai didelį teisinės kalbos atotrūkį nuo bendrinės kalbos. Kada teisininkai yra internalizavę aibę teorinių bendrųjų doktrinių nuostatų įsitikinimų (pvz., visuomeninės sutarties teoriją), kurie lemia jų teisinius sprendimus konkrečiose situacijose, tokių sprendimų pagrindimas gali būti nesuprantamas kitiems asmenims. Tai reiškia, kad masyvi teisės vidinė sistema gali lemti tai, kad visuomenė nesupras ir nepasikliaus teisininkų sprendimais. Todėl priimant teisinius sprendimus turi būti ieškoma koherentiškumo ne tik su ankstesne teisine praktika, bet ir su neteisiniu kontekstu, pvz., visuomenės morale. Praktiškai tai gali būti reikšminga kaip poreikis vadovaujantis teismų doktrinoje suformuotomis kategorijomis atsižvelgti ir į kitus, neteisinius veiksnius.

Koncentruotai apibendrinant teisės koherentiškumo prielaidą, galima paminėti, kad teisėtyros literatūroje ji yra pripažįstama vieningai, diskusijų kyla tik dėl jos reikšmingumo apimties. Interpretuojant šią prielaidą vyrauja požymis, kad koherentiškumas reiškia, jog tam tikras teiginys gali būti pagrindžiamas kitu tos sistemos teiginiu. Teisėje tai, be kita ko, reikštų atsižvelgimą į ankstesnius teismų sprendimus. Be maksimos analogiškas bylas spręsti analogiškai, siekiant koherentiškumo reikia daugeliu atžvilgių remtis ir ankstesniais sprendimais nevisiškai analogiškose bylose. Dėl to koherentiškumo argumentas gali būti siejamas su tarpusavyje nelygių asmenų proporcingos nelygybės prieš įstatymą užtikrinimu, nuosekliu tų pačių teisinių kategorijų naudojimu ir pan.

Teisės nuspėjamumas, teisinis tikrumas ir teisėtų lūkesčių apsauga

Teisinis tikrumas, teisės nuspėjamumas ir teisėtų lūkesčių apsauga yra glaudžiai tarpusavyje susijusios teismo precedento autoriteto prielaidos, kurios padeda užtikrinti, kad teisė veiks stabiliai. Teismams nuolat be pagrindo

⁷³ *Ibid.*, p. 38.

nesivadovaujant ankstesniais precedentais gali stipriai nukentėti teisės nuspėjamumas, teisinis tikrumas, asmenų teisėti lūkesčiai. Tai, kad šie teisiniai gėriai suponuoja reikalavimą vadovautis precedentais, yra plačiai pripažįstama teisės moksle⁷⁴. J. Stone'as teisinio tikrumo siekį įvardijo kaip vieną iš teisėjų paskatų vadovautis precedentu⁷⁵. R. Scalia apskritai teigė, kad *stare decisis* doktrinos paskirtis pirmiausia yra teisinis tikrumas, o kiti šios doktrinos siekiai atsiduria tik antroje ar tolesnėje eilėje⁷⁶. Teisėtyroje galima rasti nemažai nuomonių, kad teisinis tikrumas yra esminis precedento saistančios galios pagrindas⁷⁷.

Stabilumo reikšmė ypač išryškėja skeptiškai pažvelgus į teisės autoritetą. Įžangoje buvo paminėtas hipotetinis pavyzdys, kuriame arbitrai spręstų situacijas kaskart savo nuožiūra be iš anksto viešai paskelbtų taisyklių. Tai santykių dalyviams sukeltų keblumų, nes pasirinkdami savo elgesį jie nebūtų užtikrinti, kurį elgesį teisėjai laikys teisėtu. Taigi teisė, be kita ko, pasitarnauja kaip įrankis teisėtvarkos institucijų elgesiui nuspėti. Tą padaryti padeda tiek statutinė, tiek precedentinė teisė. Šitos funkcijos atžvilgiu precedentinė teisė dažnai gali būti netgi kur kas geresnis indikatorius negu statutinė teisė, kadangi precedentinė pateikia atsakymus labai konkrečioms situacijoms. Vadovaujantis šiuo požiūriu, pagrindinė priežastis, kodėl asmenys turėtų vadovautis precedentais, yra tai, kad priešingu atveju teisėtvarkos įstaigos jų veiksmus (neveikimą) galimai pripažins kaip neteisėtus, ir kils atitinkamų teisinių padarinių.

Tai paaiškina, kodėl asmenys turėtų atsižvelgti į teismų sprendimus panašiose situacijose. Atitinkamai dėl to ir kyla pareiga teismams vadovautis savo ankstesne praktika – šalys turi lūkestį, kad teismas vadovausis precedentu. Šioje vietoje pažymėtina, kad teismas neturi pareigos vadovautis selektyviai atrinktais, tendencingai interpretuotais precedentais. Be to, esant atitinkamoms

⁷⁴ BENDITT, T. M. The Rule <...>, p. 89–91; BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 37–38; JACOB, M. Precedents <...>, p. 13; 70; 145.

⁷⁵ STONE, J. Precedent <...>, p. 228.

⁷⁶ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare Indecisis <...>, p. 2.

⁷⁷ LEVIN, H. Y. A Reliance Approach to Precedent. *Georgia Law Review*, 2013, Nr. 47(4), p. 1056.

sąlygoms, teismai turi diskreciją nuo precedentų nukrypti. Jeigu yra nepaisoma teisėto lūkesčio, kad teismas remsis precedentu, būna pažeidžiamas šis individualus interesas bei teisė tampa mažiau apibrėžta, nes matydamos precedentą panašioje situacijoje šalys nebėra tiek užtikrintos, kad teismas vėl tokį elgesį traktuos taip pat (kaip teisėtą ar neteisėtą). Taigi teisėtų lūkesčių apsaugos klausimas šiame kontekste yra reikšmingas dviem aspektais – abstrakčiai bei per individualius atvejus. Abstrakčiai jis aktualus kaip bendras teisėtų lūkesčių apsaugos teisės sistemoje mastas, o individualiais atvejais yra reikšminga, kaip turi būti sprendžiamas konkretus ginčas, atsižvelgiant į teisėtų lūkesčių apsaugos argumentą.

Teismo precedento doktrinos ir teisės nuspėjamumo, teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ryšys literatūroje paprastai neneigiamas. Kai kurie autoriai kritikuoja teisės darnos naudą (tai reiškia – vadovavimąsi saistančio teismo precedento doktrina), teigdami, kad ji neatneša absoliutaus teisės nuspėjamumo⁷⁸. Tačiau tokia kritika neįtikina, kadangi ji neneigia, kad teisės darna didina jos nuspėjamumą, o argumentas, kad teisės darna neužtikrina nuspėjamumo maksimaliai, kartu nepateikiant kitos alternatyvos, logiškai nepaneigia to, kad teisės darna yra naudinga.

Stabilios teisės praktikos suteikiamas teisinis tikrumas, be kita ko, yra naudingas ekonomiškai – kaip teigia F. Schaueris, įmonė, planuojanti komercinį sandorį, turi žinoti, koks sandoris yra teisiškai leistinas ir koks ne. Toks pasitikėjimas būtų prarastas, jeigu teismų praktika būtų nuolat keičiama ir ypač jeigu šie keitimai atliekami be iš anksto apibrėžtų kriterijų. Iš asmenų, kuriuos teisė saisto, perspektyvos nedideli teisės sistemų patobulinimai (be kita ko, atliekami nukrypstant nuo precedentų) ne visada nusveria praradimus, kurių atsiranda dėl to, kad negalima užtikrintai remtis net ir netobulomis teisės taisyklėmis ir netobulais precedentais⁷⁹. Taigi, vadovaujantis precedentais,

⁷⁸ CAMINKER, E. H. Why Must Inferior Courts Obey Superior Court Precedents? *Stanford Law Review*, 1994, Nr. 46, p. 851.

⁷⁹ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 43.

pasiekiamas teisinis tikrumas gali prisidėti prie sklandaus ekonominių santykių veikimo.

Taigi, jei teismai nesivadovauja savo sprendimais suformuluotomis precedentinėmis taisyklėmis, neaišku, kodėl jomis turėtų vadovautis kiti asmenys. Matydami 1 iš 2 tikimybę, jog šitos taisyklės vėliau paisys pats teismas, racionaliai besielgiantys asmenys tada galėtų pagrįstai nesivadovauti precedentu suformuota taisykle. Kada asmenys gali būti užtikrinti, jog precedentine taisykle teismas vadovausis, o nuo jos nukryps tik esant apibrėžtoms sąlygoms, situacija yra priešinga ir leidžia tikėtis didesnio paklusimo teisei. Čia svarbu pabrėžti, kad *teisinio tikrumo, teisės nuspėjamumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimas yra susijęs ne tik su tuo, ar teismo precedentams pripažįstama griežtai saistanti galia, bet ir su tuo, kiek apibrėžti yra vadovavimosi teismų precedentais kriterijai*. Jeigu šie kriterijai nebūtų lankstūs, t. y. nuo precedentų būtų nukrypstama retai, tačiau tai atliekama be aiškių pagrindų, nuspėti būsimą sprendimą gali būti sudėtingiau nei sistemoje, kur nukrypimai nuo precedentų dažnesni, bet juos lengva nuspėti. Žinoma, ne visada yra galimi labai apibrėžti kriterijai nuspėti, kada nuo precedento bus nukrypta, todėl nukrypimas savaime pasižymi didesne žalos teisės stabilumui rizika. Bet vėlgi, net apibrėžti nukrypimo nuo precedentų kriterijai yra reikalingi ir sistemoje, kur nukrypimai nuo precedentų yra reti – mažiau apibrėžta precedento doktrina (be kita ko, nukrypimo nuo precedento kriterijai) neabejotinai prisideda prie mažesnio stabilumo. Jos poreikis ypač svarbus dar ir dėl to, kad nukrypimas nuo precedentų faktiškai vyksta neišvengiamai visais atvejais – tiek pripažįstant, tiek neigiant teismo precedento autoritetą.

Visa tai leidžia matyti, kad teisės nuspėjamumas, teisinis tikrumas, teisėtų lūkesčių apsauga yra reikšmingi ir prie jų apsaugos prisideda vadovavimasis teismų precedentais bei aiškūs, apibrėžti kriterijai, pagal kuriuos teismai priima sprendimus nukrypti nuo ankstesnių precedentų.

1.2. Pragmatiniai argumentai

Abejonės proceso objektyvumu

Teismo darbo kokybę lemia ne tik galutinė sprendimo išvada – teisė į teisingą teismą apima ir daug kitų aspektų, pvz., šalių išklausymą, teismo nešališkumą ir kt. Neretai pabrėžiama, kad teismas privalo ne tik laikytis atitinkamų standartų, bet ir leisti tai matyti kitiems asmenims savo veiksmais. Atsiradus pagrįstų abejonių kyla žala, net jeigu jos neatitinka tikrovės. Proceso dalyviai paprastai neturi galimybės patikrinti, ar abejonės pagrįstos, todėl teismas turėtų užtikrinti, kad jų nekiltų. Be kita ko, ši teismo pareiga pasireiškia reikalavimu tinkamai motyvuoti teismo sprendimą bei nesudaryti pagrindo pagrįstoms abejonėms dėl to, ar byla buvo išspręsta nešališkai.

Teisinėje literatūroje nesivadovavimas precedentais būna siejamas su rizika, kad kris pasitikėjimas teismų darbu⁸⁰. Tokių abejonių neabejotinai gali kilti, kai teisės taikymas nėra nuoseklus, panašios bylos sprendžiamos skirtingai. Kada statutinė teisė priimant abu sprendimus buvo ta pati, akivaizdžiai skirtingus sprendimus lemia ne ji. Tiek teisės sistemoje, tiek intuityviame žmonių įsitikinime vyrauja reikalavimas, kad teisėjas, sprenddamas bylą, klausytų tik įstatymo. Kada panašios bylos buvo išspręstos skirtingai esant tokiems patiems įstatymams, kyla klausimas, kokie veiksniai lėmė tai, kad sprendimai skirtingi, ir vargu ar galima surasti atsakymą, kuris nediskredituotų teismo. Tokia praktika leidžia įtarti, kad sprendžiant vieną iš bylų teisėjai buvo šališki, teismo sprendimas galėjo būti priimtas dėl korupcijos poveikio, ar pan. Tai verčia abejoti teismo darbo kokybe ir dėl to, kad nukrypimas nuo praktikos reiškia, jog ankstesnis sprendimas buvo netobulas – tai gali kelti abejonę, ar teisėjai buvo maksimaliai kompetentingi ir pan.

Taigi, tikėtina, kad visuomenei pastebėjus, kad panašios bylos sprendžiamos skirtingai, yra labai tikėtinos abejonės sprendimo šioje ar ankstesnėje byloje pagrįstumu, galimai kils įtarimų, kad toks nenuoseklumas atsirado dėl teismo neprofesionalumo, subjektyvių veiksmų įtakos ar

⁸⁰ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents. A Comparative Study*. Ashgate: Dartmouth, 1997, p. 486; BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* *On The Philosophy <...>*, p. 84; MARMOR, A. *Should <...>*, p. 27; STONE, J. *Precedent <...>*, p. 228; LEVIN, H. Y. *A Reliance <...>*, p. 10.

korupcijos pasireiškimo. Tokiems atvejams viešumoje sulaukus atgarsio, atitinkamai gali gerokai nukentėti teisėtvarkos sistemos autoritetas.

Teismo sprendimo įtikinamumas

Teismai gali ne tik siekti nepažeisti minimalaus sprendimų motyvams keliamo standarto, kurio nepasiekus konstatuotinas teisės į teisingą teismą pažeidimas, bet ir dėti pastangas, kad kuo dažniau užbaigus procesą dalyviai būtų įtikinti, jog teismas pasirinko teisingą bylos išsprendimo būdą, net jei proceso baigtis šaliai nepalanki. Tam gali pasitarnauti argumentai, jog visos panašios situacijos būna sprendžiamos tokiu pačiu būdu. Priešingu atveju, jeigu juo buvo nukrypta nuo paplitusios teismų praktikos, teismo sprendimo įtikinamumas gali būti mažesnis.

Teisėtyroje nuosekliai matyti, kad, valdžios institucijoms laikantis procedūrinio teisingumo standartų, tai didina piliečių polinkį bendradarbiauti ir paklusti teisei⁸¹. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad konstituciniai imperatyvai, jog teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą, suponuoja tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti. Iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas, *inter alia*, reiškia, kad teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui. Teismo nuosprendžiai (kiti baigiamieji teismo aktai) turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija; neturi būti paliekama pagrindo pagrįstai abejoti, ar teismo sprendimo išdėstytais argumentais nėra tik siekiama pateisinti teismo

⁸¹ BARKWORTH, J. M.; MURPHY, K. Procedural Justice Policing and Citizen Compliance Behaviour: the Importance of Emotion. *Psychology, Crime and Law*, 2015, Nr. 21(3).

a priori priimtą nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą)⁸². Šį principą yra ne kartą naudojęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pasak kurio, teismas privalo nuodugniai tirti visus argumentus ir esminius iš jų aptarti savo sprendime, juos motyvuotai atmesdamas arba pagrįsdamas, teismo nutarties turinys turi būti aiškus, logiškas, nuoseklus ir įtikinantis⁸³. Konstitucinio Teismo išaiškinimu savo praktikoje vadovaujasi ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas⁸⁴, kuris pabrėžia, jog teismas privalo motyvuoti savo išvadas, nurodyti teisinius argumentus (įstatymus), kurių pagrindu jis daro atitinkamas išvadas⁸⁵. Poreikį teismui tinkamai motyvuoti savo sprendimą pripažįsta ir EŽTT⁸⁶. Pasak jo, kaltinamojo suvokimui apie tai, dėl ko jis nuteisiamas, didžiausią reikšmę turi nuosprendyje pateikiami motyvai, todėl nacionaliniai teismai turi pakankamai aiškiai nurodyti pagrindus, kuriais grindžia savo sprendimą. Taip pat EŽTT yra pabrėžęs, kad motyvuoti sprendimai pasitarnauja kaip įrodymas, jog šalys buvo išklausytos, o dėl to proceso dalyviai gali būti labiau linkę sutikti su sprendimu. Pasak EŽTT, iš sprendimo turi būti aišku, jog buvo atsižvelgta į visus esminius klausimus.

Teismo precedentas yra vienas iš autoritetų, kurie gali svariai pagrįsti atsakymą į teisinį klausimą⁸⁷. Jo, kaip argumento, svarumą liudija ir tai, kad teismai linkę daugiau remtis precedentais sprendimuose, kurie gali sulaukti priešiško atgarsio: tiriant EŽTT praktiką pastebėta, kad šis teismas citavo daugiau precedentų sprendimuose, kuriais pripažindavo, kad valstybė pažeidė

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-46/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-558-648/2015.

⁸⁴ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. sausio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-444-131/2010; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A662-1301/2014.

⁸⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. birželio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-403-568/2007.

⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimas byloje *Taxquet v. Belgija*, pareiškimo Nr. 926/05.

⁸⁷ GERHARDT, M. J. *The Power Of Precedent*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 146; POSNER, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004, p. 75.

EŽTK; bylose, kurios buvo labiau politiškai jautrios; kada byloje viena iš šalių buvo bendrosios teisės tradicijos valstybė⁸⁸. Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) Aukščiausiasis Teismas taip pat teikia daugiau nuorodų į precedentes savo ryžtingesniuose sprendimuose, kuriais nukrypsta nuo savo ankstesnės praktikos⁸⁹. Argumentavimo remiantis precedentu įtikinamumas gali būti kildinamas iš nusistovėjusio požiūrio, kad teismas yra saistomas precedentų bei su precedento doktrina susijusių siekių (asmenų lygybės ir kt.). Teismas savo sprendimu turėtų parodyti proceso šalims, kad visos panašios bylos yra sprendžiamos taip pat, kaip ir jų byla. Kai teismas pamini, kad tokiose pačiose ankstesnėse bylose jis priėmė tokius pačius sprendimus, tuo iš dalies parodoma, jog asmenys yra laikomi lygiais prieš įstatymą; šios bylos šalys, pasidomėjusios, galėjo šitokį sprendimą numatyti ir pasirinkti teisėtą elgesį, o jeigu to nepadarė – pačios yra atsakingos dėl kilsiančių nepalankių padarinių.

Šie argumentai leidžia daryti išvadą, kad susijusių teismų precedentų paminėjimas priimame teismo sprendime prisidėtų prie didesnio jo įtikinamumo. Nukrypimas nuo precedento, be abejonės, taip pat atrodys įtikinamiau, jeigu bus grindžiamas ankstesnėje teismo praktikoje įtvirtintais kriterijais, todėl teismo sprendimo įtikinamumą didintų ir apibrėžta teismo precedento doktrina.

Apsauga nuo neteisinių veiksnių įtakos

Spręsdami teisinius klausimus tiek teisininkai, tiek kitų profesijų atstovai gali būti veikiami įvairių su teisingu klausimo išsprendimu nesusijusių neteisinių veiksnių. Neteisiniais veiksniais šiame skyriuje vadinami su teisėjų šališkumu, potencialia korupcija ar panašiu nepageidaujamu poveikiu susiję veiksniai. Atliekant empirinius tyrimus buvo aptikta, kad skirtingus teisinius sprendimus žmonės priima priklausomai nuo jų lyties, šeimos, karjeros

⁸⁸ LUPU, Y.; VOETEN, E. Precedent <...>, p. 438.

⁸⁹ FOWLER, J. H.; JEON, S. The Authority of Supreme Court Precedent. *Social Networks*, 2008, Nr. 30(1), p. 17.

patirties iki tapimo teisėju, išsilavinimo⁹⁰, kaltinamojo fizinio patrauklumo, socialinio statuso, rasės⁹¹ ir kitų veiksmų⁹². Tokių subjektyvių veiksmų įtakos savo sprendimams žmogus kartais gali net pats nesuvokti. Be to, sprendimus gali paveikti ir sąmoningi neteisėti pasirinkimai, galimai susiję su korupcija. Neteisinių veiksmų įtakos padeda vengti procesiniuose įstatymuose įtvirtintas teismo nešališkumo reikalavimas⁹³, be kita ko, numatytas ir EŽTK 6 str.⁹⁴ Taikydamas šio straipsnio nuostatas EŽTT yra ne kartą išaiškinęs, kad sprenddami bylas teismai turi ne tik faktiškai būti nešališki, bet net ir būdami nešališki nepalikti pagrindo kilti pagrįstoms abejonėms dėl to, ar byla buvo išnagrinėta nešališkai⁹⁵.

Nešališkumo reikalavimo laikymasis yra susijęs ir su vadovavimusi teismo precedentais. Tai yra paminėjęs Konstitucinis Teismas, pagal kurį, nesilaikant teisės sistemoje pripažintos saistančio teismo precedento doktrinos, duodama pagrindo kilti abejonėms, ar atitinkami bendrosios kompetencijos teismai, priimdami tuos sprendimus, nebuvo šališki, ar tie sprendimai nebuvo kitais atžvilgiais subjektyvūs⁹⁶. Moksle yra nuomonių, kad saistančio teismo precedento doktrina sumažina tikimybę, jog teismo sprendimui turės įtakos su

⁹⁰ BREWER, N.; WILLIAMS, K. D. *Psychology and Law. An Empirical Perspective*. New York: The Guilford Press, 2005, p. 466–468; GEORGE, T. Court Fixing. *Arizona Law Review*, 2001, Nr. 431, p. 25–31; GLYNN, A. N.; SEN, M. Identifying Judicial Empathy: Does Having Daughters Cause Judges to Rule for Women's Issues? *American Journal of Political Science*, 2014, Nr. 59(1).

⁹¹ BREWER, N.; WILLIAMS, K. D. *Psychology <...>*, p. 386–388; GEORGE, T. *Court <...>*, p. 24–25.

⁹² POSNER, R. A. *How Judges Think*. Harvard: Harvard University Press, 2008, p. 99–102; BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare Indecisis <...>*, p. 1.

⁹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, redakcija nuo 2017 m. birželio 15 d.) 44, 58 str., Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340, redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.) 21, 65–66 str., Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308, redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.) 47 str.

⁹⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, 2000, Nr. 96-3016.

⁹⁵ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 31 d. sprendimas byloje *Ekeberg ir kiti v. Norvegija*, pareiškimų Nr. 11106/04, 11108/04, 11116/04, 11311/04 ir 13276/04; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Olujić v. Kroatija*, pareiškimo Nr. 22330/05; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. birželio 21 d. sprendimas byloje *Bellizzi v. Malta*, pareiškimo Nr. 46575/09.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 6-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

teise, sprendžiama byla nesusiję veiksniai⁹⁷. Taip pat pastebima, kad valstybių, kuriose teismų sprendimams pripažįstama silpnesnė precedentinė galia, teismams būdingas aukštesnis korupcijos lygis⁹⁸.

Be abejonės, vien saistančio teismo precedento doktrina šių rizikų negali visiškai pašalinti. Netinkamai ją taikant gali likti galimybė precedentus atsirinkti selektyviai, nuo neparankių precedentų atsiriboti konstatuojant, kad jie buvo suformuoti bylose, nepanašiose į sprendžiamąją⁹⁹. Be to, sunku būti užtikrintiems dėl to, ar precedentinę bylą sprendusieji teisėjai nebuvo paveikti tokių nepageidautinų veiksnių. Tačiau jei precedento autoriteto pripažinimas visiškai neišsprendžia problemos, o prie to tik iš dalies prisideda, tai nereiškia, kad jis nėra naudingas. Kada įstatymas tam tikru klausimu aiškaus atsakymo nepateikia, tačiau tokią pačią situaciją teismas jau buvo išsprendęs anksčiau, vėlesnę bylą sprendžiančių teisėjų diskrecija yra kur kas labiau apribojama. Todėl kai teismas turi ribotas galimybes nukrypti nuo susiformavusios praktikos, jo darbe lieka mažiau vertinimo ir gali pavykti išvengti neteisinių veiksnių įtakos teismo sprendimui. Ir priešingai, kada panašios bylos būna išsprendžiamos skirtingai, net nepasireiškus tokiems veiksniams, bylos šalims gali būti neaišku, kodėl taip nutiko, ir kilti pagrįsta abejonė, ar sprendimas nebuvo nulemtas nepageidautinų veiksnių. Teigiama, kad matant, jog panašios bylos sprendžiamos panašiai, yra mažiau pagrindo tokioms abejonėms dėl to, ar teismas buvo šališkas, turėjo išankstinių nusistatymų, ar sprendimą lėmė kiti nepageidautini veiksniai ir atitinkamai ar asmuo nebuvo diskriminuojamas, o laikytasi lygybės prieš įstatymą reikalavimo¹⁰⁰.

Teismo proceso našumas

Rėmimasis teismų precedentais pasitarnauja teismo proceso našumui, nes dėl to teisėjui nereikia kaskart spręsti tų pačių klausimų iš naujo. Yra nuomonių, kad teisėjo darbas išaugtų iki kritinės ribos, jeigu kaskart sprendžiant bylas kiekvienas praeities sprendimas būtų vertinamas pakartotinai

⁹⁷ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 1.

⁹⁸ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 141.

⁹⁹ MARMOR, A. Should <...>, p. 32.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 31–32.

ir negalima būtų remtis praeityje pastatytais pagrindais¹⁰¹. Teismo proceso našumą, kaip teismo precedento doktrinos naudingą rezultatą, pripažįsta daug autorių¹⁰². Teigiama, kad precedentas pagerina teisėjų darbo našumą (ankstesniam teismui suradus sprendimą, vėlesnėje byloje tenka mažiau darbo įrodinėjant sprendimo teisingumą); atsiranda nauda privatiems asmenims, kurie patikimiau gali siekti taikaus susitarimo teismo procese, jeigu gali aiškiai numatyti būsimą teismo sprendimą¹⁰³.

Tačiau pažymėtina, kad ši teismo precedentų saistančios galios prielaida neturėtų būti laikoma prioritetine¹⁰⁴. Turbūt ne visada taip palengvėjęs teismo darbas galėtų tiesiogiai lemti realiai mažesnes valstybės finansines išlaidas teisėtvarkos sistemai. Ši prielaida gali būti vertinama kaip papildomas privalumas, bet neturėtų būti laikoma lemiančiu argumentu sprendžiant, ar teismo precedentui turėtų būti priskiriama saistanti galia. Nepaisant to, teismo proceso našumas vis vien gali būti laikomas utilitaristiškai pagrindžiančiu teismo precedento autoritetą.

Nepagrįsto bylinėjimosi prevencija

Su galimybe geriau numatyti būsimus teismų sprendimus yra susijusi ir kita potenciali nauda – mažesnė nepagrįsto teismo bylinėjimosi apimtis. Teismo precedento autoritetas ir apibrėžti vadovavimosi precedentais kriterijai gali lemti mažesnius teismo bylinėjimosi mastus dėl didesnio teismų sprendimų nuspėjamumo – kada asmenys mato, jog bylos baigtis jiems būtų nepalanki, jie gali būti linkę nesiimti bylinėtis, vengdami potencialiai didesnių išlaidų.

Teisėtyroje pripažįstama, kad dėl didesnio teismo aiškumo vadovaujantis precedentais gali pasitaikyti mažiau teismo bylinėjimosi, kadangi pirmosios instancijos teismo sprendimai galimai bus rečiau skundžiami, jeigu jie atitiks apeliacinės instancijos teismo praktiką (skirtingai

¹⁰¹ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 3.

¹⁰² CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 839–843; BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 37–38; SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 43; STONE, J. Precedent <...>, p. 228.

¹⁰³ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 490.

¹⁰⁴ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 843.

negu tada, kai pirmosios instancijos teismo sprendimas prieštarauja apeliacinio teismo pripažįstamam teisės aiškinimui)¹⁰⁵. Jeigu pirmosios instancijos teisme ginčo metu buvo aptikta aukštesnės pakopos teismų precedentų panašiose bylose ir teismas priima sprendimą be pagrindo nuo jų nukrypdamas, tai gali gerokai padidinti tikimybę, kad dėl sprendimo bus paduotas apeliacinis skundas, lyginant su situacija, kada pirmosios instancijos teismas aiškiai aptaria aukštesnės pakopos teismų praktiką ir priima ją atitinkantį sprendimą. Yra nuomonių, kad jeigu apeliacinio teismo pozicija yra aiški ir pirmosios instancijos teismas ją nesivadovauja, tokiu būdu jis tik atideda neišvengiamą bylos baigtį¹⁰⁶ ir sudaro sąlygas apeliaciniam procesui, padidina teismų sistemos darbo sąnaudas¹⁰⁷. Šioje vietoje pažymėtina, kad, kaip aptariama tolesniame skyriuje apie teismų praktikos lankstumo poreikį, argumentas dėl žemesnių pakopų teismų paklusimo precedentams yra labai nevienareikšmis, nes besąlygiškas vadovavimasis precedentais gali tapti kliūtimi praktikos tobulėjimui. Panašios išvados apie vadovavimosi precedentais ir bylinėjimosi mastus buvo aptiktos tiriant JAV teismų sprendimus – surinkti duomenys suteikė pagrindo manyti, jog didesnis bylos baigties neaiškumas lemia gausesnę teisminę bylinėjimąsi¹⁰⁸. Tokia nuomonė yra paplitusi ir kitų autorių darbuose¹⁰⁹. Tirdami „stiprius“ precedentus, t. y. tokius, kuriais teismų praktikoje remiamasi ypač dažnai, R. A. Posneris ir W. Landesas pastebėjo, kad galimai pranašiausi yra ne šie precedentai, o savotiški „superprecedentai“, kurie būna retai cituojami, kadangi yra labai aiškūs, ir po jų atsiradimo teisminių ginčų toje srityje tiesiog nebekyla¹¹⁰.

¹⁰⁵ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 490.

¹⁰⁶ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 843.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 862.

¹⁰⁸ LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent: A Theoretical and Empirical Analysis. *Journal of Law and Economics*, 1976, Nr. 249(19), p. 290.

¹⁰⁹ FON, V.; PARISI, F. Judicial Precedents in Civil Law Systems: A Dynamic Analysis. *International Review of Law and Economic*, 2006, Nr. 26, p. 519–535; CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 851; BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 85; GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 177.

¹¹⁰ LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent <...>, p. 251; SINCLAIR, M. Precedent, Super-Precedent. *George Mason Law Review*, 2007, Nr. 14(2).

Taigi atsižvelgimas į teismų precedentus gali padaryti teismų darbą efektyvesnį, nes sumažintų nepagrįsto bylinėjimosi mastus. Prie tokio rezultato, kaip ir kitose prielaidose, taip pat galėtų prisidėti ir apibrėžta teismo precedento doktrina, kadangi ji taip pat leistų patikimiau prognozuoti, ar teismas precedentu remsis, ar nuo jo nukryps.

1.3. Rėmimosi precedentais neišvengiamumas

Istorinis aspektas

Istoriškai žvelgiant į teismo precedento vaidmenį, galima rasti įrodymų, kad, nepaisant to, kokį autoritetą sieksime suteikti teismo precedentui, rėmimasis juo yra vis vien neišvengiamas dėl statutinio reguliavimo universalumo stokos. Dėl to išplėtotą teismo precedento taikymo ir aiškinimo doktrina yra reikalinga, kad ir taip faktiškai vykstantys procesai būtų atliekami tinkamai. Teismo precedento doktrinos plėtojimas yra ypač reikalingas, kad būtų aišku, kada precedentas taikytinas ir kada ne.

Tai, kad vadovavimasis teismų precedentais yra neišvengiamas, patvirtina aplinkybė, jog jis yra vienas iš seniausių ir plačiai paplitusių teisės šaltinių. Teisės moksle įprasta ankstyviausiu teisės šaltiniu laikyti paprotinę teisę, tačiau galima išvelgti pagrindo teigti, kad paraleliai reikšmingas vaidmuo teko ir teismų precedentams. Lietuvos teisėtyroje pastebima, kad teismų precedentų, kaip teisės šaltinių, vyravimas yra natūrali teisės raidos stadija, kurią pereina kiekviena besiplėtojanti teisės sistema¹¹¹. Ankstyvuosiuose teisės rinkiniuose buvo įtvirtinti kazuistiškai suformuluoti teismų taikyti papročiai, bet ne apibendrintos abstrakčios elgesio taisyklės – teisynų straipsniai paprastai prasidėdavo žodžiu „jeigu“, tuomet aprašoma konkreti situacija, kuriai skirta norma¹¹². Tai reiškia, jog tikėtina, kad precedentai būdavo pamatas valdovų leidžiamiems teisės aktams, nes pirmieji teisės rinkiniai neretai savo turiniu buvo labai panašūs į teismų precedentų sąvadą¹¹³. Pavyzdžiui, VI a. pr. Kr. Salijų teisyno II skyriuje buvo trys straipsniai, kurių viename nustatyta

¹¹¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 98–99.

¹¹² *Ibid.*, p. 98.

¹¹³ *Ibid.*, p. 98; MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 23.

atsakomybė už pieninio paršelio vagystę, kitame – metinės kiaulės, o trečiajame – 25 kiaulių vagystę, jeigu bandoje daugiau nieko neliks¹¹⁴. Šie trys teisės pažeidimai išdėstyti nuo lengviausio iki sunkiausio, už paskutinį numatant ir griežčiausią sankciją. Tačiau toks reguliavimas nuo šiandien mums įprasto skiriasi tuo, kad paskutinėje sudėtyje įvardyta labai konkreti veika. Pažodžiui vadovaujantis tokiu reglamentavimu, atsakomybėn nebūtų traukiamas asmuo, kuris įvykdė 24 ar 26 kiaulių vagystę. Modernioje teisėje būtų įprasta tokį reguliavimą dėstyti vagystės objektų skaičių numatant intervalais, o toks Salijų teisyno reguliavimas panašus į konsoliduotus teismų precedentes.

Vienas ankstyviausių ir šiandien vyraujančios teismo precedento koncepcijos bruožų turintis istorinis teisės šaltinis yra senovės Romos pretorių ediktai. Pretoriams senovės Romoje buvo deleguota teisinių ginčų sprendimo funkcija. Pretorių ediktai tapo vienu iš vyraujančių romėnų teisės šaltinių apie III a. pr. Kr.¹¹⁵ Tai buvo viešai skelbiami aktai, kuriuose pretoriai nurodydavo teisės formules, kuriomis vadovaudamiesi jie ketino vykdyti savo funkcijas – pirminė ediktų paskirtis buvo ne tiek aiškinti teisę, kiek informuoti visuomenę, kaip bus vykdomos naujai paskirtojo pareigūno funkcijos¹¹⁶. Todėl ediktus kartais skelbdavo net ir privatūs asmenys, tačiau tik valstybės pareigūnų skelbtieji turėjo saistančios teisinės galios užuomazgą¹¹⁷. Pretorių ediktai veikė net kol jų teisiškai saistanti galia nebuvo formaliai legitimuota (iki *lex Cornelia*, kuriuo uždrausta pretoriui atsisakyti taikyti savo paskelbtąjį ediktą)¹¹⁸. Justiniano Digestuose tarp teisės šaltinių buvo paminėta ir pretorių teisė, kuri buvo apibrėžta kaip „tai, ką įdiegė pretoriai, siekdami sutvirtinti arba

¹¹⁴ Salijų teisynas, vert. NAVICKAS, M., sudarytojas VASILIAUSKAS, V. *Užsienio teisės istorijos chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 17.

¹¹⁵ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio <...>*, p. 43.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 43; WATSON, A. *The Spirit of Roman Law*. Athens: University of Georgia Press, 1995, p. 61.

¹¹⁷ GIRARD, F. P. *Romėnų teisė*. I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakulteto leidinys, 1931, p. 60.

¹¹⁸ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio <...>*, p. 43.

papildyti, arba pataisyti civilinę teisę visuomeninės naudos sumetimais“¹¹⁹. Digestuose taip pat buvo nurodyta, kad, ieškant atsakymo teisės interpretavime, pirmiausia turi būti išsiaiškinama, kokia taisyklė yra pripažinta panašiuose atvejuose¹²⁰.

Tiesa, pretorių ediktai negali būti visiškai tapatinami su precedentine teise. Vienas iš jų skirtumų yra tai, kad jie buvo skelbiami *a priori*. Pretorių ediktai buvo skelbiami prieš konkrečiam asmeniui pradedant eiti pareigas, kaip jo būsimos veiklos principai. Kaip buvo minėta, patys pretoriai jų laikydavosi, todėl sprendimu verifikavus kurią nors iš ediktų nuostatų jie savotiškai tapdavo panašūs į precedentą, bet vis vien skyrėsi tuo, jog taisyklė buvo suformuluota ne rungtyniškame procese. Tačiau ediktuose išdėstytos nuostatos buvo panašios į šiandienines precedentines taisykles. Pavyzdžiui, juose buvo galima rasti taisyklę, kad nors, pagal įstatymus, pasižadėjimas, išgautas apgaulės būdu, laikomas galiojančiu, pretorius padės apgautajam, įterpdamas į formulę išlygą, jog teisėjas gali priteisti, jeigu apgaulė neesminė, nedidelė¹²¹; nepaisant to, kad, pagal įstatymus, kompensacijos iš vagystę įvykdžiusio asmens galima buvo reikalauti tik jeigu pažeidėjas ir nukentėjęsysis yra piliečiai, pretorius tokį reikalavimą patenkindavo ir nusižengdamas šiam reikalavimui, jeigu kitos sąlygos yra patenkintos, suteikdamas fiktyvų piliečio statusą¹²²; nors, pagal įstatymus, testamentas galiojo, jeigu yra taisyklingai parašytas ir patvirtintas antspaudu, pretoriai pripažino, kad, buvus tokiai testatoriaus valiai, testamentą atšaukus (suplėšius), tai savaime gali atkurti ankstesnio testamento galiojimą¹²³.

¹¹⁹ VĖLYVIS, S.; MISEVIČIŪTĖ, R. A. *Imperatoriaus Justiniano Digestai, arba Pandektos*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 27.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 97; The Enactments of Justinian. The Digests or Pandects. Book I, Tit. 3, art. Prieiga per internetą: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/D1_Scott.htm#III> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 23 d.].

¹²¹ GIRARD, F. P. *Romėnų <...>*, p. 63; NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 26; SANDARS, T. C. *The Institutes of Justinian*. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 2007, p. 477–478.

¹²² GIRARD, F. P. *Romėnų <...>*, p. 63.

¹²³ *Ibid.*, p. 65.

Teismų precedentų vaidmeniui teisės sistemoje didelę įtaką gali turėti ne tik teismai, bet ir įstatymų leidėjas. Ar precedentu tik šiek tiek paaiškinama įstatymo norma, ar praktiškai sukuriamą naują, priklauso nuo statutinės teisės abstraktumo, išbaigtumo. Kuo daugiau diskrecijos ji palieka teisės taikytojui, tuo dažniau bus susiduriama su eksplicitiškai nereguliuotomis situacijomis, kuriose teisės taikymo aktu bus sukuriami precedentai. Dėl to teisinių santykių dalyviams stengiantis nuspėti, koks yra teisės diktuojamas atsakymas į rūpimus klausimus, dažniau tenka nukreipti žvilgsnį į tendencijas, apie kurias byloja teisės taikymo aktai, o ne statutinę teisę. Tai yra natūrali prielaida teisinėje sistemoje plėtotis ir įsitvirtinti teismo precedentui.

1.4. Iš anksto nulemta teisės prasmė

Vienas iš argumentų, patvirtinančių teismų precedentų neišvengiamumą, gali būti įžvalga, jog teismai ne tik taiko, bet ir kuria teisę. Jeigu teismai turi diskreciją sukurti visaverčio turinio teisės normas, tai yra prielaida jų sprendimus pripažinti teisės šaltiniais. Tačiau jeigu yra priešingai – teismai teisės normų nekuria, o tik priima individualius statutinės teisės taikymo aktus – tada teismų precedentų vaidmuo gali būti neigiamas tvirtinant, kad net su jais nesusipažinus, vien statutine teise remiantis priimti sprendimai visada analogiškose situacijose bus analogiški. Taigi, diskusija, ar teismai kuria, ar atranda implicitiškai įstatymuose slypinčią teisės prasmę, turi reikšmės bandant pažinti teismų precedentų vaidmenį.

Vienas žymiausių atsakymų šioje diskusijoje yra pateiktas H. L. A. Harto, anot kurio, „kiekvienoje teisinėje sistemoje visuomet yra tam tikrų teisiškai nereguliuotų atvejų, kuriais teisė tam tikru atžvilgiu nediktuoja jokio sprendimo arba jo krypties, taigi ir pati teisė yra iš dalies neapibrėžta arba neužbaigta. Jeigu tokiu atveju teisėjas turi priimti sprendimą ir neketina, kaip kadaise siūlė J. Benthamas, atsisakyti savo jurisdikcijos arba esamos teisės nereguliuojamus klausimus perduoti spręsti įstatymų leidybos institucijai, jis,

užuoť tiesiogiai taikęs esamą jau susiformavusią teisę, turi realizuoti savo diskreciją ir pats kurti teisę tai bylai¹²⁴.

Vadovaujantis priešingu požiūriu, teisė visais atvejais turi iš anksto apibręžtą atsakymą ir teismai tiesiog aiškinimo būdu jį atranda (be kita ko, vadovaudamiesi įstatyme slypinčiomis implicitinėmis nuostatomis), tačiau patys teisės nekuria¹²⁵. R. A. Posneris tokį požiūrį vadina legalistiniu – pasak jo, vadovaujantis šiuo požiūriu žvilgsnis nenukreipiamas anapus konvencinių teisės tekstų, t. y. statutų, konstitucinių nuostatų ir precedentų¹²⁶. Panašus požiūris būdingas ir R. Dworkino teorijai. Jis teigė, kad net kai jokia nustatyta taisyklė nereguliuoja bylos teisinių santykių, viena šalis vis vien turi teisę laimėti bylą, taigi net ir sunkiosiose bylose teisėjas privalo atrasti, kokios yra šalių teisės¹²⁷. Teisėjai nėra ir neturėtų būti teisėkūros subjektais ir nesant aiškos taisyklės vienintelį teisėtą sprendimą visais atvejais jiems diktuoja principai ir politiniai standartai¹²⁸. Galima paminėti, kad, remiantis šiuo požiūriu, kartais pripažįstama, jog teisės nekuria ne tik teismai, bet ir valstybės valdžia – ji tiesiog užfiksuoja visuomenės moralėje, valstybių konstitucijose, proto diktuojamuose prigimtiniuose įstatymuose ar kituose šaltiniuose jau egzistuojančią teisę¹²⁹.

Vienas pagrindinių argumentų už iš anksto nulemtos teisės prasmės egzistavimą yra potencialus retrospektyvus teisės veikimas – jeigu sutinkame, kad sprenddami bylas teismai kuria teisę, tai reikėtų, kad ši teismo sprendimu sukurta teisė ginčo šalims taikoma atgal¹³⁰. Bet iš anksto nulemtos teisės prasmės teorija šitos problemos realiai neišsprendžia. Ji sudaro įspūdį, kad teisė atgal negalioja, tačiau pati savaime didesnio apibręžtumo santykių dalyviams nesukuria – ja vadovaujantis vis vien teisė yra atskleidžiama

¹²⁴ HART, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 417.

¹²⁵ SILTALA, R. A *Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000, p. 78–80.

¹²⁶ POSNER, R. A. How Judges <...>, p. 7–8.

¹²⁷ DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 125.

¹²⁸ *Ibid.*, p. 48–56; 126.

¹²⁹ RAGAUSKAS, P. *Įstatymų leidyba Lietuvoje. Samprata ir institucinis modelis*. Vilnius: Teisės institutas, 2005, p. 20–21.

¹³⁰ DWORKIN, R. Rimtas <...>, p. 125; KRESS, K. Coherence <...>, p. 534.

nagrinėjant bylą teisme. Ši retroaktyvaus veikimo problema veikiausiai yra legislatyvinės valdžios darbo bei neapibrėžtų teisės aiškinimo kriterijų trūkumas.

Istatymų universalumo stoka

Taip pat galima kelti pagrįstą abejonę, ar įmanoma sukurti tokį valstybės įstatymų rinkinį, kurį taikant kartu niekada neprireiktų jo papildyti. Dar IV a. pr. Kr. Aristotelis įžvelgė, kad tokia abejonė turi pagrindo: „viešpatauti turi teisingai sutvarkyti įstatymai, o valdantysis, ar jis būtų vienas, ar jų būtų daugiau, turi turėti valdžią tais klausimais, kuriais įstatymai neįstengia pasakyti tiksliai, nes nelengva išaiškinti visiškai viską“¹³¹; „taigi aišku, kad [valdovas] turi būti įstatymų leidėjas ir turi būti įstatymai, tačiau jie neturi viešpatauti ten, kur jie nukrypsta [nuo to, kas teisinga]; visur kitur jie būtinai turi viešpatauti“; „įstatymas, paaiškinęs tam tikrą atvejį, visa kita palieka „vadovaujantis teisingiausiu sprendimu“ nuspręsti ir sutvarkyti pareigūnams, be to, leidžia jiems daryti pataisas ten, kur tik jų patirtis parodytų geresnį būdą už nustatytas taisykles“; „kai ką įmanoma aprėpti įstatymais, o kai ko neįmanoma <...> išleisti įstatymus apie viską, dėl ko bus tariamasi, yra neįmanoma“¹³². Justiniano Digestuose taip pat paminėta, kad „įstatymai ir senatuskonsultai negali numatyti visų įmanomų [gyvenimo] atvejų“; „tais atvejais, kai nėra rašytinių įstatymų, privalu vadovautis tuo, ką nustato tradicija ir papročiai; jeigu tam tikru atveju trūksta ir pastarųjų, reikia vadovautis tuo, kas mažiausiai nuo jų atitolsta ir iš pastarųjų išplaukia“¹³³. Vienas iš labiausiai teisės taikytojo diskreciją apribojusių teisės šaltinių yra 1794 m. Bendrasis prūsų žemių teisynas, tačiau net jame pripažinta, kad kartais teisė gali nepateikti atsakymo. Jis buvo sudarytas net iš devyniolikos tūkstančių straipsnių. Siekis suvaržyti teisėjo diskreciją, be kita ko, atsispindi jo 46 straipsnyje, kuriame numatyta, kad neaiškiose bylose teisėjui draudžiama priskirti įstatymams kitokią prasmę, negu yra pateikta įstatymo žodžiuose bei

¹³¹ ARISTOTELIS. *Politika*. Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 105 (pastr. 1282b).

¹³² *Ibid.*, p. 117–120 (pastr. 1286a–1287b).

¹³³ VĖLYVIS, S.; MISEVIČIŪTĖ, R. A. *Imperatoriaus <...>*, p. 87.

jų sistemoje¹³⁴. Antra vertus, šio teisyno 49 straipsnyje buvo numatyta ir galimybė remtis precedentu, tačiau tik jeigu teisėjas nerastų normos, kuria remdamasis galėtų išspręsti neaiškią bylą – tada „privalo pagal visas savo išgales ieškoti teisės knygose pripažintų bendrųjų principų ir sprendimų panašiose bylose“¹³⁵.

Sutinkant su tuo, kad eksplicitiškai išreikštai statutinei teisei būdinga universalumo stoka, tektų pripažinti, kad ji lemia teisėjų diskreciją – teismai kartais susiduria su situacijomis, kurių teisė nereguliuoja, ir tada kuria teisę¹³⁶; ten, kur pradedama remtis ne vien tik normomis, bet ir standartais, egzistuoja teisėjo diskrecija¹³⁷. Neretai pripažįstama, kad išsamaus teisinio reglamentavimo nebuvimas lemia teismų teisėkūros neišvengiamumą¹³⁸. A. Barakas teigia, kad galimi atvejai, ypač sunkiosiose bylose, kur teisėjas turės diskreciją pasirinkti iš daugiau negu vienos teisėtos alternatyvos¹³⁹. Pasak jo, teismai teisėkūroje veikia kaip savotiški žemesnio rango partneriai, kurie užpildo tarpą tarp teisės ir gyvenimo¹⁴⁰; teismai ne tik aiškina įstatymų leidėjo sukurtus įstatymus, bet ir kuria teisę visose teisinėse sistemose, o teismų funkcijų vykdymas nekuriant teisės neegzistuoja¹⁴¹. Lengvosiose bylose teisėjas atkartoja įstatymų tekstą, tačiau sunkiosiose bylose jis kuria naują teisę, kadangi jose nebūna iš anksto sukurto reguliavimo arba jis būna neaiškus¹⁴². A. Barakas poreikį teismams aiškinti teisę taip pat sieja su teisės

¹³⁴ The General Law Code for the Prussian States, proclaimed on February 5, 1794, effective June 1, 1794 (1794). German History in Documents and Images. Prieiga per internetą: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=3777> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 27 d.]; Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten. Prieiga per internetą: <<http://ra.smixx.de/Links-F-R/PrALR/PrALR-Einleitung.pdf>> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 27 d.].

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ KOMÁREK, J. *Judicial Lawmaking and Precedent in Supreme Courts*. London School of Economics law, Society And Economy Working Papers, 04-2011. Department of Law, London School of Economics and Political Science, London, UK, p. 7–8; RAZ, J. *The Authority* <...>, p. 182–183.

¹³⁷ Plačiau apie tai žr.: BARAK, A. Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą. *Justitia*, 2005, Nr. 3(57); KRAMER, M. H. *Objectivity and the Rule of Law*. Cambridge University Press, 2007, p. 19–20, 34–36; LEITER, B. *Objectivity in Law and Morals*. Cambridge University Press, 2007, p. 66; MACKIE, J. *Ethics: Inventing Right and Wrong*. Harmondsworth, Middlesex Penguin, 1977, p. 15; POSNER, R. A. *Jurisprudencijos* <...>, p. 47.

¹³⁸ JACOB, M. *Precedents* <...>, p. 17.

¹³⁹ BARAK, A. *Teismo diskrecijos* <...>.

¹⁴⁰ BARAK, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton, 2006, p. 5, 88, 90, 158.

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 155.

¹⁴² *Ibid.*, p. 306.

poreikiu išlikti dinamiška – teisėjo vaidmuo yra pagelbėti užpildant terpę tarp visuomenės poreikių ir teisės, kartu išsaugant teisės stabilumą¹⁴³. R. Dworkinas yra paminėjęs, kad teisėjo diskrecija yra kaip savotiška pyragėlio skylė¹⁴⁴, egzistuojanti susidūrus, pavyzdžiui, su naujais, teisėje dar nespręstais, klausimais¹⁴⁵. H. L. A. Hartas teigė, kad įstatymo teisėjui palikta diskrecija gali būti labai plati; kai jis taiko normą, išvada būna pasirinkimo rezultatas, net jeigu ji nėra savavališka arba iracionali¹⁴⁶. Pasak A. Marmor, kai kuriais atvejais teisinio reguliavimo ypatumai gali lemti, jog teismas turės diskreciją priėti prie skirtingų išvadų, abiem atvejais nenusižengdamas teisiniam reguliavimui¹⁴⁷; kartais teisinis reguliavimas būna aiškus ir diktuoja vienintelį teisingą atsakymą, tačiau kartais teismas turi diskreciją ir išspręsdamas bylą realiai kuria teisę¹⁴⁸. H. Kelsenas panašiai pripažino, jog teismas „ne vien atranda jau visiškai sukurta teisę“, o teismo sprendimas yra „teisėkūros proceso tęsinys“¹⁴⁹. Tačiau jo požiūris kiek išsiskiria, kadangi jis teisės spragas laiko fiktyviu dariniu. Jo pozicijai atskleisti reikia atkreipti dėmesį į tris sąvokas: teisinės tvarkos, bendrųjų teisės normų ir individualiųjų teisės normų. Pripažindamas, jog gali susiklostyti situacijų, kuriose bendroji teisės norma nepateiks atsakymo, jis teigia, kad tokiais atvejais atsakymą padiktuoja teisinė tvarka¹⁵⁰. Pasak jo, anglų-amerikiečių bendrosios teisės dirvoje išaugusi teorija, kad teisę kuria tik teismai, yra lygiai tokia pat vienpusė kaip ir kontinentinės Europos statutinės teisės teorija, kad teismai apskritai nekuria teisės, o tik taiko jau sukurtoją. Pastaroji teorija – tai požiūris, kad esama tik bendrųjų teisės normų; pirmoji – kad esama tik individualiųjų teisės normų, bet tiesa yra ties viduriu. Teismai kuria teisę – paprastai individualią; bet tokioje teisinėje tvarkoje, kur yra sukurtas įstatymų leidybos organas arba kur paprotys pripažįstamas teisėkūros faktu, teismai tai daro taikydami įstatymų leidybos

¹⁴³ *Ibid.*, p. 11.

¹⁴⁴ DWORKIN, R. Rimas <...>, p. 60.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 125.

¹⁴⁶ HART, H. L. A. Teisės <...>, p. 224–226.

¹⁴⁷ MARMOR, A. Should <...>, p. 27.

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 27.

¹⁴⁹ KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 202–203.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 208.

būdu arba papročiu jau sukurtą bendrąją teisę. Teismo sprendimas yra teisėkūros proceso tęsinys, o ne pradžia¹⁵¹.

Tai, kad pažodžiui išreikšta statutinė teisė ne visada pakankama, patvirtina ir tai, jog kai kurių valstybių teisinėse sistemose galima aptikti normą, draudžiančią teismui atsisakyti išspręsti bylą remiantis santykius reguliuojančios normos nebuvimu¹⁵². Tokia norma iš dalies gali būti traktuojama kaip Harto požiūrio pripažinimas, jog egzistuoja situacijų, dėl kurių įstatymų leidėjo sukurtas reglamentavimas atsakymo nepateikia, ir teisėjui tenka normą (ar jos dalį) sukurti. Tai iš dalies pripažįstama ir šiandieninėje Lietuvos teisinėje sistemoje: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.8 straipsnyje¹⁵³ ir Lietuvos Respublikos darbo kodekso 9 straipsnyje¹⁵⁴ yra nurodyta, kad, nesant santykių reglamentuojančios normos, turi būti taikomos tos normos, kurios reguliuoja panašų santykį ar santykius, o nesant ir pastarųjų, turi būti vadovaujamas teisės principais. Tokiu būdu šios nuostatos implikuoja, kad egzistuoja įstatymų normomis nereguliuotų situacijų. Pastebima, kad vykdydami norminių teisės aktų teisėtumo kontrolę teismai Vakarų teisės tradicijoje dalyvauja teisėkūroje ne tik negatyviu būdu pašalindami iš teisės sistemos neteisėtus įstatymus, bet ir pozityviu – neišvengiamai patys prisideddami prie teisės normų kūrimo¹⁵⁵, o tai taip pat patvirtina aptariamą teiginį.

Taigi, įstatymai niekada nebus pakankami ir teismai visada, siekdami išspręsti ginčą, turės kurti teisę. Tokia pozicija ne įgalina teismų savivalę, o kuria prielaidas efektyviau užtikrinti jų priimamų sprendimų kokybę. Būtų nepagrįsta įstatymų nepakankamumo lemtą teisminę diskreciją naudoti kaip priekaištą teismams.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 214.

¹⁵² LEONAS, P. *Teisės enciklopedija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1931, p. 165; KELSEN, H. Gynoji <...>, p. 208.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569 (redakcija nuo 2016 m. liepos 1 d.).

¹⁵⁵ BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators*. A Comparative Law Study. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 177–180.

Pažymėtina, kad teismų veikloje atsirandančios normos būna pripažįstamos autoritetingu teisės šaltiniu EŽTT veikloje – precedentinėje teisėje egzistuojantis reguliavimas gali būti laikomas pakankamu visuomeninių santykių reguliatoriumi, kuriam esant nepažeidžiamas principas *nulla poena sine lege*, pagal kurį asmenys negali būti baudžiami be įstatymo. Jeigu yra vadovaujamas precedentinėje teisėje atskleistu įstatymu, nelaikoma, kad asmuo teisiamas be įstatymo – tai reiškia, kad precedentas pripažįstamas vos ne lygiaverčiu šaltiniu įstatymui. EŽTT jurisprudencijoje konstatuota, kad nusikalstama veika turi būti aiškiai apibrėžta įstatyme. Šis reikalavimas yra patenkinamas tuo atveju, kai asmuo gali iš atitinkamos nuostatos formuluotės ir jos aiškinimo teismų praktikoje žinoti, kokie veiksmai ar neveikimas yra pagrindas baudžiamajai atsakomybei. Pasak šio teismo, EŽTK 7 straipsnyje vartojama „teisės“ sąvoka atitinka „įstatymo“ sąvoką, nurodytą kituose EŽTK straipsniuose; ši sąvoka apima tiek statutinę, tiek precedentinę teisę ir suponuoja kokybinius reikalavimus, įskaitant prieinamumą ir numatomumą. Progresyvus baudžiamosios teisės plėtojimas per teisminę teisėkūrą yra įprasta ir būtina prie EŽTK prisijungusių valstybių teisinės tradicijos dalis¹⁵⁶. Panašiai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad laipsniškas baudžiamosios atsakomybės normų aiškinimas teismų praktikoje yra leistinas su sąlyga, kad rezultatas yra suderinamas su nusikalstamos veikos esme ir pagrįstai numatomas¹⁵⁷.

Apskritai vertinant iš anksto nulemtos teisės prasmės teoriją svarbus argumentas prieš ją yra tai, kad su ja sunkiai suderinamas teismų praktikos tobulinimas. Šios teorijos kontekste *sunku nuosekliai pateisinti teismo precedento įveikimą* tobulinant teismų praktiką ir panašiais atvejais – jeigu

¹⁵⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 12 d. sprendimas byloje *Kafkaris prieš Kiprą*, pareiškimo Nr. 21906/04; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Huhtamaki prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 54468/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *Rohlena prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimo Nr. 59552/08; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 35343/05 ir kt.

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.

visiems atvejams egzistuoja vienintelis teisingas atsakymas, tada logiška, kad įveikiamas precedentas buvo klaidingas. Faktiškai teismų praktika kartais keičiasi (nepasikeitus įstatymams) ir, jeigu teisinėje sistemoje vyrauja iš anksto nulemtos teisės prasmės teorija, tai kelia abejonių teismų praktikos keitimo legitimumu.

Be to, iš anksto nulemtos teisės prasmės teorija gali būti priimtina ir teismų precedentų autoritetą pripažįstančiose teisės sistemose. Šios teorijos ištakų galima aptikti XVII a. ir vėlesnėje anglosaksiškoje teisės doktrinoje¹⁵⁸. Ši teorija pripažįstama net Lordų Rūmų precedente, kuriuo buvo paklotas pamatas saistančio precedento doktrinai: Lordų Rūmai šioje byloje pasisakė, kad jų pateiktas sprendimas teisės aiškinimo klausimu yra galutinis ir vėliau negali būti keliamas iš naujo, keičiamas¹⁵⁹ – tai tiesiogiai patvirtina ne precedento, kaip teisėkūros akto, bet tik kaip statutinės teisės aiškinimo šaltinio statusą. Tokios pozicijos buvimas anglosaksiškoje teisės tradicijoje reiškia, kad teismo precedento doktrina priimtina ir pripažįstant, kad teismai teisę tik atranda. Panašų požiūrį, kad teismo precedentas yra ne savarankiškas teisės šaltinis, o tik teisės aiškinimo šaltinis, yra demonstravę ir Lietuvos teismai: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra minėjęs, jog „rėmimasis precedentais yra svarbi vienodos teismų praktikos ir teisingumo įgyvendinimo sąlyga. Precedentinis teisės aiškinimo metodas reiškia, kad aiškintis tikrąją teisės normos prasmę panaudojami teismo sprendimai, kur jau pateiktas tos pačios teisės normos aiškinimas“¹⁶⁰. Be to, iš anksto nulemtos teisės prasmės teorija, kuriai būtų nereikalingas atsižvelgimas į teismų precedentus, abejotina, nes tikėtina, kad teisininkai profesionalai, susipažinę tik su statutine teise, bet ne teismo praktika, tiksliai nenuspėtų būsimų teismo sprendimų. Empirinių duomenų tyrimai rodo, kad būsimus teismų sprendimus sunkiai sekasi nuspėti

¹⁵⁸ CROSS, R.; HARRIS, J. W. *Precedent in English Law*. Oxford: Clarendon Press, 2004, p. 27–29; TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. *European <...>*, p. 828–829.

¹⁵⁹ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų 1898 m. sprendimas byloje *London Tramways prieš London County Council*. Prieiga per internetą: <<http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1898/1.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-109/2013.

teisėtyrininkams ir patikimiau juos nuspėjo teisės praktikai¹⁶¹. Galima pagrįstai spėti, kad tokius jų spėjimų patikimumo skirtumus lėmė tai, kad praktikai buvo susipažinę su daugiau ankstesnių teismų sprendimų. Todėl *sunkiai įmanoma, jog nuoseklią teisės praktiką sukurtų* tik „teisingas“ įstatymų aiškinimas – nuosekliai teismų praktikai yra reikalingas ir rėmimasis precedentais. Jeigu sutinkame, kad kartais įstatymai suteikia diskreciją, kurios ribų neperžengiant gali būti priimtinas daugiau negu vienas teismo sprendimas, tai reikštų, jog pareiga visada vienodai taikyti įstatymą dar neužtikrintų asmenų lygiateisiškumo – tam yra reikalingas ir teismo precedento autoritetas.

Teismo precedento autoriteto ribojimas ir valdžios centralizavimas

Teismo precedento vaidmens *sumenkinimas praeityje galėjo būti vykdomas ir valstybės valdžiai siekiant centralizuoti galias teisėtvarkoje*. Kartais mažesniu teismų precedentų vaidmeniu ir nuodugnesniu reglamentavimu gali būti siekiama įtvirtinti autoritarinės, totalitarinės politinės valdžios valią, ideologiją, kad teisėjai negalėtų nuo jos nukrypti. Šiuo metu, pavyzdžiui, pastebimas menkesnis teismo precedento vaidmuo Kinijoje, kurioje, kaip teigiama, teisminės valdžios atskyrimas nuo kitų valdžių yra netvirtas¹⁶². Teisėtyroje pabrėžiama, jog teismai istorijoje yra ne kartą sėkmingai užkirtę kelią valdžios poelgiams, kurie pasižymėjo autoritarinio valstybės valdymo elementais¹⁶³. Todėl verta aptarti teismų diskrecijos, kaip sąlygos įsivyrėti teismų precedentams, ryšį su autoritariniais valstybės valdymo režimais.

TSRS vyravo požiūris, kad teismų sprendimai nėra saistančią teisinę galią turintis šaltinis¹⁶⁴. TSRS buvo kodifikuota dauguma teisinių santykių sričių, o tokio nuodugnaus reglamentavimo (lyginant su bendru Vakarų teisės tradicijos kontekstu) ištakos slypi porevoliucinėse XX a. pradžios

¹⁶¹ RUGER, T. W.; KIM, T. P.; MARTIN, A. D.; QUINN, K. M. The Supreme Court Forecasting Project: Legal And Political Science Approaches To Predicting Supreme Court Decisionmaking. *Columbia Law Review*, 2004, Nr. 104:1150.

¹⁶² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 140.

¹⁶³ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 540–541.

¹⁶⁴ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Comparative Legal Traditions. Text, Materials and Cases*. St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1985, p. 960–962.

permainose¹⁶⁵. 1917–1920 m. formuojantis TSRS, didžiojoje jos dalyje vis dar galiojo carinės Rusijos teisė. Nuo 1922 m. buvo imtasi vykdyti kodifikavimo procesus, kurių pagrindiniai uždaviniai buvo teisės vienodinimas, sisteminimas bei ideologijos diegimas. Teigiama, kad kodifikuoti teisę buvo siekiama nuodugniai ir aiškiai reglamentuojant visuomeninius santykius¹⁶⁶, kad teismams nereikėtų patiems kurti teisės, t.y. išlaikant ribotą teisėjų diskreciją¹⁶⁷. H. Bermanas, nagrinėdamas TSRS baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės kodeksus, yra pastebėjęs, kad jie pasižymėjo kazuistiškomis formuluotėmis¹⁶⁸. Iki Antrojo pasaulinio karo nusistovėjusi nacionalsocialistinė Vokietijos valstybės santvarka taip pat pasižymėjo panašiais bruožais. Vienas iš tendencijų nesilaikyti teismų nepriklausomumo reikalavimo iliustruojančių pavyzdžių buvo nurodymai teisėjams parengti artimiausiu metu numatytų nagrinėti bylų santraukas ir jas pateikti politinei valdžiai, kuri savo ruožtu pateikdavo nurodymus dėl jų sprendimo¹⁶⁹. Tačiau, žinoma, teismo precedento statuso nepripažinimas gali būti būdingas ir demokratiškiems režimams¹⁷⁰. Nepaisant to, abejotina, ar stipriai autoritariniai valstybių valdymo režimai būna įgyvendinami nebandant sumenkinti teismų vaidmens valstybėje. Saistantys teismų precedentai suteikia mažiau galimybių sprendžiant bylas atsižvelgti į ginčo šalies asmenį ir tokiu būdu teisę naudoti kaip represinę priemonę politiniams oponentams, todėl nuoseklus rėmimasis precedentais neparankus autoritariniams režimams, kuriuose neužtikrinamas teismų nepriklausomumas.

Visa tai leidžia daryti išvadas, kad įstatymai yra universaliai neuniversalūs, todėl teismai kartais siekdami išspręsti ginčą privalo papildyti teisę. Teiginys, kad teismai teisės nekuria, o tik atranda, nepašalina teismo precedento reikšmės. Be kita ko, tai patvirtina ir faktas, jog šis iš anksto

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 946.

¹⁶⁶ VARGA, C. *Comparative Legal Cultures*. New York: New York University Press, 1992, p. 524.

¹⁶⁷ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Comparative <...>*, p. 946–948.

¹⁶⁸ BERMAN, H. J. *A Linguistic Approach to the Soviet Codification of Criminal Law and Procedure*. Law in Eastern Europe, 1975, p. 46. Prieiga per internetą: <<http://domokun.library.emory.edu/berman/165.pdf>> [žiūrėta 2015 m. liepos 27 d.].

¹⁶⁹ VARGA, C. *Comparative <...>*, p. 534–537.

¹⁷⁰ Žr., pvz., ROSS, A. *On Law and Justice*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., 2004, p. 85.

nulemtos teisės prasmės požiūris būdingas (o galbūt net ir atsiradęs) anglosaksiškai teisės tradicijai. Empiriniai duomenys leidžia matyti, kad net sutikus, jog pagal suteiktą diskreciją teismai yra saistomi teisės principų, neatsižvelgus į ankstesnius teismų sprendimus, teismų praktika būtų nenuosekli. Jei teismo precedentas neturėtų autoriteto, teismai lygiai taip pat kurtų teisę tose bylose, kuriose teisė neaiški, tik ta teisė kiekvienoje byloje galėtų būti skirtinga. Dėl to teismo precedento vaidmenį teisinėje sistemoje nulemia ne vien tai, ar jam formaliai yra pripažinta teisiškai saistanti galia, bet ir tai, kiek abstraktus yra statutinis teisinis reguliavimas bei kiti teisėjo diskrecijos ribas apibrėžiantys veiksniai.

2. ARGUMENTAI PRIEŠ TEISMO PRECEDENTO AUTORITETĄ

Vertinant teismo precedento autoriteto prielaidas reikėtų atskirti dvi sąvokas – griežtai saistančią ir nelanksčią teismo precedento galią bei teismo precedento autoritetą. Griežtai saistanti ir nelanksti teismo precedento galia gali būti suprantama kaip vadovavimasis precedentu, kai bylos yra skirtingos ir kai galima rasti svarių argumentų, skatinančių teismo precedentu nesivadovauti.

Teismo precedento autoriteto sąvoka šiame darbe vartojama apibūdinti racionalų atsižvelgimą į teismų precedentes, optimaliai subalansuojant visas teismo precedento autoriteto prielaidas, argumentus už ir prieš teismo precedento autoritetą. Teismo precedento autoritetas reikalauja vadovautis teismų precedentais analogiškose bylose, kada nėra pagrindo precedentą įveikti, koreguoti teismo praktiką. Tačiau teismo precedento autoritetas yra vienas iš svarių teisinių argumentų, o ne imperatyvus saitas, todėl jis yra suderinamas su teismų praktikos tobulinimu, individualiu atsižvelgimu į kiekvienos bylos ypatumus.

Tyrimo metu buvo aptikta pozicijų, smerkiančių griežtą susisaistymą teismų precedentais, tačiau net ir kraštutiniuose požiūriuose¹⁷¹ nėra pasisakoma

¹⁷¹ Pvz., WRÓBLEWSKI, J. *The Judicial Application of Law*. Dordrecht: Kluwer, 1992, p. 296.

už skirtingą vienodų bylų sprendimą, teisės stabilumo nepaisymą. Paprastai nėra teigiama, kad teismai turėtų nepaisyti ankstesnės savo praktikos. Teismo precedento autoritetui oponuojančiai pozicijai būdingi tokie argumentai¹⁷²: (1) visų asmenų vienodas traktavimas ne visada teisingas dėl teisinių santykių subtilių ypatumų; (2) teisės normos kartais gali būti neteisingos arba pasenusios; (3) formali lygybė prieš teisę gali sudaryti prielaidas neteisingai teisei (pvz., rasinei segregacijai ir pan.); (4) teisės stabilumas ir aiškumas gali trukdyti teisei prisitaikyti prie besikeičiančių technologinių, ekonominių ir visuomeninių sąlygų bei besikeičiančio supratimo apie tai, kas yra teisinga tvarka ir teisinga teisė¹⁷³. Tačiau visi šie argumentai yra suderinami su autoritetingu teismo precedento vaidmeniu ir gali būti minimizuojami vadovaujantis protingais rėmimosi teismų precedentais kriterijais. Toliau pristatomi argumentai prieš teismo precedento saistančią galią yra suskirstyti į dvi stambias grupes – argumentus dėl teisės lankstumo ir teisėkūros teismuose. Pirmoji grupė apima argumentus, apeliuojančius į poreikį tobulinti teismų praktiką bei į teismo precedento doktrinos sudėtingumą, dėl kurio kartais precedentais gali būti vadovujamasi bylose, kurias reikėtų spręsti kitu būdu, o antroji – argumentus dėl teismų vaidmens demokratiname valstybės valdyme.

2.1. Teisės lankstumo poreikis

Nepagrįstas teismo precedento autoriteto suabsoliutinimas gali paversti teisės taikymą nelanksčiu. Jeigu teisė visada aiškinama tik remiantis anksčiau sukurta teise, jos veikimas atsidurtų uždaramame rate ir būtų nepajėgus plėtotis tobulėdamas arba taikydamasis prie neteisinio konteksto pokyčių. Dėl to į precedentinę teisę kartais turi būti įnešama „šviežio kraujo“. Precedentinė teisė kartais privalo būti atnaujinama kaip ir statutinė teisė, tačiau teismai paprastai

¹⁷² Nagrinėtoje teisinėje literatūroje nebuvo aptiktas, tačiau teisininkų bendruomenėje būna minimas ir argumentas dėl teisėjų nepriklausomumo. Jis gali būti grindžiamas įžvelgiant teisėjo susaistymą spręsti bylą ne savo nuožiūra, bet taip, kaip tai anksčiau atliko kiti teisėjai. Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad tai nėra su teismo precedento autoritetu susijęs argumentas, be kita ko, nes pobūdis, kaip teisėją gali saistyti teismo precedentas, konceptualiai nesiskiria nuo to, kaip gali saistyti įstatymas. Sunku rasti svarių priežasčių, kodėl sutinkant, jog dėl prievolės paklusti įstatymui nepažeidžiamas teisėjo nepriklausomumas, nepriklausomumas galėtų būti pažeidžiamas dėl prievolės paklusti teismo precedentui.

¹⁷³ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 490–491.

neturi įgaliojimų pakeisti savo precedentinę teisę, kol nebuvo susidurta su panašia byla – *a priori* teismo pateikti išaiškinimai neturi autoritetingos galios¹⁷⁴. Įstatymų keitimo procedūra Vakarų teisės tradicijoje būna aiškiai apibrėžta ir nuolat naudojama, tačiau teismų veikloje tokia galimybė labiau ribota. Teismai faktiškai koreguoja savo praktiką, kartais tai eksplicitiškai paminėdami, bet tokių pakeitimų pagrindai ne visada būna labai apibrėžti. Tai, kad teismas gali keisti praktiką tik susidūręs su tokia byla, kurioje įveikiamas precedentas būtų taikytinas, prisideda prie teisės stagnacijos¹⁷⁵. Tai reiškia, kad kol teismo atitinkama byla nepasiekė, asmenys visuomeniniuose santykiuose turi vadovautis galimai pasenusiu precedentu. Šis laiko tarpas gali būti ilgas ir jo metu asmenims gali tekti rinktis elgesį pagal ydingą reguliavimą. Kilus abejonių dėl to, ar precedentas pasenęs, visuomeninių santykių dalyviai gali atsidurti neapibrėžtoje situacijoje, nes nežinotų, ar teismas ateityje nuo šio precedento nukryps. Visa tai sudaro prielaidas mažesniai teisės lankstumui.

Konstitucinis Teismas yra pripažinęs poreikį plėtoti teismų doktriną, išaiškindamas, kad oficialios konstitucinės doktrinos tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia*, oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose leidžia atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą¹⁷⁶.

EŽTT yra ne kartą nurodęs, jog precedentinės teisės raida savaime neprieštarauja tinkamam teisingumo vykdymui, kadangi lankstaus,

¹⁷⁴ Plačiau apie tai žr. tolesnį skyrių apie explicitinių išaiškinimų autoritetą ir *Wambaugh* testą.

¹⁷⁵ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 101.

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

besiplėtojančio požiūrio nebuvimas gali užkirsti kelią tobulėjimui¹⁷⁷. Šis teismas yra išaiškinęs, kad nesilaikant lankstaus požiūrio gali būti užkertamas kelias reformoms ir tobulėjimui, tačiau kartu pažymi, jog nukrypimas nuo susiklosčiusios teismo praktikos privalo būti svariai pagrindžiamas¹⁷⁸, priešingu atveju bylos išsprendimas nesilaikant nacionalinių teismų praktikos gali būti pagrindas pripažinti EŽTK 6 straipsnyje įtvirtintos teisės į teisingą teismą pažeidimą¹⁷⁹. Pasak EŽTT, teismų praktikos nenuoseklumai gali būti pateisinami susidūrus su naujausiais teisės klausimais, kuriems geriausio sprendimo paieška gali užtrukti, ir todėl neilgai trunkantys teismų praktikos nenuoseklumai gali būti toleruojami kaip nepaneigiantys teisinio tikrumo reikalavimų¹⁸⁰. Teismų doktrinos raida yra viena iš gyvosios konstitucijos teorijos¹⁸¹ apraiškų, kuri suponuoja prielaidas teisę interpretuoti pritaikant ją prie besikeičiančio socialinio fono¹⁸². Teismai savo aiškinimu teisei suteikia lankstumo, kuris reikalingas taikant tiek statutinę, tiek precedentinę teisę.

Precedentų senėjimas

Teisės statiško grėsmė gali pasireikšti, kai precedentinis sprendimas pasensta ir neatitinka visuomeninių santykių; precedentinė taisyklė suformuluota ganėtinai plačiai, abstrakčiai ir kažkuriai į jos reguliavimo sritį patenkančiai situacijai gali būti reikalinga išimtis. R. A. Posneris ir W. M. Landesas šiuo atžvilgiu yra taikliai pastebėję, kad precedentai gali būti

¹⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Albu ir kiti prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 34796/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. balandžio 2 d. sprendimas byloje *Dimech prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 34373/13 ir kt.

¹⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Atanasovski prieš buvusią Jugoslavijos Respubliką Makedoniją*, pareiškimo Nr. 36815/03.

¹⁷⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Nejdet Şahin ir Perihan Şahin prieš Turkiją*, pareiškimo Nr. 13279/05; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. liepos 30 d. sprendimas byloje *Ferreira Santos Pardal prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 30123/10; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. vasario 9 d. sprendimas byloje *Hayati Çelebi ir kiti prieš Turkiją*, pareiškimo Nr. 582/05.

¹⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Albu ir kiti prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 34796/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Borovska ir Forrai prieš Slovakiją*, pareiškimo Nr. 8554/10; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Stankovic ir Trajkovic prieš Serbiją*, pareiškimų Nr. 37194/08, 37260/08; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Borg prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 37537/13, ir kt.

¹⁸¹ MESONIS, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 111–126.

¹⁸² BARAK, A. *The Judge <...>*, p. 11.

prilyginami akcijoms, kurios laikui bėgant nuvertėja, kadangi išskyla naujų aplinkybių, kurių nebuvo numatę šių precedentų kūrėjai¹⁸³. Pasikeitus visuomeniniam, moraliniam, ekonominiam ir pan. kontekstui dažnai nuo ankstesniame kontekste atsiradusių precedentų būna nukrypstama ir teismų praktikoje įsivyroja kitokios tendencijos¹⁸⁴. Rėmimasis pasenusiais precedentais gali neatitikti pasikeitusio moralinio, socialinio, ekonominio ar teisės konteksto. Pavyzdžiui, saviraiškos laisvė, teisė į privatumą galėjo būti kitaip suprantama laikmečiu, kada nebuvo paplitęs naudojimas internetu, todėl besąlygiškas rėmimasis ankstesniame kontekste atsiradusiais precedentais gali būti nenaudingas labai daugeliu atžvilgių. Pasikeitęs kontekstas gali savaime numarinti atskirų precedentų autoritetą net nepriėmus dėl precedento jokio jį naikinančio teisės akto. Pavyzdžiui, abejotina, ar XXI amžiuje faktinio autoriteto turėtų precedentai dėl raganų deginimo ar kitų archajinių klausimų. Tai, kad teismo precedentas gali pasenti ir dėl to juo turėtų būti nesivadovaujama, pripažįsta tiek Lietuvos¹⁸⁵, tiek supranacionaliniai teismai¹⁸⁶.

Precedentas gali neatitikti individualaus atvejo ypatumų

Tvirtas teismo precedento autoritetas gali lemti, jog precedentai bus taikomi bylose, pasižyminčiose ypatumais, dėl kurių jas reikėtų spręsti kitaip. Jeigu teismo precedente suformuluojama plati ir imperatyvi taisyklė, tikėtina, jog anksčiau ar ją taikant vėliau susiklostys taisyklės autorių nenumatyta situacija, kurioje šią taisyklę taikyti būtų neprotinga, ir, jeigu autoriai būtų tokią situaciją numatę, jie būtų formulavę taisyklę siauriau arba įtraukę išlygą. Tai kelia problemų, nes nukrypus nuo precedento pažeidžiami teisėti asmenų lūkesčiai, teisinis apibrėžtumas ir kt., o juo vadovaujantis byla būtų

¹⁸³ LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent <...>, p. 250–251; 284.

¹⁸⁴ Žr., pvz., JACOB, M. Precedents <...>, p. 175; ROSS, A. On Law <...>, p. 86.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-635-915/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.

¹⁸⁶ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Martine prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 58675/00; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *Scoppola prieš Italiją*, pareiškimo Nr. 126/05.

išsprendžiama tiesiog neteisingai. Teismų praktikoje ir teisėtyroje yra išskirta daug tokios problemos sprendimo kriterijų ir pagrindų. Šie instrumentai plačiai aptariami antrojoje šios disertacijos dalyje, pristatant netaikytinų precedentų atskyrimo (ypač – nukrypstant nuo eksplcitinių teismo išaiškinimų) ir precedento įveikimo klausimą.

Teismų dialogas kaip geriausio sprendimo paieška

Vienas iš argumentų prieš teismo precedento griežtai saistančią galią yra tai, kad ji gali užkirsti kelią teismų praktikos tobulėjimui. Teisėtyroje teigiama, kad precedentinės teisės nelankstumas yra neigiamas reiškinys, nes jis yra kliūtis teisminiam eksperimentavimui, naujovėms ir kitiems potencialiai pageidaujamiems socialiniams pokyčiams, todėl turi būti laikomasi delikačios pusiausvyros tarp teismų sprendimų nuspėjamumo vertybės ir teismų praktikos lankstumo¹⁸⁷. Manoma, kad visų pakopų teismų laisvė alternatyviai interpretuoti teisę gali laikui bėgant patobulinti teisės reguliavimą, įtikinti aukštesniuosius teismus¹⁸⁸. Toks poreikis, be kita ko, grindžiamas argumentu, jog Vakarų teisės tradicijoje kai kurie aukščiausių pakopų teismai vykdo kasacinę funkciją, todėl sprendžia abstrakčius teisės klausimus, bet nesusiduria su konkrečiomis bylomis, ir žemesnių pakopų teismų vaidmuo yra lemiantis, kadangi jie mato, kaip abstrakčios teisės normos veikia gyvenime¹⁸⁹. Yra nuomonių, kad eksperimentavimas skirtingais būdais spręsti tam tikrą bylą tipą gali atnešti naudos, kai pamatoma, kuris bylos išsprendimo būdas labiausiai pasiteisina praktikoje, tačiau tokiai eksperimentavimo naudai reikalingas grįžtamojo ryšio mechanizmas, kuris leistų surinkti ir vertinti duomenis apie teismo sprendimo pasiteisinamumą praktikoje¹⁹⁰. Didesnė laisvė nukrypti nuo precedento gali būti naudinga, nes teisėjo interesas dirbant dažnai gali sutapti su geriausio sprendimo priėmimu, ir dėl to teismų praktika turėtų tendenciją

¹⁸⁷ MARMOR, A. Should <...>, p. 34; FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>, p. 532.

¹⁸⁸ CAMINKER, R. H. Why Must <...>, p. 860–864.

¹⁸⁹ KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 163–164.

¹⁹⁰ MARMOR, A. Should <...>, p. 35.

plėtotis aukštesnės kokybės linkme¹⁹¹. Tai reikštų, kad aktyvesnio teismų dialogo laisvė tendencingai veda prie tobulėjimo, todėl yra naudinga ir dažniausiai skatintina. Dėl žmogiško faktoriaus turbūt neįmanoma, kad visada pirmas tam tikram bylų tipui priimtas sprendimas visada bus pats geriausias.

Taigi, galimybė teismams nesilaikyti precedentų gali leisti tobulinti teismų praktiką ieškant optimaliausio, naudingiausio, teisingiausio sprendimo tai bylų kategorijai. Tokia raida gali būti reikalinga net kada ankstesni sprendimai neturi apčiuopiamų trūkumų, tiesiog yra ieškoma geresnio būdo spręsti panašias bylas.

Klaidos precedentuose

Teisinėje praktikoje taip pat neišvengiamas ir žmogiškos klaidos veiksnys, kuris gali būti lemtas apsirikimo, kompetencijos stokos, šališkų išankstinių nusistatymų ir kitokių nepageidautinų veiksnių. Teisė ne visais atvejais palieka galimybes ištaisyti tokių veiksnių nulemtas teisės aiškinimo klaidas – pavyzdžiui, tokios galimybės gali nebūti, kada ginčo šalys tiesiog nesuinteresuotos proceso atnaujinimu. Tokiu atveju teismų praktikoje liktų įtvirtintas ydingas precedentas.

Vadovavimasis klaidingu precedentu, nors ir užtikrintų teisės stabilumą, asmenų lygiateisiškumą, tačiau lemtų ne patį geriausią bylos išsprendimą konkrečiam santykiui. Atitinkamai būna teigiama, kad net eksplicitiškai pripažinus precedento klaidingumą, ne visada turi būti nuo jo nukrypstama, jei to reikalauja teisinis saugumas¹⁹². Precedentinio sprendimo klaidingumą ne visada lengva nustatyti, o pasikliovimas precedentu, lygis, kuriuo asmenys būtų paveikti keičiamos praktikos, gali būti toks aukštas, kad kartais (tačiau ne visada) gali būti geriau klaidos netaisyti¹⁹³.

Žinoma, aptikus klaidą precedentiniame sprendime ir ją lėmusį veiksnį, ko gero, precedentu reikėtų vadovautis mažuma atvejų. Antra vertus, aptikti ir įrodyti, jog kažkoks nepageidaujamas neteisinis veiksnys turėjo įtakos teismui

¹⁹¹ ROMANIUC, R. Judicial Dissent Under Externalities and Incomplete Information. *Czech Economic Review*, 2012, Nr. 6.

¹⁹² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 49–50.

¹⁹³ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 91–92.

precedentinėje byloje, dažnai gali būti labai sudėtinga, todėl vienintelis apčiuopiamas pagrindas teismui nesilaikyti precedento būtų ne nepageidautino veiksnio įtaka, o precedentinio sprendimo klaidingumas. Tai reiškia, kad, norint išvengti tokių veiksmų precedentinėse bylose įtakos vėlesnėms panašioms byloms, turėtų būti sudaromos prielaidos nukrypti nuo precedento ypač lengvai. Tačiau tokia išeitis kelia grėsmę teisės stabilumui, nes tada gali paplisti ir nepagrįstas precedentų nepaisymas.

Teismo precedento neaiškumas

Teismų taikymą bylose, kurios turėtų būti sprendžiamos kitu būdu, gali lemti ir teismo precedento neaiškumas. Jis gali susiklostyti dėl daugelio skirtingų teisėjų kolegijos narių požiūrių ar dėl pasirinkimo precedentiniame sprendime nepateikti kažkurių sprendimą lėmusių motyvų. Precedentiniame sprendime gali būti nenurodyta kuri nors reikšminga aplinkybė dėl to, kad teisėjas ją laikė nepakankamai formalia, nes, pavyzdžiui, ji galbūt nepaminėta statutinėje normoje. Tačiau tai gali būti žalinga, jeigu ši aplinkybė lėmė teisėjo apsisprendimą – be jos sprendimo išvada būtų buvusi kitokia.

Tai gali padėti iliustruoti atvejis, kuriame muzikos kūrinys buvo pripažintas plagiatu. Teismas sprendime išdėstė nustatytus faktus – trečdalį naujo kūrinio sudarė tos pačios natos, kurios sudarė anksčiau sukurtą kūrinį. Be abejonės, teisėjas sprendimą priėmė išklausęs abu kūrinius ir, tikėtina, sprendimą dėl kūrinių panašumo priėmė ne raštu perskaitęs teiginį, kad sutampa kai kurios natos, bet būtent klausydamasis kūrinio. Nebūdamas muzikos teoretikas, teisėjas nebūtų pajėgus raštu sprendime išdėstyti, kurie kūrinių panašumai jį įtikino. Muzikos kūrinį raštu apibūdina harmonija, ritmas, tonas, kitos charakteristikos, kurias aprašyti tekste teisininkas paprastai nėra pajėgus. Taigi dalis teisėjo sprendimą lėmusių veiksmų gali likti kontekste, pačiame precedente konkrečiai neįvardyti kaip teisiškai reikšmingos aplinkybės. Tokiais atvejais precedento taikymas tampa labai sudėtingas. Ne visada bylose, kuriose vėliau sutaps visos precedentiniame sprendime nurodytos aplinkybės, pats precedentą suformavęs teisėjas vėlesnę bylą spręstų taip pat kaip ir precedentinę. Pavyzdžiui, aptartoje hipotetinėje situacijoje būtų

klaida tiesiog paimti precedentiniame sprendime nurodytus faktus ir iš jų sukonstruoti saistančią taisyklę visiems atvejams dėl muzikos kūrinių plagijavimo ginčų. Tai reikalauja nuodugnaus visų argumentų apsvarstymo remiantis teismo precedentu, didelį dėmesį teikiant galimybei konstatuoti, kad bylos yra skirtingos arba precedentas turėtų būti įveikiamas.

Patogesnė vėlesnė byla sprendžiančio teismo padėtis

Kaip buvo minėta, kartais argumentas prieš precedento taikymą gali būti tai, kad jame suformuluota taisyklė vėlesnėje sprendžiamoje byloje netinkama ir jai reikalinga išimtis, t. y. precedentas neatitinka vėlesnės bylos individualių ypatumų. Gana plačiai yra paplitęs įsitikinimas, jog prieinamumas prie individualaus ginčo faktų šį ginčą sprendžiančiam teismui suteikia ypatingų žinių, kurių neturi įstatymų leidėjas¹⁹⁴. Analogišką privilegiją turi ir byla sprendžiantis teismas, lyginant su ankstesnę panašią byla sprendusiu teismu. Išimties iš precedento poreikis gali kilti, kada precedentinę byla sprendęs teismas tiesiog nenumatė, jog tokia situacija pateks į jo suformuluotos taisyklės reguliavimo sritį. Dėl to savaime vėlesnė byla sprendžiantis teismas yra patogesnėje padėtyje, kadangi jis jau žino apie vėlesnė byla ir naują reikšmingą kontekstą. Galbūt turėdamas tokią informaciją, precedentinę byla nagrinėjęs teismas pats šioje specifinėje situacijoje nebūtų linkęs taikyti savo precedento. Tačiau nematydamas šių ypatumų jis yra prastesnis vėlesniosios bylos sprendėjas ir tai yra vienas iš argumentų vėlesnė byla sprendžiančiam teismui skeptiškai vertinti teismo precedento autoritetą. Panašiai šių teismų pozicijų prioretizavimui reikšminga ir tai, kad vėlesnė byla sprendžiantis teismas gali turėti galimybę įvertinti ankstesnio teismo precedento padarinius visuomeniniams santykiams¹⁹⁵. Vėlesnis teismas gali pamatyti precedento padarinius visuomeniniams santykiams, ar jie yra ne tokie, kokių buvo siekta.

Neretai pripažįstama, kad precedento interpretavimas yra ne jį kuriančio, o taikančio teismo prerogatyva¹⁹⁶, o tai tiesiogiai lemia mažesnį

¹⁹⁴ SCHAUER, F. Do Cases Make Bad Law? *University of Chicago Law Review*, 2006, Nr. 73, p. 883.

¹⁹⁵ MARMOR, A. Should <...>, p. 35.

¹⁹⁶ KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 12; POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 89.

teismo precedento autoritetą. Plačiau tokia grėsmė ir jos išvengimo būdai aptariami šios disertacijos dalyje apie nukrypimą nuo teismo precedente eksplacitiškai suformuluotų išaiškinimų.

2.2. Teismų teisėkūros įgaliojimai

Taip pat kaip argumentas prieš teismo precedento autoritetą būna naudojama įžvalga, kad teismams nėra ir neturi būti deleguota teisėkūros funkcija. Jį galima aptikti ir specialiojoje teisinėje literatūroje, kurioje tiriamas teismo precedento statuso klausimas¹⁹⁷. Šis argumentas gali būti grindžiamas teiginiu, jog sprendami bylas teismai klauso tik įstatymo, bet ne ankstesnio teismo, todėl neturi vadovautis precedentu¹⁹⁸.

Paprastai valdžių padalijimo principo suformavimo nuopelnai priskiriami C. L. Montesquieu. Jis teigė, kad „nebus laisvės ir tuomet, kai teisminė valdžia neatskirta nuo įstatymus leidžiančios ir vykdomosios valdžios. Jeigu ji susieta su įstatymine valdžia, tai piliečių gyvybė ir laisvė palikta savivalei, nes teisėjai bus įstatymų leidėjai. Jei teisminė valdžia susieta su vykdomąja, tai teisėjai įgyja galimybę tapti pavergėjais“ ir „viskas žūtų, jei susijungtų į vieną asmenį ar instituciją <...> trys valdžios: įstatymus leidžiančioji valdžia, vykdanči bendro pobūdžio nutarimus, ir valdžia, teisianti už nusikaltimus arba nagrinėjanti privačių asmenų ginčus“. Pagrindinį teisminės ir įstatymų leidžiamosios valdžių atskyrimo stokos trūkumą Montesquieu įvardijo kaip despotinio valdymo grėsmę, politinės laisvės neužtikrinimą, kurią apibrėžė kaip dvasinę piliečio ramybę, grindžiamą įsitikinimu, kad jis saugus¹⁹⁹. Iš šių argumentų galima matyti, jog teisminės ir įstatymų leidžiamosios valdžių atskyrimas buvo grindžiamas siekiu išvengti despotinio valstybės valdymo bruožų.

Valdžių principo padalijimo reikšmė yra tikrai didelė, tačiau abejotina, ar jis reiškia, kad reikėtų nesivadovauti teismų precedentais. Tai, kiek teismai kurs teisę, stipriai priklauso nuo įstatymų leidėjo – kiek abstraktus yra

¹⁹⁷ FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>, p. 522; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 481.

¹⁹⁸ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 857.

¹⁹⁹ MONTESQUIEU, C. L. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004, p. 161–162.

statutinis reguliavimas. Kada statutinis reguliavimas yra abstraktus, neperžengiant statutinės normos ribų gali būti logiškai nuoseklus daugiau negu vienas skirtingas teismo sprendimas, galima teigti, kad sprendami bylas teismai kuria teisę. Tokiu atveju galime spręsti, ar tokiam teismo sprendimui pripažinti saistančią galią, atsižvelgdami į precedento doktrinos siekius (asmenų lygiateisiškumas, teisinis stabilumas ir kt.). Tačiau sunku įsivaizduoti pagrįstų argumentų, kodėl tik pripažinus tokio precedento galią teismas taptų teisėkūros subjektu. Veikia priešingai – jeigu vadovaujantis abstrakčia statutine norma priimtas sprendimas turėtų precedentinę galią, teisėkūra būtų vykdoma tik priimant precedentinį sprendimą. Priešingu atveju vėlesnysis, precedento nesaistomas teismas teisę kaskart kurtų iš naujo. Todėl teismo precedentui neturint saistančios galios teismai teisę kurtų dažniau.

Precedento autoriteto neigimas taip pat lemtų daugiau teisės veikimo praeičiai. Jau buvo minėta, kad, atskleisdami abstraktaus statutinio reglamentavimo prasmę, teismai iš dalies sukuria teisės normą, kuri taikoma jau praeityje įvykusiems santykiams. *Saistanti teismo precedento galia tokių retrospektyvaus teisės taikymo atvejų skaičių sumažina*, kadangi ateityje taikydami tas pačias abstrakčias statutines normas teismai jau nebekurs teisės, kurią taikytų atgal, o remsis anksčiau sukurtomis precedentinėmis taisyklėmis. Jeigu pripažintume, kad teismų precedentai neturi autoriteto, teismai kaskart iš naujo kurtų teisę ir ją taikytų atgal, užuot vadovavęsi anksčiau paskelbtais precedentais.

Valdžių padalijimo paskirtis yra išvengti situacijų, kai vienoje rankose būtų sutelkta pernelyg daug valdžios, šis subjektas taptų nekontroliuojamas ir imtų valdyti valstybę ne pagal jos interesus. Tačiau teisėjų galimybė savo sprendimais siekti asmeninės naudos yra labai ribota, nes teisėjas pats inicijuoti savo sprendžiamų bylų negali, egzistuoja teisėjo nešališkumo užtikrinimo mechanizmas. Be to, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus pakeisti teisinį reguliavimą, kur jam nepatinka teismų praktika, tokiu būdu ją pakoreguodamas: jeigu įstatymų leidėjas su precedentu nesutinka, jis gali klausimą sureguliuoti taip, kad jis būtų sprendžiamas kitu būdu, negu yra

diktuojamas precedento. Jeigu jis apie teismo precedentą žino ir nesiima iniciatyvos arba nesurenka reikiamos daugumos klausimui sureguliuoti kitaip, tada galima preziumuoti, kad precedentas jo valią atitinka.

Teismai iš dalies į teisėkūros funkciją gali įsiskverbti pritaikę teisę *contra legem*. Tačiau abejotina, kaip nuo to galėtų apsaugoti teismo precedento autoriteto neigimas, todėl toks teisės taikymas yra galimas tiek teismo precedento autoritetą pripažįstančioje, tiek jį neigiančioje teisės sistemoje. Teisės taikymas *contra legem* yra atskiras klausimas, kuris mažiau susijęs su teismo precedento autoritetu. Savitas teismų įsiveržimas į teisėkūrą (atsiribojant nuo įstatymų teisėtumo kontrolės funkcijos) gali nutikti, jeigu teismai kurtų ir vadovautųsi precedentuose itin plačiai suformuluotomis taisyklėmis – taip abstrakčiai suformuluotomis, kiek to nereikia siekiant pateisinti precedentinį sprendimą. L. Alexanderis tokius atvejus vertina kaip teismo įsiskverbimą į teisėkūrą²⁰⁰. Jie gali būti laikomi savotišku teismo veikimu *ultra vires*, iš anksto pareiškiant nuomonę dėl bylų, teisės klausimų, kurių nenagrinėjo pagal rungtyniško tinkamo proceso taisyklės. To išvengti padeda šiame darbe pristatomas *Wambaugh* testas²⁰¹.

Taigi, valdžių padalijimo principas neturėtų būti laikomas argumentu prieš precedento saistančią galią. Teismai paprastai teisę kuria tiek, kiek įstatymai jiems suteikia diskrecijos. Jeigu teismai viršija jiems suteiktą diskreciją, nukrypsta nuo įstatymų leidėjo valios, tai iš esmės yra teismų aktyvumo, materialiosios teisės normų interpretavimo, bet ne teismo precedento autoriteto klausimas. Viskas, ką šiuo atveju gali padaryti teismo precedento doktrina, tai pateikti kanoną, kad teismų precedentai, kuriais nukrypta nuo įstatymų leidėjo valios, nėra saistantys, tačiau teismo precedento autoriteto apskritai šis argumentas nemažina.

²⁰⁰ ALEXANDER, L. Precedent. *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Second Edition. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010, p. 496.

²⁰¹ Plačiau apie šį testą žr. tolesnį darbo skyrių apie eksplisitinių išaiškinimų autoritetą.

3. TEISMO PRECEDENTO AUTORITETAS

Antrojoje darbo dalyje iš esmės ieškoma idealaus teismo precedento galios griežtumo lygio, atsižvelgiant į aptartas teismo precedento autoriteto prielaidas. Tačiau prieš tai reikėtų aptarti, ką reiškia didesnė ir mažesnė teismo precedento galia ir ar ji apskritai egzistuoja. Kuo skiriasi autoritetingas, saistantis teismo precedentas nuo nesaistančio, neautoritetingo, yra sudėtingas klausimas, į kurį šiame darbe atsakymas nebus galutinai surastas. Darbas yra orientuotas į optimalaus stabilumo ir lankstumo derinimą remiantis teismų precedentais, o į ankstesnį klausimą gilinamasi tik tiek, kiek to reikia pagrindiniam darbo tikslui pasiekti.

Stare decisis yra lotyniškos frazės *stare decisis et non quieta movere* santrumpa, o tai reiškia laikytis ir neardyti to, kas jau įtvirtinta²⁰². Tikėtina, kad dėl aptartų prielaidų vakarietiškoje teisinėje sistemoje teismo precedento galia yra neišvengiama. Dažnai sutinkama, kad precedentas atlieka svarbų vaidmenį priimant teisinius sprendimus ir teisės raidoje apskritai tiek anglosaksų, tiek romanų-germanų teisės tradicijos valstybėse²⁰³.

Jau buvo aptarta, kad kai kurie autoriai įžvelgia pagrindo neigti teismo precedento autoriteto koncepciją – galbūt ji neegzistuoja, o yra tiesiog rėmimosi aptartomis prielaidomis (pvz., asmenų lygiateisiškumo principu ir kt.) sukurta iliuzija. Pripažįstant teismų precedentams tik įtikinamąją galią, jie galėtų veikti tik kaip argumentai atskirose bylose, į kuriuos teisėjai galėtų atsižvelgti arba jų nepaisyti visiškai savo nuožiūra – teismų diskreciją saistytų tik įstatymo normos. Tokia įtikinamoji galia būtų panaši į užsienio teismo sprendimo autoritetą arba tiesiog su byla nesusijusio asmens nuomonės galią – ji suveiktų, jeigu pateiktų teisėjui argumentų, kurie jį įtikina. Kitas kraštutinis būtų, kai teismo precedento autoritetas būtų ypač griežtas, precedentais būtų nuolat vadovaujamasi, jie nebūtų įveikiami, o vietoje to praktika keičiama statutinės teisės pakeitimais. Tokiu atveju teismo precedento

²⁰² BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare <...>*, p. 1.

²⁰³ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents <...>*, p. 532.

nepaisymas teisėjui galėtų užtraukti drausminę atsakomybę už savo pareigų neatlikimą.

3.1. Teismo precedento autoriteto pripažinimas praktikoje

Vienas iš kriterijų matuoti teismo precedento galią, be abejonės, yra *nukrypimo nuo teismų precedentų paplitimas*. Šis kriterijus gali reikšti, kad kiek yra atsižvelgiama, vadovaujamas precedentais, tiek ir tvirta jų saistanti galia²⁰⁴. Teisinėje literatūroje būna teigiama, kad precedento galios matas yra tai, kiek „prastas“ turi būti teismo precedentas, kad vėlesnę bylą sprendžiantis teismas nuspręstų jį įveikti – nusistovėjęs įveikiamo precedento nekokybiškumo standartas gali būti vienas precedento autoriteto matavimo kriterijų²⁰⁵. Šis kriterijus gali būti suprantamas kaip laiko tarpas tarp pasitaikančių nukrypimų nuo precedentų bei situacijų, kuriose nukrypstama, įvairovė. Pastarasis požymis yra reikšmingas, kadangi dvi teisės sistemos negali būti apibūdinamos kaip pasižyminčios tokia pačia saistančia teismo precedento galia, jeigu jose abiejose nukrypimas nuo precedentų pasitaiko tokiu pačiu laiko intervalu, tačiau vienoje sistemoje jis būdingas tik vienai ar kelioms bylų kategorijoms, o kitoje – pasitaiko kaskart naujoje bylų kategorijoje. Pastarojoje teisės sistemoje teismo precedento saistanti galia yra žemesnė. Nukrypimas nuo precedento šioje dalyje reiškia ne tik eksplicitiškai sprendime įvardijamą pasirinkimą spręsti bylą kitu būdu, nei buvo spręsta precedentinė byla, bet ir tokį patį pasirinkimą nutylint, dėl kurio teismų praktikoje galima matyti prieštaringumą.

Tačiau svarbu, kad teismo precedento galią nusakantys kriterijai gali būti vertinami dviprasmiškai – kaip deskriptyvūs, padedantys pažinti, kokia yra precedento galia, arba kaip preskriptyvūs, nurodantys, kokia turėtų būti precedento galia. Praktinės tendencijos vertinant teismo precedento galią gali būti labiau deskriptyvus rodiklis ir mažiau susaistantis. Dėl to vertinimo rezultatai pagal šį kriterijų gali padėti bandant nuspėti būsimus teismų sprendimus (faktiškai gali padėti patikimai numatyti, kaip būsimoje byloje

²⁰⁴ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 97.

²⁰⁵ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 502.

pasielgs teismai, t. y. kokio precedentinių taisyklių tvirtumo taisykle vadovausis), bet pačiam teismui ieškant atsakymo, ar nukrypti nuo precedento, ankstesnės tendencijos neturėtų būti svarbiausias rodiklis.

Kalbant apie šio kriterijaus *preskriptyvumą*, tenka atsižvelgti į labai savitą veiksnių derinį – teismo precedento galios tvirtumą vertinti remiantis teismo precedentu (kuriuo atskleistas / įtvirtintas precedento galios tvirtumas). Jeigu sutinkame, kad teismų praktikos saistanti galia kyla iš teismų praktikos, lieka neatsakytas klausimas, kas pagrindžia paties precedento saistančią galią nusakančio precedento autoritetą.

Be to, praktinių tendencijų pripažinimas preskriptyviu precedento galios rodikliu gali kelti didelių neaiškumų: pavyzdžiui, (1) jeigu precedento galią nusakantis precedentas implikuoja, kad teismų precedentų galia yra silpna, tai reiškia, kad neprivalome paisyti ir jo – jei teismas praktikoje nesivadovauja precedentais, tai logiškai reikštų, kad būsimas teismas gali nesivadovauti ir precedentais, kuriais formuojamos taisyklės dėl precedentų saistančios galios. Tai reiškia, jeigu teismas ankstesnėje praktikoje precedentais nesivadovavo, būsimas teismas galėtų chaotiškai rinktis arba vadovautis precedentais, arba ne. (2) Taip pat jeigu teismo precedentas implikuoja labai griežtą ankstesnių precedentų galią, gali būti neaišku, ar teismas dėl to nebeturi galios lanksčiau remtis teismų precedentais. Problemiška būtų ir jeigu teismo precedento doktriną apibrėžiantys precedentai numatytų teismo pareigą tam tikrais atvejais įveikti ankstesnius precedentes – tada gali kilti neaiškumų, ar atitinkamais atvejais gali būti įveiktas ir šis precedentas.

Ko gero, teismų precedentų autoritetą įtvirtinantis teismo sprendimas gali būti laikomas nusakančiu ir savo precedentinę galią, bet tik kiek ją pagrindžia aptartos teismo precedento autoriteto prielaidos, iš kurių išplaukia idealioji teismo precedento doktrina – argumentai už vadovavimąsi precedento galią nusakančiu precedentu yra svarūs tiek, kiek yra susiję su teisės stabilumo siekiu, kylančiu iš lūkesčio, kad teismai nuosekliai seks savo pripažintu teismų precedentų autoriteto standartu. Nesilaikant tokio precedento nukenčia labai panašios vertybės, kaip ir nesilaikant bet kurio kito teismo precedento, todėl

kiekvieną individualiu atveju sprendžiant nukrypti nuo tokio precedento turi būti sveriama iš šių prielaidų numatoma nauda ir žala. Atitinkamai šias prielaidas paprastai gina demokratiškų valstybių konstitucijos – turbūt nėra tokios, iš kurios neišplauktų teisės stabilumo ar asmenų lygiateisiškumo reikalavimai. Dėl to teismo precedento (taip pat ir teismo precedento autoritetą įtvirtinančio precedento) autoritetas gali būti pagrindžiamas konstitucinėmis nuostatomis. Atitinkamai, ieškodamas atsakymo, kokią galią reikia teikti teismo precedentui, teisės taikytojas visada turėtų labiausiai atsižvelgti į konstitucines nuostatas, iš kurių per susijusias vertybes gali išplaukti teismo precedento autoritetas.

3.2. Teisėjo nesutikimas su taikytinu precedentu

G. Lamondas teigia, kad teismo precedento saistanti galia pasireiškia ne tada, kai teisėjai vienodai sprendžia bylas, nes sutinka, jog tai yra teisingas šių bylų išsprendimo kelias. Pasak jo, saistanti precedento galia veikia, kada vėlesnes bylas sprendžiantys teisėjai nemano, jog tokios faktinės aplinkybės pagrindžia precedentinės bylos *ratio decidendi* išvadą, o tada, *kai precedentinę ir vėlesnę bylą sprendžiančių teisėjų nuomonės skiriasi, bet vėlesnės bylos teisėjai vis tiek vadovaujasi precedentu*²⁰⁶. F. Schaueris taip pat panašiai diferencijuoja atvejus, kada precedentu vadovaujamasi dėl jo autoriteto bei kada precedentinis sprendimas tiesiog įtikina vėlesnę bylą sprendžiantį teisėją. Jis teigia, kad pastaruoju atveju precedento galia yra panaši į praktines situacijas, kuriose elgesį pasirenkame atsižvelgdami į tai, kokius rezultatus jis davė praeityje – jeigu praeitą kartą kiaušinis išvirė per 6 minutes, ateityje būname linkę „vadovautis“ tokiu precedentu, tačiau, pasak F. Schauerio, ne todėl, kad būtume saistomi, o todėl, kad tai yra teisingas pasirinkimas²⁰⁷. Tokie atvejai, pasak jo, nėra precedento saistančios galios apraiška – ji veikia, kada vadovaujamasi precedentu, su kuriuo vėlesnę bylą sprendžiantis teisėjas nesutinka²⁰⁸. Antra vertus, F. Schaueris pripažįsta, kad teismo precedentui,

²⁰⁶ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 11.

²⁰⁷ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 38.

²⁰⁸ *Ibid.*, p. 41.

kaip ir statutinėms taisyklėms, turėtų būti pripažįstamas autoritetas, kuris pasireiškia saistančia galia nepriklausomai nuo (precedento, statutinės taisyklės) turinio (t. y. nepriklausomai nuo to, ar su precedentu sutinkama)²⁰⁹. Precedento saistančios galios esmę, kaip prievolę paklusti precedentui net ir su juo nesutinkant, apibūdina ir kai kurie kiti autoriai²¹⁰.

Tačiau teisėjo nesutikimas su taikytinu precedentu neturėtų būti laikomas lemiančiu teismo precedento autoritetą kriterijumi. Teismo precedentas gali veikti ir tada, kai vėlesnę bylą sprendžiantis teisėjas dvejoja dėl teisingo būdo išspręsti bylą. Visiškai negerbiant teismų precedentų, būtų net netikrinama, kaip anksčiau buvo sprendžiamos panašios bylos. Jeigu tai yra tikrinama, galime teigti, kad precedentai jau turi tam tikrą svorį ir veikia teisėjų sprendimus vėlesnėse bylose. Būtų sudėtinga patikimai nustatyti, ar teisėjo sąmonėje toks svoris yra tolygus tik su byla nesusijusio žmogaus nuomonei (t. y. reikšminga tiek, kiek įtikina), ar turi ir daugiau reikšmės. Ko gero, visose vakarietiškoje teisinėje sistemoje pripažįstama, jog turi būti ginamos aptartos precedento autoritetą pagrindžiančios vertybės (lygiateisiškumas, teisės stabilumas ir kt.), todėl kadangi atsižvelgimas į precedentes padeda jas ginti, labai tikėtina, kad teismo precedento svoris yra didesnis už bet kokio nesusijusio žmogaus nuomonę, net jeigu precedentas nepajėgus pakeisti kitokį įsitikinimą turinčio teisėjo nuomonę. Be to, nesutikimo su precedentu kriterijus gali būti ne visada tenkinamas net ir didžiausio precedento autoriteto teisės sistemoje. Pavyzdžiui, anglosaksiškoje teisės sistemoje teismų precedentų įveikimo dažnis turi ryšio su tokiais veiksniais kaip teisėjų kolegijos pasikeitimas ir kt.²¹¹ – tai reiškia, kad apskritai galima abejoti, ar įmanoma, jog teismo precedento visada bus paisoma, jeigu teisėjas su juo nesutinka, ir atitinkamai aptariamas kriterijus neturėtų būti vienintelis rodiklis vertinant teismo precedento autoritetą.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 62–63.

²¹⁰ LEVIN, H. Y. A Reliance <...>, p. 1055.

²¹¹ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 47; GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 3–11; RINGHAND, L. A. Judicial Activism: An Empirical Examination of Voting Behavior on the Rehnquist Natural Court. *Constitutional Commentary*, 2007, Nr. 24(43), p. 65; SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 23.

3.3. Precedento savasis autoritetas

Iš to, kas buvo aptarta, galima matyti, kad teismo precedento autoritetą pagrindžia atitinkamos vertybės, kurias paprastai gina nacionalinės valstybių konstitucijos. Tačiau tokia įžvalga skatina kelti klausimą, ar teismo precedentas turi savojo autoriteto – ar kažkas pasikeistų, jeigu jį paneigtume ir gintume tik minėtas jį pagrindžiančias vertybes, t. y. nepripažintume precedento autoriteto, o tik teisės stabilumo, asmenų lygiateisiškumo principų ir kitų susijusių principų autoritetą.

Svarstant tokį klausimą reikšmingas yra precedento autoriteto santykis su teisės ar įstatymų autoritetu. Panašiai įstatymo autoritetą taip pat galime bandyti apnuoginti iki tokio lygmens, kur kiltų abejonė, ar reikalinga jo autoriteto koncepcija ir ar nepakaktų vien remtis jį pagrindžiančiomis prielaidomis. Tokiu atveju galėtume abejoti visos teisės autoritetu apskritai ir *įstatymus laikyti tiesiog argumentais, veikiančiais tiek, kiek jie pajėgūs įtikinti teisės taikytojus*. Tačiau paprastai sutinkama, kad tai nėra priežastis neigti įstatymų ar apskritai teisės autoritetą. Atitinkamai toks argumentas neturėtų būti pagrindas neigti ir teismų precedentų autoritetą.

Teismo precedento doktrina yra *patogus argumentų grupę apibendrinantis įrankis*. Teismo precedento autoritetą pagrindžiančių prielaidų rinkinys yra ilgas ir gali būti sudėtinga praktikoje juo kaskart operuoti. Šis sudėtingumas gali lemti, kad kuri nors prielaida bus suabsoliutinta arba užmiršta. Net jei teismo precedento autoritetas ir nebūtų daugiau negu jį pagrindžiančios prielaidos, autoritetingo precedento kategorija padeda jas ginti, nes jos nesant gali būti sudėtinga kaskart spręsti, ar reikėtų remtis precedentu, atsižvelgiant į kiekvieną iš jo prielaidų.

Be to, teismo precedento *doktrina apima įrankius, padedančius teisėjams pasiekti šių vertybių apsaugą – vadovavimosi precedentais kanonus* ir kitas kategorijas, pvz., *ratio decidendi* kategoriją ir pan. Lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kiti principai savaime nepasako (nes kitur tai neaktualu), ar tinkamai remiantis precedentu reikėtų teikti pirmenybę precedentinę ar vėlesnę bylą sprendusių teisėjų valiai. Teismo precedento

doktrina gali padėti spręsti labai svarbų klausimą – kada yra priimtina teismo precedentą įveikti keičiant praktiką ieškant geresnio panašių bylų išsprendimo būdo. Sutarus, kad teismo precedentas neturi autoriteto, nepavyktų tinkamai apginti jį pagrindžiančių vertybių, vien tikintis, jog panašios situacijos bus sprendžiamos panašiai, nes tos pačios teisės aiškinimas visada nuves prie tokio paties atsakymo – kai kuriais atvejais teisinio reguliavimo ypatumai gali lemti, jog teismas turės diskreciją prieiti prie skirtingų išvadų, abiem atvejais nenusižengdamas teisiniam reguliavimui, ir anksčiau aptarti empiriniai duomenys rodo, kad tokiais atvejais skirtingų teisininkų rasti atsakymai ne visada sutaps. Tai reiškia, kad teismo precedento autoritetas reiškia ne tik už jo slypinčias prielaidas, bet ir tinkamo jų užtikrinimo įrankius, o tai patvirtina, jog precedento doktrina nėra tuščia kategorija.

Taip pat teismo precedentams paprastai būdinga tai, kad jie yra *viešai paskelbti*. Dėl to jie savaime gali turėti autoritetingą galią, kuri kyla iš teisėtų lūkesčių apsaugos, pasitikėjimo teismais siekio. Atitinkamai teismų precedentai padeda didinti teisinį tikrumą – jais remiantis galima prognozuoti būsimus teismų sprendimus. Jeigu teismai savo precedentų nepaisytų, būtų paneigiami asmenų lūkesčiai atskirose situacijose, o plačiai paplitus precedentų nepaisymui, bandymas jais remiantis nuspėti būsimus sprendimus taptų beprasmis. Nesant autoritetingo teismo precedento doktrinos, būtų sudėtinga dėti kriterijus, kada bylos privalo būti sprendžiamos analogiškai bei kada teismų praktika gali keistis.

Kaip buvo minėta, taip pat teigiama, kad teismo precedento saistančios galios esmė yra tai, kad teisėjai kartais privalo priimti sprendimus, su kuriais nesutinka, priešingu atveju precedentas neturi saistančios galios. Bet su tokia pozicija negalima visiškai sutikti. Pripažinus, kad su precedentu nesutinkantis teisėjas gali juo nesivadovauti, *stare decisis* doktrina nebūtų beprasmė, kadangi precedentais teisėjai gali vadovautis ir nesutikdami su jais tik iš dalies arba kada tvirtos nuomonės dėl bylos išsprendimo tiesiog neturi. Kaip buvo minėta, ignoruojant precedentes kartais teisininkai gali tą patį įstatymą išaiškinti skirtingai, todėl be *stare decisis* doktrinos ankstesnė praktika gali būti net

neanalizuojama, taigi šiais dviem atvejais precedento doktrina veiktu, net jeigu sutiktume, kad su precedentu nesutinkantis teisėjas gali juo nesivadovauti.

Taip pat teisėtyroje galima rasti nuomonių, kad teismo precedento galia gali pasireikšti kaip savotiškas argumentacinis filtras, kadangi jis atrenka klausimus, dėl kurių gali būti diskutuojama²¹²; precedentai suteikia teismams tam tikrus *atraminius argumentavimo taškus*, dėl kurių teismų sprendimai gali būti ganėtinai patikimai nuspėjami²¹³. Tai yra ypatybė, kurią sunku sieti su lygiateisiškumo principo ar kurios kitos precedento autoriteto prielaidos taikymu, o tai taip pat patvirtina, kad teismo precedentas turi savąjį autoritetą. Teismų precedentų autoritetas gali būti naudingas daugeliu praktinių atžvilgių – kaip buvo aptarta, jais vadovaujantis galima tikėtis mažiau perteklinio bylinėjimosi, apsaugos nuo nepageidaujamų neteisinių veiksmų įtakos teisėjų sprendimams, našesnio teismo proceso, didesnio teismo sprendimo įtikinamumo ir kt. Šie argumentai patvirtina, kad teismo precedentas turi savąjį autoritetą.

4. NEVIENODAS TEISMO PRECEDENTO AUTORITETAS

Teisėtyroje dažnai pripažįstama, kad skirtingose teisės sistemose teismų precedentams gali būti būdinga nevienoda galia. Pavyzdžiui, D. N. McCormicko ir R. S. Summerso vadovaujama autorių grupė išskyrė tokią teismo precedento saistančios galios lygių klasifikaciją:

1) Formaliai saistanti precedento galia, kada precedentams prieštaraujantis teismo sprendimas yra neteisėtas ir dėl to naikinamas apeliacine tvarka. Ši rūšis skirstoma į

- a. formaliai saistančią galią, kada precedentas negali būti įveiktas ir
 - i. turi būti taikomas kiekvienoje byloje
 - ii. arba precedentas turi būti taikomas kiekvienoje byloje, išskyrus tam tikras (apibrėžtas arba ne) išimtis;

²¹² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 101.

²¹³ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 25.

b. formaliai saistančią galią (su arba be išimčių), kada precedentas gali būti įveikiamas arba koreguojamas.

2) Formaliai nesaistanti, tačiau vis tiek egzistuojanti precedento galia, kada precedentams prieštaraujantis teismo sprendimas dėl to nėra neteisėtas, tačiau yra kritikuojamas ir dėl to gali būti naikinamas apeliacine tvarka. Ši rūšis skirstoma į atvejus, kada

a. precedentas turi būti taikomas, nebent yra pagrindo (apibrėžtoms arba ne) išimtims;

b. precedentas turi būti taikomas, nebent jį nusveria priešingi argumentai.

3) Formaliai nesaistantis ir neturintis galios precedentas. Tokiu atveju precedentams prieštaraujantis teismo sprendimas yra teisėtas, tik yra mažiau įtikinantis.

4) Mažiausios, tik iliustratyvios vertės precedento galia²¹⁴.

L. Alexanderis ir E. Shervin teismo precedento autoritetą skirsto į dvi rūšis. Pasak jų, argumentavimas teismų precedentais būna atliekamas pagal natūralųjį arba taisyklės modelį²¹⁵. Natūraliuoju yra vadinamas kontinentinei teisės tradicijai būdingas argumentavimo modelis, o taisyklės modelis – anglosaksų tradicijai. Natūraliuoju vadinamas toks modelis, kai pasveriami visi argumentai ir priimamas sprendimas, kuris yra geriausias pagal juos visus, o pagal taisyklės modelį teismų precedentai turi didesnę autoritetą už kitus argumentus²¹⁶. Galimybę, jog teismo precedentai gali turėti skirtingą galią, pripažįsta ir R. A. Posneris, anot kurio, vieniems precedentas yra autoritetas, kitiems tik potencialiai naudinga informacija²¹⁷. Panašiai precedentai dar būna skirstomi pagal *de jure* ir *de facto* reikšmę. *De jure* reikšmė reiškia, kad precedentas turi saistančią galią, o *de facto* – tiesiog, kad teismas atsižvelgia,

²¹⁴ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 27; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 554–555.

²¹⁵ ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 31–39.

²¹⁶ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 495.

²¹⁷ POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 98.

jog yra toks precedentas²¹⁸. R. Siltala taip pat išskiria skirtingus precedento saistančios galios lygmenis (nuo griežčiausiai saistančių iki švelnesnių): 1) tvirčiausias taisyklės; 2) silpnesnės taisyklės bei tvirtesnius nei įprasta teisinius standartus; 3) teisės principus ir standartus; 4) teleologinius, aksiologinius konteksto teisinius argumentus²¹⁹.

Vienos teisės sistemos viduje skirtingų kategorijų teismų precedentams gali būti priskiriama skirtinga galia atsižvelgiant į tai, kiek jų laikymasis užtikrina precedento autoriteto prielaidas. Pavyzdžiui, precedentai, kuriais atskleidžiamas kai kurių procesinių normų turinys, gali būti mažiau saistantys²²⁰, kadangi jų laikymasis ne visada ekonomiškai pagrįstas, sietinas su ekonomine žala, kylančia iš jų pažeidimo. Taip gali būti diferencijuojama saistanti galia ir pagal daugelio materialinių santykių rūšis – ne visiems santykiams precedento autoriteto prielaidos yra taip pat reikšmingos. Faktiškai ši galia gali skirtis ir priklausomai nuo tam tikros teisinių santykių srities plėtotės tempų – kai kurie komerciniai santykiai gali būti labai dinamiški, todėl šioje srityje faktiškai precedentai įveikiami dažniau negu, pavyzdžiui, reguliuojant šeimos santykius.

4.1. Anglosaksų teisės tradicija

Jungtinė Karalystė

Teismo precedento kilmė dažnai siejama su viduramžių Anglijos Karalyste²²¹. Būtent joje susiformavo modernioji *stare decisis* doktrina (kurios visas pavadinimas yra *stare decisis et quia non movere*, reiškiantis „kas yra nuspręsta, nebejudinama“)²²², XIX a. antroje pusėje ėmus reguliariai skelbti ataskaitas apie teismų sprendimus²²³. Jungtinėje Karalystėje teismo precedentas saistančio teisės šaltinio statusą galutinai įgijo tik XIX a. antroje

²¹⁸ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 26.

²¹⁹ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 57.

²²⁰ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 8.

²²¹ MACHOVENKO, J. Teisės <...>, p. 99.

²²² CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 101; TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European <...>, p. 829.

²²³ VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 16.

pusėje²²⁴. Anglosaksų teisės tradicijoje vyraujanti *stare decisis* doktrina būna apibendrinama kaip reiškianti tokius nurodymus: (1) teismą saisto aukštesnių pakopų teismų sprendimai, o aukščiausių pakopų (kartais ir bet kurios pakopos) teismus – ir jų pačių; (2) bet kokio kito teismo sprendimas, susijęs su nagrinėjama byla, yra svarus argumentas ir turi būti apsvarstomas; (3) sprendimas saisto tik savo *ratio decidendi* apimtimi; (4) precedentas savaime laikui bėgant nepraranda savo privalomumo, tačiau labai senas gali būti netaikomas, jei nebeatitinka pasikeitusių socialinių santykių²²⁵.

Žinoma, tam tikras teismų sprendimų nuoseklumas galėjo būti būdingas Jungtinės Karalystės teisės sistemai ir anksčiau, bet formalus teismo precedento autoriteto įsitvirtinimas joje siejamas su 1898 m. *London Tramways prieš London County Council* byla²²⁶. Lordų Rūmai šioje byloje pasisakė²²⁷, kad jų pateiktas teisės aiškinimas yra galutinis ir vėliau šis klausimas negali būti keliamas iš naujo, keičiamas pateiktasis aiškinimas²²⁸.

1966 metais Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai sušvelnino savo toną dėl savo precedentų autoriteto²²⁹ – pateikė išaiškinimą, kad pernelyg sustabarėjęs vadovavimasis precedentais gali lemti neteisingumą atskirose bylose, užkirsti kelią teisės raidai, todėl nuo saistančių precedentų Lordų Rūmai gali nukrypti,

²²⁴ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 137; VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 16; TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European <...>, p. 828.

²²⁵ ROSS, A. On Law <...>, p. 86.

²²⁶ DUXBURY, N. The Nature <...>, p. 42.

²²⁷ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų 1898 m. sprendimas byloje *London Tramways prieš London County Council*. Prieiga per internetą: <<http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1898/1.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].

²²⁸ „Kartą pateiktas šių Rūmų sprendimas teisės klausimu po to yra galutinis šiems Rūmams ir neįmanoma šio klausimo kelti dar kartą kaip esančio *res integra* ir galimo iš naujo interpretuoti, prašant Rūmus pakeisti savo sprendimą. Tai yra principas, kuris, mano įsitikinimu, nesant jokio tai paneigiančio sprendimo, yra pripažįstamas kelis amžius, ir todėl esu nuomonės, kad šioje byloje ne mūsų kompetencija yra iš naujo apsvarstyti klausimą, kuris jau buvo išspręstas“ (angl. – *a decision of this House once given upon a point of law is conclusive upon this House afterwards, and that it is impossible to raise that question again as if it was res integra and could be reargued, and so the House be asked to reverse its own decision. That is a principle which has been, I believe, without any real decision to the contrary, established now for some centuries, and I am therefore of opinion that in this case it is not competent for us to rehear and for counsel to reargue a question which has been recently decided*).

²²⁹ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų pareiškimas (Judicial precedent) [1966] 1 w. l. r. 1234. Prieiga per internetą: <<http://www.uniset.ca/other/cs2/19661WLR1234.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].

kada toks poelgis atrodo teisingas²³⁰. Šį principą Lordų Rūmai detalizavo vėlesnėse bylose, be kita ko, 1977 m. *Fitzleet Estates Ltd prieš Cherry* byloje, kurioje priimtu sprendimu pasisakė, kad abejonės ankstesnio sprendimo teisingumu nėra pagrindas priimti sprendimą, kuriuo įveikiamas ankstesnis precedentas²³¹.

Tačiau teisėtyroje teigiama, kad Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai dar iki 1966 metų išaiškinimo koreguodavo savo praktiką²³². Teismai faktiškai Jungtinėje Karalystėje nukrypavo nuo savo precedentų anksčiau šio išaiškinimo ir kartais nukrypsta po jo, nesiremami šio išaiškinimo instrumentais – tam yra pasitelkiamas teisinis argumentavimas, kuriuo tiesiog pagrindžiama pasirinktoji išvada²³³. Atitinkamai Jungtinėje Karalystėje teismų praktika nėra idealiai vienoda – ji neretai nenuosekli ir dėl to teismams tenka rinktis kažkuriuos iš precedentų²³⁴. Taigi, nepriklausomai nuo eksplicitiškai pripažįstamos precedento saistančios galios griežtumo visais laikotarpiais kai kurių precedentų būna nepaisoma²³⁵.

Jungtinės Amerikos Valstijos

²³⁰ „Lordų Rūmai laiko precedento naudojimą būtinu pagrindu, kuriuo remiantis sprendžiama dėl teisės turinio ir jo taikymo individualiose bylose. Tai suteikia tam tikrą lygį apibrėžtumo, kuriuo asmenys gali remtis savo reikaluose, bei pagrindą tvarkingai teisinių taisyklių raidai. Nepaisant to, Lordų Rūmai pripažįsta, kad pernelyg nelankstus paklusimas precedentui gali lemti neteisingumą atskirose bylose ir nepagrįstai suvaržyti deramą teisės raidą. Todėl jie siūlo pakoreguoti savo dabartinę praktiką ir, ankstesnius Rūmų sprendimus laikant normatyviškai saistančiais, nukrypti nuo ankstesnio sprendimo, kai taip pasiegti atrodo teisinga. Šiuo atžvilgiu jie turės omenyje pavojų, kylantį retrospektyviai trikdant pagrindą, kuriuo remiantis buvo sudaryti sutartiniai, nuosavybės, fiskaliniai susitarimai, ir ypač apibrėžtumo poreikį baudžiamojoje teisėje“ (angl. – *Their Lordships regard the use of precedent as an indispensable foundation upon which to decide what is the law and its application to individual cases. It provides at least some degree of certainty upon which individuals can rely in the conduct of their affairs, as well as a basis for orderly development of legal rules. Their Lordships nevertheless recognise that too rigid adherence to precedent may lead to injustice in a particular case and also unduly restrict the proper development of the law. They propose, therefore, to modify their present practice and, while treating former decisions of this House as normally binding, to depart from a previous decision when it appears right to do so. In this connection they will bear in mind the danger of disturbing retrospectively the basis on which contracts, settlements of property and fiscal arrangements have been entered into and also the especial need for certainty as to the criminal law*).

²³¹ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų 1977 m. sprendimas *Fitzleet Estates Ltd v Cherry* byloje Nr. 1 w. l. r. 1345, 1349D-E.

²³² GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 102.

²³³ STONE, J. Precedent <...>, p. 174.

²³⁴ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 98.

²³⁵ PLUCKNETT, T.F.T. *A Concise History of the Common Law*. Boston: Little, Brown, 1956, p. 350.

Tai, kad JAV teisės sistemoje teismų precedentai užima reikšmingą vietą, šiandien jau yra truizmas. Tačiau tai nereiškia, kad teismų precedentai šioje valstybėje yra nepajudinami. Dažnai net teigiama, kad JAV teisėjai turi platesnes galias nukrypti nuo ankstesnių savo precedentų negu Jungtinės Karalystės teisėjai²³⁶. Manoma, kad precedentus taikantys teismai paprastai privalo juos įvertinti kritiškai, atsižvelgdami į naujas socialines realijas²³⁷.

Pirmą kartą JAV Aukščiausiasis Teismas įveikė savo precedentą tai eksplicitiškai paminėdamas 1810 metais²³⁸. Modernioje teisėtyroje teigiama, kad JAV teismai kartais tiesiog ignoruoja precedentus, kuriuos patys mato kaip „gėdingus“²³⁹. Pagal vieną iš JAV Aukščiausiojo Teismo praktikos tyrimų, šis teismas nukrypsta nuo savo precedentų 0,01 proc. dalyje savo bylų²⁴⁰. Kituose tyrimuose randama, kad ši dalis yra apie 1–2 proc., ir apie 29 proc. įveiktų precedentų būna 10 ir mažiau metų, 35 proc. – 11–20 metų, 14 proc. – 21–30 metų, 12 proc. – 31–40 metų ir likę 12 proc. – senesni nei 41 metų (iki 98 metų). Taigi, pagal šio tyrimo duomenis, dažniausiai buvo įveikiami 11–20 metų precedentai²⁴¹. Kiti teisėtyrininkai, analizuodami kitus šio teismo veiklos laikotarpius, yra nustatę, kad dažniausiai buvo panaikinami iki 10 metų precedentai – sudarė 26,6 proc. panaikintų precedentų, bei 11–20 metų precedentai (23,4 proc.)²⁴². Analizuojant JAV Aukščiausiojo Teismo veiklą nuo 1946 m. iki 1992 m. aptikta, kad Teismas įveikė 154 savo ankstesnius sprendimus, vidutiniškai apie tris per vieną teisėjų kadenciją²⁴³. Kitur pastebėta, kad JAV Aukščiausiasis Teismas nuo 1789 m. iki 2004 m. 133 bylose eksplicitiškai įveikė 208 precedentus ir šie įveikti precedentai vidutiniškai gyvavo apie 29,2 metus²⁴⁴. Taip pat buvo nustatyta, kad 74 proc.

²³⁶ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 123.

²³⁷ *Ibid.*, p. 125.

²³⁸ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1810 m. kovo 17 d. sprendimas *Hudson v. Guestier* byloje, 10 U. S. 281 (1810); GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 14.

²³⁹ FARNSWORTH, E. A. *An Introduction to the Legal System of the United States. Fourth Edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 65.

²⁴⁰ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 11–13.

²⁴¹ *Ibid.*, p. 11–13.

²⁴² *Ibid.*, p. 29.

²⁴³ SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 1.

²⁴⁴ GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 3.

įveiktų precedentų anksčiau nebuvo Aukščiausiojo Teismo cituoti, o 17 proc. buvo cituoti tik vieną kartą²⁴⁵. Tarp įveiktų sprendimų mažesniu stabilumu pasižymi (būna dažniau įveikiami) teismų sprendimai bylose dėl komercinių²⁴⁶ ir mokestinių santykių²⁴⁷.

Kartais JAV teismai priima skeptiškai vertinamų sprendimų nenukrypti nuo senų savo precedentų²⁴⁸ ir dėl to JAV teisėtyroje pasitaiko diskusijų, ar Aukščiausiasis Teismas turėtų būti saistomas savo precedentų²⁴⁹, reiškiamą abejonių, ar visada teisėjai yra, turi būti tvirtai saistomi precedentų²⁵⁰.

Šie duomenys leidžia teigti, kad teismų precedentų vaidmuo anglosaksų ir romanų-germanų teisės tradicijose gali turėti daug daugiau panašumų nei skirtumų. Autoritetingas teismo precedentas (anglosaksų teisės tradicijoje) nereiškia, kad juo sekama aklai ir niekada nenukrypstama. Formalios teismo precedento galios nepripažinimas (romanų-germanų teisės tradicijoje) nereiškia, kad precedentais nėra vadovaujamasi. Galbūt pastarasis veiksnys reiškia, kad nuo precedentų nukrypstama dažniau, tačiau taip pat reiškia ir kad tai daroma be apibrėžtos metodikos, o tai gali būti labai žalinga daugeliu anksčiau aptartų atžvilgių (mažintų teisės nuspėjamumą, keltų žalos visoms teismo precedento autoriteto prielaidoms).

4.2. Romanų-germanų teisės tradicija

Romanų-germanų teisės tradicijos valstybėse yra paplitusi tendencija neigti teismų precedentų autoritetą, tačiau faktiškai jais yra vadovaujamasi daugelyje valstybių (pvz., Prancūzijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje)²⁵¹. Pavyzdžiui, Ispanijos teisėtyroje teigiama, kad jų teisės

²⁴⁵ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare <...>*, p. 11–13.

²⁴⁶ LAMOND, G. *Do Precedents <...>*, p. 21.

²⁴⁷ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare <...>*, p. 11.

²⁴⁸ Pvz., Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1992 m. birželio 29 d. sprendimas *Casey v Planned Parenthood of Pennsylvania* byloje, 505 U. S. 833 (1992).

²⁴⁹ KOMÁREK, J. *Judicial Lawmaking <...>*, p. 9–10.

²⁵⁰ GERHARDT, M. J. *The Power <...>*, p. 3.

²⁵¹ DAVID, R.; BRIERLEY, J. E. C. *Major Legal Systems in the World Today*. London: Stevens and Sons, 1985, p. 133–134; YOUNGS, R. *English, French and German Comparative Law*. London: Cavendish Publishing Ltd., 1998, p. 9–12, 50–54; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents <...>*, p. 532–535; SILTALA, R. A *Theory <...>*, p. 137; VASILIAUSKAS, V. *Teisminio <...>*, p. 37, 77, 86.

sistemoje teismo precedentas nėra vienas iš teisės šaltinių²⁵² ir šioje valstybėje teismai dažnai nukrypsta nuo savo precedentų²⁵³. Kai kurie autoriai teigia, kad romanų-germanų tradicija nuo anglosaksiškosios skiriasi tuo, kad pastarojoje precedentinė taisyklė turi autoritetingą galią nepaisant to, ar ji įtvirtinta viename ar keliuose teismų sprendimuose, o romanų-germanų tradicijoje vienintelis sprendimas gali būti nepakankamas ir dėl to romanų-germanų tradicijoje dažnesni yra ir nukrypimai nuo precedentų²⁵⁴. Yra nuomonių, kad kontinentinės Europos teismų sprendimuose teikiami išaiškinimai gali būti laisvai koreguojami²⁵⁵. Teismo precedento autoriteto neigimas kontinentinėje teisės tradicijoje kartais būna siejamas su siekiu įgyvendinti valdžių padalijimo principą, apsaugant teisėkūrą nuo teismų kišimosi. Toks nerimas gali būti istoriškai susijęs su Prancūzijos revoliucija, iki kurios teismai kartais tapdavo valdovo įrankiu vykdyti savo valią²⁵⁶.

Antra vertus, daugelyje kontinentinės teisės tradicijos valstybių XX a. pabaigoje buvo galima pastebėti augančią tendenciją vis dažniau teismų sprendimuose remtis precedentais. Labiausiai tai pasireiškia nuorodų teikimu į aukščiausių pakopų, kasacinių bei konstitucinių teismų sprendimus²⁵⁷. XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje imta dažniau ir didesne apimtimi viešai skelbti teismų sprendimus ir jų motyvus (romanų-germanų tradicijos valstybėse anksčiau jie buvo kur kas sunkiau viešai prieinami negu anglosaksiškose)²⁵⁸. Šiuo metu tai keičiasi – pavyzdžiui, seniau sunkiai prieinami Italijos teismų precedentai²⁵⁹ tapo lengviau pasiekiami ir per internetinę prieigą²⁶⁰. Taip pat kontinentinės teisės tradicijos valstybėse buvo pastebėta didelė teismų praktikos reikšmė bendrai teisės raidai, ypač tokiose srityse, kur statutinis

²⁵² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 105–106.

²⁵³ *Ibid.*, p. 48.

²⁵⁴ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. Interpreting Precedents. <...>, p. 536–539.

²⁵⁵ TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European <...>, p. 833.

²⁵⁶ FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>, p. 522.

²⁵⁷ YOUNGS, R. English <...>, p. 53–54.

²⁵⁸ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 536.

²⁵⁹ *Ibid.*, p. 150.

²⁶⁰ Italijos Aukščiausiasis Kasacinis Teismas. Teismų praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.italgiure.giustizia.it>> [žiūrėta 2016 m. balandžio 23 d.].

reguliavimas pasižymi neaiškumu arba yra glaustas, labai abstraktus²⁶¹. Kai kurių autorių manymu, precedentas yra reikšmingas teisės šaltinis tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės tradicijos valstybėse²⁶². Viena iš Šveicarijos Aukščiausiojo Teismo tyrimų buvo aptikta, kad nuo 1875 m. iki 1990 m. šis teismas nukrypo nuo ankstesnės praktikos 731 kartą. Sprendimai, kuriais buvo nukrypta nuo precedento, sudarė tik apie 2,5 proc. visų viešai skelbtų sprendimų²⁶³. Yra nuomonių, kad precedentas kontinentinėje Europoje teisės šaltinio statusą turėjo dar prieš precedentui įsivyrėjant anglosaksų teisės tradicijoje – *ius commune* eroje iki pokyčių, kurie įvyko dėl Prancūzijos revoliucijos²⁶⁴.

Kontinentinei tradicijai labiau būdinga remtis ankstesniuose sprendimuose eksplicitiškai suformuluotomis taisyklėmis, neanalizuojant precedentinės bylos aplinkybių²⁶⁵. Aptartos įžvalgos leidžia manyti, kad kontinentinėje teisės tradicijoje yra gilesnė iš anksto nulemtos teisės prasmės teorija – būtent ji sudaro prielaidas į ankstesnius teismų precedentes žiūrėti kaip į šaltinį, kurio tekste galima rasti statutinės teisės išaiškinimą, bet ne savaiminį autoritetą.

4.3. Tarptautinės jurisdikcijos

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

Šioje disertacijoje iš tarptautinių jurisdikcijų pristatomas teismo precedento veikimas EŽTT ir ESTT, juos išskyrus kaip glaudžiausiai su Lietuvos teisine praktika susijusius tarptautinius teismus. Savo ankstesniais sprendimais kaip precedentais remiasi abu šie teismai. Empiriškai tiriant ESTT praktiką buvo pastebėta, kad faktiškai šio teismo ankstesni sprendimai pasižymi saistančia precedento galia²⁶⁶. Teigiama, kad ESTT kartais kuria

²⁶¹ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 533–535.

²⁶² SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 107.

²⁶³ BAUDENBACHER, C.; PLANZER, S., *et al.* *International Dispute Resolution. The Role of Precedent*. Stuttgart: German Law Publishers, 2010, p. 18.

²⁶⁴ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 137.

²⁶⁵ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 536–537; YOUNGS, R. *Sourcebook on German Law. Second Edition*. London: Cavendish Publishing Ltd., 2002, p. 5.

²⁶⁶ JACOB, M. Precedents <...>, p. 87, 126.

teisę, ir viena to priežasčių (be tipiško statutinės teisės universalumo trūkumo) yra daugiakalbystė, iš kurios gali kilti nesuderinamumų tarp skirtinga kalba išverstų tų pačių teisės aktų tekstų²⁶⁷. Teismas yra pasisakęs, kad skirtinga kalba išversti teisės aktų tekstai gali būti autentiški, todėl saistantys; kai kurios sąvokos gali būti nevienodai interpretuojamos Europos Bendrijos ir nacionalinių valstybių teisės sistemose; visos nuostatos turi būti interpretuojamos kontekstualiai, atsižvelgiant į teisinio reguliavimo tikslus²⁶⁸. Taigi, pažodinė teisės normos išraiška ne visada gali būti laikoma lemiančiąja – Europos Bendrijos pirminė teisė pateikia tik bendruosius principus, išreiškia tikslus, jos tekstas nėra labai konkretus, joje yra spragų, kurias turi užpildyti teisėjai. Dėl šių ir kitų veiksnių pripažįstama, kad ESTT neišvengiamai tenka kurti teisę²⁶⁹, o tai reiškia, jog ieškant reikalingo teisinio reguliavimo būtina atsižvelgti į šio teismo jurisprudenciją.

Europos Žmogaus Teisių Teismas

Rėmimasis ankstesniais savo sprendimais yra būdingas ir EŽTT praktikai. Šiam teismui savo praktikoje atsakymų tenka ieškoti itin glaustame statutiniame reglamentavime Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir jos protokoluose²⁷⁰. Tai yra nesulyginamai mažiau eksplicitiškai išreikšto teisinio reguliavimo, negu paprastai savo veikloje turi kiti teismai. Nacionaliniai teismai taiko įstatymus, įstatymų įgyvendinamuosius teisės aktus, kurių lingvistinis turinys yra nepalyginamai platesnis ir gali būti kur kas dažniau ir lengviau koreguojamas, pildomas. Tai leidžia manyti, kad EŽTT dažnai susiduria su situacijomis, kuriose jo taikoma konvencija pažodžiui nepateikia aiškaus atsakymo. Daugumoje tokių situacijų teismui tenka ieškoti atsakymo savo precedentuose, dėl to EŽTT praktikoje precedentų vaidmuo yra reikšmingas. Teisėtyroje teigiama, kad EŽTT nėra eksplicitiškai

²⁶⁷ ARNULL, A. M. Interpretation and Precedent in European Community Law. *European Community Law in the English Courts*. Oxford: Clarendon Press, 1998, p. 115–116.

²⁶⁸ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1984 m. vasario 29 d. sprendimas *CILFIT v. Ministry of Health* byloje, Nr. C-91/92 [1994]; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1996 m. kovo 7 d. sprendimas *Corte Ingles v. Blasquez Rivero* byloje, Nr. C-192/94 El [1996].

²⁶⁹ JACOB, M. *Precedents <...>*, p. 117–118.

²⁷⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, 2000, Nr. 96-3016.

išplėtojęs savo precedento doktrinos²⁷¹, tačiau savo precedentais iš esmės vadovaujasi²⁷². EŽTT yra pasisakęs, kad nėra saistomas savo precedentų, bet į juos atsižvelgia siekdamas užtikrinti teisinį aiškumą, nuspėjamumą ir asmenų lygiateisiškumą²⁷³. Nuorodų į ankstesnius savo sprendimus galima rasti beveik visuose EŽTT sprendimuose, todėl bet kuriuo atveju galima pripažinti, kad šio teismo precedentai autoriteto turi.

4.4. Užsienio teismų sprendimai

Tiriant teismo precedento autoritetą neretai atkreipiamas dėmesys ir į užsienio teismų precedentų specifinį statusą²⁷⁴. Paprastai sutinkama, kad jie saistančios galios neturi, tačiau gali būti reikšmingi siekiant regione vyraujančių tendencijų nuoseklumo. Praktikoje romanų-germanų teisės tradicijoje teismai savo sprendimuose kartais remiasi užsienio teismų precedentais²⁷⁵. Tai yra ne kartą daręs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas – jis paprastai tai atlieka pristatydamas savo nutarime užsienio valstybių konstitucinės justicijos institucijų²⁷⁶ praktiką tais pačiais klausimais, kokie yra nagrinėjami sprendžiamoje byloje²⁷⁷.

Neturėdami griežtai saistančios galios, užsienio teismų precedentai gali pasitarnauti savo turiniu panašiai kaip užsienio valstybių įstatymai ar teisėtyra. Tai reiškia, kad jų galią galima apibūdinti ne kaip privalomą, o įtikinamąją – užsienio teismų precedentais veikiausiai teisėjai remiasi tiek, kiek juose randa

²⁷¹ POPOVIĆ, D. The role <...>, p. 470.

²⁷² *Ibid.*, p. 482.

²⁷³ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Chapman prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 27238/95; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Martine prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 58675/00.

²⁷⁴ GROPP, T.; PONTTHOREAU, M. C. *The Use Of Foreign Precedents By Constitutional Judges*. Oxford: Hart Publishing, 2013; KIELMANSEGG, S. G. FON. *Foreign Precedents in Constitutional Litigation. German National Reports on the 19th Congress of Comparative Law*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014.

²⁷⁵ MAUS, D. Rėmimasis užsienio precedentais. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2008, Nr. 4(16), p. 158; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., et al. Interpreting Precedents <...>, p. 533–534.

²⁷⁶ Paprastai – Europos Sąjungos valstybių narių.

²⁷⁷ Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 129-6116; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 40-1973; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. birželio 16 d., Nr. 9641; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. spalio 20 d. Nr. 15777.

įtikinančių motyvų. Taip pat į regioną patenkančių nacionalinių teisės sistemų panašumas gali būti laikomas siekiamybe dėl savo naudos ekonomikai per lengvesnį teisės nuspėjamumą, kai teisiniai santykiai klostosi daugiau nei vienos valstybės teritorijoje. Tai leidžia ir platesne apimtimi užtikrinti lygiateisiškumą, nes remiantis užsienio teismų precedentais teisingumo standartai darosi panašūs ne tik vienos valstybės, bet ir regiono ribose.

4.5. Vertikalus ir horizontalus veikimas

Tiriant teismo precedento autoritetą neišvengiamai reikia atkreipti dėmesį ir į jo horizontalaus ir vertikalaus veikimo ypatumus. Vienas iš teismo precedento autoritetą pagrindžiančių argumentų yra tai, kad jeigu individas juo nesivadovauja, toks elgesys bus paprasčiausiai teismo pripažintas neteisėtu, ir kils atitinkamų teisinių padarinių. Taip gali saistyti aukščiausių pakopų teismų precedentai. Iš esmės visose Vakarų pasaulio teisės sistemose egzistuoja teismai, kurie turi įgaliojimus peržiūrėti žemesnių pakopų sprendimus. Tokią galią turinčių teismų sprendimai saistančią precedentinę galią įgyja natūraliai – tai yra daugiapakopės teismų sistemos padarinys. Jeigu teismai nenori, kad jų sprendimai būtų panaikinti apeliacine ar kasacine tvarka, jie turi bandyti nuspėti aukštesnės instancijos teismo poziciją. Viena patikimiausių tokio nuspėjimo priemonių yra ankstesnės praktikos panašiose bylose analizė.

Horizontalus precedento veikimas reiškia ankstesnio precedento poveikį šį precedentą sukūrusiam teismui vėlesnėse bylose²⁷⁸. Sprendžiant, ar teismas turėtų vadovautis savo precedentu, reikia atsižvelgti į kitokio pobūdžio veiksnius nei vertikaliame veikime. Būtent dėl precedento autoriteto horizontaliu pjūviu kyla daugiausia diskusijų ir į šį aspektą yra orientuota dauguma šiame darbe pristatytų teismo precedento autoriteto prielaidų. F. Schaueris yra atkreipęs dėmesį į tai, kad aukštesnių ir tos pačios pakopos teismų precedentų autoritetas grindžiamas skirtingo pobūdžio veiksniais – pirmųjų autoritetą galima sieti su tuo, kad teismas yra aukštesnės pakopos, nukrypus nuo jo praktikos sprendimas bus panaikintas, o tos pačios pakopos

²⁷⁸ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 502.

teismo precedento autoritetas kyla iš esmės iš to, kad tai yra anksčiau priimtas sprendimas²⁷⁹, tai pagrindžia prieš tai šiame darbe aptartos precedento autoriteto prielaidos²⁸⁰.

Vertikalus veikimas

Lietuvos teisės sistemoje tvirčiausia saistanti precedentinė galia priskiriama aukščiausių pakopų teismų sprendimams – dėl nukrypimo nuo jų žemesnės instancijos teismo sprendimas gali būti panaikinamas. Tendencija didesnę autoritetą pripažinti aukščiausių pakopų teismų sprendimams būdinga tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės tradicijos valstybėms²⁸¹. Praktiškai precedento autoritetas vertikaliu aspektu yra stiprus ir atsižvelgiant į subjektyvias teisėjo paskatas vadovautis ankstesne praktika. Žemesnių pakopų teismų teisėjų darbo kokybė gali būti vertinama atsižvelgiant į jų panaikintų sprendimų skaičių. Aukščiausių pakopų teismų teisėjai yra saistomi tik savo teismo precedentų ir nuo jų nukrypę tokių pačių neigiamų padarinių nepatiria.

Vertikaliam teismo precedento veikimui taip pat reikia priskirti ir neaukščiausios pakopos teismų precedentus. Jų autoritetas negali būti tapatus aukščiausios pakopos instancijos teismo precedentų autoritetui, nes neaukščiausios pakopos apeliacinę funkciją turinčių teismų precedentai nesaisto aukštesnės instancijos teismo, todėl jų pozicija gali būti negalutinė. Vadovaujantis tokiais precedentais gali kilti sunkumų užtikrinant nuoseklią praktiką tarp tos pačios teisės sistemos skirtingų teritorinių jurisdikcijų teismų. Lietuvoje, pavyzdžiui, tai galėtų būti neaiškumas renkantis taikytiną precedentą, jeigu apylinkės teisme sprendžiamai bylai analogiška buvo išnagrinėta kitos teritorinės jurisdikcijos apygardos teisme – tada gali būti neaišku, ar toks precedentas yra privalomas. Taip pat neaiškumų apylinkės teismo instancijoje gali kilti, jeigu apygardų teismų praktikoje yra nesuderinamumų; apygardos teismo, kurio jurisdikcijai priklauso byla, praktika

²⁷⁹ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 37.

²⁸⁰ Lietuvos pozityviojoje teisėje yra legituotas tiek vertikalusis, tiek horizontalusis precedentų veikimas. Teismų pareigą vadovautis savo ir aukštesnės instancijos teismų precedentais yra pripažinęs Konstitucinis Teismas savo 2006 m. kovo 28 d. ir vėlesniuose nutarimuose, jį yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalyje.

²⁸¹ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 437–439.

skiriasi nuo kitų apygardų teismų paplitusios praktikos, ir pan. JAV šis klausimas sprendžiamas vienos jurisdikcijos apeliacinės instancijos teismų praktikos nelaikant saistančia kitos jurisdikcijos žemesnės pakopos teismuose²⁸². Taip pat interviu su specialistais metu buvo iškelta ir problema dėl tos pačios pakopos, bet skirtingos teritorinės jurisdikcijos teismų precedentų privalomumo²⁸³. Teisėtyroje teigiama, kad tokiu atveju teismo precedentui būdinga tik įtikinamoji galia²⁸⁴. Atsižvelgiant į kitose šio darbo dalyse pateiktas išvalgas dėl pirmosios instancijos teismo diskrecijos nukrypti nuo aukštesnės pakopos teismo precedento, kada galima rasti pagrindo jį įveikti, aptariamos problemos atveju reikėtų neteikti tvirto autoriteto negalutinės instancijos teismų precedentams, o ieškoti atsakymo, kuris yra teisingas ir sutaptų su aukščiausios pakopos teismo pozicija šioje ar artimiausiose būsimose bylose. Negalutinės instancijos apeliacinių teismų precedentų autoritetas gali būti grindžiamas taip, kaip toliau šiame skyriuje yra pagrindžiamas ir pirmosios instancijos teismų sprendimų autoritetas.

Horizontalus veikimas

Kaip buvo minėta, precedento autoritetas horizontaliu aspektu grindžiamas šiek tiek kitaip nei vertikalusis. Teismui nukrypus nuo savo precedento paprastai nekyla tokių padarinių, kaip nukrypus nuo aukštesnio teismo precedento – teismo sprendimas, kuriuo nukrypta nuo savo precedento, paprastai lieka galioti ir gali tapti nauju precedentu, pagal kurį bus sprendžiamos visos analogiškos bylos. Precedento autoritetą horizontaliu aspektu pagrindžia šioje darbo dalyje aptartos precedento autoriteto prielaidos. Horizontalus precedentų veikimas teisme, kuris vykdo žemesnių pakopų teismų sprendimų teisėtumo kontrolę ir jo sprendimai neskundžiami, yra svarbiausias ir visos šiame darbe pristatytos precedento autoriteto prielaidos iš esmės orientuotos būtent į šį pjūvį. Šioje vietoje vertas aptarti horizontaliam precedentų veikimui būdingas ypatumas yra negalutinės instancijos teismų

²⁸² CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 825; 837; 855.

²⁸³ Interviu su specialistu Nr. 5, 2016 m. vasario 12 d.

²⁸⁴ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 36.

precedentų galia juos sukūrusiems bei aukštesnių instancijų teismams. Žemesnės pakopos teismams bendros precedento autoriteto prielaidos galioja specifiškai, kiek kitaip, negu aukščiausių pakopų teismų precedentų autoritetui. Neatitinkantis aukštesnės pakopos teismo precedentų sprendimas gali būti panaikintas, tačiau viename iš interviu, atliktų su specialistais²⁸⁵, buvo iškeltas įdomus klausimas, ar galėtų pirmosios instancijos teismo sprendimas būti panaikintas dėl to, kad neatitinka ankstesnių savo (pirmosios instancijos teismo) precedentų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu situacijoje, kada žemesnės instancijos sprendimas neatitiko to paties teismo praktikos, pasisakė, kad *„šioje byloje kasacine tvarka teisės taikymo aspektu yra tikrinamas Vilniaus apygardos teismo 2014 m. spalio 6 d. sprendimas, todėl kasacinis teismas neturi teisinio pagrindo pasisakyti dėl nepatenkančios į bylos nagrinėjimo ribas Vilniaus apygardos teismo 2012 m. gruodžio 21 d. nutarties teisėtumo“*²⁸⁶. Tokia pozicija yra neabejotinai pagrįsta, kiek tai susiję su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įgaliojimais tikrinti minėtos nutarties teisėtumą, tačiau teismas, vykdydamas savo įgaliojimus formuoti vienodą teismų praktiką, turėjo įgaliojimus komentuoti šioje nutartyje pateiktą teisės aiškinimą. Su tokia funkcija yra suderinamas komentavimas teisės aiškinimo, pateikto konkuruojančiuose savo ir žemesnių pakopų precedentuose panašiose bylose, nepriimant sprendimo dėl šių sprendimų teisėtumo. Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad *„atskiro žemesnės instancijos teismo (teismų) formuojama ar suformuota praktika nepaneigia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės ją suformuoti iš naujo, patikslinti ar pripažinti teisinga“*²⁸⁷. Pasak šio teismo, jis *„nėra saistomas žemesnės instancijos teismų priimtų procesinių sprendimų kaip precedentų, jis gali formuoti kitokius precedentes, o šie privalomi visiems teismams“*²⁸⁸.

²⁸⁵ Interviu su specialistu Nr. 4, 2016 m. vasario 10 d.

²⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303-415/2015.

²⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2012.

²⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015.

Pirmosios instancijos teismų sprendimų privalomumas aukštesnės pakopos teismams yra keblus dėl įprastos instancinės teismų sprendimų teisėtumo kontrolės – tokio imperatyvo pripažinimas galėtų trukdyti apeliaciniam teismui tinkamai tikrinti žemesnės pakopos teismo sprendimų teisėtumą. Tai gali būti aktualu situacijoje, kurioje pirmosios instancijos teismas turėtų daugybę įsiteisėjusių sprendimų panašiose bylose, kokios niekada nebuvo nagrinėtos aukštesnių pakopų teismuose. Jeigu atsirastų vienas atvejis, kurį pirmosios instancijos teismas išnagrinėja kitaip negu anksčiau ir ši byla pirmoji pasiekia apeliacinę instanciją, ar (ir kodėl) šiuo atveju apeliacinis teismas turėtų atsižvelgti į tai, kad pirmosios instancijos sprendimu nukrypta nuo ankstesnės praktikos? Žinoma, aukštesnės pakopos teismo pozicija yra lemianti – jis nėra saistomas žemesnės pakopos precedentų ir gali priimti sprendimą savo nuožiūra. Tačiau yra argumentų, kodėl būtent tokioje specifinėje situacijoje jis turėtų bent iš dalies atsižvelgti į ankstesnę pirmosios instancijos teismo praktiką. Jeigu anksčiau pirmosios instancijos teisme buvo priimta daug sprendimų (kitokių negu sprendžiamoje byloje) panašiose bylose ir jie *įsiteisėjo, nes nebuvo skundžiami*, o buvo apskūstas tik nuo šios praktikos nukrypęs atvejis, tai yra požymis, jog ankstesni pirmosios instancijos teismo sprendimai šalis tenkino, o tai yra vienas iš gero teismo sprendimo požymių²⁸⁹. Be to, *asmenys galėjo turėti pagrįstą lūkestį*, kad pirmosios instancijos teismas seks savo ankstesne praktika. Šie du argumentai, žinoma, gali būti nusverti kitais argumentais, tačiau šiuo atveju nusveriančių argumentų reikėtų daugiau negu tada, kada pirmosios instancijos teismo sprendimas neprieštarauja ankstesniems šio teismo precedentams. Pirmosios instancijos įsiteisėję sprendimai, kurie nebuvo apskūsti, išlaikė svarbų kokybės testą – kadangi sprendimas nebuvo apskūstas, jis galimai įtikino ginčo šalis savo teisingumu. Žinoma, kartais neapskūsti sprendimo šalis gali paskatinti ir kitos priežastys: jis gali būti neapskūstas ne tik dėl to, kad buvo geras, bet ir dėl to, kad šalys praleido apskundimo terminą, neturėjo galimybės pateikti apeliacinį skundą,

²⁸⁹ Daugiau apie tai žr. skyriaus apie teismo precedento autoritetą dalį „Vertikalusis ir horizontalusis aspektai“.

sprendimo nesuprato, tikėjosi, kad apskundę bylos nelaimės, ir pan. Empiriškai nepatikrinę, kokios yra vyraujančios teismų sprendimų neapskundimo priežastys, mes galime tik spėlioti, ar neapskundimas indikuoja sprendimo kokybę. Tačiau nesant faktų, paneigiančių, kad sprendimas neskųstas dėl savo kokybės, galime preziumuoti, jog sprendimo neapskundimas yra jo kokybės indikatorius. Taip pat jeigu tokių žemesnių pakopų teismų praktika plačiai įsivyrąja, jų autoritetas gali būti grindžiamas ir šalių lūkesčiais, jog šiais sprendimais bus remiamasi. Žinoma, jie neturėtų būti laikomi tiek pat pagrįstais kaip ir lūkesčiai, jog bus vadovaujamasi aukščiausios pakopos teismo precedentu, nes atsižvelgdami į žemesnių pakopų teismų precedentes asmenys turi turėti omenyje, jog aukštesnės pakopos teismas gali laikytis kitokios pozicijos. Jeigu tokioje hipotetinėje situacijoje aukštesnės pakopos teismas jau buvo išnagrinėjęs vieną ar daugiau panašių bylų, pirmosios instancijos teismo precedentų autoritetas būtų mažesnis, nes jie galėtų būti laikomi neteisėtais dėl prieštaravimo saistantiems aukštesnės pakopos teismo precedentams. Tačiau argumentų jais remtis taip pat yra, jeigu šie pirmosios instancijos sprendimai nebuvo skundžiami, įsiteisėjo ir buvo priimti po naujausio aukštesnės pakopos teismo sprendimo, kuris buvo neskundžiamas. Šiuo atveju atkrenta argumentas apie šalių lūkesčius (nebent buvo galima įžvelgti svaraus pagrindo aukštesnės pakopos teismo precedentui įveikti), kadangi buvo kitokios aukštesnės pakopos teismo praktikos, tačiau, kaip ir ankstesnėje situacijoje, pirmosios instancijos teismo precedentų autoritetą pagrindžia tai, kad jis nebuvo apskųstas.

Taigi, neaukščiausių pakopų teismai turėtų atsižvelgti į savo įsiteisėjusius ankstesnius sprendimus panašiose bylose, tačiau nėra jų tvirtai saistomi. Tai turėtų būti daroma, kada: (1) aukštesnių pakopų teismai nėra išnagrinėję panašių bylų; (2) arba po naujausių aukščiausios pakopos teismo sprendimų (neskundžiamų) panašiose bylose priėmimo žemesnės instancijos teismas (apie kurio susisaistymą savo precedentais kalbame) yra priėmęs sprendimų panašiose bylose ir jie įsiteisėjo, nes nebuvo skundžiami. Pastaruoju

atveju tai galėtų būti vienas iš argumentų aukščiausios pakopos teismui apsvastyti savo praktikos pakoregavimą.

4.6. Precedento autoritetas Lietuvoje

Nepaisant archajiško nusistatymo, kad teismo precedentas yra būdingas tik anglosaksų teisinei tradicijai, sunku rasti priežasčių, kodėl Lietuvos teisės sistemai nebūtų aktualios aptartos precedento autoritetą pagrindžiančios prielaidos. Kaip ir kitose teisės sistemose, Lietuvoje teisės aiškinimas teismų veikloje neišvengiamas ir remiantis ankstesnėse bylose suformuotu aiškinimu turi būti siekiama optimalios teisės stabilumo ir lankstumo pusiausvyros. Lietuvoje teismų precedentams yra pripažįstamas autoritetas, tačiau susiformavusioje teismo precedento doktrinoje nėra išnaudojamos visos priemonės užtikrinti optimalią precedentinės teisės lankstumo ir stabilumo pusiausvyrą. Plačiausiai pozityviojoje teisėje ši doktrina yra atskleista Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje²⁹⁰. Šio disertacinio tyrimo metu atlikti interviu su specialistais leido pamatyti, kad Lietuvoje nėra nusistovėjusios vienos pozicijos dėl teismo precedento autoriteto – kai kurie respondentai jį pripažino vienareikšmiškai, o kai kurių manymu, rėmimasis teismų precedentais Lietuvos teisės sistemai diskutuotinas. Viešojoje erdvėje teismų veiklos kritika neretai grindžiama jau kone tautosaka tapusiu argumentu, kad už „vištos vagystę“ asmenys būna baudžiami griežčiau negu už sunkesnius finansinius ar kitokio pobūdžio nusikaltimus. Neatsižvelgiant į tai, ar toks argumentas būna pagrįstas, jis yra reikšmingas, nes tarp jo eilučių galima įžvelgti didelę pagarbą teismų precedentams. Jeigu už sunkesnę nusikaltimą nubaudžiama švelniau negu už lengvesnę, reiškia, kad buvo nepaisoma precedentinės teisės, kurioje jau buvo įtvirtinti tam tikri bausmių

²⁹⁰ Probleminių Lietuvoje vyraujančios teismo precedento doktrinos aspektų analizė toliau išdėstyta pagal tematiką atskirose disertacijos dalyse. Probleminiai aspektai, be kita ko, gali būti įžvelgiami ir Konstitucinio Teismo bei individualius ginčus nagrinėjančių teismų eksplicitiškai išdėstytoje pozicijoje. Pažymėtina, kad, nors ji teoriniu požiūriu gali būti kvestionuojama, tačiau ji yra oficialiai paskelbta, todėl gali pasitarnauti kaip vienas iš būsimų teismų sprendimų indikatorių. Antra vertus, remiantis teismų pozicija dėl vadovavimosi jų precedentais, visada reikia turėti omenyje, kad ji, kaip ir visa kita teismų jurisprudencija, taip pat plėtojasi byla po bylos, todėl ateityje gali keistis.

proporcingumo standartai. Tokiu būdu kritikuojant teismų veiklą kartu rodoma pagarba teismų precedentų autoritetui.

Apskritai teismo precedento autoritetas Lietuvoje yra pripažįstamas. Konstitucinis Teismas yra gana plačiai atskleidęs iš Konstitucijos kylančias teismo precedento doktrinos nuostatas, pagal kurias, be kita ko, Konstitucinis Teismas yra saistomas (1) savo sukurtų precedentų ir (2) tuos precedentus pagrindžiančios oficialiosios konstitucinės doktrinos; saistanti precedentinė galia suponuoja teismui pareigą „užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštarinumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą“²⁹¹. Šiame nutarime taip pat paminėta, kad teismo doktrinos reinterpretavimas taip, kad ji būtų pakoreguojama, yra leistinas išimtiniais atvejais, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama. Konstitucinio Teismo precedentų saistančios galios tvirtumą (kiek jis pasireiškia kaip griežtas ribojimas įveikti ankstesnius precedentus) iliustruoja tai, kaip buvo išspręstas pats aptariamame 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime nagrinėtas klausimas: teismas pripažino, kad potencialūs nesuderinamumai tarp Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluotų Konstitucijos išaiškinimų ir vėliau priimto Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo gali būti išspręsti tik keičiant Konstituciją. Kitaip tariant, Konstitucinis Teismas nusprendė, kad tokios aplinkybės atsiradimas nėra pagrindas Konstituciniam Teismui reinterpretuoti konstitucinę doktriną taip, kad ji būtų pakoreguota²⁹².

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio Teismo precedento doktrinos užuomazgų galima aptikti ir dar ankstesniuose jo aktuose – pirmuoju precedentu, kuriuo buvo implikuota saistanti ankstesnių sprendimų galia, galima laikyti pirmą Konstitucinio Teismo aktą, kuriame jis pasirėmė savo ankstesniu aktu. Ko gero, ankstyviausias toks atvejis yra 1994 m. balandžio 21 d. nutarime, kuriame teismas rėmėsi savo 1994 m. kovo 16 d. nutarimo

²⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 160-7591; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 105-5330.

²⁹² Daugiau konstitucinės doktrinos koregavimo klausimu žr. JARAŠIŪNAS, E. Oficialios <...>.

išaiškinimu, kad „įstatymas atgal negalioja <...> norminiai aktai paprastai netaikomi tiems faktams ir teisinėms pasekmėms, kurie atsirado iki šių norminių aktų įsigaliojimo“²⁹³. Tai atlikęs teismas suformavo precedentą, iš kurio buvo galima prognozuoti, kad ateityje teismas taip pat remsis savo ankstesniais aktais, o tai gali būti traktuojama kaip saistančios teismo precedento doktrinos užuomazga. Ankstyvas precedentinės doktrinos ištakas patvirtina ir pirmiau minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame jis patvirtino besivadovaujantis iš anksto nulemtos teisės prasmės požiūriu – jei Konstitucijos principai ir normos turi aiškiai apibrėžtą prasmę ir turinį, kuris konstitucinėje jurisprudencijoje tėra atrandamas (bet ne sukuriamas), tai reiškia, kad šiandien jau eksplicitiškai atskleista teismo precedento doktrina Konstitucijoje slypėjo ir saistė Konstitucinį Teismą nuo pat jo veiklos pradžios.

Dėl individualius ginčus nagrinėjančių teismų prievolės vadovautis savo precedentais Konstitucinis Teismas yra paminėjęs, kad šie teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose; žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose; aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, privalo tuos sprendimus vertinti vadovaudamiesi visuomet tais pačiais teisiniais kriterijais; esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, bet ir tuos precedentus sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus (*inter alia*, Lietuvos apeliacinį teismą ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą). Teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų (normų, principų) turinio, taip pat šių teisės nuostatų taikymo samprata, kokia buvo

²⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562.

suformuota ir kokia buvo vadovaujamasi taikant tas nuostatas (normas, principus) ankstesnėse bylose, *inter alia*, anksčiau sprendžiant analogiškas bylas. Iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų, kitų konstitucinių principų nepaisymą. Bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrįdžiama ir pateisinama, taigi teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoritate rationis*; rėmimasis precedenais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga²⁹⁴.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti keičiama ir naujos teisės aiškinimo taisyklės analogiškose ar iš esmės panašiose bylose gali būti kuriamos tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiama ar objektyviai būtina. To paties straipsnio 2 dalyje taip pat nustatyta, kad, nagrinėdami bylas, teismai taip pat vadovaujasi oficialiai paskelbtais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimais²⁹⁵.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad „vienodos teismų praktikos formavimą įstatymų nustatyta tvarka

²⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

²⁹⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. I-480 (redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.).

užtikrina Lietuvos Aukščiausiasis Teismas“²⁹⁶. Šio kodekso 346 straipsnyje taip pat nurodyta, jog pagrindai peržiūrėti bylą kasacine tvarka, be kita ko, yra: jeigu teismas skundžiamame sprendime (nutartyje) nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos; jeigu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika ginčijamu teisės klausimu yra nevienoda²⁹⁷. Administracinių bylų teisenos įstatyme taip pat galima rasti pareigą vadovautis precedentais patvirtinančių nuostatų. Šio įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus formuoja Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Plėtodamas ir užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą administraciniuose teismuose, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas analizuoja nacionalinių, Europos Sąjungos ir tarptautinių teismų praktiką, kitus teisės šaltinius, rengia teismų praktikos apibendrinimus, apžvalgas, viešai skelbia informaciją apie savo veiklą, atlieka kitus veiksmus pagal kompetenciją. Į Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimuose ir nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos, kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas leidžia biuletenį, kuriame skelbiama aktuali informacija apie teismų praktiką, jos apibendrinimai ir apžvalgos, kurių skelbimui pritarė dauguma šio teismo teisėjų, taip pat gali būti skelbiama ir kita informacija apie Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo veiklą, medžiaga, reikšminga vienodam teisės aiškinimui ir taikymui užtikrinti. Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 156 straipsnio 2 dalies 12 punktą, bylos procesas gali būti atnaujinamas, kai būtina užtikrinti vienodos administracinių teismų praktikos formavimą. Sprendimai panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą praktikoje būna grindžiami tuo, kad jie neatitinka precedentinės teisės²⁹⁸.

²⁹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).

²⁹⁷ *Ibid.*

²⁹⁸ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. spalio 13 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1247-146/2015.

Aptikus, kad teismas išnagrinėjo bylą nukrypdamas nuo vyraujančios praktikos, remiantis šiuo pagrindu bylos procesas būna atnaujinamas²⁹⁹. Tai, kad teismas gali stabdyti bylą, kol bus išnagrinėta kita analogiška byla, taip pat patvirtina precedento doktrinos svarbą Lietuvoje – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra išaiškinęs, kad byla gali būti stabdoma, kol bus išnagrinėta kita analogiška byla, siekiant užtikrinti teismų praktikos vienodumą³⁰⁰. Be to, teismų precedentų autoritetą galima matyti ir teismų darbo organizavime: teismų precedentų klausimas yra įtrauktas ir į Lietuvos pretendentų į teisėjus egzamino programą³⁰¹; aplinkybė, kad teisėjas nesilaikė aukštesnės pakopos teismo precedentų, būna grindžiami Teisėjų garbės teismo sprendimai taikyti šiam teisėjui drausminę atsakomybę³⁰². Šios tvirtą teismo precedento autoritetą įtvirtinančios teisės sistemos charakteristikos galėtų lemti ankstesnėse darbo dalyse aptartą žalą, tačiau Lietuvoje teismo precedento autoritetas nėra absoliutus – teismų praktikoje galima rasti prieštaringų teismų precedentų panašiose bylose³⁰³. Tikėtina, kad teisinėse sistemose, kuriose teismo precedento autoritetas yra tvirtas, nukrypimas nuo precedento reikalauja papildomų argumentų – jis turėtų būti grindžiamas ne tik argumentais, patvirtinančiais, kodėl kitoks teismo sprendimas yra geras, bet ir kodėl jis yra geresnis negu precedentinis arba kodėl teismo precedentas šioje byloje netaikytinas. Konstitucinio Teismo praktikoje galima rasti bylų, kuriose

²⁹⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gegužės 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-13-143/2016.

³⁰⁰ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. liepos 2 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-658/2014; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugsėjo 3 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-790/2014; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 8 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-960/2014; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje AS⁵⁵²-1042/2014; ir kt.

³⁰¹ Teisėjų tarybos 2013 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 13P-98-(7.1.2) „Dėl Pretendentų į teisėjus egzamino programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 94-4720.

³⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2014; Teisėjų garbės teismo 2013 m. gruodžio 16 d. sprendimas Nr. 21P-7.

³⁰³ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-376/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587/2013; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gruodžio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-2306/2014; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-238/2013; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P²⁶¹-76/2013 ir kt.

teismas teikė tokį pagrindimą³⁰⁴, tačiau yra ir atvejų, kuriuose buvo teikiamas tik pagrindimas, kodėl teismo sprendimas turėtų būti kitoks, nenurodant papildomų argumentų, pagrindžiančių nukrypimą nuo precedento³⁰⁵. XX a. pabaigoje Lietuvos teisėtyroje buvo akcentuojama problema, kad Lietuvos teismų praktika kartais būna nenuosekli, prieštaringa³⁰⁶.

5. TEISMO PRECEDENTO AUTORITETO OPTIMALUMAS

Apibendrinant galima matyti, kad svariausi argumentai prieš teismo precedento autoritetą yra siekis tobulinti teisės praktiką bei precedentinės teisės lankstumo poreikis, kurį lemia tai, kad teismų precedentai gali pasenti arba neatitikti panašaus individualaus atvejo ypatumų.

Svariausi argumentai už vadovavimąsi teismų precedentais yra asmenų lygiateisiškumo principas, teisės sistemos vidinės darnos siekis, teisės nuspėjamumo, teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principai. Taip pat teismų precedentų autoritetą pagrindžia ir praktiniai argumentai: rėmimasis teismų precedentais gali suteikti teismų sprendimams įtikinamumo, numalšinti nepageidaujamų neteisinių veiksmų įtaką teismų sprendimams, padaryti teismo procesą našesnę ir mažinti nepagrįsto bylinėjimosi mastą. Be to, rėmimasis teismų precedentais Vakarų teisės tradicijoje yra neišvengiamas, o tai patvirtina, jog teismų precedentai joje turi autoritetą. Iš visų argumentų už rėmimąsi precedentais, apibendrinant labai koncentruotai, *svariausi yra teisės stabilumo ir asmenų lygiateisiškumo siekiai*.

Teismo precedento autoritetą apskritai neigianti pozicija paprastai grindžiama *netikslia prielaida, kad precedento saistanti galia yra absoliuti*. Ši

³⁰⁴ Šie atvejai aptariami tolesniuose skyriuose apie nukrypimą nuo precedentų, nukrypimą nuo eksplicitinių teismo išaiškinimų.

³⁰⁵ Pvz., dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. ir 2011 m. sausio 6 d. nutarimų buvo pareikštos atitinkamai 2009 m. kovo 31 d. ir 2011 m. sausio 10 d. teisėjų atskirosios nuomonės. Šiose bylose buvo sprendžiami labai panašūs klausimai ir galima laikyti, jog vėlesniojoje teismas vadovavosi savo 2009 m. kovo 27 d. precedentu, tačiau abiejose bylose pareikštos atskirosios nuomonės buvo panašios – vėlesniojoje nebuvo pateikti papildomi argumentai, kuriais būtų ginčijama ne tik priešinga pozicija, bet ir tai, kad teismas turėtų nukrypti nuo savo precedento. Žinoma, tai savaime nereiškia, kad atskirosios nuomonės autoriai šių argumentų neturėjo omenyje, tačiau tai, kad buvo pasirinkta jų nedėstyti vėlesnėje atskirojoje nuomonėje, liudija, jog teismo precedento autoritetas šiuo atveju nebuvo labai tvirtas.

³⁰⁶ MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 214.

prielaida yra nepagrįsta – aptarti empirinių duomenų tyrimai liudija, kad net anglosaksų teisės tradicijoje teismo precedento saistanti galia nėra absoliuti. Pernelyg mechaniskas (griežtas) vadovavimasis precedentu yra realus reiškinys. Aptarti argumentai prieš rėmimąsi teismų precedentais niekaip nediskredituoja optimalaus teismų precedentų autoriteto – jis leistų subalansuoti teisės stabilumą ir lankstumą taip, kad nuo precedentų būtų nukrypstama visada, kai tai suteikia daugiau naudos negu žalos.

Galų gale, net pasiekus, jog teisės sistemoje būtų deklaruojama, kad teismų precedentai neturi autoriteto vėlesnėse analogiškose bylose, į juos vis tiek faktiškai būna nuolat atsižvelgiama – dėl teisėjų diskrecijos rėmimasis teismų precedentais yra neišvengiamas visose teisės sistemose, kurios siekia ginti asmenų lygiateisiškumą, teisės stabilumą ir kitas aptartas vertybes – jos pagrindžia teismo precedento autoritetą ir gerbiant šias vertybes neišvengiamas rezultatas yra nutylėtas arba išreikštas vadovavimasis precedentais (iš aptartų tokių pavyzdžių vienas ryškiausių yra Prancūzijos teisinė praktika, kur precedentų autoritetas neigiamas, tačiau faktiškai jais vadovaujamosi³⁰⁷). Taigi, aptartos vertybės kartu yra ir panašias bylas spręsti panašiai skatinantys argumentai, ir priežastys, kodėl faktiškai panašios bylos būna sprendžiamos panašiai. Net jeigu teisės sistemoje oficialiai deklaruojama, kad teismai nėra saistomi savo precedentų, dėl minėtų vertybių faktiškai joje teismų praktikai būtų būdingas nuoseklumas. Tai reiškia, kad daugumoje teisės sistemų galima nuspėti būsimus sprendimus remiantis panašiomis ankstesnėmis bylomis, ir tikėtina, kad teismų precedentų autoritetą pripažįstančios ir neigiančios teisės sistemos turi daugiau panašumų nei skirtumų.

Oficialus teismo precedento autoriteto pripažinimas nėra privaloma sąlyga jam įsivyrauti teisinėje sistemoje. Tačiau kai faktiškai precedentais remiamasi, jo autoriteto neigimas gali slopinti rėmimosi precedentais kriterijų raidą, ir dėl to precedentais remiamasi ne taip nuodugniai apsverstant jų taikytinumą, diktuojamo atsakymo turinį, kaip precedento autoritetą

³⁰⁷ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 454–455.

pripažįstančiose anglosaksiškose teisinėse sistemose. Tai lemia mažesnę teisės nuspėjamumą – lieka neaišku, ar pagal statutinę teisę paliktą diskreciją teismas pasirems precedentu, ar spręs bylą kitaip. Kada nukrypimo nuo precedento kriterijai yra išplėtoti, būsimas teismo sprendimas gali būti patikimiau nuspėjamas.

Teismų precedentų autoritetą pagrindžia šiame darbe plačiai aptartos vertybės. Diskutuotina, ar teismo precedento autoritetas yra daugiau negu siekis jas apsaugoti, todėl pagrįsta gali atrodyti pozicija, kad saistančio precedento kategorija yra perteklinė, ir pakanka pripažinti, kad teismai turi prievolę gerbti jį pagrindžiančias vertybes. Tačiau šiame darbe su tokia pozicija nesutinkama. Teismo precedentas ir jo autoritetas yra naudingos kategorijos. Precedento autoritetą pagrindžiančios vertybės nukentėtų, jeigu teismų precedentus ignoruotume ir tiesiog bandytume kiekvieną kartą vienodai išaiškinti statutinę teisę. Net jei saistanti precedento galia nėra tiek tvirta, kad priverstų paklusti su precedentu nesutinkantį teisėją, precedentas veiktų ir aibėje kitų situacijų – kada teisėjas neturi griežto apsisprendimo dėl teisingos bylos baigties ar tiesiog pasikliauja ankstesniu kolegų vertinimu. Teismo precedentas yra patogi visus jo autoritetą pagrindžiančius siekius vienijanti kategorija. Jo pripažinimas atveria kelią į precedento taikymo metodologijos raidą, kuri padeda efektyviau ginti su precedento autoritetu susijusias vertybes. Teismo precedento autoriteto svoriui gali turėti įtakos oficialus šio autoriteto pripažinimas, tačiau toks pripažinimas nėra svarbiausias – tiksliau teismo precedento autoritetą apibrėžiantys veiksniai yra kiek dažnai, dėl kokių priežasčių ir kiek įvairiose situacijose nuo teismų precedentų būna nukrypstama. Precedentų autoriteto formalus pripažinimas realiai gali turėti panašią prasmę kaip prezumpcijos, *įrodinėjimo naštos paskirstymo* – pripažinus šį autoritetą, tektų įrodinėti, ar nėra pagrindo nuo precedento nukrypti, o autoriteto nepripažįstant – įrodinėti, ar yra pagrindas bylą spręsti taip pat kaip ir precedentinę. Tačiau reikia turėti omenyje, kad precedento autoriteto nepripažinimas gali lemti ir tai, kad tiesiog nebus ieškoma, ar

anksčiau teismai buvo išnagrinėję panašių bylų, o šią įrodinėjimo naštą galima paskirstyti abiem būdais ir tada, kai autoritetas pripažįstamas.

Neabejotina, kad toje pačioje teisės sistemoje pasitaiko tiek per griežto, tiek per laisvo vadovavimosi precedentais atvejų, o tai patvirtina, jog geriausia išeitis yra išplėtotą rėmimosi precedentais metodika. Tikėtina, kad galima kartu gauti precedento teikiamą naudą ir išvengti žalos, pasitelkus tinkamą jo taikymo metodiką, kuri leistų visada precedentus taikyti tik ten, kur tai yra reikalinga, išvengti kitų grėsmių. Kartais gali būti suderinamas ir geriausio sprendimo priėmimas, ir teisėtų lūkesčių apsauga (pavyzdžiui, atidedant teismo precedento įveikimą – nurodant, kad precedentas turi būti įveikiamas, tačiau šalys turėjo teisėtą lūkestį, kad teismas juo vadovausis, todėl ši byla išsprendžiama vadovaujantis precedentu, bet būsimose bylose teismas vadovausis nauja praktika). Nesant išplėtotų rėmimosi precedentais kriterijų sunku nuspėti, kada teismo precedentu bus vadovaujama, o kada – ne³⁰⁸. Iškilus precedento taikytinumo klausimui *turi būti vertinama, kaip šio precedento taikymas pasitarnaus kiekvienam iš minėtų siekių* bei ar nesukels minėtų grėsmių. Atsižvelgiant į tokio testo rezultatus priimtas sprendimas leis priimti naudingiausią sprendimą.

Tolesnėje antrojoje darbo dalyje plačiau aptariamos šios ir kitos priemonės optimizuoti precedentinės teisės stabilumo ir lankstumo pusiausvyrą. Jas pasitelkus teismo precedentas taptų ne saitų, užkertančiu kelią teisingam bylų išsprendimui, o įrankiu teisės stabilumui, lankstumui, asmenų lygiateisiškumui ir kitoms aptartoms vertybėms užtikrinti. Apibrėžti nukrypimo nuo teismo precedento kriterijai gali užtikrinti, kad lanksti teismo precedento doktrina būtų stabili. Toks kelias suteiktų panašų stabilumą, kurį duoda griežtas, nelankstus vadovavimasis precedentais, tačiau padėtų išvengti neteisingumo, atsirandančio vadovaujantis precedentais situacijose, kurios turi būti sprendžiamos kitaip.

³⁰⁸ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 536–538.

II dalis. Precedentų (ne)taikymas

Šio darbo pradžioje jau buvo minėta, kad, žvelgdami į teisę kaip hierarchišką sistemą, galime ją matyti kaip savotišką piramidę, kurios viršuje yra aukščiausios galios aktai (konstitucija), numatantys bendriausias, abstrakčiausias normas, o einant piramide žemyn galima rasti bendrosiomis normomis grindžiamas ir jas detalizuojančias siauresnes normas, sugrupuotas pagal reguliuojamų santykių sritį. Toks paveikslas gali būti tinkamas metaforiškai apibūdinti statutinę teisę. Tačiau iš šios piramidės atplėšus vieną sluoksnį – precedentinę teisę, gautume kitaip atrodantį rezultatą. Neabejotinai precedentinės teisės fundamentai būtų panašūs – teismų precedentuose yra atskleidžiama statutinių teisės normų prasmė, todėl precedentinės teisės piramidėje kiekvienas precedentas būtų tokioje pačioje plytoje, kaip ir juo atskleista statutinė norma. Tačiau pagrindinis precedentinės teisės piramidės skirtumas būtų savotiški tušti lopai – tose vietose, kur atitinkamos bylos teismų dar nebuvo pasiekusios. Kontinentinės teisės tradicijoje įprasta kiekvieną teismo sprendimą grįsti kažkokia statutine norma, tai reiškia, jog randame ją kiekvienam atvejui, taigi statutinės teisės piramidė yra išbaigta. Tačiau precedentų panašiose bylose randama ne visada – jų piramidė turi tuščių vietų. Remdamiesi precedentine teise turėtume atsisakyti įpročio reikalauti iš teisės, kad ji būtų pajėgi pateikti atsakymą kiekvienai situacijai. Tai reiškia, kad rėmimasis precedentine teise reikalauja unikalaus budrumo. Lyginant su statutinės teisės taikymu, precedentinėje turime papildomą užduotį – kaskart tikrinti, ar sprendžiamu klausimu precedentinės teisės piramidėje nėra tuščio lopo. To nepastebėjus kyla grėsmė, kad pasiremsime precedentu, kuris nėra teisingas, nes turėtų būti taikomas kitokiose situacijose arba dėl to, kad tiesiog yra pasenęs. Visada svarbu turėti omenyje precedentinės teisės neišbaigtumą, kad galėtume atskirti, ar precedentinė sprendžiamu klausimu pateikia atsakymą, nes priešingu atveju precedentai gali būti pritaikyti bylose, kurios turėtų būti sprendžiamos kitaip.

1. VADOVAVIMOSI PRECEDENTAIS MODELIAI

Saistanti teismo precedento dalis paprastai vadinama *ratio decidendi*, o nesaistanti, tik įtikinamąją galią turinti precedento dalis – *obiter dictum*³⁰⁹. Pastarosios dalies identifikavimas turi gana aiškių metodų (pvz., toliau darbe aptariamas vadinamasis *Wambaugh* testas)³¹⁰, tačiau pasakius, kad viskas, kas nėra *dicta*, yra *ratio*, lieka atsakyti ne visi klausimai. Vienas didžiausių sunkumų remiantis precedentais yra išsiaiškinti, koks yra saistančios precedento dalies turinys.

Vieningo sutarimo dėl to, kas yra saistanti teismo precedento dalis ir kaip ją galima identifikuoti, nėra nei moksle, nei praktikoje. *Ratio decidendi* yra plačiausiai šiai sąvokai apibūdinti vartojamas terminas, bet jo prasmė dažnai apibrėžiama miglotai ir skirtingai. Siekiant surasti *ratio* išskiriami skirtingi konkuruojantys metodai ir jie gali pateikti prieštaringų rezultatų³¹¹. Kai kur teigiama, kad, kalbant apie *ratio decidendi* sąvokų apibrėžimų įvairovę, pagrindiniai pripažįstami *ratio decidendi* elementai yra taisyklė bei tam tikras pagrindimas, motyvai³¹². Kai kur *ratio* apibrėžiamas kaip precedente įrodytų faktų ir normatyvinių pasekmių visuma³¹³.

Teisėtyroje esama nuomonių, kad *ratio decidendi* sąvoka yra mistifikuota³¹⁴, tokios pozicijos laikomasi ir šiame darbe. Čia *ratio decidendi* kategorijai svarbus vaidmuo nėra teikiamas ir pozicija dėstoma laikantis nuostatos, kad remiantis precedentu turi būti surandama saistanti jo dalis, kad ir kaip ją bepavadintume – *ratio decidendi* ar kažkokiu kitu terminu. Teorijoje galima rasti daug įvairių modelių, kuriais bandoma apibrėžti šį saistantįjį elementą ir jo suradimo kelią. Šių modelių klasifikacijos dažnai būna skirtingos. Pavyzdžiui, D. N. McCormicko ir R. S. Summerso studijoje buvo išskirti trys argumentavimo precedentais modeliai: (1) analogijos modelis, kada kiekviena byla yra traktuojama kaip teisingo sprendimo pavyzdys; (2)

³⁰⁹ CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 41.

³¹⁰ Šis testas plačiau pristatomas tolesnėje darbo dalyje apie nukrypimą nuo eksplcitinių išaiškinimų.

³¹¹ STONE, J. Precedent <...>, p. 32–33.

³¹² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., et al. On The Philosophy <...>, p. 19.

³¹³ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 68.

³¹⁴ RAZ, J. The Authority <...>, p. 188.

taisyklės modelis, pagal kurį kiekvienam precedentui priskirtina savo taisyklė, kuria turi būti vadovaujama vienoje byloje; (3) principo pavyzdžio modelis, pagal kurį precedentas gali būti naudojamas kaip atskleidžiantis, paremiantis kokį nors teisės principą, galimai reikšmingą vienoje byloje³¹⁵. Yra nuomonių, kad iš teismo precedento gali saistyti jo išvada, jame pritaikyta teisės taisyklė arba bylos išvados pagrindimas³¹⁶. Taip pat teigiama, kad *ratio decidendi* gali būti suprantamas kaip (1) teisės taisyklė, eksplicitiškai išreikšta sprendime kaip jo pagrindas, eksplicitiškai pateikti atsakymai į byloje kilusius teisės klausimus; (2) motyvai, kuriuos precedentiniame sprendime eksplicitiškai nurodė teisėjas; (3) teisės taisyklė, implicitiškai slypinti precedentinio sprendimo motyvuose, implicitiniai atsakymai į byloje kilusius teisės klausimus; (4) implicitiniai motyvai, kurie slypi precedentiniame sprendime; (5) teisės taisyklė, kuria pagrįstas sprendimas arba kuri yra vėlesnių interpretatorių cituojama kaip autoritetinga³¹⁷. J. Stone'as teigė, kad yra tik du rėmimosi precedentu modeliai – materialijų faktų ir taisyklės³¹⁸. Taip pat požiūriai į teismo precedento saistantį elementą būna skirstomi į (1) griežtos taisyklės modelį (susidūręs su precedentu teismas turi galimybę tik juo vadovautis arba įveikti); (2) švelnesnės taisyklės modelį (susidūręs su precedentu teismas turi galimybę plėtoti teisę atlikdamas netaikytino precedento atskyrimą ir precedento neįveikdamas); (3) bylos baigties modelis (pagal jį precedente reikšminga yra ne jame slypinti taisyklė, o precedentinės bylos baigtis bei svarumas); (4) argumentų modelis (precedentinėje byloje reikšmingiausia yra ne taisyklė ar svarumas, o teismo įvertinta argumentų pusiausvyra, kuri kilo iš bylos aplinkybių)³¹⁹. *Ratio* taip pat gali būti identifikuojamas žvelgiant į teismo sprendimą per loginės *modus ponens* kategorijos prizmę – tada teismo sprendime įtvirtinta individuali norma gali būti traktuojama kaip teiginys, išvedamas iš normatyvinės premisos (taisyklės)

³¹⁵ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 497.

³¹⁶ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 1.

³¹⁷ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 112.

³¹⁸ STONE, J. Precedent <...>, p. 123.

³¹⁹ HORTY, J. F. Rules and Reasons in the Theory of Precedent. *Cambridge University Press*, 2011, Nr. 11, p. 2–3.

ir subsumcijos būdu kvalifikuojančios individualios premisos (bylos faktinių aplinkybių)³²⁰. Atitinkamai teigiama, kad bendra norma (taisyklė, principas), kuri yra arba išreikšta precedentinio sprendimo tekste, arba jame įtvirtinta implicitiškai, yra bylos *ratio decidendi* objektyviaja prasme, jeigu (ir tik jeigu) tai yra normatyvinio pobūdžio bendroji premisa, kuri kyla iš teismo sprendimo pagal *modus ponens* taisyklę; bendroji norma (taisyklės, principas), kuri yra išreikšta precedentinio sprendimo tekste arba jame slypinti implicitiškai, yra tos bylos subjektyvusis *ratio decidendi*, jeigu (ir tik jeigu) teisėjas, kuris išsprendė precedentinę bylą, siekė, kad tai būtų svarbiausia teisinė nuostata teisingam sprendimui vėlesniojoje spręstoje byloje ir turėtų precedentinę galią vėlesniosiose; bendroji norma (taisyklės, principas), kuri yra išreikšta precedentinio sprendimo tekste arba jame slypinti implicitiškai, yra tos bylos mišrusis *ratio decidendi*, jeigu (ir tik jeigu) tai yra normatyvinio pobūdžio bendroji premisa, kuri kyla iš teismo sprendimo pagal *modus ponens* taisyklę, ir teisėjas, kuris išsprendė precedentinę bylą, siekė, kad tai būtų svarbiausia teisinė nuostata teisingam bylų išsprendimui vėlesnėse bylose ir jose turėtų precedentinę galią³²¹.

Kontinentinėje teisės tradicijoje nesant tendencijos pripažinti ir analizuoti teismų precedentus, atitinkamai nėra paplitę ir šie modeliai, o į teismų precedentus gali būti įprasta žiūrėti kaip į statutinės teisės aiškinimo šaltinį³²². Lietuvos teismų praktikoje vieno ryškiai dominuojančio argumentavimo remiantis precedentais modelio nėra – galima rasti rėmimosi precedentais kaip taisyklių, principų, argumentų, įstatymų aiškinimo šaltiniu, precedentine teise remiamasi kaip teismų praktika³²³. *Ratio decidendi* terminą Lietuvos teismai vartoja kiek kitaip, negu jis apibrėžiamas teisės teorijoje: „*panašia pripažintina byla, kurioje teismo sprendimo ratio decidendi sutampa su nagrinėjamos bylos ratio – faktinėmis bylos aplinkybėmis, kurioms taikyta*

³²⁰ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 21.

³²¹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 21–23.

³²² KOMÁREK, J. Reasoning with Previous Decisions: Beyond the Doctrine of Precedent. *American Journal of Comparative Law*, 2013, Nr. 61(1), p. 157.

³²³ Šios apraiškos aptariamos toliau, tiriant kiekvieną prieigą atskirai.

*teisės norma nurodant jos išaiškinimo ir taikymo argumentus (lot. ratio – pagrindas, priežastis, motyvas)*³²⁴; „*teisėjų kolegija konstatuoja, kad A. K. v. AB „Javinė“ bylos ratio decidendi šioje byloje negali būti taikoma, nes bylų faktinės aplinkybės turi esminių skirtumų*“³²⁵.

Taigi, požiūrių į *ratio* ir jų klasifikacijų yra daug. Jie tik sąlygiškai atspindi jurisprudencijoje randamas pozicijas. Žinoma, bet koks bandymas glaustai suklasifikuoti nuomones tokiu sudėtingu klausimu įmanomas tik darant tikslumo išlygas. Tačiau šio darbo tikslams toks suskirstymas yra reikalingas, todėl, remiantis šio tyrimo metu apžvelgta specialiaja literatūra, šiame darbe remimasis precedentais pristatomas per atskiras prieigas, pagal kurias teismų precedentais gali būti remiamasi:

- 1) taikant analogiją, remiantis faktinių aplinkybių panašumu;
- 2) taisyklės modeliu;
- 3) traktuojant precedentą kaip teisės principo turinio šaltinį;
- 4) saistančiu precedento elementu laikant jo argumentus;
- 5) atsižvelgiant į precedento ir jame taikytos teisės tikslus;
- 6) naudojant precedentą kaip teisės aiškinimo šaltinį.

Tiriant šias prieigas kartais įsitraukiama į vieno teisingo, geriausio metodo paiešką ir atskiri autoriai prieina prie labai skirtingų išvadų dėl to, kuris modelis tiksliausias. Kartais išskiriami metodai gali pateikti skirtingus atsakymus dėl to, kokį atsakymą konkrečiu atveju diktuoja precedentinė teisė³²⁶. Tačiau toks nesuderinamumas būdingas ne visiems čia pristatomiems būdams – kaip ir statutinės teisės aiškinimo metodai, remimosi precedentais būdai vienas kitą papildo ir išvien gali pateikti labiau užtikrintą, išsamesnį atsakymą. Toliau yra aprašomos vyraujančios prieigos bei jų kritika, kuri gali padėti išvengti potencialių grėsmių arba padėti pasirinkti tinkamiausią remimosi precedentais būdą. Pažymėtina, kad šios teorijos gali būti

³²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

³²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159.

³²⁶ STONE, J. Precedent <...>, p. 229.

suderinamos tarpusavyje ir gali būti naudojamos kompleksiskai, panašiai kaip ir statutinės teisės aiškinimo metodai³²⁷.

1.1. Faktų panašumas ir precedento analogija

Psichologijoje analogijos terminas apibrėžiamas kaip tam tikras objektų panašumas, kuriuo remiamasi pažintinėje veikloje³²⁸. Šiame darbe precedento analogija aptariama kaip rėmimasis teismo precedentu atsižvelgiant į faktinių aplinkybių panašumo kriterijų. Kai kur analogijai priskiriamos taisyklės, principų ar kitos savybės³²⁹, bet šie modeliai darbe bus aptarti atskirai.

Analogija specialiojoje literatūroje dažnai siejama su faktinių aplinkybių panašumu³³⁰. C. Sunsteinas ją glaustai apibūdina tokia schema: (1) kada situacija A pasižymi charakteristikomis *x*, *y* ir *z*, (2) situacija B taip pat pasižymi charakteristikomis *x*, *y* ir *z* (tačiau nepasižymi papildomomis reikšmingomis charakteristikomis, dėl kurių turėtų būti traktuojama skirtingai), (3) teisė traktuoja situaciją A tam tikru būdu (angl. – *in a certain way*), (4) tada taip pat turi būti traktuojama ir situacija B³³¹. Kiti autoriai analoginį argumentavimą apibūdina kaip idėją, kad jeigu tam tikras teisinis padarinys yra susietas su tam tikrais teisiškai reikšmingais faktais, tas pats teisinis padarinys turi būti susiejamas ir su kitais esmingai panašiais teisiškai reikšmingais faktais³³². Taigi tam tikra prasme, taikant teismo precedento analogiją, tiesiogiai įgyvendinama maksima „analogiškos bylos turi būti sprendžiamos

³²⁷ Jų sąveikos perspektyvos plačiau pristatomos darbo dalies apie precedento taikymo sritį apibendrinime.

³²⁸ ABRAITIENĖ, B., et al. *Psichologijos žodynas*. Kaunas: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 18.

³²⁹ Pvz., ALEXY, R. *Two or Three? On the nature of legal principles: proceedings of the Special Workshop "The Principles Theory" held at the 23rd World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR), Kraków, 2007*. Stuttgart: Steiner, 2010, p. 9–19; HUNTER, D. Reason is too Large: Analogy and Precedent in Law. *Emory Law Journal*, 2001, Nr. 50; HUNTER, D. Teaching and Using Analogy in Law. *Journal of the Association of Legal Writing Directors*, 2004, Nr. 2; LAMOND, G. Analogical <...>; POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 80.

³³⁰ Pvz., VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 17; TEITELBAUM, J. C. Analogical Legal Reasoning: Theory and Evidence. *Georgetown Public Law and Legal Theory Research Paper*, 2012, Nr. 12–131; WHITE, J. Analogical Reasoning. *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. Second Edition*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010, p. 571.

³³¹ SUNSTEIN, C. Commentary <...>, p. 745.

³³² DIMIŠKOVSKA, A. Between Law and (In)Justice: Strategic Manoeuvring With a *Simili* and a *Contrario* Arguments in Judicial Reasoning. *Courts, Interpretation, the Rule of Law*. Hague: Eleven International Publishing, 2014, p. 182.

analogiškai³³³ – galutinė sprendimo išvada grindžiama argumentu, kad ankstesnėje analogiškoje byloje buvo priimtas toks pats sprendimas. F. Schaueris teigia, kad rėmimasis analogija yra toks atsakymo paieškos būdas, kada ankstesne praktika remiamasi kaip atveju, iš kurio galima pasimokyti, tačiau rėmimasis teismų precedentais yra rėmimasis autoritetu, o ne būdas atrasti koki nors konkretų rezultatą³³⁴.

Kalbant apie analogiją ypač paminėtinas reikšmingųjų (angl. – *material*) faktų metodas, kurį pasiūlė Arthuras Goodhartas³³⁵. Jis jurisprudencijoje yra sulaukęs daug dėmesio³³⁶. Šis metodas išsiskiria keliamu klausimu, kokie yra faktai, kurie lemia, kad bylos laikomos panašiomis. Toks pats faktinių aplinkybių rinkinys skirtingiems asmenims gali atrodyti visiškai kitaip, teisėjas prie savo išvadų prieina remdamasis tik dalimi faktinių aplinkybių, kurias jis atrinko kaip reikšmingąsias³³⁷. Teigiama, kad, pagal reikšmingųjų faktų metodą, tikroji teismo precedento prasmė turėtų būti kildinama iš visų byloje buvusių sprendimui reikšmingų aplinkybių. Materialiaisiais faktais vadinamos tos aplinkybės, kurios turėjo įtakos galutinei bylos išvadai. Taikant precedentus šiuo būdu surenkamos visos precedentinės bylos aplinkybės, kurios buvo žinomos teisėjui, ir iš jų atrinkus nulėmusias sprendimą (būtent jos laikomos materialiosiomis) yra konstruojamas ir taikomas teismo precedento *ratio decidendi*³³⁸. Pasak J. Stone'o, reikšmingųjų faktų modelis yra tas, kurį taikant ieškoma argumento, paaiškinančio, ar vėlesnėje byloje yra pagrindas precedentinio sprendimo išvadai³³⁹.

³³³ ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. Demystifying <...>, p. 67; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., et al. Interpreting Precedents <...>, p. 497.

³³⁴ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 85–91.

³³⁵ GOODHART, A. L. Determining the Ratio Decidendi of a Case. *Yale Law Review*, 1930, Nr. 40(161).

³³⁶ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., et al. On The Philosophy <...>, p. 113; GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 181; GOODHART, A. L. The Ratio Decidendi of a Case. *Mod. L. Rev.*, 1959, Nr. 22(117); MCLEOD, I. *Legal Method*. Sixth Edition. Palgrave Macmillan, 2007, p. 148–150; MONTROSE, J. L. Ratio Decidendi and the House of Lords. *Mod. L. Rev.*, 1957, Nr. 20(124); SIMPSON, A. W. B. The Ratio Decidendi of a Case. *Mod. L. Rev.*, 1957, Nr. 20(413); STONE, J. Precedent <...>; TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European <...>, p. 831; ir kt.

³³⁷ GOODHART, A. L. Determining <...>.

³³⁸ CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 66.

³³⁹ STONE, J. Precedent <...>, p. 123.

Reikšmingųjų faktų metodo pridėtinė vertė dažniausiai neneigiama, jis kai kur vadinamas geriausiu iš visų, kurie buvo išskirti moksle tuo metu³⁴⁰, bet šis metodas sulaukia kritikos kaip savaime nepakankamas³⁴¹. Be kita ko, kritika grindžiama tuo, kad logika, kalba nepateikia jokių kliūčių konstruoti reikšminguosius faktus begale būdų. Precedentas gali būti saistantis ir kada visos precedentiniame sprendime išvardytos aplinkybės nebus identiškos, o kadangi logika toleruoja daug skirtingų reikšmingųjų faktų rinkinių, nėra aišku, kuris iš jų yra teisingas³⁴². L. Alexanderis teigia, kad aptariamas metodas nepakankamas, kiekviena byla yra koku nors aspektu analogiška kitai bylai ir kitais aspektais neanalogiška, todėl siekiant išrinkti dimensiją, pagal kurią bylos turi būti lyginamos, reikia pasiremti kažkuo daugiau³⁴³.

F. Schaueris nesutinka, kad rėmimasis teismų precedentais yra analogijos taikymas³⁴⁴. Jis laikosi nuomonės, kad dviejose bylose visos faktinės aplinkybės niekada nebus visiškai vienodos, tačiau tai nereiškia, kad precedentais neturi būti vadovujamasi – kur bylų skirtumai tik trivialūs, teismas yra saistomas anksčiau suformuotų precedentų³⁴⁵. Pasak jo, Goodharto metodas yra nepakankamas, kadangi nepateikia atsakymo į klausimą, kokioje įvairovėje bylų precedentu turi būti vadovujamasi, kiek panašios turi būti faktinės aplinkybės, kiek abstrakčiai gali būti formuluojamas *ratio decidendi*³⁴⁶. Goodharto pasiūlytasis metodas būna kvestionuojamas, nurodant, kad taikant precedentą vienareikšmiškai reikšmingomis aplinkybėmis neprivalo būti laikomos tos, kurias precedentinę bylą sprendęs teismas įvardijo kaip reikšmingas, kartais precedentą taikantis teismas gali sau leisti

³⁴⁰ *Ibid.*, p. 229.

³⁴¹ *Ibid.*, p. 233.

³⁴² STONE, J. Precedent <...>, p. 124.

³⁴³ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 499.

³⁴⁴ SCHAUER, F. Why Precedent in Law (and Elsewhere) is Not Totally (or Even Substantially) About Analogy. *Perspectives on Psychological Science*, 2008, Nr. 3-454.

³⁴⁵ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 41.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 51.

reikšmingomis aplinkybėmis laikyti kitą aplinkybių rinkinį³⁴⁷. J. Stone'as teigė, kad vėlesnis teismas turėtų rinktis, kuriuos faktus laikyti materialiais³⁴⁸.

Izoliuotas rėmimasis faktinių aplinkybių panašumu taikant teismų precedentus kritikuojamas kaip galintis lemti precedentinės teisės stagnaciją – pasak G. Lamondo, remiantis šiuo metodu, precedentų veikimui gali būti būdingas atsitiktinis pobūdis, kadangi lemiančią reikšmę įgyja būtent tos aplinkybės, kurios pasitaikė precedentinėje byloje ir buvo paminėtos precedentiniame teismo sprendime³⁴⁹. Nors pats G. Lamondas, pateikęs šią įžvalgą, aptaria kiek kitus aspektus, jo nurodytais atvejais precedento taikymas gali nesutapti su įstatymų leidėjo, precedentinę bylą išsprendusių teisėjų valia ir stipriai prisidėti prie nelankstaus teismo precedento doktrinos keliamos žalos.

Be to, šiame darbe laikomasi pozicijos, kad teismo precedentai yra reikšmingi ir jais gali būti remiamasi bylose, kurios nėra iš esmės analogiškos, todėl tokie precedentai tiesiogiai nepagrindžia galutinės išvados, tačiau jie gali pasitarnauti daugeliu kitų atžvilgių, pavyzdžiui, atskleidžiant kokios nors reikšmingos sąvokos prasmę, aiškinant procesines normas, kvalifikuojant pavienius faktus, aiškinant teisinių principų, teisėje pripažįstamų vertybių turinį ir kt. (toks rėmimasis precedentais aptariamas tolesnėse šio darbo dalyse). Šiais atvejais minėtas analogijos modelis yra nepakankamas. Jeigu sprendžiame, ar precedentu galime remtis atsižvelgdami tik į faktinių aplinkybių panašumą, visais šiais atvejais paskėstume panašumo standarto daugialypiškume. Taisyklės apie skirtingą faktinių aplinkybių panašumą kiekvienai iš skirtingų precedento paskirčių precedento doktriną užgriozdintų ir padarytų ją painią.

Išdėstyti argumentai pagrindžia poziciją, kad, taikant analogiją turint tikslą tiesiogiai pagrįsti galutinę sprendimo išvadą, atsižvelgiama į tikslus, motyvus ir kitus aspektus. Remiantis panašumu izoliuotai nuo kitų argumentų

³⁴⁷ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 2.

³⁴⁸ STONE, J. Precedent <...>, p. 231.

³⁴⁹ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 11.

vargiai įmanoma rasti ir įtikinančiai pagrįsti atsakymą į klausimą, kada panašumas yra pakankamas ir kada ne. Viena iš analogijos modelio silpnųjų pusių yra ir ta, kad dažniausiai kiekvieną sprendimą galima pateisinti kokia nors norma³⁵⁰. Priimant sprendimą galime referuoti ne į pirmąjį analogišką teismo sprendimą ankstesnėje panašioje byloje, o naujausią. Tai iš dalies patvirtina, kad praktiškai būna remiamasi ne konkrečiu atveju, o bendrybe. Konkretybės ir abstrakcijos siejimas yra vienas iš žmogiško samprotavimo būdų – ar saisto taisyklė (bendrybė), ar atvejis (konkretybė) – yra ne tik teisinio samprotavimo klausimas. Aptariamas analogijos modelis yra nepakankamas tiek, jeigu pirmiausia sugalvojame išvadą konkrečiam atvejui ir tik po to sukonstruojame šią išvadą pagrindžiančią taisyklę, principą, tiek, jeigu pirmiausia suformuluojame taisyklę ir tik po to ja vadovaudamiesi randame atsakymą³⁵¹. Tai yra delikati tema, kadangi joje reikšmingi ne tik sąmoningi, aiškiai suvokiami minčių procesai, bet ir intuityvūs procesai. Dėl to šio samprotavimo pažinimas ypač sudėtingas. Galime svarstyti, kad prieš pradėdami vertinti konkretų atvejį mes turime savo intuicijoje internalizavę tam tikrą normų sistemą, kurią susiformuojame per savo patirtį, pažinimą ir daugelio kitų veiksnių veikiami. Tokią poziciją gali pagrįsti atskirų individų pasirinkimus atspindinčios tendencijos – jei visada atsakymo ieškotume kiekvienu individualiu atveju be kažkokių prieš tai internalizuotų taisyklių, panašiose situacijose negalima būtų įžvelgti mūsų polinkių, mūsų vertinimai būtų chaotiški. Tačiau taip paprastai nebūna – pavyzdžiui, individai, internalizavę nuostatą, kad asmens lytis nėra reikšminga aplinkybė, dėl kurios jie turėtų būti traktuojami skirtingai, dažnai konkrečiose situacijose traktuos vyrus ir moteris panašiai. Antra vertus, priešingą nuostatą internalizavęs asmuo bus linkęs kitais atžvilgiais panašias situacijas spręsti skirtingai vien dėl to, kad jose asmenų lytis bus skirtinga. Pasitvirtinus tokiai prielaidai, ji liudytų, jog dažniausiai mūsų samprotavime konkretybė yra neatsiejama nuo bendrybės.

³⁵⁰ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 19.

³⁵¹ Šiuos klausimus šiek tiek nagrinėjo F. Schaueris (SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 99–100).

Atitinkamai teismų precedentų kūrimo ir taikymo tai reikštų, kad dažniausiai turime galimybę surasti su teismo precedentu susijusią bendrąbę.

C. Sunsteinas teigia, kad taikant analogiją neteisiniame kontekste yra induktyviai spėjama, kad jeigu A1 pasižymi B, tada panašus objektas A2 taip pat pasižymės B, pvz., mano vokiečių aviganis draugiškas su vaikais, tada spėju, kad kitas – taip pat draugiškas³⁵². Tačiau yra argumentų, kodėl teismų veikloje ne visada rėmimasis precedentais gali būti laikomas indukcija – jam būdingi dedukcijos bruožai, o tai iš dalies liudija, jog rėmimasis precedentu reiškia ir rėmimąsi kažkokia taisykle, principu ar pan.: analogija leidžia induktyviai spėti apie objekto turimą savybę, tačiau teisėjas, parinkdamas sprendimą, tai atlieka ne kaip spėjimą, jog byla turi būti išspręsta analogiškai. Nustatęs, kad bylos analogiškos, jis yra saistomas pareigos išspręsti bylą taip pat, o tai nebūtinai yra indukcija. Induktyvų spėjimą gali naudoti išorinis stebėtojas: pasiremdamas tuo, jog nagrinėjama byla yra analogiška precedentui, spėti, kad teisėjas ją išspręs taip pat kaip precedentą (tai nepasitvirtintų, jeigu teisėjas konstatuotų, kad bylos neanalogiškos, ar pakeistų praktiką). Norint įžvelgti indukciją, galima sakyti, kad teisėjas, matydamas dvi analogiškas bylas, gali spėti, jog antrojoje teisingas sprendimas yra toks pats kaip pirmojoje, t. y. pirmosios bylos A1 savybė B yra tai, kad teisingas jos išsprendimas (atsakymas) yra toks. Tada, susidūręs su A2, be didelio vargo teisėjas tariamai galėtų spėti, kad A2 pasižymi B – kad joje teisingas atsakymas yra toks pats kaip ir A1. Tačiau turėdami precedentą teisėjai dažnai juo remiasi ne akiai, bet kvestionuodami, todėl jie veikiau ne spėja, kad precedento atsakymas yra teisingas, o jį vertina savo nuožiūra. Indukcija paremta analogija yra procesas, skirtas palengvinti pažinimą, tačiau teismas, išspręsdamas bylą taip pat, kaip ji buvo išspręsta precedente, paklūsta imperatyviam nurodymui, o tai labiau pasižymi dedukcijos savybėmis. Tai reikštų, kad remdamasis precedentu teisėjas remiasi taisykle, principu ar pan.

³⁵² SUNSTEIN, C. Commentary <...>.

Taigi nei faktų panašumas savaime, nei pasitelkiant juo grindžiamą Goodharto reikšmingųjų faktų metodą nėra pakankamas optimaliam rėmimuisi teismų precedentais užtikrinti.

1.2. Taisyklės

Viena populiariausių prieigų prie teismų precedentų yra taisyklės modelis. Kaip buvo minėta, dažnai teigiama, jog teismus saisto precedentų *ratio decidendi*. Jis būna apibrėžiamas kaip teisės taisyklė, kurią teisėjas eksplicitiškai ar implicitiškai naudojo kaip reikalingą pagrįsti precedentinio sprendimo išvadą³⁵³. R. A. Posneris pritaria požiūriui, kad vėlesnėse bylose teismus saisto precedento taisyklė, kuri reikalinga paaiškinti³⁵⁴ precedentinio sprendimo išvadą³⁵⁵. L. Alexanderis taip pat yra pasisakęs už tokį modelį³⁵⁶ ir precedentinę taisyklę apibūdina kaip sprendžiant precedentinę bylą taikytą statutinę taisyklę arba kaip iš precedento galimą išskaityti pagrindą, kuriuo vadovavosi precedentą kūręs teismas³⁵⁷. Prie taisyklės modelio šalininkų galima priskirti ir H. Kelseną, kuris teigė, kad, kurdami individualias normas, išspręsdami bylas, kartais teismai sukuria ir bendras normas; precedentiniu sprendimu sukurta norma yra prezumpcija, pagal kurią precedentinis sprendimas gali orientuoti sprendimus panašiose bylose³⁵⁸.

F. Schaueris taisyklės vaidmenį remiantis precedentais įžvelgia reikšmingųjų faktų identifikavime. Buvo minėta, kad reikšmingųjų faktų metodas savaime nėra pakankamas. Pasak F. Schauerio, šią spragą užpildo taisyklė, kuri leidžia pamatyti, ar faktas yra reikšmingas. Teisės taisyklė parodo, kada du dalykai yra panašūs, ir ji nurodo abstraktumo lygį, kuriuo precedentinės bylos aplinkybės turi būti suprantamos ir apibūdinamos

³⁵³ CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 72.

³⁵⁴ Šiame skyriuje reikalingumo pagrįsti precedentinio sprendimo išvadą požymis neaptiriamas. Šis požymis yra priskiriamas prie *ratio* sąvokos apibrėžimo dėl argumentų, susijusių su būsimų situacijų įvairove, visuomeninių santykių dinamika, valdžių padalijimu, proceso rungtyniškumu ir aptiriamas kitose šio darbo dalyse, kuriose nagrinėjamas *Wambaugh* testas.

³⁵⁵ LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent <...>, p. 250.

³⁵⁶ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges as Rulemakers. *University of San Diego Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, 2004, Nr. 15; ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. Demystifying <...>; ALEXANDER, L. Precedent <...>.

³⁵⁷ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 496.

³⁵⁸ KELSEN, H. Gynoji <...>, p. 211.

vėlesnėje byloje. Tai reiškia, kad standartas pripažinti faktą materialiuoju atkeliauja iš už precedentinės bylos ribų – iš statutinės teisės. Tačiau precedentas taip pat yra reikšmingas dėl precedentiniame sprendime pateikiamų motyvų, kurie gali atspindėti jo tikslus, o kartais jame gali būti net ir eksplicitiškai suformuluojama precedentinė taisyklė³⁵⁹.

G. Lamondo manymu, taisyklės modelis anglosaksiškoje tradicijoje yra vyraujantis, jis nusistovėjusią teismo precedento doktriną apibūdina šiais teiginiais: (1) precedentai pateikia taisykles, turinčias saistančią galią vėlesnėse bylose, kurių faktinės aplinkybės patenka į šių taisyklių reguliavimo sritį; (2) kai kurie vėlesni teismai turi galią įveikti precedentes, bet visi teismai turi galią nukrypti nuo precedentų konstatuodami bylų skirtingumą, tai iš esmės yra ribota galia koreguoti precedentinėje byloje suformuotą taisyklę; (3) taisyklės taikymą vėlesnėje byloje lemia precedentinę bylą sprendusio teismo taisyklės pagrindimas; (4) precedento doktrinos funkcija yra kurti naujas taisykles, pašalinti teisės neapibrėžtumą, pateikiant gaires teisinių santykių dalyviams ir teismams³⁶⁰. Precedentinė taisyklė gali būti konstruojama iš teismo sprendimo, bet nebūtinai teismo pateiktos formuluotės, ir vėlesni teismai turi ribotą galią koreguoti *ratio*, kuris taikomas sprendžiamoje byloje; teismų praktikos nuoseklumas reiškia vadovavimąsi tomis pačiomis teisinėmis taisyklėmis arba principais, kuriais buvo vadovautasi priimant precedentinius sprendimus; šios taisyklės arba principai gali būti atrasti remiantis precedentinę bylą sprendusio teismo ketinimais arba sukonstruoti atsižvelgiant į tai, kokie argumentai reikalingi precedentiniam sprendimui pagrįsti³⁶¹.

Taisyklės modelio kritika svariausiai grindžiama šio modelio lankstumo stoka. G. Lamondas teigia, kad vadovaujantis taisyklės modeliu precedentas pritaikomas, jei yra visos precedentinės taisyklės hipotezėje nurodytos faktinės aplinkybės, ir dėl to kartais precedentu vadovaujamas, net kai tai neatitinka jo

³⁵⁹ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 53–54.

³⁶⁰ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 2; 5–6.

³⁶¹ *Ibid.*, p. 2–3.

tikslų³⁶². Vienas reikšmingiausių G. Lamondo išskiriamų taisyklės modelio trūkumų yra tai, kad galimybė nuo precedentinės taisyklės nukrypti kelia klausimą, ar tokia galimybė gali būti būdinga taisyklės taikymui³⁶³, kas iš dalies patvirtina tai, jog taisyklės modelis neatspindi (bent jau visiškai) faktiškai vykstančių remimosi precedentais procesų ir yra nebylus ieškant atsakymo į klausimą, kada reikėtų nuo precedento nukrypti. Anot L. Alexanderio, taisyklės modelio silpnosios vietos yra tai, kad precedentinės taisyklės identifikavimas yra sudėtingas, dėl taisyklės modelio sudėtingumo jis gali nepasitarnauti precedento doktrinos tikslams³⁶⁴. L. Alexanderis panašiai teigia, kad taisyklės modelis gali lemti mažesnę precedentinės teisės lankstumą – skirtingai negu plėtojant precedentinę teisę pagal kitus modelius, taisyklės modelyje precedentinės teisės raida gali pareikalauti nusižengti taisyklei (o tai gali būti prilyginama precedento įveikimui), todėl šis modelis atgraso teismus nuo išimčių precedentui³⁶⁵. L. Alexanderis neprieštarauja, jog galėtų išsipildyti ir prielaida, kad, teismams visiškai perėmus taisyklės modelį, jie gali imti rūpestingiau formuluoti šias taisykles, o tai sumažintų šio modelio trūkumus³⁶⁶. Pasak jo, šiuo modeliu privaloma vadovautis bylose dėl įstatymų, kitų norminių teisės aktų teisėtumo³⁶⁷.

Ko gero, vienas svarbiausių argumentų prieš taisyklės modelį yra tai, kad precedentai paprastai netaikomi principu „viskas arba nieko“ – dažnai įvyksta nukrypimų nuo precedentų, o tai liudija, jog iš tikrųjų tai, kuo faktiškai vadovaujamės iš precedentų, yra ne taisyklės, o principai arba kitokie mažiau imperatyvūs elementai. Šiai įžvalgai galima būtų kontrargumentuoti, sakant, kad ja bandoma diskredituoti tik statišką, nelankstų precedento taikymą, nevertinant galimybės, kad precedentinė taisyklė netaikytina ar jai reikėtų sukurti išimtį, juk jeigu suteiktume teismams teisės kūrėjų vaidmenį, galėtume sakyti, jog jie turi įgaliojimus kaskart kurti, naikinti ir koreguoti precedentines

³⁶² *Ibid.*, p. 7.

³⁶³ *Ibid.*, p. 8–10.

³⁶⁴ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 23.

³⁶⁵ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 496–497.

³⁶⁶ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 9; 20–21.

³⁶⁷ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 501.

taisykles. Toks požiūris gali būti priimtinas dėl to, kad teismams siekiant išspręsti bylas neišvengiamai kartais tenka kurti taisykles, tačiau jo silpnoji vieta yra pagrindas, kuriuo remiantis galima spręsti, ar taisyklė turėtų būti naikinama, koreguojama – ar precedentinėje teisėje yra konkreti taisyklė, diktuojanti, kada tai reikėtų daryti? Greičiausiai šioje vietoje atsakymą pateikia kito pobūdžio argumentai, pvz., principų svėrimo, tikslų ir t. t., todėl taisyklės modelis savaime nėra pakankamas paaiškinti remimąsi teismų precedentais ir nėra pakankama priemonė suderinti precedentinės teisės lankstumą ir stabilumą.

Lietuvos teismų praktikoje taisyklės modelis vadovaujantis precedentais nėra populiarus. Argumentavimo referuojant į precedentines taisykles galima rasti tik pavieniuose sprendimuose³⁶⁸. Šio modelio apraiškų galima dažniausiai aptikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse³⁶⁹, kuriose, pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 361 straipsnio 4 dalies 2 punktą, turi būti nurodoma „aktuali teismų praktikai teisės taikymo ar aiškinimo nagrinėjamoje byloje taisyklė“. Kodekse nėra įtvirtintas reikalavimas ją nurodyti kitų teismų nutartyse (veikiausiai atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinio teismo, funkcijų ypatumus)³⁷⁰.

Verta paminėti, kad teisėtyroje teismų remimasis teismų precedentais kartais būna gretinamas su statutinių taisyklių taikymu³⁷¹. Lietuvos teismai ne kartą pasisakė, jog „bandymas taikyti teisės taikymo taisykles, suformuluotas konkrečiose teismo bylose, neturinčiose esminio panašumo su byla, kurią nagrinėjant buvo suformuluotas tas teismo precedentas, reikštų tą patį, kaip

³⁶⁸ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁶²⁴-1584/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-204-684/2016.

³⁶⁹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-668-915/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86-706/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-105-687/2016.

³⁷⁰ Kitur Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse vietoje taisyklės termino yra vartojamos vienodos teismų praktikos ar vienodos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos sąvokos (pvz., 4 str., 346 str. 1 d. 2 p.)

³⁷¹ KOMÁREK, J. Reasoning <...>, p. 170.

*taikyti teisės normą teisiniam santykiui, kurio ši norma nereglamentuoja*³⁷². Tačiau rėmimasis precedentais ir statutinėmis taisyklėmis nėra tapatūs. Jie skiriasi tuo, kad statutinių taisyklių prasmės atskleidimo metodas yra labiau apibrėžtas; precedentinė, skirtingai nei statutinė, taisyklė yra priklausoma nuo konteksto (precedentinės bylos)³⁷³; bei tuo, kad teismai gali nuo precedentinių taisyklių nukrypti, atskirdami netaikytinus precedentes³⁷⁴. J. Razas nurodo, kad požiūris, jog statutinės ir precedentinės taisyklės teismus saisto tokiu pačiu būdu (šių taisyklių įveikimo atžvilgiu), yra sunkiai suderinamas su teismų praktikos lankstumu³⁷⁵. Taigi, net pripažinus taisyklės modelį, vadovavimasis precedentais negalėtų būti prilyginamas statutinių taisyklių taikymui.

1.3. Principai

Taip pat kartais teigiama, kad saistanti precedento dalis yra principas, kuriuo grindžiamas precedentinis sprendimas³⁷⁶. Rėmimosi precedentais procesas apibūdinamas taip: „teisėjas peržiūri teismų precedentų visumą, suformuluoja principą, kuris juos paaiškina, ir tada pritaiko principą nagrinėjamoje byloje <...> teisės principai yra generalizacijos, išvestos iš praeities rezultatų, kurias teisėjai gali naudoti identifikuodami reikšmingas bendrybes tarp analogiškų bylų“³⁷⁷. Pirmas teisės principų taikymo žingsnis pagal šį požiūrį būtų teismų sprendimų, priimtų panašiose bylose į sprendžiamą atvejį, surinkimas; tuomet jie analizuojami ieškant vyraujančios tendencijos. Šios tendencijos nebūtinai privalo būti precedentuose eksplicitiškai įvardytos kaip teisės principas, tačiau joms būdingi du požymiai: (1) gali būti suformuluotos taisyklės išraiška; (2) vyraujančios anksčiau

³⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-246/2013; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-587-575/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2393-502/2015.

³⁷³ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 18.

³⁷⁴ *Ibid.*, p. 19.

³⁷⁵ RAZ, J. The Authority <...>, p. 188.

³⁷⁶ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., et al. On The Philosophy <...>, p. 35; GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 95; MARMOR, A. Should <...>.

³⁷⁷ ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. Demystifying <...>, p. 88.

priimtuose teismų sprendimuose³⁷⁸. Remiantis teismų praktikos visumoje paplitusiais principais užsienio praktikoje vartojama susijusi kategorija „eilės citavimas“ (angl. – *string citation*)³⁷⁹, kuria apibūdinamas toks rėmimasis ankstesniais sprendimais, kai pateikiama nuoroda ne į pavienį, o į daugiau ankstesnių teismo sprendimų. Prieigą prie precedentinės teisės per teisės principus galima matyti EŽTT praktikoje, kur motyvuojamojoje sprendimo dalyje būna pateikiamos skiltys (1) „pagrindiniai principai“ (angl. – *general principles*), kurioje aptariama su nagrinėjama byla susijusi teismo praktika, ir (2) „šių principų taikymas nagrinėjamoje byloje“ (angl. – *application of these principles to the present case*)³⁸⁰. Iš teismų precedentų principai būna išvedami ir Lietuvos teisėtyroje³⁸¹.

Verta paminėti, kad principų požiūris gali būti persipynęs tarp terminų „principas“ ir „taisyklė“, kartais principas ir precedentinė taisyklė būna aptariami išvien, kone kaip sinonimai³⁸². Pavyzdžiui, būna teigiama, kad teismus saisto ne konkrečioje ankstesnėje byloje suformuota taisyklė, o taisyklės, suformuotos per ilgą laiką, daugybėje bylų³⁸³, tai yra ganėtinai būdingas principų apibūdinimas. Teigiama, kad saistančioji teismo precedento dalis *ratio decidendi* yra teismo sprendimo taisyklė ar principas, kuriam atitinkamas precedentas yra autoritetingas šaltinis, ir ši taisyklė ar principas tam tikra prasme lėmė ar pagrindė šios (precedentinės) bylos sprendimą³⁸⁴ – *ratio decidendi* gali būti tiek eksplicitiškai pateiktas, tiek implicitinis, tačiau pakankamas išspręsti teisės klausimą ir pagrįsti sprendimą. Teisinio principo argumentai bei argumentai, vertinantys kitus autoritetus, ar priimto sprendimo

³⁷⁸ ALEXANDER, L.; KRESS, K. Against Legal Principles. *Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 284.

³⁷⁹ JACOB, M. Precedents <...>, p. 162; SADL, U.; HINK, S. Precedent in the Sui Generis Legal Order: A Mine Run Approach. *European Law Journal. Review of European Law in Context*, 2014, Nr. 20(4), p. 547.

³⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. Teismo praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Decisions+and+judgments/HUDOC+database/>> [žiūrėta 2016 m. vasario 5 d.].

³⁸¹ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).

³⁸² POSNER, R. A. *Jurisprudencijos <...>*, p. 95.

³⁸³ GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 95.

³⁸⁴ *Ibid.*, p. 156.

padariniai pagal šį požiūrį priskiriami *obiter dictum*, net jei tokie argumentai reikalingi pagrįsti precedentinį sprendimą³⁸⁵. R. Siltala taip pat teigia, kad precedente aptiktas saistantis elementas gali būti tiek teisės principas, tiek konkreči taisyklė³⁸⁶, ir šis saistantis elementas gali būti identifikuotas remiantis taisyklės imperatyvumą atskleidžiančiais kriterijais / testais, pavyzdžiui, atsižvelgiant į tai, ar precedentiniame sprendime išvada buvo grindžiama taisykle ar argumentais³⁸⁷. Taigi, principų modelis, nors ir siejamas su taisyklės modeliu, turi kai kurių savitumų, todėl dėl patogumo šie modeliai tekste aptariami atskirai.

Rėmimasis precedentų visuma yra abstraktesnis, mažiau apibrėžtas, negu apeliavimas į pavienius konkrečius precedentes, ir dėl to teigiama, kad jis gali pasižymėti subjektyvumu, pasitarnauja kaip antraeilis, savaime nepakankamas išvados pagrindimo būdas, kuris gali būti naudojamas veikiau ne kaip būdas atrasti sprendimą, o patikrinti pagrįstumą atsakymo, surasto kitais būdais³⁸⁸. Antra vertus, precedento saistančio elemento vadinimas principu, o ne taisykle gali suteikti didesnę diskreciją laviruojant precedentų reguliavimo srityse bei atliekant netaikytino precedento atskyrimą. Buvo minėta, kad taisyklės modelį paneigia ir abėjonė, kad precedentais vadovaujamosi „viskas arba nieko“ požiūriu³⁸⁹, o tai yra vienas iš argumentų, pagrindžiančių poziciją, jog praktikoje vadovaujantis precedentais būna atsižvelgiama į juos pagrindžiančius principus.

1.4. Argumentai

Kitas svarbus požiūris yra argumentų modelis, pagal kurį saistančią galią turi precedentinių sprendimų argumentai, kuriais teismas pagrindė savo sprendimą³⁹⁰. Argumentų modelį yra išplėtojęs G. Lamondas, kuris kritikuoja vadinamąjį konvencinį taisyklės modelį ir laikosi nuomonės, kad taikant precedentes remiamasi precedentinę bylą sprendusio teismo argumentais –

³⁸⁵ GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 170–171.

³⁸⁶ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 59.

³⁸⁷ *Ibid.*, p. 59.

³⁸⁸ CONWAY, G. Levels <...>, p. 795.

³⁸⁹ DWORKIN, R. Rintas <...>, p. 51.

³⁹⁰ RAZ, J. The Authority <...>, p. 184.

teismai vėlesnėse bylose yra saistomi precedentinio sprendimo pagrindimo, motyvų³⁹¹. Jis teigia, kad turėtų būti vadovaujamosi argumentų pusiausvyra precedentinėje byloje vertinant, kokių padarinių sukels vienoks ar kitoks sprendimas, nes būtent ši prieiga užtikrins precedento tikslus atitinkantį jo taikymą³⁹². J. Stone'as teigia, kad pasitelkiant taisyklės prieigą precedentuose gali būti ieškoma taisyklės, kurią precedentinę bylą sprendęs teismas eksplicitiškai pateikė savo sprendimo paaiškinime³⁹³, ir pagal šį modelį *ratio* turėtų būti laikomas argumentas, kurį precedentinę bylą sprendęs teismas pateikė kaip savo sprendimo pagrindą ar paaiškinimą³⁹⁴.

Argumentų modelis būna grindžiamas argumentu, kad teismai neretai vėlesnėse bylose precedentinio sprendimo motyvus panaudoja savo sprendime, tai, kad vėlesni teismai gali atsisakyti taikyti precedentą interpretuodami precedentinę taisyklę siaurai (taip, kad ji nebūtų taikytina sprendžiamoje byloje) arba atskirdami netaikytiną precedentą (konstatuodami, kad bylos yra skirtingos)³⁹⁵. G. Lamondas teigia, kad precedentinė teisė veikiau yra ne taisyklių rinkinys, o doktrinų atskirais klausimais visuma. Doktriną jis apibūdina kaip tam tikrą ekstrapoliaciją iš to, kas buvo nuspręsta ir išaiškinta grupėje bylų³⁹⁶. Reikalauti vadovaujantis precedentu kaskart identifikuoti jo *ratio decidendi*, pasak jo, sukurtų klaidingą įspūdį, kad precedentas pateikė nuo konteksto nepriklausančią taisyklę, tačiau iš tikrųjų *ratio* gali būti tinkamai suvoktas tik bylos faktų ir klausimų, kuriuos kėlė bylos šalys, fone. Precedentinio sprendimo išvada gali būti pateisinta tik jeigu ji apima reikšmingus faktus, problemą ir jos sprendimą pagrindžiančius argumentus – šių aspektų identifikavimas leidžia deramai atsižvelgti į precedentą³⁹⁷.

Argumentų modelis gali būti problemiškas, jeigu precedentinė byla buvo išspręsta klaidingai, pateiktas pagrindimas yra ydingas – tokiu atveju šis

³⁹¹ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 12–13.

³⁹² *Ibid.*, p. 7.

³⁹³ STONE, J. Precedent <...>, p. 229–230.

³⁹⁴ STONE, J. Precedent <...>, p. 123.

³⁹⁵ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 12–13.

³⁹⁶ *Ibid.*, p. 20–21.

³⁹⁷ *Ibid.*, p. 24.

modelis neparankus teisės tobulinimui³⁹⁸. Tačiau, ko gero, pagrindinis argumentas prieš šį modelį yra jo nedidelis apibrėžtumas. Jis nelabai pasitarnauja teisės nuspėjamumui, be kita ko, nes į teismo sprendimo pagrindimą gali įeiti labai skirtingo pobūdžio elementai, pavyzdžiui, argumentai, nusakantys bylos išsprendimo alternatyvos ekonominį naudingumą; įstatymų leidėjo tikslų aptarimas; įrodymų vertinimo argumentai; aptarimas, kaip galėjo ir turėjo pasielgti kalta šalis; ir kt. Ne visi šie elementai apskritai yra tokio pobūdžio, kad galėtų saistyti. Tai kartu su didele jų įvairove suteikia daug interpretavimo laisvės, dėl to sunku įžvelgti, kaip precedentinio sprendimo argumentų saistymas gali pasitarnauti teismo precedento autoriteto prielaidoms – tokia neapibrėžta prieiga menkai pasitarnauja teisės nuspėjamumui, neaišku, kaip ji pasitarnautų asmenų lygiateisiškumui ir kitoms prielaidoms. Pripažįstant šias įžvalgas argumentų modelis gali lemti didelį teisės neapibrėžtumą ir nepasitarnauti su teisės stabilumu susijusioms teismo precedento autoriteto prielaidoms.

To išvengti gali padėti šio modelio susiaurinimas, saistančiais traktuojant kriterijus, į kuriuos teismas atsižvelgė precedentinėje byloje. Tai reiškia teismų precedentų naudojimą ne galutiniam atsakymui rasti – precedentai čia pirmiausia būtų pasitelkiami vertinimo kriterijams identifikuoti. Šie kriterijai gali būti išvedami iš to, kokios aplinkybės buvo reikšmingos precedentinėje byloje. Precedentinių bylų sprendimai pagal tokį modelį pasitarnautų kaip praeities pavyzdžiai, į kuriuos turėtų būti atsižvelgiama tiek, kiek to reikalautų teismo precedento autoriteto prielaidos.

Panašaus argumentavimo galima gausiai rasti Lietuvos teismų praktikoje, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje, kuria teismas interpretavo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.186 straipsnio 1 dalies nuostatą, pagal kurią negalioja netikėtos (siurprizinės) sutarčių standartinės sąlygos, t. y. tokios, kurių kita šalis negalėjo protingai tikėtis būsiant sutartyje. Remdamasis ankstesne savo praktika Teismas įvardijo šios nuostatos tikslą ir

³⁹⁸ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 499.

paminėjo, į ką turi būti atsižvelgiama³⁹⁹ vertinant, ar sąlyga yra netikėta (siurprizinė)⁴⁰⁰ – pateikė vertinimo kriterijus, kuriais gali būti remiamasi vėlesnėse bylose. Taip pat remimosi ankstesnės teismų praktikos kriterijais galima rasti kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-700-701/2015, kurioje teismas aiškino Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 182 straipsnio 2 punkto prasmę, kuriame numatyta, jog *„nereikia įrodinėti aplinkybių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu kitoje civilinėje ar administracinėje byloje, kurioje dalyvavo tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas sukelia teisinės pasekmes ir nedalyvaujantiems byloje asmenims (prejudiciniai faktai)“*. Remdamasis savo praktika, teismas konstatavo, kad, sprendžiant, ar faktas turi prejudicinę reikšmę, turi būti atsižvelgiama į minėtoje normoje išdėstytus kriterijus ir papildomą kriterijų – tai, ar *„pirmesnėje civilinėje byloje nustatyti faktai pripažintini prejudiciniais tik tada, kai jie toje byloje buvo įrodinėjimo dalykas ar bent jo dalis, svarbu, kad nustatomas faktas būtų reikšmingas abiejose bylose“*⁴⁰¹.

Praktiškai argumentų kompozicija vadovaujantis precedentaais pagal kriterijų metodą galėtų būti tokia: (1) aptariama praktika ir išgryninami joje

³⁹⁹ Atsižvelgiant į jos turinį, formuluotę, išraiškos būdą; ar pagal sąlygos turinį, formuluotę ir išraiškos būdą sąlyga yra pakankamai aiški ir ar ji šaliai buvo pakankamai atskleista; ar sutarties sąlygos turinys ir formuluotė išdėstyta aiškiai, gali būti sprendžiama pagal tai, ar esminės nuostatos yra išdėstytos suprantamai normalių gebėjimų asmeniui, ar daug nuostatų apima sąlyga, ar kiekviena iš jų detalčiai aptarta; gali turėti reikšmės tai, kiek situacijų yra aptariama konkrečioje sąlygoje, kuo viena aptariama situacija skiriasi nuo kitos, ar nurodomi kiekvienos situacijos padariniai ir kt.; analizuojant išraiškos būdą gali turėti reikšmės tai, ar sąlygos nuostata tiesiogiai suformuluota ir išreikšta taisyklėse, ar ne (pavyzdžiui, ji spėjama ar išvestinė iš kitų sąlygų arba išvada apie jos turinį gali būti daroma tik po kelių sąlygų analizės), ar reikšmingos nuostatos pateikiamos nuosekliai vienoje taisyklių dalyje, ar keliuose vietose ir dėl to apsunkina susipažinimą ir tinkamą turinio suvokimą, ar nuostata išreikšta valstybine kalba, ar tokiu pat šriftu kaip ir kitos taisyklių sąlygos ir kt.; be to, turi būti atsižvelgiama į prisijungusios sutarties šalies patirtį, susiklosčiusius šalių santykius, kitas aplinkybes, taip pat teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijus; netikėtomis (siurprizinėmis) nelaikomos sutarties sąlygos, su kuriomis šalis aiškiai sutiko, kai jos tai šaliai buvo tinkamai atskleistos; atsižvelgiant į tai, ar standartines sutarties sąlygas parengusi šalis neįvykdė CK 6.185 straipsnio 2 dalyje nurodytos pareigos, t. y. nesudarė tinkamos galimybės kitai šaliai susipažinti su standartinėmis sąlygomis; sąlygos, su kuriomis prisijungusi šalis aiškiai nesutinka, yra netikėtos, t. y. tokios, kurių ji negalėjo protingai tikėtis būsiant sutartyje.

⁴⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-691-313/2015.

⁴⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-700-701/2015.

pastebimi kriterijai; (2) paminimos sprendžiamos bylos aplinkybės, kurios patenka į šių kriterijų vertinimo matą; (3) aptariama, ar anksčiau praktikoje buvo nagrinėta panašių situacijų ir, jei taip, kokios buvo jų faktinės aplinkybės ir kaip jos buvo traktuotos pagal minėtus kriterijus; (4) pateikiamas sprendžiamos bylos faktinių aplinkybių įvertinimas pagal pasitelktus kriterijus (išvada).

Šis modelis išsiskirtų iš kitų tuo, kad aptariant precedentų faktines aplinkybes jos nė kiek neabstraktinamos, o aprašomos visiškai konkrečiai. Abstraktinimas šiame metode vykėtų įvardijant kriterijus. Toks abstraktumas gali pasitarnauti lankstumo reikalaujančioms precedento autoriteto prielaidoms, nes šie kriterijai pagal savo pobūdį būtų griežtai nedeterminuojantys.

Pagrindinė grėsmė suklysti šioje prieigoje būtų neatsižvelgimas į tai, kad sprendžiama byla yra kitokia ir jai reikia papildyti kriterijų rinkinį. Kriterijų sistema, kaip ir precedentinių taisyklių sistema, savaime gali nepateikti atsakymo, kada precedentinė teisė nepakankama. Kriterijų rinkinio koregavimas juos keičiant ar įtraukiant naujus galėtų būti grindžiamas statutinės teisės nuostatomis, jos ir teismų praktikoje matomais ginčo santykių teisinio reguliavimo tikslais, ginamomis vertybėmis; šiame darbe pristatytais kito pobūdžio argumentais; ir bendraisiais teisės argumentavimo įrankiais. Taigi, šių kriterijų sąrašas niekada neturėtų būti laikomas baigtiniu ir visada interpretuojant precedentinę teisę svarstyтина, ar sprendžiamoje byloje nereikėtų vadovautis nauju papildomu kriterijumi.

Iš esmės šiame modelyje precedentai pasitarnauja kaip dviejų elementų šaltiniai: kriterijų, į kuriuos reikia atsižvelgti, ir kaip pavyzdžiai, kokios situacijos pagal šiuos kriterijus yra už kritinių ribų. Pareiga vadovautis šiais pavyzdžiais kiekvienu atveju turėtų būti tiesiogiai individualiai siejama su precedento autoriteto prielaidomis.

Tokie kriterijai yra savotiškas iš egzistuojančių precedentų išvestas įstatymo normos detalizavimas. Šio metodo pagrindinis pranašumas lyginant su taisyklės modeliu galėtų būti didesnis lankstumas. Toks metodas būtų kiek

labiau apibrėžtas už tą, kuriame tiesiog bendrai teigiama, kad teismas yra saistomas precedento pagrindimo. Čia kiltų mažiau abejonių dėl to, kokie argumentai saisto. Kiti modeliai (galbūt kartais ir taisyklės) su kriterijų prieiga gali būti suderinami ir naudojami išvien.

1.5. Tikslai

Taip pat specialiojoje literatūroje apie rėmimąsi precedentais galima rasti ir mažiau paplitusių rėmimosi precedentais modelių. Vienas iš jų gali būti kildinamas iš tikslų⁴⁰². Teisės normų taikymas neturėtų būti savitiksliis, ko gero, kiekvienai teisėtai normai galime rasti pagrindimą ir išskirti jos tikslus. Kartais normos tikslai gali būti nutylimi dėl nekorektiškumo, dėl to, kad būna savanaudiški ar pan., tačiau bet kurios normos autorius, ją formuluodamas, turi ketinimus ir bet kuriai normai interpretavimo procese galima priskirti tam tikrus siekius. J. Razas tikslų vaidmenį remiantis precedentais iliustruoja praktiniu pavyzdžiu dėl viešosioms institucijoms sukurtos statutinės normos pritaikymo nevalstybinei vaiko teisių apsaugos asociacijai – Lordų Rūmai 1977 m. išsprendė klausimą dėl to, ar minėta asociacija turėjo teisę atsisakyti atskleisti vieno iš savo informatorių tapatybę, nors ji buvo susijusi su asociacijai pareikštu ieškiniu. Pažodžiui aiškinama teisė numatė tokią pareigą, tačiau taip pat numatė išimtį kiek kitokiems atvejams – taisyklę, leidžiančią valstybės įstaigoms nepateikti tam tikrų įrodymų, kai to reikia viešajam interesui apsaugoti. Vertinant pažodžiui ši taisyklė minėtai vaiko teisių apsaugos asociacijai nebuvo taikytina, tačiau Lordų Rūmai vis tiek ją pasirinko. J. Razas aiškina, kad šiuo atveju vaiko teisių apsaugos asociacijos funkcijos buvo panašaus pobūdžio kaip ir valstybinių įstaigų ir todėl rėmimasis minėta taisykle prisidėjo prie tikslo užtikrinti tokių galių įgyvendinimą⁴⁰³. Tokiu būdu galima pasiremti teismo precedentais kiek mažiau panašiose bylose, kada tai atitiktų nagrinėjamai situacijai teisiniu reguliavimu keliamus tikslus. Tikslai taip pat gali padėti aptikti ir situacijų skirtumus. Tikslams, į kuriuos gali būti atsižvelgiama, būdinga įvairovė – įstatymo, teisės, konkrečios normos,

⁴⁰² P vz., LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 7.

⁴⁰³ RAZ, J. The Authority <...>, p. 203.

precedento tikslai, precedentinę bylą sprendusio teisėjo suvoktieji, vėlesnę bylą sprendžiančio suvokti tikslai ir kt. Tikslų naudojimas remiantis precedentais gali būti pastebimas ir Lietuvos teismų praktikoje⁴⁰⁴. Tikslų prieiga yra labai suderinama su kitomis darbe pristatomomis rėmimosi precedentais priemonėmis, pavyzdžiui, precedentas gali būti taikomas atsižvelgiant į iš jo kylančią taisyklę, kuri turi būti interpretuojama pagal šią taisyklę pagrindžiančius tikslus⁴⁰⁵.

Tačiau pažymėtina, kad dažnai gali konkuruoti keletas prieštaringų tikslų ir tada vien šiuo metodu nepavyks gauti aiškaus atsakymo. J. Razas pats teigia, kad toks kontrargumentas nepaneigia tikslų metodo atitikties vykstantiems procesams, kadangi bet kuriuo atveju teisėjas, rinkdamasis iš konkuruojančių tikslų, nors remiasi kitais argumentais, tačiau galų gale vis vien pasirenka vieną taisyklę remdamasis tikslais⁴⁰⁶. Iš tikrųjų, turbūt bet koks teisinių klausimų sprendimas inkorporuoja rėmimąsi tam tikrais tikslais. Net kai įstatymas taikomas pažodžiui, ekonomiškai nenaudingai, tai darantis teisėjas vis vien vadovaujasi bendresniais tikslais – tokiais kaip teisėtumo, pagarbos įstatymui, teisės apibrėžtumo ir pan. Todėl tikslų įsivardijimas remiantis precedentais, be kita ko, pravartus kaip suteikiantis aiškumo. Pagal savo pobūdį tikslų pasitelkimas savaime gali prisidėti tiek prie stabilumo, tiek prie lankstumo užtikrinimo, todėl yra naudingas artėjant prie optimaliausios stabilumo ir lankstumo dermės.

1.6. Rezultatas

Taip pat specialiojoje literatūroje galima rasti požiūrį, kad teismai vėlesnėse bylose yra saistomi precedentinėje byloje pasiekto rezultato. Tai gali būti suprantama dviem būdais, iš kurių vienas yra, kad teismas vėlesnėje byloje privalo priimti sprendimą, kuris naudingas „analogiškai“ šaliai, kuri laimėjo ir precedentinę bylą, jeigu iš faktų kylantys argumentai šios šalies naudai vėlesnėje byloje yra tokie patys ar svaresni, negu argumentai precedentinėje

⁴⁰⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. kovo 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-103/2014.

⁴⁰⁵ HORTY, J. F. Rules <...>, p. 6.

⁴⁰⁶ RAZ, J. The Authority <...>, p. 205–206.

byloje. Taip pat saistantis precedentinės bylos rezultatas gali būti suprantamas kaip įpareigojantis vėlesnį teismą priimti tokį patį sprendimą kaip ir ankstesnis teismas, jeigu realybėje, kur precedentinis sprendimas buvo teisingas, toks pats vėlesnio teismo sprendimas būtų taip pat teisingas⁴⁰⁷.

Šios prieigos pagrindinė kritika yra tai, kad ji nepateikia aiškių, koherentiškų atsakymų dėl to, kiek toli siekia precedento saistanti galia⁴⁰⁸. Jos nepakankamumas gali pasireikšti ir tuo, kad jos teikiami atsakymai stipriai nedeterminuoti – tai, kad priimamas tam tikrai šaliai palankus sprendimas, dar neatsako į visus klausimus, pavyzdžiui, apie taikytiną pažeistų teisių gynbos priemonę, žalos atlyginimo, baudos dydį ir kt. Ko gero, svarbiausia, kad rezultatų modelis ne itin skiriasi nuo kitų, pavyzdžiui, reikšmingų aplinkybių, taisyklės modelio – jo pateikiami kanonai gali būti įprasta kitų modelių taikymo dalis, todėl rezultatų modelis galbūt net nėra visiškai savarankiškas atskiras modelis. Tačiau jis yra vertas paminėti dėl savo principo apie nukrypimą nuo precedento. Šio modelio nauda gali pasireikšti adaptuotai pasitelkiant rezultatų prieigą su kitomis – tada ji gali sudaryti palankias prielaidas precedentinės teisės raidai dėl klausimo, ar reikėtų nukrypti nuo precedento.

1.7. Vyraujanti jurisprudencija

Romanų-germanų teisės tradicijoje galima rasti požiūrį, kad šiose valstybėse teismo precedentas neturi autoritetingos galios – ją turi tik keletas analogiškų panašiai išnagrinėtų bylų⁴⁰⁹. Vadovavimosi precedentais modeliai būna skirstomi į legislatyvinį (angl. – *legislative*) ir saistančių bylų (angl. – *case-bound*). Pastarasis yra būdingas bendrosios teisės tradicijai, o legislatyvinis sprendžiant bylas pirmiausia žvelgiama į statutinę teisę ir precedentai yra naudojami kaip jos aiškinimo šaltinis⁴¹⁰. Teismų praktikoje įsitvirtinusi tendencija kažkurią bylų kategoriją spręsti atitinkamu būdu

⁴⁰⁷ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 10; ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 496–497; HORTY, J. F. Rules <...>, p. 2.

⁴⁰⁸ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 498; HORTY, J. F. Rules <...>, p. 2; HORTY, J. F. The Result Model of Precedent. *Legal Theory*, 2004, Nr. 10, p. 19.

⁴⁰⁹ FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>, p. 523.

⁴¹⁰ KOMÁREK, J. Reasoning <...>, p. 157.

Prancūzijoje vadinama *jurisprudence constante*, vyraujančia jurisprudencija⁴¹¹. Panašią kategoriją kartais vartoja ir EŽTT, savo terminijoje pasitelkdamas terminą *constant case-law*⁴¹². JAV Luizianos valstijos teisinėje praktikoje laikomasi panašaus principo, kad precedentas tampa teisės šaltiniu, tik kai jis tampa įsitvirtinusia jurisprudencija (angl. – *settled jurisprudence*)⁴¹³. Lietuvos teisės sistemoje yra plačiai paplitęs terminas „teismų praktika“, kuris taip pat reiškia daugiau nei vieną ankstesnę bylą – teismų praktika pripažįstama saistančiu ankstesnių teismų sprendimų elementu Lietuvos teisėtyroje⁴¹⁴.

Teigiama, kad toks požiūris yra apraiška požiūrio į teismų precedentes, kaip statutinės teisės aiškinimo šaltinius – paprastai Prancūzijoje atsižvelgus į ankstesnę praktiką nėra analizuojamos ankstesnių bylų aplinkybės, o tik referuojama į teismo pateiktą teisės išaiškinimą. Ši prieiga grindžiama poreikiu palaikyti vienodą teismų kuriamą teisę, atsižvelgiant į teismų hierarchiją; teisingumo principu, kuris reikalauja panašiai traktuoti panašius atvejus. Toks precedentų veikimas laikomas panašiu į principų modelį⁴¹⁵. Lietuvos teisėtyroje teigiama, kad teismų precedentai gali būti naudojami aiškinantis tikrąją teisės normos prasmę, kartu teigiama, kad taikant precedentą vadovaujamasi taisykle, „*kurių sukūrė teismas, aiškindamas atitinkamą teisės normą*“⁴¹⁶.

Šiame modelyje precedento taikytinumas būna siejamas su juo pritaikytos statutinės normos taikytinumu, kuris grindžiamas faktinių aplinkybių panašumais / skirtumais, precedentiniame sprendime išdėstytais argumentais⁴¹⁷. Toks kriterijus savaime nėra palankus situacijų diferencijavimui pagal statutinę normą, t. y. skirtingai spręsti bylas, kuriose turi

⁴¹¹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 114; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 122–123.

⁴¹² P vz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 35343/05, kt.

⁴¹³ Luizianos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Willis-Knighton Medical Center v. Caddo-Shreveport Sales and Use Tax Commission*, Nr. 04-C-0473; FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>, p. 523.

⁴¹⁴ VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>.

⁴¹⁵ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. Interpreting Precedents <...>, p. 126–127.

⁴¹⁶ MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. Teismo <...>, p. 213.

⁴¹⁷ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. Interpreting Precedents <...>, p. 128.

būti taikoma ta pati statutinė teisė, jeigu statutinė teisė palieka diskrecijos. Žinoma, tai nereiškia, kad aptariamą modelį naudojančiose teisės sistemose tokios situacijos nediferencijuojamos jas sprendžiant skirtingai, tačiau tai reiškia, kad tam diferencijavimui pagrįsti su precedento autoriteto prielaidomis susijusių argumentų ir kriterijų nėra daug. Teisėtyroje laikoma, kad vadovaujantis šiuo modeliu netaikytino precedento atskyrimo įrankis nėra reikalingas, nes precedentas tokioje teisės sistemoje nėra saistantis. Dėl to daugumoje kontinentinės teisės tradicijos valstybių teismai paprastai savo sprendimuose neargumentuoja, kodėl tam tikras precedentas taikytinas⁴¹⁸.

Pozicija, kad saisto ne vienas precedentas, o keletas jų, abejotina, be kita ko, nes teismai kartais laikosi precedento, kai jis yra tik vienas, ir kartais pakeičia praktiką, kai yra daug panašių precedentų. Be to, jau buvo minėta, kad precedento autoritetą anglosaksiškoje tradicijoje stiprina tai, kad jis yra labiau paplitęs, tad nėra aišku, koks yra esminis kokybinis skirtumas tarp precedento veikimo, kada jo autoritetas yra pripažįstamas ir kada jis neigiamas, vadovaujamosi teismų praktikos modeliu. Žinoma, faktiškai šios prieigos gali skirtis nukrypimo nuo precedentų dažniu, tačiau tokiu dažniu tarpusavyje gali skirtis ir anglosaksiškos tradicijos⁴¹⁹, tačiau vien dėl to mes nelaikome precedento autoriteto jose kokybiškai, konceptualiai skirtingu. Be savito autoriteto suteikimo teismo precedentui, sunku rasti, kodėl šita prieiga galėtų būti laikoma savarankiška, apimanti specifinius argumentavimo kanonus, kurie būtų nebūdingi kitoms šiame darbe aptariamoms prieigoms. Galbūt dėl to ir būna teigiama, kad aptariamasis modelis neužtikrina teisės stabilumo ir apibrėžtumo⁴²⁰.

Kada pagrindinis rėmimosi ankstesnėmis bylomis kriterijus yra statutinių normų taikytinumas, iššūkių remiantis teismų precedentais dažnai gali kilti, kai yra taikytinos visos tos pačios statutinės normos. Tada statutinės normos taikytinumo kriterijus (ir atitinkamai aptariama prieiga) nepadeda rasti

⁴¹⁸ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. Interpreting Precedents <...>, p. 54, 95, 132, 175, 210, 248, 284, 308.

⁴¹⁹ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 123.

⁴²⁰ FON, V.; PARISI, F. Judicial <...>.

atsakymo, todėl pagrindinę reikšmę įgyja šiame darbe pristatyti rėmimosi precedentais įrankiai.

2. PRECEDENTO TAIKYMO SRITIS

Siekiant tinkamo rėmimosi teismų precedentais gali tekti susidurti su specifiniais iššūkiais, kurie nebūdingi kito pobūdžio argumentavimui. Rėmimasis precedentais kartais būna apibūdinamas labiau kaip menas, o ne mokslas – reikalas, kuris remiasi visuma įpročių, patirčių ir įgūdžių, kurie yra būdingi tam tikrą teisės sistemą perpratusiems asmenims⁴²¹. Ko gero, vienas sudėtingiausių ir dažniausių iš jų būtų nustatyti ir argumentuotai pagrįsti, ar precedentas vėlesnėje situacijoje yra taikytinas. Kartais sprendžiama situacija gali būti visai nauja ir ją reikia išspręsti kitaip negu ankstesnėje susijusioje praktikoje, kadangi dėl naujos situacijos skirtumų jos išsprendimas pagal precedentus būtų nenaudingas, neteisingas ar žalingas kitais atžvilgiais. Antra vertus, kartais vadovavimosi kiek netinkamu precedentu žala gali būti labai nedidelė ir šią žalą gali nusverti grėsmės, susijusios su atsisakymu vadovautis precedentu – nusižengimas asmenų lygiateisiškumui, pagrįstiems lūkesčiams ir kt.

Šią problematiką iš dalies iliustruoja daug dėmesio sulaukęs⁴²² H. L. A. Harto pavyzdys apie transporto priemones parke⁴²³. Šiame pavyzdyje jis nagrinėjo taisyklę, draudžiančią transporto priemones viešajame parke. Žvelgiant į ją pažodžiui, ši taisyklė draudžia automobilius, bet Hartas iškėlė klausimą, kiek plačiai ji gali būti suprantama, ar taikytina tokioms transporto priemonėms kaip dviračiai, riedučiai ar net lėktuvai. Pasak Harto, taisyklėse vartojami tokie terminai kaip „transporto priemonė“ dažnai turi aiškią šerdį, bet taip pat ir daug diskutuotinų atvejų, kuriuose taisyklės taikytinumas nėra

⁴²¹ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare Decisis* <...>, p. 2.

⁴²² Žr., pvz., FULLER, LON L. Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 1958, Nr. 71; SCHLAG, P. No Vehicles in the Park. *Seattle University Law Review*, 1999, Nr. 23; SCHAUER, F. A Critical Guide to Vehicles in the Park. *New York University Law Review*, 2008, Nr. 83; LACEY, N. Philosophy, Political Morality, and History: Explaining the Enduring Resonance of the Hart-Fuller Debate. *New York University Law Review*, 2008, Nr. 83; HART, H. L. A. *Teisės* <...>, p. 26; kt.

⁴²³ HART, H. L. A. Positivism and Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 1958, Nr. 71, p. 606–607.

akivaizdus, ir dėl to neišvengiamai reikalingas arbitras, kuriam tokiose situacijose tektų sprendimo priėmimo atsakomybė. Remdamasis šia įžvalga Hartas teigia, kad teisėjai ne tik atranda, bet ir kuria teisę⁴²⁴. Nesutikdamas su Hartu, Fulleris pateikė ir kitą pavyzdį, kuriame būtų neaišku, kaip taikyti Harto minėtą taisyklę – jeigu parke būtų organizuojamas renginys, kurio metu ant pakylės būtų eksponuojamas Antrajame pasauliniame kare dalyvavęs automobilis. Šiuo pavyzdžiu Fulleris atkreipė dėmesį, kad neaiškumų gali kilti ne tik dėl atskiro termino interpretavimo, bet ir visos taisyklės⁴²⁵.

Ši daugialypė teisės teorijos problema yra aktuali ir remiantis teismų precedentais, pavyzdžiui, jeigu teismo precedentu būtų patvirtinta, kad policijos pareigūnai už įvažiavimą į parką automobiliu pritaikė nuobaudą, remdamiesi norma, įtvirtinančia sankciją už viešosios tvarkos pažeidimą. Tokiu precedentu iš esmės nuspręsta, kad įvažiavimas automobiliu į parką yra viešosios tvarkos pažeidimas. Tačiau ar po to teismas turės remtis šiuo precedentu, jeigu į parką įvažiuoja ten vykšančio renginio organizatoriai norėdami atgabenti reikiamą įrangą arba kitais minėtais ribiniais atvejais? Be to, kaip galima įtikinančiai pagrįsti išvadą? Tai leidžia matyti, kad remiantis precedentais susiduriama su jų taikymo srities nustatymo iššūkiu – kiek plačiai / siaurai (kiek skirtingose / panašiose situacijose) precedentas gali būti taikomas.

Ko gero, plačiausiai naudotas pavyzdys šiuo klausimu yra Anglijos Lordų Rūmų 1932 m. nagrinėta *Donoghue v Stevenson* byla⁴²⁶, kurioje vartotoja patyrė žalą sveikatai atsigerusi nusipirkto gėrimo, į kurį gamybos metu pateko sraigė. Šioje byloje buvo, *inter alia*, sprendžiama, ar už žalą gali būti atsakingas gamintojas, kai jo ir žalą patyrusio asmens nesiejo sutartiniai santykiai – produktą nukentėjusysis įsigijo iš mažmeninio platintojo. Daugiausia ši byla aptarinėta anglosaksiško XX a. teismo precedento

⁴²⁴ *Ibid.*, p. 607–609.

⁴²⁵ FULLER, LON L. Positivism <...>, p. 663.

⁴²⁶ Žr., pvz., BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 87; 113; CONWAY, G. Levels <...>, p. 789–790; CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 43; STONE, J. Precedent <...>, p. 4; 125–129; ir kt.

koncepcijos kontekste ir atitinkamai paprastai problema formuluojama kaip klausimas, kiek abstraktus yra šiuo precedentu implikuojamas *ratio decidendi*. Specialiojoje literatūroje pabrėžiama, kad ši neaiškumo problema būdinga visiems pagrindiniams rėmimosi precedentais būdams. J. Stone'as šį klausimą iškėlė vienas pirmųjų. Pirmiausia jis atkreipė dėmesį, kad Goodharto reikšmingųjų faktų metodas šios problemos neišsprendžia, nes reikšmingas faktas gali būti apibendrinamas skirtingo lygio abstraktumu⁴²⁷, pvz., kaip apimantis atvejus dėl gėrimų buteliuose, maisto ar apskritai bet kokios prekės ar paslaugos įsigijimo⁴²⁸. Skirtingi autoriai nagrinėdami šį pavyzdį teigia, kad vienareikšmio atsakymo, kiek abstrakčiai galima formuluoti iš šių faktų kylantį imperatyvą, nėra⁴²⁹, ir priimtinas abstraktumo lygis kiekvienu atveju turi būti vertinamas individualiai, atsižvelgiant į argumentus dėl bylai reikšmingų faktinių aplinkybių⁴³⁰.

Konkrečioji ir abstrakčioji taisyklė

Kada teismo precedentu remiamasi akcentuojant ne faktų panašumą, o precedentinę *taisyklę*, į šią problemą gali būti žiūrima išskiriant konkrečiąją ir abstrakčiąją taisyklę. Konkrečioji būtų tokia, kuri apimtų precedentinėje byloje buvusius faktus, nė kiek jų negeneralizuodama. Kitaip sakant, tai reiškia, jeigu precedentinėje byloje buvo priteistas žalos atlyginimas už apsinuodijimą nusipirktu gėrimu, į kurį gamybos metu įkrito sraigė, iš jo kylanti konkrečioji taisyklė galėtų būti formuluojama taip – „jeigu asmuo apsinuodijo nusipirktu gėrimu, į kurį gamybos metu įkrito sraigė, tada jam priteistinas žalos atlyginimas“. Ši siauroji taisyklė būna apibūdinama kaip siauriausia, kokia būtina priimti sprendimą ankstesniojoje byloje⁴³¹. Abstrakčiųjų taisyklių čia galima būtų išskirti begalinę aibę, pavyzdžiui, apimančių žalą dėl nekokybiško automobilio remonto, sveikatos priežiūros paslaugų ir t.t. Šiuo aspektu, panašiai kaip *Donoghue v Stevenson* atvejis, būna aptarinėjamas ir JAV 1916

⁴²⁷ *Ibid.*, p. 125.

⁴²⁸ STONE, J. The Ratio of the Ratio Decidendi. *Modern Law Review*, 1959, Nr. 597, p. 599.

⁴²⁹ BARAK, A. The Judge <...>, p. 157.

⁴³⁰ MCLEOD, I. Legal <...>, p. 152.

⁴³¹ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare Indecisis <...>, p. 2.

metų Niujorko apeliacinio teismo *MacPherson* sprendimas, kuriame teismas nurodė, kad automobilių gamintojas „Buick Motor Company“ buvo atsakingas už žalą, kuri kilo dėl šio gamintojo darbo metu į automobilį įmontuotų nekokybiškų kitų gamintojų detalių. Šioje byloje kilo klausimas, ar už nekokybišku produktu sukeltą žalą atsakingas nekokybiškos detalės gamintojas, ar jas įsigijęs ir sumontavęs gamintojas, ar galbūt platintojas. *MacPherson* precedentas nagrinėjamas panašiai diskutuojant dėl to, kokiose būsimose situacijose jis taikytinas⁴³². Pasak F. Schauerio, tokie pavyzdžiai leidžia matyti, kad nei reikšmingieji faktai, nei precedentinės taisyklės nėra griežtai apibrėžtos, ir ribiniais atvejais teismas yra beveik nesaistomas precedento⁴³³.

Kiti autoriai panašiai klasifikuoja rėmimąsi precedentais, kada naudojama precedento *analogija*. G. Lamondas išskiria artimas ir tolimas analogijas. Artimomis jis vadina tokias, kada teisė nepateikia aiškaus atsakymo, kaip spręsti bylą, nes joje klausimas yra naujas. Pasak jo, tokiu atveju atsižvelgiama į tai, kaip teismų praktikoje buvo spęstos bylos kitose panašiose situacijose. Tolimas analogijas apibūdina kaip rėmimąsi precedentais, kurie yra labiau „doktriniškai nutolę“, t. y. dar mažiau panašūs į vėlesnę bylą, bet gali pasitarnauti kaip teisėje vyraujančių tendencijų indikatorius⁴³⁴. A. Marmoras pateikia precedento analogijos klasifikaciją, kuri yra dar panašesnė į minėtą abstrakčios ir konkrečios taisyklės išskyrimą – jis teigia, kad precedentu gali būti remiamasi taikant stiprią ir silpną analogiją, ir šiuos atvejus diferencijuoja pagal jų pagrindimą. Pasak jo, stiprioje analogijoje, kada bylų aplinkybės labai panašios, taikant precedentą yra iš esmės remiamasi precedentinio sprendimo motyvais, o silpnoje analogijoje, kada bylos mažiau panašios, rėmimąsi precedentu pagrindžia teisės nuoseklumo vertybė⁴³⁵. Kalbėdamas apie precedento analogijos silpnybes apskritai, J. Razas teigia, jog yra ypač sudėtinga pateikti bendrą testą, kuriuo galima būtų įvertinti, ar byloje

⁴³² SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 45–48.

⁴³³ *Ibid.*, p. 52.

⁴³⁴ LAMOND, G. Analogical <...>, p. 568.

⁴³⁵ MARMOR, A. Should <...>, p. 36–37.

egzistuojantys skirtumai yra tiek reikšmingi, kad bylas reikėtų spręsti skirtingai⁴³⁶. R. A. Posneris taip pat skeptiškai atsiliepia apie analoginį rėmimąsi precedentais, iš esmės atkreipdamas dėmesį į tai, kad dažniausiai teisėjams kiekvieną bylą reikėtų vertinti iš esmės – priešingu atveju, vadovaujantis tik analoginiu samprotavimu, išaugtų klaidų rizika⁴³⁷.

Taigi, ribiniais precedento taikytinumo atvejais gali kilti neaiškumų, kurie aktualūs pagrindiniams konvenciniams vadovavimosi precedentais modeliams. Remiantis taisyklės, principų modeliu kyla pakankamo taisyklės ar principo abstraktumo problema, taikant analogiją ar reikšmingųjų faktų metodą – pakankamo faktinių aplinkybių panašumo problema.

2.1. Precedentinės teisės plėtojimas

Raidos poreikis

Ankstesnėje šio darbo dalyje jau buvo aptarta, kad formalioji eksplicitiškai išreikšta teisė pasižymi universalumo stoka, o teismų precedentai gali pasenti, specifinėms situacijoms gali prireikti išimčių iš precedentinių taisyklių ir pan. Teismų praktikoje pripažįstama, kad „teismų praktika nėra ir negali būti visiškai statiška. Ji gali būti vystoma, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina“⁴³⁸. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad „oficialios konstitucinės doktrinos (ir kaip visumos, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Šis procesas yra nenutraukiamas ir niekuomet nebūna visiškai baigtas“; „Konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos raidai būdinga <...> tai, kad oficiali konstitucinė doktrina bet kuriuo konstitucinio teisinio reguliavimo <...> klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose

⁴³⁶ RAZ, J. The Authority <...>, p. 202.

⁴³⁷ POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 80–89.

⁴³⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. liepos 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-691/2014.

konstitucinės justicijos bylose“⁴³⁹. Konstitucinis Teismas taip pat yra paminėjęs kai kurias sąlygas, lemiančias precedentinės teisės raidos proceso tęstinumą: pagal jį, precedentinės teisės plėtojimas vyksta, kada susiduriama su konstitucinių nuostatų konkurencija; taikant ir plėtojant precedentinę teisę, Konstitucija yra pritaikoma prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, tai leidžia išvengti Konstitucijos teksto pataisų ir prisideda prie teisės stabilumo užtikrinimo⁴⁴⁰.

Teisei aktualus kontekstas nuolat keičiasi ir teisės dinamikos kreivė turi nuo jo neatsilikti. Amžinas vadovavimasis ankstesniais precedentais to neleistų, todėl galima svarstyti, kad *stare decisis* doktrina tokio amžino vadovavimosi ir nereikalauja – nepaviršutiniškai ją suprantant, *stare decisis* doktrina apima dinaminį elementą⁴⁴¹. Neplėtojant precedentinės teisės, naujus sprendimus priimant tik pagal ankstesnius, jai kiltų grėsmė užsiverti uždaramame rate, todėl teisei reikalingos „žaliavos“ iš anapus eksplicitiškai išreikštos formalios teisės. Tam gali pasitarnauti teisės atnaujinimai per įstatymų leidybą, tačiau jie savaime nepakankami, kadangi įstatymų pakeitimai ne visada spėjami atlikti laiku. Be to, kartais teisės „atšviežinimo“ reikia visuomeniniam santykiui, kurio aiškiai nereguliuoja statutinė teisė, o tik precedentinė teisė. Tokiais atvejais statutinė ir precedentinė teisė gali būti nepakankama norint išspręsti bylą, todėl teisėjams gali tekti remtis praktiniais, moraliniais argumentais, apie kuriuos nebuvo pagalvoję nei įstatymo, nei precedento autoriai. Tai reikštų, kad vadovaujantis teise išėjimas už eksplicitiškai išreikštos formalios teisės ribų faktiškai vyksta visoje Vakarų teisės tradicijoje. Jį gali lemti (1) patogus informacijos apie precedentus prieinamumas; (2) tai, ar precedentai yra viešai skelbiami ir žinomi; (3) apeliacijų dažnumas; (4) aukščiausiųjų teismų teisėjų išsiskirstymas į atskiras grupes (pvz., pagal kolegijas, nagrinėjamų bylų kategoriją ar pan.); (5) įstatymų leidėjo aktyvumas – jam laiku ištaisant teisės netobulumus, senieji

⁴³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁴⁴⁰ *Ibid.*

⁴⁴¹ STONE, J. Precedent <...>, p. 228.

precedentai gali būti nebetaikytini dėl įstatymų pakeitimų, teismams nebebūtų poreikio teisę plėtoti, jeigu ji jau būtų pritaikyta prie aktualių visuomeninių pokyčių per įstatymų pakeitimus; (6) aukštesnių pakopų teismų polinkis žodinio proceso metu nagrinėti bylas, kuriose šalys siekia, kad būtų nukrypta nuo precedentų; (7) atskirųjų nuomonių paplitimas – dažnesnės atskirosios nuomonės galėtų lemti didesnę tikimybę, jog bus įveikti precedentai, kuriose jos buvo reiškiamos; (8) akademinės bendruomenės polinkis kritikuoti teismų praktiką; (9) tai, ar daug teisėjų prieš tai yra reikšmingai daug praktikavęsi nevalstybiniame sektoriuje; (10) akademinė literatūra, kurioje yra analizuojamas teismų praktikos nuoseklumas, sistemiškumas⁴⁴².

Vieną iš būdingų precedentinės teisės plėtojimo poreikį iliustruojančių pavyzdžių galima rasti Konstitucinio Teismo praktikoje dėl privalomo teisės aktų viešo skelbimo. 2001 m. lapkričio 29 d. nutarime Konstitucinis Teismas pripažino, kad įstatymų nuostatos, kuriose buvo numatyta išlyga privalomam teisės aktų skelbimui, prieštaravo Konstitucijai. Konstitucijai prieštaraujančiame reguliavime buvo įtvirtinta, kad Vyriausybės nutarimai, kuriais nėra nustatomos, keičiamos ar pripažįstamos netekusiomis galios teisės normos, šiuos aktus pasirašiusių asmenų nuožiūra gali būti oficialiai neskelbiami ir jie gali įsigalioti jų oficialiai nepaskelbus⁴⁴³. 2007 m. birželio 27 d. nutarime teismas, apibendrindamas savo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarime ir kituose aktuose suformuotą doktriną, pabrėžė, kad įstatymai turi būti viešai paskelbti, priešingu atveju jie negalioja ir negali būti taikomi⁴⁴⁴. Taip pat teismas paminėjo, kad „Konstitucijos 7 str. 2 d. vartojama sąvoka „įstatymai“, <...> aiškintina plečiamai, kaip apimanti ne tik įstatymo galią turinčius, bet ir kitus teisės aktus“, pvz., Vyriausybės nutarimus, ir „visos norminio teisės akto dalys (taip pat priedėliai) sudaro vieną visumą, tarpusavyje yra neatskiriama susijusios ir turi vienodą teisinę galią; <...> turi

⁴⁴² MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 527–528.

⁴⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 102-3636.

⁴⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 72-2865.

būti paskelbiamas visas teisės aktas kartu su visomis jo sudedamosiomis dalimis; atitinkančiais Konstitucijos 7 str. 2 d. reikalavimus, taigi ir galiojančiais gali būti pripažįstami tik tokie teisės aktai, kurie buvo paskelbti paisant Konstitucijoje įtvirtintų teisės aktų paskelbimo oficialumo, viešumo reikalavimų, konstitucinio reikalavimo, kad teisės aktas turi būti paskelbtas visas (visos jo sudedamosios dalys)⁴⁴⁵. Glaustai apibendrinant, Konstitucinis Teismas pripažino, jog savo precedentuose yra atskleidęs tokią Konstitucijos 7 str. 2 d. nuostatos prasmę: turi būti viešai paskelbtos visos įstatymų ir žemesnės galios norminių teisės aktų sudedamosios dalys, įskaitant ir jų priedėlius, priešingu atveju šie teisės aktai negalioja ir negali būti taikomi.

Tačiau vienam iš 2007 m. birželio 27 d. nutarime tirtų klausimų teismas nusprendė mechaniškai netaikyti savo anksčiau eksplicitiškai suformuluoto išaiškinimo. Teismas šioje byloje tyrė, ar tai, kad Vyriausybės nutarimu patvirtinta Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schema (generalinis planas) nebuvo nustatyta tvarka (leidinyje „Valstybės žinios“) ir visos apimties paskelbta, atitiko minėtą konstitucinį teisės aktų viešo paskelbimo reikalavimą. Žvelgiant į minėtą reikalavimą pažodžiui, galima buvo tikėtis, kad prieštaravimas Konstitucijai bus pripažintas – jau buvo suformuluotas išaiškinimas, kad teisės aktai turi būti paskelbti kartu su visais jų priedais, o šioje byloje vienas iš teisės akto priedų nebuvo paskelbtas. Tačiau šioje situacijoje teismas aptiko aplinkybių, kurios galimai nebuvo apgalvotos formuluojant prieš tai paminėtas precedentines taisykles. Dėl šių nenumatytų aplinkybių sprendžiamoje byloje kilo poreikis pritaikyti išlygą iš precedentinės taisyklės. Ko gero, svarbiausiomis šį poreikį suponavusiomis aplinkybėmis buvo ribotos techninės galimybės dėl schemos didelės apimties paskelbti ją leidinyje „Valstybės žinios“ bei tai, kad su schema buvo sudarytos galimybės susipažinti valstybės įstaigoje, kurioje ji buvo saugoma. Todėl Konstitucinis Teismas identifikavo šios bylos skirtumą nuo ankstesniųjų, kuriose buvo suformuluotas besąlyginis reikalavimas skelbti visus teisės aktus,

⁴⁴⁵ *Ibid.*

nurodydamas, kad šios situacijos yra skirtingos, nes, be kita ko, „minėtoje anksčiau nagrinėtoje konstitucinės justicijos byloje buvo tirama, ar Konstitucijai neprieštarauja teisės aktas, kurio apimtis nebuvo itin didelė, struktūra nebuvo sudėtinga, o svarbiausia, tas teisės aktas neturėjo grafinės dalies, dėl kurios publikavimo „Valstybės žiniuose“ kiltų kokių nors techninių problemų“⁴⁴⁶. Tokiu būdu precedentinė taisyklė „jei *a*, tada *Y*“ buvo patikslinta nurodant konkrečią išimtį, pagal kurią, esant ribotoms techninėms galimybėms skelbti visą teisės aktą leidinyje „Valstybės žinios“, dalis tokio akto galėjo būti jose nepaskelbiama, jeigu yra sudaroma galimybė su nepaskelbtąja dalimi susipažinti kitu būdu.

Toks pavyzdys iliustruoja precedentinės plėtros poreikį, kada precedente eksplicitiškai suformuluota taisyklė yra iš esmės tinkama precedentinei bylai, bet kitai situacijai jos taikymas nebūtų teisingas. Kai įstatymų leidėjo visos apimties norminių aktų viešas skelbimas perkeliamas į virtualią erdvę internete, čia gali susiklostyti dar daugiau unikalių situacijų, kurioms minėta Konstitucinio Teismo doktrina gali tekti plėtoti ir kitais atžvilgiais.

Precedentinės teisės plėtojimas byla po bylos

Precedentinė teisė yra plėtojama ne tik tokiais ryškiais atvejais. Labai dažnai priimant sprendimą taikyti precedentą yra apibrėžiamos jo taikymo ribos⁴⁴⁷. Pasak J. Razo, jei bylose sutampa ir ne visos reikšmingos aplinkybės, tačiau precedento tikslai pagrindžia tokį patį vėlesnės bylos išsprendimą ir juo pasiremiamą, tada senoji taisyklė būna išplečiama arba sukuriamą nauja precedentinė taisyklė⁴⁴⁸. Kaip buvo minėta, Konstitucinis Teismas taip pat pripažįsta, kad savo veikloje byla po bylos sprendamas bylas nuolat plėtoja konstitucinę doktriną⁴⁴⁹.

⁴⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁴⁷ LAMOND, G. Do Precedents <...>; LAMOND, G. Precedent and Analogy in Legal Reasoning. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Prieiga per internetą: <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-prec/>> [žiūrėta 2016 m. sausio 29 d.].

⁴⁴⁸ RAZ, J. The Authority <...>, p. 204.

⁴⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

Toks procesas gali būti teoriškai schematizuotas pagal tai, kokią įtaką šie scenarijai turi pirminiam precedentui, pasitelkiant hipotetinį pavyzdį dėl gyvūnų vedžiojimo neleistinose vietose – situaciją, kurioje teismas skyrė piniginę baudą asmeniui už šuns vedžiojimą kapinėse, kvalifikuodamas tai kaip viešosios tvarkos pažeidimą. Tokiu sprendimu teismas iš dalies atskleistų viešosios tvarkos pažeidimo sampratą, parodydamas, jog viešosios tvarkos pažeidimu, be kita ko, yra laikomas ir šuns vedžiojimas kapinėse, t. y. atskleidžiama taisyklė „jei kapinėse vedžiojamas šuo, tada skiriama bauda“ (jei A1, tada kyla padarinys B).

Vėliau susidūrus su byla, kurioje kapinių teritorijoje vedžiojamas kitas gyvūnas (pvz., ganoma avis), ir vadovaujantis minėtu precedentu paskyrus baudą, šios normos taikymo sritis būtų išplečiama. Tada ji galėtų būti formuluojama šitaip: „jei kapinėse vedžiojami bet kokie gyvūnai (šunys, avys ir kt.), tada skiriama bauda“ (jei *a* (A1, A2 ir kt.), tada kyla padarinys B).

Trečioje byloje susidūrus su situacija, kurioje kapinėse atsidūrė silpnaregis asmuo su šunimi vedliu, gali būti konstatuojama, kad bylos nėra analogiškos ir šiam asmeniui nuobauda neturi būti skiriama. Taip konstatavus bylų skirtingumą būtų sukuriama išimtis iš precedento ir aptariama norma jau galėtų būti formuluojama šitaip: „jei kapinėse vedžiojami bet kokie gyvūnai (šunys, avys ir kt.), išskyrus šunis vedlius, tada skiriama bauda“ (jei *a* (A1, A2 ir kt.), išskyrus A3, tada B).

1 lentelė. *Precedentinės teisės plėtojimo pavyzdys*

Byloje skirta bauda už šuns vedžiojimą kapinėse	
Taisyklė "jei A1, tada B"	Jei kapinėse vedžiojamas šuo, tada skiriama bauda
Byloje skirta bauda už avies ganymą kapinėse	
Taisyklė "jei a (A1, A2 ir kt.), tada B"	Jei kapinėse vedžiojami bet kokie gyvūnai (šunys, avys ir kt.), tada skiriama bauda
Byloje panaikinta bauda už šuns vedlio akliems vedžiojimą kapinėse	
Taisyklė "jei a (A1, A2 ir kt.), išskyrus A3, tada B"	Jei kapinėse vedžiojami bet kokie gyvūnai (šunys, avys ir kt.), išskyrus šunis vedlius, tada skiriama bauda

Šis pavyzdys iliustruoja vadovavimosi precedentu ir atsisakymo taikyti precedentą įtaką precedentinės teisės raidai, kuri vyksta teismui atskleidžiant įstatymo nuostatų prasmę. Verta pažymėti, kad juo nėra apimama visa precedentinės teisės raidos būdų įvairovė.

Netaikytino precedento atskyrimas

Aptartas precedentinės teisės plėtojimas gali vykti ne tik kada yra įveikiami anksčiau sukurti precedentai, bet ir kada sprendžiamos naujos bylos, neturinčios analogiškų precedentų. Tokiu atveju neaiškumų gali kilti, kada teismų praktikoje galima rasti labai panašių situacijų. Situacijoms besiskiriant nedaug, gali būti nelengva pastebėti reikšmingus skirtumus, dėl kurių jos turi būti sprendžiamos skirtingai. Kada teismas išsprendžia tokį naują beprecedentį atvejį, šis neaiškumas yra pašalinamas – yra atribojama precedento taikymo sritis parodant, kad sprendžiamos situacijos jis nereguliuoja ir turi būti taikomas kitokiais atvejais. Bylų panašumo ir pareigos sekti savo anksčiau

suformuota praktika klausimus savo nutartyse dažnai aptarinėja Lietuvos teismai⁴⁵⁰.

Toks nesivadovavimas panašios bylos precedentu dažniausiai yra vadinamas anglišku terminu *distinguishing*⁴⁵¹. J. Razas teigia, kad netaikytino precedento atskyrimas gali išgelbėti nuo daugelio su teismų precedentais susijusių problemų⁴⁵², kadangi ši kategorija gali leisti suderinti teismų praktikos lankstumą su precedento autoritetu⁴⁵³. G. Lamondas panašiai teigia, kad netaikytino precedento atskyrimas turėtų būti suprantamas kaip vėlesnio teismo galimybė pakeisti precedentinės bylos *ratio decidendi* taip, kad sprendžiama byla būtų išstumiamą už precedento taikymo ribų⁴⁵⁴. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra pasisakęs, kad atskirdamas netaikytiną precedentą teismas siekia parodyti, kad precedentas nėra reikšmingas sprendžiamoje byloje⁴⁵⁵. J. Razas savo teorijoje pripažįsta precedentinės taisyklės modelį, todėl netaikytino precedento atskyrimą apibūdina kaip precedentinės taisyklės modifikavimą⁴⁵⁶, ją susiaurinant⁴⁵⁷. Panašiu atžvilgiu netaikytino precedento atskyrimas kartais būna skirstomas į išorinį ir vidinį – pirmasis yra toks, kada nuo precedento nukrypstama grindžiant tuo, kad

⁴⁵⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-503-969/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-484-525/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-277/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-493/2013.

⁴⁵¹ FARNSWORTH, E. A. An Introduction <...>, p. 60.

⁴⁵² Šiame darbe netaikytino precedento atskyrimo terminas vartojamas kaip angliško termino *distinguishing the precedent* vertimas.

⁴⁵³ RAZ, J. The Authority <...>, p. 185.

⁴⁵⁴ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 10.

⁴⁵⁵ KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 36.

⁴⁵⁶ Savo teorijoje J. Razas teigia, kad precedentinės taisyklės teismus saisto silpniau negu statutinės, todėl nesutinka su nuomone, jog netaikytino precedento atskyrimu yra atskleidžiama mistifikuotos kategorijos *ratio decidendi* prasmė, teigiant, kad precedento *ratio* sprendžiamoje byloje netaikytinas. Pasak jo, teismai yra saistomi precedentinių taisyklių, turi įgaliojimus jas keisti ir, atsisakydami taikyti panašų precedentą, jie tai daro (RAZ, J. The Authority <...>, p. 188–189). Pažymėtina, kad šie du požiūriai precedento taikytinumo atžvilgiu iš esmės nesiskiria, pagrindinis jų skirtumas, kurį galima matyti J. Razo teiginiuose, yra tai, kad precedento saistantis elementas yra ne *ratio decidendi*, o precedentinė taisyklė.

⁴⁵⁷ RAZ, J. The Authority <...>, p. 186.

reikšmingos bylų aplinkybės skiriasi, o antrasis – grindžiant tuo, kad precedentinio sprendimo *ratio* sprendžiamoje byloje netaikytinas⁴⁵⁸.

Netaikytino precedento atskyrimas taip pat gali būti laikomas ir precedentinės teisės papildymu nauja specialiaja norma bendresnių normų atžvilgiu. Toks požiūris yra suderinamas su iš anksto nulemtos teisės prasmės ir precedentinės teisės neišbaigtumo prielaida. Statutinėje teisėje yra daug bendrų ir specialiųjų taisyklių, kurios galioja iš esmės tai pačiai gyvenimo sričiai, tačiau nurodo skirtingą rezultatą⁴⁵⁹. Paprastai nesvarstoma, kad specialioji taisyklė koreguoja bendrąją – pripažįstama, kad tiesiog bendroji taisyklė yra neabsoliuti. Jeigu šitą požiūrį pritaikytume rėmimuisi precedentais, tada atskiriant netaikytiną precedentą precedentas nemodifikuojamas, neįveikiamas, o lieka galioti kaip ir anksčiau, tik kitokiose situacijose – ateityje šitų precedentų konkurencija gali būti sprendžiama vadovaujantis principu, jog specialioji norma turi taikymo pirmenybę prieš bendresnę.

Precedento taikytinumo kriterijų Lietuvos teismai sieja su bylų panašumu bei tos pačios statutinės normos taikytinumu: Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad „*precedento galią turi tik tokie ankstesni teismų sprendimai, kurie buvo sukurti analogiškose bylose, t. y. precedentas taikomas tik tose bylose, kurių faktinės aplinkybės yra tapačios arba labai panašios į tos bylos, kurioje buvo sukurtas precedentas, faktinės aplinkybės ir kurioms turi būti taikoma ta pati teisė, kaip toje byloje, kurioje buvo sukurtas precedentas*“⁴⁶⁰. Panašios pozicijos laikosi ir individualius ginčus nagrinėjantys teismai, pripažįstantys, kad precedentu galima remtis, jeigu sprendžiant ginčą buvo taikyta ir aiškinta ta pati (tos pačios įstatymo redakcijos) įstatymo norma⁴⁶¹.

⁴⁵⁸ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 25.

⁴⁵⁹ Pavyzdžiui, nuostatos, numatančios nuosavybės neliečiamumą, ir nuostatos, įtvirtinančios pagrindus, kada nuosavybė gali būti konfiskuojama.

⁴⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁴⁶¹ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. spalio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-1710-146/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-1852-2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

2.1.1. Faktinių skirtumų reikšmė

Netaikytino precedento atskyrimas nuo taikytino gali būti atliekamas remiantis prieš tai aptartais vadovavimosi precedentais modeliais. Pagal bet kurį modelį legitimiausias pagrindas nukrypti nuo ankstesnio precedento yra reikšmingas skirtumas tarp bylų faktinių aplinkybių. Kitokia vėlesnę bylą sprendžiančio teisėjo nuomonė, konstatavimas, kad precedentinėje byloje buvo apsirikta, yra mažiau įtikinantys nukrypimo nuo precedento pagrindai ir gali sukelti žalos precedento autoriteto prielaidoms. Nukrypimas nuo precedento analogiškoje situacijoje bus aptariamas paskesniame darbo skyriuje, o šiame pristatomas klausimas, kokiose bylose turi būti vadovaujama konkrečiu precedentu.

Svarbiausias vaidmuo sprendžiant, kaip išspręsti bylą, paprastai turėtų būti teikiamas statutinei teisei ir faktinių skirtumų reikšmė turi būti vertinama pirmiausia vadovaujantis jos nuostatomis. Joje įtvirtintos nuostatos yra lemiančios sprendžiant, kaip turi būti sprendžiamos individualios situacijos. Netaikytino precedento atskyrimas, įveikimas turi būti atliekamas ne izoliuotai žvelgiant į precedentes, bet kartu ir aiškinant statutinę teisę. Precedentų tikslai, teisėjų ketinimai, precedentinių sprendimų principai gali būti atskleidžiami žiūrint ne tik į precedentinio sprendimo tekstą, bet pirmiausia į precedento faktines aplinkybes, tuo metu galiojančią statutinę teisę, precedentinio sprendimo rezoliucinę dalį ir tik tada – į jame išdėstytus motyvus. Neapžvelgus šių šaltinių, vertinimas remtis / nesiremti teismo precedentu negalėtų būti apibūdintas kaip pakankamai išsamus. Statutinė teisė sprendžiant netaikytino precedento atskyrimo klausimą gali pasitarnauti parodydama, kada situacijos yra traktuojamos skirtingai statutinėje teisėje. Tai, kiek skirtingoms situacijoms išimtis daro statutinis reguliavimas, gali būti kriterijus ir sprendžiant, ar situacija yra analogiška precedentinei. Pvz., jeigu statutinis reguliavimas skirtingai traktuoja valstybines pensijas, skiriamas už tarnybą valstybei, bei valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijas (kurios mokamos socialinio draudimo pagrindu), tai gali būti pagrindas skirtingai traktuoti ir kiekvienai iš jų suformuotas precedentines taisykles. Tačiau kartais vien statutinė teisė gali

būti nepakankama sprendžiant netaikytino precedento atskyrimo klausimą ir sprendimą lemia kriterijai, pristatomi šioje darbo dalyje.

Vienas iš kriterijų, kuriais remiantis galima grįsti sprendimą vadovautis precedentu arba konstatuoti, kad jis netaikytinas, yra bylų panašumų ir skirtumų reikšmingumas. Tokio pobūdžio argumentavimas dažnai siejamas su vadinamuoju Goodharto metodu. Beveik visada tarp bylų, kurias reikėtų spręsti skirtingai, galima rasti panašumų ir atvirkščiai, tačiau teisiniuose klausimuose svarbiausia ne tai, kiek panašias ar skirtingas bylas daro tam tikros aplinkybės, o tai, kiek tie panašumai ir skirtumai yra teisiškai reikšmingi⁴⁶². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra minėjęs, kad *„tam, jog būtų teisinis pagrindas atsižvelgti į ankstesnėse bylose suformuluotas teisės aiškinimo ir taikymo taisykles, nebūtina, kad visiškai sutaptų gretinamų bylų faktinių aplinkybių visuma, o pakanka, kad būtų <...> tapačios arba esminių panašumų turėtų (tik) tos teisiškai reikšmingos aplinkybės, kurių pagrindu ir buvo suformuluota atitinkama taisyklė. Tuo tarpu tapatumo arba esminio panašumo reikalavimai netaikytini toms teisiškai nereikšmingoms bylos aplinkybėms, kurios neturėjo teisinės reikšmės ir (arba) įtakos formuluojant atitinkamą teisės aiškinimo ir taikymo taisyklę“*⁴⁶³.

Taigi, vadovaujantis maksima „analogiškos bylos turi būti sprendžiamos analogiškai“, reikia turėti omenyje, kad tai, ar du faktų rinkiniai analogiški, yra reliatyvu, nes skirtingame kontekste tokių pačių faktų rinkiniai kartais gali būti pripažįstami analogiškais, o kartais – skirtingais⁴⁶⁴. F. Schaueris tai iliustruoja pavyzdžiu, kad tai, jog moteriško rankinuko spalva buvo mėlyna arba raudona, daug kam nepavers situacijos skirtinga, nes abu rankinukai atlieka tokią pačią funkciją, tačiau, prireikus juos pritaikyti prie tam tikrų batų poros, šis skirtumas gali tapti reikšmingas, o teisiniame kontekste šie rankinukai galėtų būti traktuojami kaip nevienodi intelektinės nuosavybės bylose. Taip pat „Toyota“ automobiliai gali būti neanalogiški „Opel“ automobiliams

⁴⁶² SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 94.

⁴⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009.

⁴⁶⁴ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 48.

apmokestinant importuojamas prekes dėl skirtingos kilmės valstybės; degtinė – analogiška vandeniui oro uosto tarnautojo akyse, bet skirtinga taikant alkoholio prekybos nepilnamečiams reguliavimą. Dėl to, pasak F. Schauerio, vadovavimasis nusistatymu, kad tarp objektų egzistuoja prigimtiniai panašumai ir skirtumai, gali nuvesti klaidingu keliu⁴⁶⁵ – panašumų ir skirtumų reikšmingumas yra reliatyvus ir jų pagrindimas turi būti siejamas su pasirinktais atskaitos taškais, pvz., įstatymo nuostatomis, tikslais ar pan.⁴⁶⁶ Tačiau kartais statutinėje teisėje atsakymo apie faktų reikšmingumą nėra ir tada teismas turi pats suformuoti taisyklę, principą, lemiantį, kurie skirtumai yra reikšmingi ir kurie ne⁴⁶⁷.

R. Siltala nurodo, kad pagal reikšmingųjų faktų metodą reikėtų preziumuoti, kad visi faktai, susiję su asmeniu, vieta, laiku, pobūdžiu ir kiekiu, yra nereikšmingi, nebent pripažįstama priešingai; visi faktai, kurie precedente įvardyti kaip reikšmingi, turi būti taip ir traktuojami; visi faktai, įvardyti kaip nereikšmingi arba buvo leista suprasti, kad jie tokie yra, turi būti traktuojami kaip nereikšmingi; jeigu ankstesnio teismo raštu išdėstytoje pozicijoje nėra atskyrimo tarp reikšmingų ir nereikšmingų faktų, visi faktai turi būti traktuojami kaip reikšmingi; visos išvados, grindžiamos hipotetiniais svarstymais, yra *dicta*⁴⁶⁸. Tačiau tai yra tik prezumpcijos – net jeigu laikytumėmės priešingų prezumpcijų, idealiai teisingas atsakymas turėtų būti tas pats. Jos iš esmės pasitarnauja kaip nuorodos į šaltinius, kur privaloma ieškoti reikšmingųjų faktų. Vertinant precedentinėje byloje buvusio fakto reikšmingumą, reikia spręsti, ar galima būtų prieiti prie tokios pačios išvados jo nesant; o vertinant vėlesnėje byloje esančio fakto (kurio nebuvo precedentinėje byloje) reikšmingumą – spręsti, ar galima būtų prieiti prie tokios pačios išvados šiam faktui esant. Tačiau tokiam vertinimui Goodharto metodas nepateikia kriterijų. Taip pat jis neapima ir kriterijų, nusakančių, kada yra paneigiamos minėtos prezumpcijos dėl faktų reikšmingumo. Fakto

⁴⁶⁵ *Ibid.*, p. 41.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, p. 97.

⁴⁶⁷ *Ibid.*, p. 98.

⁴⁶⁸ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 88.

(ne)reikšmingumą galima patvirtinti ar paneigti remiantis statutiniu reguliavimu ir kitais vadovavimosi precedentais modeliais.

Mažiau reikšmingi faktai

Remiantis bylų faktų panašumu ypač svarbu turėti omenyje, kad vertinant, ar faktas reikšmingas, atsakymų gali būti ir daugiau negu „taip arba ne“ – tam tikras faktas gali būti paremiantis sprendimo išvadą, tačiau precedentu reikėtų vadovautis ir nesant to vieno fakto. Tarkime, kad teisme įsiteisėjusiu sprendimu buvo išnagrinėta byla, kurioje buvo ginčijamas individualus administracinis aktas. Pareiškėjas akto neteisėtumą grindė jo nepagrįstumu iš esmės bei akto neatitiktimi įstatymuose keliamiems reikalavimams. Išnagrinėjęs bylą teismas nurodė, kad individualus administracinis aktas pasižymėjo trūkumais – (1) jame nenurodyti įstatymai, kuriais vadovaujantis aktas buvo priimtas, ir (2) neišdėstytos faktinės aplinkybės, kuriomis jis grindžiamas. Įstatymuose yra aiškiai nustatyta, jog tokiuose administraciniuose aktuose turi būti nurodyti abu šie elementai. Remdamasis šiuo argumentu teismas padarė išvadą, kad nėra galimybės tinkamai įvertinti akto teisėtumo, todėl jį panaikino ir įpareigojo atsakovę klausimą išspręsti iš naujo, priimant įstatymų reikalavimus atitinkantį individualų administracinį aktą. Abu precedente nustatyti akto trūkumai prieštaravo imperatyvioms įstatymo nuostatoms, todėl abi aplinkybės atrodo reikšmingos. Tačiau jeigu vėliau teismas susiduria su byla, kur yra tik viena iš šių aplinkybių – ar tokiu atveju jis būtų saistomas šio precedento?

Tarkime, kad kitoje situacijoje teismas taip pat išnagrinėjo analogišką ginčą, byloje nustatė du, tačiau kitokius administracinio akto trūkumus – (1) jame neišdėstytos faktinės aplinkybės, kuriomis jis grindžiamas, ir (2) akte pateikta pora angliškų terminų, jie neišversti. Šiuo atveju įstatymai reikalauja, kad akte būtų nurodytos atitinkamos faktinės aplinkybės ir aktas būtų surašytas valstybine kalba. Taip pat, kaip kitame precedente, teismas padarė išvadą, kad nėra galimybės tinkamai įvertinti akto teisėtumo, todėl aktą panaikino ir įpareigojo atsakovę klausimą išspręsti iš naujo, priimant įstatymų reikalavimus atitinkantį individualų administracinį aktą. Tokioje situacijoje abu akto

trūkumai taip pat prieštaravo imperatyvioms įstatymo nuostatoms, todėl jie atrodo reikšmingi. Tačiau ar toks precedentas nebūtų saistantis naujoje byloje, kurioje yra tik pirma reikšminga aplinkybė (neišdėstytos susijusios faktinės aplinkybės, bet aktas surašytas valstybine kalba)? Ar būtų protinga naujoje byloje panaikinti administracinį aktą esant tik antrai aplinkybei (pateikta pora anglišku terminų). Tai, kad individualiame administraciniame akte neišdėstytos faktinės aplinkybės, kuriomis jis grindžiamas, trukdo akto adresatui jį suprasti, apskūsti ir teismui – tinkamai įvertinti jo pagrįstumą. Pora anglišku terminų taip pat gali apsunkinti jo supratimą, tačiau tik nežymiai, šis trūkumas gali būti ištaisytas pačiame teismo procese. Jeigu dėl antrosios aplinkybės administracinis aktas būtų panaikinamas, tokioje situacijoje tikėtina, kad, atsakovui priėmus naują, valstybine kalba surašytą sprendimą, pareiškėjas jį vėl apskūstų, o tai lemtų tiesiog pakartotinį tokį patį teismo procesą.

Antrame precedente galime numanyti, jog precedentinį sprendimą priėmęs teismas taip pat nebūtų panaikinęs akto vien dėl antros aplinkybės (anglišku terminų) ir lemianti buvo pirmoji. Tačiau antrąją aplinkybę precedentiniame sprendime teismas paminėjo kaip akto trūkumą, papildomai sustiprinantį galutinę išvadą (t. y. išvadą, jog aktas neatitinka jam keliamų reikalavimų ir turi būti naikinamas). Tokio fakto negalima vadinti nereikšmingu, nes jis pagrindžia galutinę išvadą. Be to, kitokioje byloje išvien su kitais mažiau reikšmingais akto trūkumais jis galėtų sudaryti rinkinį, kuris būtų pakankamas pagrindas administracinį aktą panaikinti, nors ir kiekvieno atskirai iš šių trūkumų tam nepakaktų.

Tai reiškia, kad šitame pavyzdyje susidūrus su nauja byla, kurioje yra tik pirma aplinkybė (skundžiamame akte neišdėstyti susiję faktai), minėtas precedentas būtų saistantis. Tačiau jeigu naujoje byloje pirmos aplinkybės nebūtų, o būtų tik antroji (skundžiamame akte vartojama pora anglišku terminų), tada minėtas precedentas nebūtų saistantis ir naują bylą reikėtų spręsti kitaip negu precedentinę. Atitinkamai galima vertinti kiekvienos iš aplinkybių santykinį svorį, t. y. atsižvelgti į tai, ar aplinkybės reikšmingos, ar tik šiek tiek reikšmingos. Toks vertinimas taip pat gali būti reikšmingas

susidūrus su precedentų konkurencija, kur sprendžiamoje situacijoje yra abiejų precedentų aplinkybių ir t. t. Taigi, kartais precedentas yra saistantis, jeigu naujoje byloje ir nėra kai kurių faktinių aplinkybių. Jei teismas išvardija aplinkybes, kurios lėmė jo įsitikinimą, nereiškia, kad kiekviena ši aplinkybė yra privaloma precedento taikytinumui konstatuoti – gali būti, kad ankstesniam teismui priimti tokį sprendimą būtų pakakę ir mažiau aplinkybių, tačiau jis paminėjo ir kitas, kurios apsisprendimą tik sustiprino.

Šį aspektą galima pastebėti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje dėl netinkamų kalinimo sąlygų. Teismas, ne kartą pripažindamas, kad netinkamomis suėmimo ar laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygomis buvo pažeistos konvencijos ginamos teisės, paminėjo, kad į tokias netinkamas sąlygas įeina tai, jog patalpos perpildytos, prastai įrengtos gyvenimo sąlygos, tarp kurių – ir faktas, jog kameroje sanitarinis mazgas su tualetu nebūdavo atskirti nuo likusios gyvenamosios kameros patalpos⁴⁶⁹. Vėliau teismas buvo susidūręs su atveju, kur iš paprastai pripažįstamų netinkamų kalinimo sąlygų buvo galima rasti tik vieną – sanitarinis mazgas su tualetu nebuvo atskirtas nuo likusios patalpos. Teismas nepripažino šios aplinkybės pakankama konstatuoti EŽTK ginamų teisių pažeidimą⁴⁷⁰. Iš to galima matyti, kad toks sanitarinių mazgų įrengimas gali būti laikomas vienu iš trūkumų, dėl kurio konstatuojamas EŽTK pažeidimas, tačiau nustačius tik šį trūkumą, jis nėra savaime pakankamas pripažinti konvencijos pažeidimą – tai yra mažiau reikšmingas faktas, kurio buvimas savaime nelemia precedento taikytinumo ir, kurio nesant, precedentas galėtų būti taikomas.

Turint omenyje šias įžvalgas, gali būti sumažintas G. Lamondo pastebėtas reikšmingųjų faktų metodo trūkumas, kad pagal šį metodą precedentų veikimui gali būti būdingas atsitiktinis pobūdis, kadangi lemiančią reikšmę įgyja tos aplinkybės, kurios pasitaikė precedentinėje byloje ir buvo

⁴⁶⁹ Pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Belevitskiy prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 72967/01; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje *Khudoyorov prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 6847/02; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje *Peers prieš Graikiją*, pareiškimo Nr. 28524/95; ir kt.

⁴⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje *Szafrański prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 17249/12.

paminėtos precedentiniame teismo sprendime⁴⁷¹. Jeigu aplinkybių reikšmę matysime ne tik kaip esančią visiškai arba ne, bet ir kaip turinčią vidinę dimensiją (didesnis ar mažesnis reikšmingumas), galėsime į dalį precedentiniame sprendime paminėtų aplinkybių atsižvelgti rezervuotai.

Taip pat, vadovaujantis precedentu, reikia turėti omenyje, kad nepaisant to, jog naujoje byloje yra visos tos pačios reikšmingos aplinkybės, kaip ir precedentinėje, jas vis tiek gali prireikti spręsti skirtingai, jeigu šios aplinkybės skiriasi kiekybiškai. Kai kurios aplinkybės gali skirtis intensyvumu ir lemti precedento taikytinumą, į jas atsižvelgiant ne „yra arba nėra“ sprendimu, o laipsnišku kriterijumi. Pavyzdžiui, administracinių teismų praktikoje specifiniame kontekste termino praleidimas dėl neišmokėtos pensijos dalies priteisimo buvo vertinamas kaip nereikšminga aplinkybė (t. y. neišmokėta dalis buvo priteisiama nepaisant praleisto termino, jis buvo atnaujinamas), kadangi įstatymų leidėjo nustatytas reguliavimas pasižymėjo teisės spraga; tačiau kada terminas buvo praleistas ypač daug, teismai jau nusprendė į tai atsižvelgti, jo neatnaujinti ir atitinkamai reikalavimai nebuvo tenkinami (t. y. bylos buvo skirtingos)⁴⁷². Tai parodo, kad tos pačios aplinkybės buvimas ne visada yra pakankama sąlyga precedento taikymui ir reikia atsižvelgti į tai, ar ši aplinkybė atitinka laipsninį kriterijų – peržengus tam tikrą ribą situacijas gali prireikti traktuoti skirtingai. Be aptarto pavyzdžio, tai gali būti reikšminga ir, pavyzdžiui, vertinant, ar asmens patirti išgyvenimai buvo tiek intensyvūs, kad galima būtų pripažinti jo teisių pažeidimą ir priteisti neturtinės žalos atlyginimą piniginės kompensacijos forma⁴⁷³ ir kt.⁴⁷⁴

Taigi, sprendžiant, ar bylos yra analogiškos, turi būti atsižvelgiama tik į reikšmingus faktų skirtumus. Vertinimas, ar skirtumas reikšmingas, gali būti

⁴⁷¹ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 11.

⁴⁷² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS-79-146/2015.

⁴⁷³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁸⁹-442/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁷⁵-2162/2014.

⁴⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-556-693/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1508-858/2015.

atliekamas remiantis statutine teise ir kitais vadovavimosi precedentais būdais. Naudojant Goodharto reikšmingųjų faktų metodą svarbu turėti omenyje, kad kai kurie faktai gali būti skirtingos reikšmės ir vieno iš jų nebuvimas nebūtinai leistų nukrypti nuo precedento ar kitaip lemti precedento taikytinumą. Kiekviena precedente paminėta faktinė aplinkybė, motyvas nebūtinai yra lemiantys. Jeigu vėlesnėje byloje nenustatyta aplinkybė *x*, nereiškia, kad nereikia precedentu vadovautis, net jeigu precedentiniame sprendime ji buvo įvardyta kaip vienas iš argumentų. Taip yra todėl, kad teismas, priimdamas sprendimą, kartais gali siekti išdėstyti visas turinčias tam tikros reikšmės aplinkybes tam, kad sprendimas būtų įtikinamesnis – tačiau jis galbūt būtų priėjęs prie tos pačios išvados, net ir esant mažiau tą išvadą pagrindžiančių argumentų, aplinkybių. Kitaip tariant, precedento reikšmingieji faktai gali būti stipriau ar mažiau lemiantys.

2.1.2. Taisyklė ir eksplicitiškai pateiktų išaiškinimų autoritetas

Taisyklės modelio reikšmę renkantis taikytiną precedentą yra pripažinęs H. Kelsenas – anot jo, į klausimą, kuriais požymiais bylos turi atitikti viena kitą, kad būtų laikomos analogiškoms, galima atsakyti tik remiantis bendrąja norma. Tai iš esmės reiškia, kad dviejų bylų panašumą galima įvertinti remiantis precedentiniu sprendimu sukurta taisykle⁴⁷⁵. Antra vertus, jau buvo minėta, kad taisyklės modelis gali būti laikomas neparankiu nukrypimui nuo precedentų ir atitinkamai – precedentinės teisės raidai. Taip pat ši prieiga nesudaro palankių prielaidų nuspėti, ar precedento taikymo sritis bus išplečiama, pasiremiant juo mažiau panašioje byloje (kuri, pažodžiui vertinant, nepatektų į precedentinės taisyklės reguliavimo sritį). Toks taisyklės modelio nesuderinamumas su precedentinės teisės raida reiškia, kad jis nevisiškai atspindi praktikoje vykstantį rėmimąsi precedentais.

Šie trūkumai gali būti iš dalies išspręsti paneigiant precedente eksplicitiškai suformuluotų taisyklių autoritetą ir atitinkamai pripažįstant precedentą taikančio teismo diskreciją koreguoti precedentines taisykles,

⁴⁷⁵ KELSEN, H. Gynoji <...>, p. 211.

formuluoti jas savo nuožiūra, kaip iš precedento faktų ir rezoliucinės dalies implikuojamą normą.

EksPLICITINIŲ IŠAIŠKINIMŲ NESILAIKYMAS

Vienas paprasčiausių būdų remtis teismų precedentais yra vadovaujantis juose eksplicitiškai pateiktais išaiškinimais. Ko gero, neatsitiktinai JAV pastebima tendencija, jog dažniausiai teismai remiasi eksplicitiškai suformuluotu *ratio*⁴⁷⁶. Tačiau tai sulaukia ir nemažai kritikos. Į explicitinius išaiškinimus, be abejonės, privaloma atsižvelgti tiek, kiek to reikia apginti pagrįstus asmenų lūkesčius ir užtikrinti pasitikėjimą teismų veikla. Tačiau rėmimasis tokiais išaiškinimais ne visada nuves prie naudingiausio, labiausiai materialiojo teisingumo standartus atitinkančio sprendimo ir gali neatitikti teismo precedento autoriteto prielaidų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs, kad pažodinis mechaniškas rėmimasis teismų precedentais kartais yra netinkamas: *„Iš apeliacinės instancijos teismo nutarties turinio matyti, kad teismas apsiribojo kasacinėse nutartyse formuojamos praktikos atskirų teiginių citavimu ir formaliu praktikos formuojamų taisyklių taikymu. Darytina išvada, kad apeliacinės instancijos teismas klaidingai interpretavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties turinį nagrinėjamos bylos kontekste ir neteisingai rėmėsi šia praktika kaip precedentu nagrinėjamai bylai. Dėl to teismas išsamiai neanalizavo ir neatskleidė aplinkybių, žyminčių kaltės požymį, ir nepateikė jų vertinimo, kaip to reikalauja BPK 20 straipsnio 5 dalis. Pažymėtina ir tai, kad vien faktinių aplinkybių, žyminčių veikos padarymo būdą, subjektų atitikimą, sutapimas bylose nereiškia automatinio vienodos kaltės rūšies konstatavimo. Kiekvienu atveju nustatant kaltės požymį reikia vertinti konkrečios bylos aplinkybes, asmens psichinį santykį su daroma veika <...> apeliacinės instancijos teismas, nustatydamas reikšmingas bylai aplinkybes dėl valstybės tarnautojo psichinio santykio su padaryta veika ir jos padariniais, jų surinktais*

⁴⁷⁶ TIERSMA, P. M. The Textualization of Precedent. *Notre Dame Law Review*, 2007, Nr. 82:3, p. 1278.

*bylos duomenimis visiškai nepagrindė.*⁴⁷⁷ Tokią poziciją galima rasti ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje⁴⁷⁸.

Per didelis precedentinės taisyklės abstraktumas

Svarbus argumentas, kodėl galima nesilaikyti precedentiniuose sprendimuose eksplacitiškai suformuluotų taisyklių, yra kartais pasitaikantis per didelis jų abstraktumas, dėl kurio tokią taisyklę taikyti vėlesnėje jos reguliuojamoje situacijoje būtų neprotinga, neteisinga dėl skirtingų faktinių aplinkybių ypatumų. Teigiama, kad jokia precedentinė taisyklė negali kartu aiškiai nurodyti bylos išsprendimo būdo ir apimti visų aplinkybių, kurios gali patekti į jos reguliavimo sritį, todėl neišvengiamai naujos bylos pateiks naujų aplinkybių, kurios neaptartos precedentinėje taisyklėje ir gali pareikalausiti išimčių⁴⁷⁹.

Ankstesnėje dalyje apie precedentinės teisės raidos poreikį buvo minėtas praktinis atvejis, kuriame Konstitucinis Teismas plėtojo savo precedentą, pagal kurį turi būti viešai paskelbtos visos įstatymų ir žemesnės galios norminių teisės aktų sudedamosios dalys, įskaitant ir jų priedėlius, priešingu atveju šie teisės aktai negalioja ir negali būti taikomi. Vėlesnėje byloje teismas šio išaiškinimo netaikė pažodžiui, nurodydamas, kad sprendžiama ir ankstesnė situacijos yra skirtingos, nes, be kita ko, *„minėtoje anksčiau nagrinėtoje konstitucinės justicijos byloje buvo tiriama, ar Konstitucijai neprieštarauja teisės aktas, kurio apimtis nebuvo itin didelė, struktūra nebuvo sudėtinga, o svarbiausia, tas teisės aktas neturėjo grafinės dalies, dėl kurios publikavimo, Valstybės žiniose“ kiltų kokių nors techninių problemų*⁴⁸⁰. Taigi, teismas pripažino, kad, esant ribotoms techninėms galimybėms skelbti visą teisės aktą leidinyje „Valstybės žinios“, dalis tokio akto galėjo būti jose nepaskelbiama, jeigu yra sudaroma galimybė su nepaskelbtąja dalimi

⁴⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376-303/2015.

⁴⁷⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. balandžio 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. AS⁵⁵⁶-229/2010.

⁴⁷⁹ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 11.

⁴⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 72-2865.

susipažinti kitu būdu. Šis pavyzdys iliustruoja, kaip galima susidurti su poreikiu aiškiai atskirti netaikytiną precedentą, nors juo ir reikėtų vadovautis, jeigu pažodžiui interpretuotume precedente eksplicitiškai pateiktą taisyklę. Tai iš esmės yra nukrypimas nuo abstrakčios precedente eksplicitiškai suformuluotos taisyklės, kada į jos reguliavimo sritį patenka kiek kitokia situacija, negu precedentinė, ir naujoje situacijoje yra svarių argumentų prieš šios precedentinės taisyklės taikymą. Teisės doktrinoje nagrinėjant šį klausimą sunku rasti nuomonių, jog tokiais atvejais teismai neturėtų nuo taisyklės nukrypti. Priešingai – teigiama, kad nuo precedento gali būti nukrypstama pripažįstant, kad pateikiant *ratio* eksplicitinę formuluotę buvo padarytas apsirikimas⁴⁸¹. Sutinkama, kad kartais teismai neapdairiai per daug abstrakčiai suformuluoja taisykles⁴⁸², ir vėlesnėse bylose saisto nebūtinai eksplicitiškai įvardyta taisyklė, o tai, kas iš tikrųjų buvo nuspręsta⁴⁸³. Teismo precedento interpretavimas turi būti atliekamas nuodugniai įvertinus precedentinės bylos aplinkybes ir argumentus, kuriuos svarstė precedentinę bylą sprendęs teismas, bet ne mechaniškai taikant precedente suformuluotą taisyklę⁴⁸⁴; precedento *ratio decidendi* nebūtinai sutampa su teisėjo suformuluotu sprendimu⁴⁸⁵.

Wambaugh testas – teismo išaiškinimai ultra vires

Vienas būdų vertinti, ar eksplicitiniu išaiškinimu privaloma vadovautis, yra XIX a. pabaigoje JAV suformuluotas vadinamasis *Wambaugh testas*⁴⁸⁶. Originaliai šis testas buvo pristatytas *ratio decidendi* koncepcijos kontekste, kaip būdas atskirti precedento *ratio decidendi* nuo *obiter dictum* dalies. *Obiter dictum* paprastai priskiriami teismo išaiškinimai „tarp kitko“, kurie nebuvo reikalingi pasiekti, pagrįsti ar paaiškinti bylos baigtį⁴⁸⁷.

Wambaugh testo pirmasis žingsnis yra privalomo teisės išaiškinimo išskyrimas iš precedentinio teismo sprendimo. Tada jame slypinti išvada

⁴⁸¹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 24.

⁴⁸² RAZ, J. The Authority <...>, p. 188.

⁴⁸³ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 101.

⁴⁸⁴ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 17.

⁴⁸⁵ VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 21–22.

⁴⁸⁶ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 100.

⁴⁸⁷ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 55–56.

(teiginys) performuluojama taip, kad turėtų priešingą reikšmę ir, jeigu taip formulavus teiginį jis bendrame precedento motyvuojamosios dalies kontekste nepaneigia sprendimo rezoliucinės dalies loginio turinio, tada jis nelaikytinas *ratio decidendi*. Kitaip tariant, jei iš priešingai performuluoto teiginio vis tiek gali logiškai išplaukti ta pati išvada, tada tas teiginys laikytinas neprivalomu (priskirtinas prie *obiter dictum*)⁴⁸⁸. Pasak J. Stone'o, į *ratio decidendi* neįeina precedentinio sprendimo dalis, kuri nėra būtina paaiškinti priimtą sprendimą; kam nepritarė teisėjų kolegijos dauguma; tai, ką galima išvesti iš šių dviejų kriterijų⁴⁸⁹. Šis *ratio* bruožas praktikoje yra pripažįstamas ir naudojamas Jungtinės Karalystės teismuose⁴⁹⁰.

Lietuvos teismų praktikoje *Wambaugh* testas nėra paplitęs, tačiau yra pripažįstami panašūs principai – teismai neretai remiasi nuostata, kad „*kiekvienas teismo pateiktas teisės aiškinimas gali ir turi būti suprantamas ir aiškinamas tik konkrečios bylos kontekste, nes šis aiškinimas yra ne aiškinimas a priori, o teismo sprendimo konkrečioje byloje ratio decidendi*“⁴⁹¹. Tai buvo apčiuopiamai pasireiškę per Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimų išaiškinimų vaidmenį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kurį laiką teikdavo savotiškas konsultacijas, kuriomis atsakydavo į žemesnių pakopų teismų pateiktus teisės aiškinimo klausimus⁴⁹². Konstituciniam Teismui 2006 m. kovo 28 d. nutarime konstatavus, kad aukštesnės instancijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos teismų nagrinėjamas bylas, konsultacijas teisėjams teikti nustota⁴⁹³. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šių konsultacijų autoritetingos galios nepripažino, nurodęs, kad „*teismai, taikydami teisę, turi atsižvelgti į teisės aiškinimo ir taikymo išaiškinimus,*

⁴⁸⁸ CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 52.

⁴⁸⁹ STONE, J. Precedent <...>, 175.

⁴⁹⁰ GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 99.

⁴⁹¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1508-858/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-519/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009; ir kt.

⁴⁹² Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, 2006, Nr. 24; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, 2005, Nr. 24 ir kt.

⁴⁹³ LASTAUSKIENĖ, G.; ŠINKŪNAS, H. Konsultacijos <...>, p. 73.

*suformuotus kasacine tvarka priimtose precedentinėse nutartyse, tuo tarpu kasaciniame skunde nurodomi Senato nutarimas bei apibendrinimo apžvalga yra tik metodinė medžiaga*⁴⁹⁴; „betarpiškai remtis senato nutarimais nėra įstatyminio pagrindo, nes jie nėra bylų nagrinėjimo teisės šaltinis. Pagal Teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalį precedento reikšmę turi teismų sprendimai konkrečiose bylose <...> Toks aiškinimas atitinka konstitucinę doktriną <...>, pagal kurią „teismų precedentai yra teisės šaltiniai – auctoritate rationis; rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo įgyvendinimo sąlyga“, o teismų praktika gali būti formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas“⁴⁹⁵. Tokia pozicija teismų praktikoje yra nuosekliai paplitusi⁴⁹⁶. Ji yra grindžiama tuo pačiu principu kaip ir Wambaugh testas – jog teismai yra nesaistomi *a priori* ir iš dalies *ultra vires* pateiktų išaiškinimų. Tai patvirtina, jog Wambaugh testas Lietuvos teisės sistemos kontekste yra priimtinas.

Taisyklės performulavimas

Jeigu laikomės taisyklės modelio, vėlesnę bylą sprendžiančiam teismui nukrypstant nuo eksplicitiškai precedente išreikštos taisyklės, tai gali būti apibūdinta arba kaip (1) naujos taisyklės sukūrimas, senos taisyklės pakeitimas, arba (2) visą laiką precedente tarp eilučių slėpėjusios taisyklės atskleidimas. Šioje darbo dalyje plačiau pristatomas antrasis požiūris – kad teismai yra saistomi precedentuose slypinčių implicitinių taisyklių, kurių formulavimas, turinio atskleidimas (remiantis precedentinės bylos faktinėmis aplinkybėmis ir bylos baigtimi) yra vėlesnę bylą sprendžiančio teismo prerogatyva⁴⁹⁷. Ko gero, visada, jei precedentinio teismo sprendimo rezoliucinę

⁴⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2008.

⁴⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-301/2011.

⁴⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119/2013 ir kt.

⁴⁹⁷ Aukščiausių pakopų teismų praktikoje Lietuvoje galima pastebėti atsirandančią tendenciją pateikti eksplicitiškai suformuluotą taisyklę. Teismams prievolė ją formuluoti įtvirtinta Lietuvos Respublikos

dalį pagrindžianti taisyklė nėra eksplicitiškai nurodyta (arba yra suformuluota netiksliai) pačiame sprendime, ji vis vien gali būti sukonstruota iš to, kas buvo teismo sprendimu nuspręsta – atsižvelgiant į sprendimo rezoliucinę dalį ir bylos faktines aplinkybes. Prieš tai aptarti samprotavimai jau leidžia matyti, kad populiariesnis yra požiūris, jog precedento *ratio* negali būti tapatinamas su teismo eksplicitiniu pasisakymu, o laikytinas tuo, ką teismas realiai nusprendė⁴⁹⁸. Tiesa, yra nuomonių, kad implicitinės taisyklės kategorijos įtraukimas į taisyklės modelį turi rizikos, nes neakivaizdi taisyklė, be kita ko, turi mažiau galimybių veikti reguliuojant asmenų elgesį⁴⁹⁹, tačiau, kaip matyti iš tolesnio poskyrio, eksplicitinių išaiškinimų autoritetas vieningai vertinamas kaip silpnas.

Apskritai šiuo atveju dilema, ar nukrypdami nuo eksplicitinės precedentinės taisyklės teismai ją koreguoja, ar atskleidžia implicitinę taisyklę, yra panaši į iš anksto nulemtos teisės prasmės teorijos teisingumo dilemą. Bet kuriuo atveju eksplicitinių išaiškinimų autoritetas paprastai vertinamas skeptiškai ir, jeigu norime, kad taisyklės modelis inkorporuotų precedentinės teisės lankstumą, jis privalo būti laikomas inkorporuojančiu arba teismo diskreciją keisti precedentines taisykles, arba nuostatą, kad teismai yra saistomi precedentuose slypinčių implicitinių taisyklių, kurių formulavimas, turinio atskleidimas (remiantis precedentinės bylos faktinėmis aplinkybėmis ir bylos baigtimi) yra vėlesnę bylą sprendžiančio teismo prerogatyva.

Eksplicitiškai suformuluotų taisyklių autoritetas

Be išsakytų argumentų prieš teismo eksplicitiškai suformuluotų išaiškinimų autoritetą, yra ir priešingų, kurie turi būti pasveriami kaskart svarstant nusižengimą tokiam išaiškinimui – kai kuriose situacijose jie gali būti svaresni už poreikį plėtoti teisę. Vadovavimasi eksplicitiškai suformuluotais išaiškinimais, kurių taikymas sprendžiamoje byloje kelia abejonių, galima

civilinio proceso kodekso 361 straipsnio 4 dalies 2 punkte bei Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimu Nr. 13P-65-(7.1.2) patvirtintų Rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų 7.1 papunktyje.

⁴⁹⁸ LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent <...>, p. 250.

⁴⁹⁹ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 9; 20–21.

grįsti argumentais dėl šalies teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, stabilumo, pasitikėjimo teismų darbu ir pan. Rėmimasis eksplicitiškai suformuluotais išaiškinimais turėtų būti įprastas reiškinys, nes jis savaime nėra žalingas – jis pasitarnauja minėtiems siekiams ir pagrįstai galima tikėtis, kad daugeliu atvejų eksplicitiškai formuluotas *ratio* būna tinkamas. Šie argumentai kartais gali būti svaresni už rėmimosi išaiškinimu keliamą žalą teisingumui ir tokiu atveju geriausia būtų eksplicitiniu išaiškinimu sprendžiamoje byloje vadovautis.

Pasirinkimą, ar reikėtų nukrypti nuo precedente pateikto išaiškinimo, taip pat sunkina tai, jog kartais gali būti neaišku, ar tam tikra aplinkybė precedentinėje byloje buvo, ar ne – galbūt teismas jos tik nepaminėjo savo sprendime? Kilus šiam klausimui teismas galėtų imtis iniciatyvos ir susirasti bei ištirti precedentinės bylos medžiagą. Tačiau tai ne visada įgyvendinama ir tada tektų vadovautis prezumpcija, kad naujosios aplinkybės precedentinėje byloje nebuvo. Priešinga prezumpcija būtų netikslinga, nes be svaraus pagrindo trukdytų teismų praktikos lankstumo siekiui.

Nukrypimą nuo eksplicitiškai precedente pateikto išaiškinimo gali pagrįsti argumentas, kad (1) jo taikymas sprendžiamoje byloje būtų neteisingas, bylos skiriasi reikšmingomis faktinėmis aplinkybėmis. Šį argumentą (2) sustiprina tai, kad toks nukrypimas asmenų lygiateisiškumo principo nepažeistų (faktinės aplinkybės skirtingos), ir tai, kad (3) precedentinę bylą sprendęs teismas išaiškinimą pateikė *ultra vires* – tokios aplinkybės, kokia yra naujoje byloje, precedente nebuvo, todėl teismas sukūrė taisyklę, reguliuojančią ne tokią bylą, kokią jis sprendė. Tokiu *ultra vires* išaiškinimu nusižengiama proceso rungtyniškumo principui, pareiškiamas išankstinis nusistatymas, užkertamos prielaidos teismų dialogui, kuris gali nuvesti prie kokybiškesnio atsakymo. Taip pat pažymėtina, kad (4) nesilaikant eksplicitinio išaiškinimo net nebūtinai pažeidžiami precedentą formavusių teisėjų ketinimai. Neretai gali būti laikoma, kad precedentinė taisyklė yra gera, nekoreguotina, o precedentinė byla yra tiesiog naujas siauresnis atvejis – joje yra vadovaujama taisykle, kuri detalizuoja precedentinę ir dėl to turi taikymo pirmenybę. Jeigu

teisėjo ketinimais laikysime tai, ką jis turėjo omenyje precedento formavimo metu, tada paprastai aptariamam nukrypimui šie ketinimai būtų pažeidžiami. Tačiau jei svarstytume, kaip precedentą kūrę teisėjai spręstą dabartinę bylą, žinodami visą dabartinį kontekstą, tada, tikėtina, kad, nusižengiant eksplicitiniams precedento išaiškinimams, šių teisėjų ketinimai nepažeidžiami – matydami vėlesniąją išimties reikalaujančią bylą, precedentą kūrę teisėjai išaiškinimą galbūt būtų suformavę kitaip, t. y. siauriau arba iškart numatydami potencialias išimtis. Be to, (5) sunku būtų paneigti teismo įgaliojimus kurti (arba atskleisti) naujus, senuosius nusveriančius abstrakčius išaiškinimus, kartu pripažįstant įgaliojimus kurti ankstesnius. Kada eksplicitinis išaiškinimas griežtai nedeterminuoja atsakymo spendžiamoje byloje, pasirėmus naujai atskleistu konkuruojančiu išaiškinimu, tai net nebūtinai gali būti vadinama nusižengimu ankstesniajam – panašiai, kaip prioriteto suteikimas asmens privatumo apsaugai nėra teisėsaugos institucijų įgaliojimų pažeidimas; legitimus turto konfiskavimas baudžiamajame procese nėra asmens turto neliečiamumo principo pažeidimas ir pan. Paties argumento prieš rėmimąsi precedentu svarumas gali būti matuojamas pasitelkiant kitus šiame darbe pristatomus bei bendrus teisės interpretavimo įrankius.

Paprastai eksplicitinių išaiškinimų autoritetas vertinamas skeptiškai. Teigiama, kad precedentas yra privalomas tik ta apimtimi, kas buvo realiai juo nuspręsta, tačiau tai nebūtinai sutaps su tuo, ką sprendime eksplicitiškai nurodė teisėjas⁵⁰⁰; *ratio decidendi* sąvoka gali būti suprantama kaip „bet kokia teisės norma, tiesiogiai ar netiesiogiai teisėjo traktuojama kaip būtinas žingsnis pasiekti išvadą, susijusią su jo (teisėjo) samprotavimo seka“⁵⁰¹. Precedentą sukūrusio teismo valia atlieka žymiai menkesnį vaidmenį, negu precedentą taikančio teismo valia – vėlesnę bylą sprendžiantis teismas atrenka, kurie precedentinės bylos faktai laikytini reikšmingaisiais, išrenka *ratio decidendi*

⁵⁰⁰ LLEWELLYN, K. N. *Jurisprudence. Realism in Theory and Practice*. New Brunswick: Transaction publishers, 2008, p. 143–144, 338.

⁵⁰¹ CROSS, R.; HARRIS, J. W. Precedent <...>, p. 72.

abstraktumo laipsnį⁵⁰². Manoma, kad eksplicitiškai precedente suformuluotas *ratio decidendi* ir teisės aiškinimo metodais išgautas *ratio decidendi* gali nesutapti ir tokiais atvejais pirmenybė turi būti teikiama antrajam⁵⁰³. J. Razo manymu, gali būti nukrypstama nuo eksplicitinių precedentinių taisyklių, tik tokiu atveju turėtų būti išsaugomi tie patys sprendimo pagrindai, naujasis sprendimas turėtų būti grindžiamas panašiais argumentais kaip ir precedentinis⁵⁰⁴.

Nukrypimas nuo eksplicitinių išaiškinimų turi daug panašumų su precedento įveikimu. Per daug abstrakčiai precedente suformuota taisyklė kartais laikoma pagrindu keisti teismo praktiką⁵⁰⁵. G. Lamondo požiūriu, atskiriant netaikytiną precedentą kartais faktiškai yra atliekamas precedento įveikimas⁵⁰⁶. Tačiau J. Razas precedentinės taisyklės modifikavimo nelaiko precedento įveikimu, o priskiria prie netaikytino precedento atskyrimo⁵⁰⁷. Ko gero, nėra tikslinga formuluoti precedento įveikimo ir netaikytino precedento atskyrimo sąvokų apibrėžimus taip, kad jų prasmių aibės persidengtų. Su tuo sutinkant, precedento įveikimu reikėtų laikyti tik tuos atvejus, kada, priėmus naują sprendimą, ankstesnis precedentas tampa nebetaikytinas jokiose situacijose. Aptariamam nusižengimu eksplicitiniams išaiškinimams taip nenutinka – atskiriant netaikytiną precedentą senasis precedentas lieka galioti ir vis dar reguliuoja dalį visuomeninių santykių, tik mažiau negu iki atskyrimo. Be to, kaip minėta, nusižengimo eksplicitinei taisyklei pagrindas yra skirtingos faktinės aplinkybės, todėl juo nenusižengiama vienai iš esminių precedento autoriteto prielaidų – asmenų lygiateisiškumui (nes situacijos faktiškai yra skirtingos, todėl gali būti traktuojamos skirtingai). Įveikiant precedentą visiškai paprastai kartu yra nusižengiama jame pateiktiems išaiškinimams ir toks aktas jau laikomas precedento įveikimu, tačiau ne visada nusižengiant precedentiniame sprendime pateiktam išaiškinimui precedentas bus įveikiamas.

⁵⁰² STONE, J. Precedent <...>, p. 230–233.

⁵⁰³ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 19–20.

⁵⁰⁴ RAZ, J. The Authority <...>, p. 187.

⁵⁰⁵ STONE, J. The Ratio <...>, p. 599; CONWAY, G. Levels <...>, p. 788–805.

⁵⁰⁶ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 1–26.

⁵⁰⁷ RAZ, J. The Authority <...>, p. 185–186.

Kurdami precedentes teismai turėtų vengti perteklinio teisės aiškinimo. Universaliai išreikštą precedentą pagrindžiančią taisyklę / principą teismas turi formuluoti dar precedentiniame sprendime. Kartu pripažįstama, kad šį sprendimą priimančiam teisėjui negalima užkrauti naštos išprognuoti visų galimai susiklostysiančių panašių situacijų. Dėl to precedentinė taisyklė turėtų būti formuluojama ne „jeigu ir tik jeigu $f_1, f_2, \dots, f_n \dots$ “, o „kada $f_1, f_2, \dots, f_n \dots$ “. Parinkdamas formuluojamos taisyklės abstraktumą, teisėjas gali atsižvelgti į tai, kokie argumentai buvo keliami byloje⁵⁰⁸. Kai kurie autoriai mano, kad tokios nuostatos formulavimas precedente yra naudingas – nepaisant jo trūkumų, šis modelis yra pranašesnis už tą, pagal kurį teisėjas sprendime tik išdėsto faktus⁵⁰⁹.

Apibendrinant galima paminėti, kad nukrypimas nuo abstrakčios precedente eksplicitiškai suformuluotos taisyklės priimtinas, (1) kada į jos reguliavimo sritį patenka kiek kitokia situacija negu precedentinė ir naujoje situacijoje yra svarių bylų faktų skirtumais grindžiamų argumentų prieš šios precedentinės taisyklės taikymą. Kitaip tariant – eksplicitiškai precedente pateiktoms taisyklėms galima nusižengti, kada jos yra pernelyg abstrakčios, ir sprendžiamoje byloje yra nukrypimą nuo taisyklės pagrindžiančių faktinių aplinkybių skirtumų. Taip pat (2) eksplicitiškai pateikto išaiškinimo autoritetą mažinantis argumentas yra, jeigu jis precedentinėje byloje yra iš dalies perteklinis – nereikalingas pagrįsti precedentinio sprendimo galutinei išvadai.

Taisyklės modelis pats išsamių atsakymų dėl to, kada reikėtų nukrypti nuo eksplicitinio išaiškinimo, nepateikia. Su galimybe nukrypti nuo precedento jis gali būti suderinamas, jeigu pripažinsime precedentą taikančio teismo diskreciją koreguoti precedentines taisykles arba formuluoti precedentinę taisyklę savo nuožiūra, kaip iš precedento faktų ir rezoliucinės dalies implikuojamą normą. Kitaip tariant, pagal taisyklės modelį nukrypimas nuo precedente eksplicitiškai pateiktos taisyklės gali būti laikomas jos pakoregavimu arba tikslesniu precedente implicitiškai slypėjusios taisyklės

⁵⁰⁸ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 170.

⁵⁰⁹ *Ibid.*, p. 164–166.

atskleidimu. Paprastai sutinkama, kad sprendžiant, ar reikėtų nukrypti nuo eksplicitinio precedentinio išaiškinimo, vėlesnę bylą sprendžiančio teismo pozicijai turi būti teikiama pirmenybė, tačiau nukrypti nuo precedente pateikto eksplicitinio išaiškinimo nederėtų, kada argumentai prieš jo taikymą nėra svaresni už žalą, kuri kiltų pažeidžiant asmenų teisėtus lūkesčius, žalą teisiniam tikrumui, pasitikėjimui teismais ir pan.

2.1.3. Principai

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra minėjęs, jog precedentinės teisės plėtojimas vyksta, kada susiduriama su konstitucinių nuostatų konkurencija; taikant ir plėtojant precedentinę teisę, Konstitucija yra pritaikoma prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, tai leidžia išvengti Konstitucijos teksto pataisų ir prisideda prie teisės stabilumo užtikrinimo⁵¹⁰. Taigi, precedentinės teisės raidą, be kita ko, lemia konkuruojantys principai, vertybės bei visuomeninių santykių dinamika. Kaip buvo išsiaiškinta, precedentinės teisės raida vyksta, *inter alia*, kuriant išlygas iš jau suformuotų precedentų, todėl visuomeninių santykių dinamika ir principų, vertybių konkurencija gali būti laikomi būsimo atsisakymo taikyti precedentinę taisyklę indikatoriais. Kada sprendžiamoje byloje konkuruojantys principai, vertybės yra ypač reikšmingi, tai gali būti esminiu nukrypimą nuo precedentinės taisyklės lemiančiu motyvu. Panaši pozicija randama ir užsienio teisės moksle, nurodant, kad nukrypimo nuo precedento klausimas turėtų būti sprendžiamas R. Alexy'io aprašytu principų balansavimo metodu⁵¹¹.

Teisės principų ryšys su teismų precedentais bene plačiausiai išplėtotas R. Dworkino teorijoje. Kalbėdamas apie sunkių bylų nagrinėjimą, R. Dworkinas pasiūlė atsižvelgti į tai, kad konkretus principas gali būti įtvirtintas daugelyje ankstesnių teismo sprendimų. Principas yra susijęs su ankstesniais sprendimais ar kita teisine medžiaga, jeigu jis gali būti įvardijamas

⁵¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁵¹¹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 53–58.

kaip geriausias jos pagrindimas. Vadovaujantis šiuo kriterijumi, teisininkų nuomonės gali išsiskirti dėl to, ar tam tikras principas gali būti kildinamas iš ankstesnės medžiagos. Viena alternatyva gali būti geresnė už kitą dviem skirtingais matmenimis: ji gali būti tinkamesnė kaip reikalaujanti atmesti mažiau medžiagos, ją laikant suklydimu, arba ji gali būti morališkai labiau priimtinas pagrindimas. Jeigu teorija, išreiškianti vieną principą, yra geresnė pirmuoju minėtu „tinkamumo“ matmeniu, bet teorija, išreiškianti priešingą principą, tinkamesnė moraliniu matmeniu, tada kyla klausimas, kuris matmuo byloje yra svarbesnis. Pasak Dworkino, jokia teorija negali būti laikoma adekvačiu institucinės istorijos pagrindimu, jeigu ji neatitinka tinkamumo matmens su ta istorija; pagal Dworkiną, suklydimu privalo būti laikoma tik nedidelė dalis ankstesnių sprendimų; bet jei dvi ar daugiau teorijų atitinka tinkamumo kriterijų, tada iš jų ta teorija, kuri yra morališkai tvirčiausia, pateikia geriausią pagrindimą, net jei dėl jos didesnė dalis ankstesnių sprendimų turėtų būti laikomi suklydimais⁵¹².

Dworkinas pastebėjo, kad šiuo aspektu konkuruoja ir moralės (sub)sistemos – pasak jo, susidūręs su visuomenės daugumos moralės, savo paties moralės bei teisėje vyraujančios moralės konkurencija, teisėjas privalo teikti pirmenybę pastarajai⁵¹³. Tačiau pažymėtina, kad didesnis teisės principo paplitimas neturėtų būti mechaniškai tapatinamas su didesniu principo apraiškų skaičiumi statutinėje, precedentinėje teisėje. Sprendžiant principų konkurencijos klausimą, labiau paplitusiu (ir atitinkamai svaresniu) turėtų būti laikomas tas principas, kuriam statutinė ir precedentinė teisė teikia pirmenybę didesnės įvairovės situacijose. Jeigu aptikta, kad statutinėje ir precedentinėje teisėje principui x teikiamas prioritetas tik keliose situacijose, tačiau panašių bylų praktikoje yra labai daug, tai dar nereiškia, kad šis principas yra labiau paplitęs už principą y, kuriam prioritetas teikiamas kur kas didesnėje įvairovėje situacijų, bet tokių bylų praktikoje yra buvę mažiau. Šioje vietoje paplitimo kategorija turėtų būti dar patikslinta – didesnė situacijų, kuriose principui

⁵¹² DWORKIN, R. Rimtas <...>, p. 474–476.

⁵¹³ *Ibid.*, p. 185–186; 190–191.

teikiama pirmenybė (statutinėje ir precedentinėje teisėje), įvairovė gali susidaryti ir dėl to, kad šis principas yra abstraktesnis. Dėl to jo didesnis paplitimas savaime nėra svarus jo pirmenybę pagrindžiantis argumentas, didesnė įvairovė yra svarbesnis kriterijus, kai sprendžiama panašaus abstraktumo principų konkurencija – šakinio principo su šakiniu ir pan. Kiti autoriai panašiai pastebi, kad vertinant precedento paplitimą turi būti kreipiamas dėmesys ne į kiekybę (tam tikro pobūdžio bylų dažnį), o į kokybinę atvejų įvairovę (kiek įvairiose situacijose precedentu remiamasi)⁵¹⁴.

Taigi, geras būdas nuspėti, kad teismo precedentas netaikytinas, yra tiesiog žinoti kuo daugiau konkrečių atvejų (ypač susijusiose srityse) tiek precedentinėje, tiek statutinėje teisėje. Žinodami, kiek smulkiai diferencijuojamas skirtingų / panašių situacijų traktavimas, tiksliau galėsime numatyti, kokias situacijas teisės sistema skirtingai traktuos ateityje. Nors aptartose R. Dworkino išvalgose akcentuojamas tik didelio principo paplitimo kriterijus, tačiau jis neturėtų būti laikomas vieninteliu, leidžiančiu nustatyti principo taikytinumą. Didesnis principo apraiškų skaičius statutinėje, precedentinėje teisėje negali savaime reikšti, kad jis visada nusveria mažiau paplitusį konkuruojantį principą – lemiamą reikšmę gali turėti ir situacijų panašumas ar skirtingumas. Jeigu sprendžiamas atvejis yra kur kas labiau panašus į atvejus, kuriuose statutinės ir precedentinės normos teikia pirmenybę mažiau paplitusiam principui, tada sprendžiamoje situacijoje pirmenybė turėtų būti taip pat teikiama jam, o ne labiau paplitusiam principui. Tačiau tai nereiškia, kad principo paplitimo mastas šiuo atveju neturi svorio. Minėtas situacijų panašumo kriterijus nėra absoliučiai griežtai determinuojantis – išsėmus kitus argumentus gali tekti susidurti su dilema, kur x principo taikymą pagrindžiantis argumentas liks teiginys, kad sprendžiama situacija yra panašesnė į tas, kuriose anksčiau pirmenybė buvo teikta šiam principui, o konkuruojančio principo y taikymą pagrindžiantis argumentas – kad taip nėra, sprendžiama situacija yra panašesnė į tas, kuriose anksčiau pirmenybė buvo

⁵¹⁴ SILTALA, R. Law <...>, p. 56–60.

teikta principui y. Kilus pagrįstų abejonių dėl vieno iš principų pirmenybę pagrindžiančio pakankamo panašumo standarto, gali būti atsižvelgiama į tai, ar šis principas teisės sistemoje yra labiau paplitęs už konkuruojantįjį. Panaši taisyklė yra pripažįstama sprendžiant teismų precedentų konkurencijos klausimą – pagal Konstitucinį Teismą, precedentų konkurencijos atveju, *inter alia*, atsižvelgtina į tai, ar atitinkamas precedentas atspindi susiformavusią teismų praktiką, ar yra pavienis atvejis⁵¹⁵. Kitaip tariant, principo paplitimas gali nulemti, kiek panašios turi būti situacijos, kad reikėtų vadovautis tuo pačiu principu, kiek toli yra situacijų panašumo riba, kurioje įvyksta principų pirmenybės virsmas, kuri panašiausia situacija yra paskutinė, kurioje principas dar taikomas, ir paskutinė, kurioje nebetaikomas (vietoje vieno principo prioritetas teikiamas kitam).

Sprendžiant, kurio principo atsakymu vadovautis, galima ištirti kuo daugiau konkuruojančių principų taikymo atvejų (ypač susijusiose srityse) tiek precedentinėje, tiek statutinėje teisėje. Žinodami, kiek smulkiai diferencijuojamas skirtingų / panašių situacijų traktavimas, tiksliau galėsime numatyti, kokias situacijas teisės sistema skirtingai traktuos ateityje.

2.1.4. Argumentai

K. N. Llewellynas yra pasisakęs, kad vienas esminių *stare decisis* reikalavimų yra laikytis ne tiek pačios taisyklės, o jos pagrindimo (angl. – *keep in mind the reason for the rule*). Anot jo, „*taisyklė turėtų būti išplečiama (taikoma) tiek, kiek siekia jos pagrindimas, apribojama (netaikoma) ten, kur baigiasi pagrindimas, ir koreguojama, kada pagrindimas tampa nebeaktualus arba atrandama jį buvus klaidingą*“⁵¹⁶. Be visų atvejų, kada tiesiog loginis mąstymas rodo, kad pagal precedentinio sprendimo argumentus precedentas sprendžiamoje byloje neturi būti taikomas, verta paminėti vieną Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje matomą kanoną, pagal kurį bylos gali būti sprendžiamos skirtingai, jeigu yra ribota galimybė į priimamą sprendimą

⁵¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁵¹⁶ LLEWELLYN, K. N. Jurisprudence <...>, p. 117; LLEWELLYN, K. N. *The Bramble Bush: On Our Law and Its Study*. New York: Oceana Publications, 1991, p. 189.

perkelti precedentinio teismo sprendimo argumentus, kartu nagrinėjamoje byloje išsaugant argumentų visumos loginį nuoseklumą.

Tai galima pastebėti Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarime, kuriuo buvo atsisakyta vadovautis 2007 m. vasario 9 d. nutarime suformuluotomis taisyklėmis. 2007 m. vasario 9 d. nutarimu Konstitucinis Teismas nusprendė, kad Konstitucijai prieštaravo teisinis reguliavimas, kuriuo teisė kelti kandidatus rinkimuose buvo užtikrinta tik politinėms partijoms. Kaip vieną iš argumentų teismas nurodė Konstitucijos 35 str. 2 d. nuostatą, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Ja remdamasis teismas paminėjo, kad *„įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas savivaldybių tarybų rinkimų santykius, yra saistomas iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviają rinkimų teise renkant savivaldybių tarybų narius, būtų priverstas siekti narystės kurioje nors politinėje partijoje arba susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais“*⁵¹⁷. Šis argumentas negalėjo būti perkeltas į vėlesnį nutarimą dėl Seimo rinkimų tvarkos kartu išsaugant nutarimo loginį nuoseklumą, kadangi Seimo rinkimų byloje ginčytame teisiniame reguliavime jau egzistavo galimybė savarankiškai rinkimuose dalyvauti ne politinių partijų iškeltiems kandidatams (vienmandatėse rinkimų apygardose). Atitinkamai vėlesnėje byloje asmenys nebuvo verčiami būti politinių partijų nariais ar susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais ryšiais, kadangi ir taip turėjo galimybę įgyvendinti savo pasyviają rinkimų teisę ir to neatlikę.

Taigi, ribotos galimybės perkelti precedentinio sprendimo argumentus, t. y. tai, jog kažkuris iš precedentiniame sprendime išdėstytų argumentų negali būti panaudotas sprendžiamoje byloje, kartu išsaugant argumentų visumos loginį nuoseklumą, yra vienas iš požymių, leidžiančių manyti, kad precedentu vėlesnėje byloje nebus vadovaujamas. Žinoma, apskritai precedentinio sprendimo argumentai gali pasitarnauti ir kitais būdais, pvz., konstruojant

⁵¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 19-722.

priimtino abstraktumo precedentinę taisyklę, aiškinantis precedentinę bylą sprendusių teisėjų ketinimus, identifikuojant precedento tikslus ir kt.

2.1.5. Tikslai

Iš esmės kiekvienai teisės normai galima priskirti tikslą, kuriam ji pasitarnauja. Šis tikslas yra reikšmingas ir vertinant precedento taikytinumą. Sprendimą vadovautis precedentu arba konstatuoti, kad jis netaikytinas, galima priimti remiantis tikslais, kuriais grindžiamas precedentinis sprendimas. Jeigu vadovavimasis precedentu šių tikslų neatitiktų, tai yra argumentas nuo precedento nukrypti⁵¹⁸. J. Razas teigia, kad precedento pagrindimas ir tikslai gali leisti įvertinti sprendžiamos ir precedentinės bylos faktinių skirtumų svarbą⁵¹⁹. Bendras teisės aiškinimas remiantis tikslais buvo plačiai plėtotas jurisprudencijoje⁵²⁰ ir šios teorijos gali praversti sprendžiant rėmimosi precedentais problemas. Teismo precedento tikslai gali apimti, sutapti ar papildyti tikslus statutinės teisės, kuria buvo grindžiamas precedentinis sprendimas. Ko gero, daugeliu atvejų šių dviejų tikslų grupės iš esmės negali būti antagonistiškos, todėl šiame darbe laikomasi prielaidos, kad jos sutampa.

Toliau šis aspektas pristatomas atskirai aptariant rėmimąsi (1) objektyviais precedento tikslais, t. y. kuriuos galima protingai priskirti precedentui jo taikymo momentu; (2) arba subjektyviais, autentiškais tikslais, kurie suprantami kaip precedentą sukūrusių teisėjų tikrieji ketinimai⁵²¹. Šių dviejų kategorijų tarpusavio prioritetizavimas gali būti sprendžiamas atsižvelgiant į darbe pateiktas išvagas dėl precedentinę ir vėlesnę bylą sprendžiančių teisėjų pozicijos prioritetizavimo⁵²².

Objektyvūs tikslai

Objektyvūs precedento tikslai, kuriuos galima protingai priskirti precedentui jo taikymo momentu, galėtų būti naudojami vertinant precedento

⁵¹⁸ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 7.

⁵¹⁹ RAZ, J. The Authority <...>, p. 203–204.

⁵²⁰ Apie tai plačiau žr.: BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. New Jersey: Princeton, 2005; LASTAUSKIENĖ, G. Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė. *Teisė*, 2010, t. 77; MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. Teismo <...>.

⁵²¹ Žr., pvz., BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., et al. On The Philosophy <...>, p. 20; SILTALA, R. A Theory <...>, p. 85; 91; 102.

⁵²² Daugiausia tai aptarta darbo dalyje apie rėmimąsi precedente eksplisitiškai pateiktais išaiškinimais.

saistantį elementą kaip įrankį tiems tikslams pasiekti. Tai reiškia – jeigu vadovavimasis precedentu vėlesnėje byloje neprisidėtų prie šių tikslų užtikrinimo ar dėl to nukentėtų kiti teisės tikslai (kurie nenukentėjo precedentinėje byloje), bylų faktinių aplinkybių skirtumai gali būti tiek reikšmingi, kad jos turėtų būti sprendžiamos nevienodai.

Atsižvelgimą į tikslus remiantis precedentais galima rasti Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarime, kuriuo teismas atsisakė taikyti savo precedentes konstatavęs, kad spręstos bylos nebuvo analogiškos toms, kuriose buvo sukurti precedentai. Šioje byloje buvo tiriami Seimo rinkimų reglamentavime įtvirtinti apribojimai kandidatams į Seimo narius išsikelti savarankiškai – ta apimtimi, kuria buvo nustatyta, kad kandidatus į Seimo narius daugiamandatėje rinkimų apygardoje gali kelti tik partija, įregistruota pagal Politinių partijų įstatymą ir atitinkanti jo reikalavimus dėl partijos narių skaičiaus. Prieš šią bylą Konstitucinis Teismas jau buvo priėmęs nutarimą, kuriame konstatavo, kad savivaldybių tarybų rinkimų teisiniame reglamentavime įtvirtinta politinių partijų išimtinė teisė kelti kandidatus prieštaravo Konstitucijai. Teismas pripažino, kad Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas „ta apimtimi, kuria, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, nėra nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai gali būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus, prieštarauja Konstitucijos 119 str. 2 d.“⁵²³. Iš pažiūros toks precedentas suponavo konstitucinį draudimą diskriminuoti kandidatus, siekiančius rinkimuose išsikelti ne per politines partijas, draudimą politinėms partijoms sudaryti nepelnytai privilegijuotą padėtį. Tačiau vėlesniojoje byloje buvo galima aptikti skirtumų nuo precedentinės, dėl kurių situaciją teismas traktavo kitaip. Nutarime dėl Seimo rinkimų reglamentavimo Konstitucinis Teismas nurodė, kad sprendžiamos bylos aplinkybės nuo precedentinės skyrėsi tuo, kad (1)

⁵²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 114-4367.

Seimo ir vietos savivaldos rinkimai apskritai nėra tapačios prigimties, dėl to neprivalo būti organizuojami ir vykdomi identiška tvarka, (2) bei kad, skirtingai nei precedentinėje byloje (byloje, kurioje buvo suformuotas precedentas), kurioje savarankiškai siekiantys išsikelti kandidatai neturėjo jokių galimybių įgyvendinti savo teisę būti išrinkti, sprendžiamoje byloje savarankiškai išsikėlę kandidatai galėjo šią teisę įgyvendinti vienmandatėse rinkimų apygardose, kuriose yra išrenkama apie pusę visų Seimo narių. Dėl to Konstitucinis Teismas pripažino, kad ginčytas ribojimas Konstitucijai neprieštarauja. Šioje situacijoje galima išvelgti ypatumą, iš dalies paaiškinantį, kodėl precedentas nebuvo pritaikytas ir buvo suformuluota išlyga. Jis gali būti apibūdintas kaip taisyklės tikslų įgyvendinimas iš dalies. Minėtame savivaldybių tarybų rinkimų precedente iš pažiūros buvo uždrausta sukurti nelygiateisę padėtį tarp savarankiškai išsikėlusių ir politinių partijų iškeltų kandidatų. Tačiau vėlesniame nutarime teismas leido pamatyti, jog išlygos precedentui gali būti daromos, kada jo reikalavimai yra užtikrinami ne maksimalia apimtimi, o iš dalies – nors fiziniai asmenys nebuvo visiškai tokioje pačioje padėtyje kaip ir politinės partijos, jie vis dėlto turėjo galimybę išsikelti kandidatais savarankiškai.

Vertinant precedento taikytinumo ribas gali būti reikšminga ir byloje aktualios teisės, pareigos ar kitos susijusios kategorijos paskirtis. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į jų paskirtį, kartais panašiose situacijose būna skirtingai traktuojamos valstybinės socialinio draudimo pensijos, iš valstybės biudžeto mokamos valstybinės pensijos⁵²⁴, motinystės (tėvystės) pašalpos⁵²⁵. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad minėtos pensijos skiriasi savo paskirtimi: „*Valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiems asmenims, ir mokamos iš valstybės biudžeto <...>*

⁵²⁴ Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. gegužės 15 d., Nr. 7361.

⁵²⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugsėjo 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-1298-2014.

*šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas <...> įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti inter alia nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių.*⁵²⁶ Remiantis šiais argumentais, atspindinčiais valstybinių pensijų specifinę paskirtį, jos kartais traktuojamos kitaip negu valstybinės socialinio draudimo pensijos, pavyzdžiui, skirtingai griežtai traktuojama pareiga atlyginti per ekonominį sunkmetį sumažintas pensijas⁵²⁷, o tai reiškia, jog precedentais dėl vienos iš šių kategorijų ne visada galima remtis bylose, kuriose sprendžiama dėl kitos kategorijos.

Autentiški tikslai

Remiantis precedentais taip pat gali būti reikšmingi precedentinę bylą išnagrinėjusių teisėjų ketinimai. Jie gali padėti suprasti, kokie turėtų būti objektyvieji – protingai precedentui priskirtini tikslai, arba geriau suprasti pačią precedento esmę. Aiškinantis autentiškuosius tikslus reikėtų tirti teisėjų sprendimo priėmimo kontekstą, ieškoti, kokią medžiagą ir kontekstą jie matė, kaip samprotavo ir suvokė ginčui aktualius klausimus.

Šio pobūdžio tikslai, be kita ko, gali būti svarbūs, kada nuo precedentinės bylos išsprendimo būna praėję daug laiko. Tarkime, kad nagrinėjant bylą dėl svaigalo įtraukimo į lengvųjų narkotikų kategoriją teisėjai buvo susipažinę su tuometinėmis mokslo žiniomis, pagal kurias šis svaigalas buvo žalingas ir jokių tai paneigiančių duomenų nebuvo. Tai leistų manyti, kad sprendimą priėmę teisėjai siekė tikslo apsaugoti žmonių sveikatą. O praėjus

⁵²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. lapkričio 26 d., Nr. 18786.

⁵²⁷ Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. gegužės 15 d., Nr. 7361.

daug metų patikimais tyrimais nustatyta, kad tas svaigalas yra saugus, ir tokia pozicija išsivysta moksle. Jeigu nežinotume, kad precedentinę bylą sprendusių teisėjų įsitikinimą galėjo lemti klaidingi duomenys apie svaigalo žalą, galėtume užtikrinčiau tikėti, jog sprendimą lėmė kitos, pvz., moralinės, priežastys. Tačiau jeigu pavyktų nustatyti, kad tie teisėjai, turėdami šiandienos mokslo duomenis apie svaigalo žalą, galimai būtų priėmę kitokį sprendimą, galime tiksliau vertinti šio ir kitų argumentų svorį – jeigu svaigalas žalos sveikatai nekelia, šiuo atžvilgiu sprendimas netikslingas (kaip buvo minėta, identifikuotas precedento tikslas buvo apsaugoti žmonių sveikatą) ir reikia ieškoti, ar jis gali būti pagrįstas kitais tikslais.

Autentiški tikslai gali pasitarnauti ir sprendžiant, kaip teisėjai numatė, kokioms situacijoms precedentas bus taikomas; bei ar apskritai siekė suteikti savo sprendimui precedentinę galią. Pavyzdžiui, yra nuomonių, kad nuo precedentų *ratio decidendi* gali būti nukrypstama pripažįstant, kad jis buvo pareikštas savotiškai eksperimentuojant, be rimto ketinimo jam suteikti precedentinę galią⁵²⁸. Tais atvejais, kai precedentinį sprendimą priėmęs teismas nesiekė, kad jame pateiktas išaiškinimas veiktų kaip elgesio reguliatorius būsimose bylose, tada jis ir neturėtų būti tokiu laikomas⁵²⁹.

Rėmimąsi autentiškaisiais precedento ketinimais apsunkina jų atskleidimo sudėtingumas. Nekalbant apie tai, kad jų atskleidimas gali būti spekuliatyvus dėl rašytinių šaltinių stokos, kartais vieningų ketinimų galėjo ir nebūti, jeigu sprendimą priėmė ne vienas teisėjas ir jų požiūriai skyrėsi⁵³⁰. Taip pat reikia turėti omenyje, kad nėra svarių argumentų, kodėl sunkiai randamiems autentiškiems precedentinį sprendimą priėmusių teisėjų ketinimams vėlesnę bylą sprendžiantis teismas turėtų teikti autoritetingą galią. Kaip buvo minėta, jie gali pagelbėti informaciniais tikslais, bet nėra pagrindo teigti, kad vėlesnis teismas turėtų paklusti ankstesniojo valiai – to nepagrindžia aptartos precedento autoriteto prielaidos. Jeigu precedentinio teismo ketinimai

⁵²⁸ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 24.

⁵²⁹ ALEXANDER, L.; SHERWIN, E. Judges <...>, p. 10–14; 21.

⁵³⁰ RAZ, J. The Authority <...>, p. 184.

gali būti išskaitomi ne tik iš kitų šaltinių, bet turi ir tekstinę išraišką sprendime, šia apimtimi jie gali būti reikšmingi tiek, kiek iš jų šalims galėjo kilti pagrįstų lūkesčių, kad precedentu bus vadovaujamasi jų byloje. Bet kada jie turi kitą formą, kuri aptariama atskirais šiame darbe pristatomais metodais, nėra prasmės autentiškus ketinimus išskirti kaip atskirą autoritetingą kategoriją.

Precedento autentiškų ketinimų analizė gali padėti perprasti precedentinį sprendimą priėmusių teisėjų samprotavimą, o tai leidžia užtikrinčiau vertinti vadovavimosi precedentu tikslingumą. Netaikytino precedento atskyrimui ginčo santykių reguliavimo, precedentinio sprendimo tikslai taip pat yra reikšmingi, kadangi nesivadovavimas precedentu yra labiau priimtinas, kai tuo nėra nusižengiama šiems tikslams.

2.1.6. Rezultatas

Pagal rezultatų modelį netaikytino precedento atskyrimas užima labai reikšmingą vietą. Jame pagrindinė reikšmė teikiama ne precedento tekstinei išraiškai, o faktams ir sprendimo rezoliucinei daliai⁵³¹. Pagal šią prieigą nukrypimas nuo precedento galimas, jeigu argumentai už tokį patį bylos išsprendimą kaip ir precedentinės yra mažiau svarūs negu precedentinėje byloje⁵³².

Šis metodas gali būti iliustruotas pavyzdžiu, kada precedentinėje byloje yra faktai A, B ir C, kur A ir B yra palankūs ieškovui, o C – atsakovui, ir ši byla buvo išspręsta ieškovo naudai. Tokiu atveju pagal rezultatų modelį, jeigu susiduriama su nauja byla, kurios aplinkybės yra A, B ir D, darant prielaidą, kad aplinkybė D atsakovui nėra labiau palanki, negu aplinkybė C, arba išvis yra palanki ieškovui, tada tokioje vėlesnėje byloje teismas yra saistomas minėto precedento⁵³³. Pagrindinis kontrargumentas rezultato modeliui yra tai, kad jis sukuria didesnę neapibrėžtumą negu kitos prieigos – neaiškumą, kada precedentas bus taikomas, kada kategorija „svarūs argumentai“ savaime nėra

⁵³¹ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 10; LEVI, E. H. *An Introduction to Legal Reasoning*. Chicago: Chicago University Press, 1949, p. 1–19.

⁵³² ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 11.

⁵³³ HORTY, J. F. The Result <...>, p. 20–21.

iškalbinga⁵³⁴. Tačiau pagal daugumą kitų modelių nukrypimas nuo precedentų taip pat vyksta. Rezultato modelio ypatumas yra tas, kad jis numato galimybę, jog nuo precedento bus nukrypta, o tai nėra būdinga taisyklės modeliui ir vien dėl to rezultato modelis „mažiau meluoja“ ir leidžia patikimiau nuspėti būsimus sprendimus. Be to, kaip buvo minėta anksčiau aptariant šį modelį, yra abejotinas jo savarankiškumas – tą patį rezultatą byloje gali lemti ir rėmimasis taisyklės, principo, tikslų modeliais.

Rezultatų modelis sprendžiant precedento taikytinumo klausimą įpareigoja atsižvelgti į tai, ar argumentai už tokį patį bylos išsprendimą kaip ir precedentinės yra mažiau svarūs negu precedentinėje byloje. Tai suteikia didesnio lankstumo, tačiau yra kiek mažiau apibrėžta, nes pagrindinis lemiantis kriterijus atskiriant netaikytiną precedentą joje yra tokį aktą pagrindžiančių argumentų svarumas.

2.1.7. Vyraujanti jurisprudencija

Vienas iš požymių, kad precedentas sprendžiamoje situacijoje taikytinas, yra tai, kad situacijose turi būti taikoma ta pati statutinė teisė. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad bylos laikytinos analogiškomis, kada (1) jų faktinės aplinkybės yra tapačios arba labai panašios į tos bylos, kurioje buvo sukurtas precedentas, faktines aplinkybes ir (2) abiem byloms turi būti taikoma ta pati teisė kaip toje byloje, kurioje buvo sukurtas precedentas⁵³⁵. Panašiai yra išaiškinęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pagal kurį, į jo praktikoje *„esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus žemesnės instancijos teismams privalu atsižvelgti, kai šiems nagrinėjant kitas bylas tenka taikyti tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus“*⁵³⁶; *„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai taikytini tik teismams nagrinėjant panašias savo faktinėmis aplinkybėmis bylas į tą bylą, kurią nagrinėdamas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino atitinkamą*

⁵³⁴ ALEXANDER, L. Precedent <...>, p. 13.

⁵³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁵³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-266.

*teisės norma*⁵³⁷. Tokiu kriterijumi teismai nuosekliai vadovaujasi jau ilgą laiką⁵³⁸. Taigi, pagrindinis netaikytino precedento atskyrimo pagrindas pagal vyraujančios jurisprudencijos modelį yra faktinių aplinkybių panašumas. Panašumų ir skirtumų reikšmingumas pagal šį modelį turėtų būti vertinamas netiesiogiai, o nustatant, ar byloje turi būti taikoma ta pati statutinė teisė. Kaip buvo minėta, pagrindinė tokios prieigos problema yra tai, kad ji nepateikia aiškių atsakymų, kada statutinė teisė palieka diskrecijos.

Statutinių normų taikytinumo klausimas nepatenka į pristatomo tyrimo ribas, todėl detaliau čia nenagrinėjamas. Tačiau vertinant precedento taikytinumą statutinės normos reikšmingos, nes pakeista statutinė teisė gali būti pagrindas konstatuoti, jog bylos neanalogiškos. Pasikeitus statutinei teisei paprastai turėtų kilti ne netaikytino precedento atskyrimo, o įveikimo klausimas, bet retkarčiais netaikytino precedento atskyrimas yra galimas, kada bylų faktinės aplinkybės yra analogiškos ir senasis precedentas lieka galioti – skirtingą bylos išsprendimą gali lemti tai, kad tokia pati situacija nagrinėjama kitos teisės šakos kontekste, t. y. sprendžiama dėl kitokių teisinių sankcijų taikymo ar pan. Atitinkamai gali būti konstatuojama, kad bylos yra skirtingos, jeigu sprendimai jose priimti taikant civilinės, administracinės, baudžiamosios teisės nuostatas – teisininkų bendruomenėje pripažįstama, kad daug tų pačių terminų (pvz., kaltė) šiose teisės šakose suprantama skirtingai.

Netaikytino precedento atskyrimą tokiu pagrindu galima rasti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 15 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A⁴⁹²-2814/2011, kurioje teismas atkreipė dėmesį, kad, priklausomai nuo teisinio reguliavimo konteksto, taikomų sankcijų, nustatant pažeidimo faktines aplinkybes gali būti taikomas nevienodas įrodymų pakankamumo standartas: *„Įrodinėjimo dalykas dažnai lemia ir įrodinėjimo priemonės, kurių pagalba vienos ar kitos aplinkybės byloje gali būti nustatytos; skirtingų faktų byloje nustatymui taikomi nevienodo įrodymų*

⁵³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009.

⁵³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448.

laipsnio ir įrodymų pakankamumo kriterijai. Jei prekybos alkoholiniais gėrimais subjekto padarytam teisės normų pažeidimui pagrįsti keliama santykinai aukšti įrodinėjimo reikalavimai, dažniausiai turi būti įrodytas ne tik konkretus pažeidimas, objektyvioji jo pusė, bet ir pažeidėjo kaltė, kiti subjektyviosios pusės elementai, tai viešojo intereso pažeidimas gali būti nustatomas remiantis faktiniais duomenimis, kuriems daugiau taikytinas tikėtinumo kriterijus esant juos buvus, negu priešingai (prekybos vieta, gyventojų nuomonė, policijos pasiūlymai).⁵³⁹ Panašiai šiuo kriterijumi vadovaujama ir kai kuriose kitose bylose⁵⁴⁰.

Specializuoti ir bendrosios kompetencijos teismai

Beveik visuose disertacinio tyrimo metu atliktuose interviu buvo užsiminta apie problemą – specializuotų ir bendrosios kompetencijos teismų praktikos suderinamumą arba neaiškumą, kada galima remtis vienos specializacijos teismų precedentais, jeigu byla nagrinėjama kituose teismuose.

Institucinė subordinacija yra viena iš precedento taikytinumo sąlygų. Paprastai ji aktuali horizontaliame, vertikaliame precedentų veikime, tačiau šiuo atveju gali kilti sudėtingesnis klausimas – ar Lietuvos Aukščiausiasis Teismas gali būti saistomas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo precedentų ir atvirkščiai? Institucinė subordinacija gali būti vertinama per precedento autoriteto prielaidas. Jose būtų sunku rasti pagrindo pozicijai, kad tokios pačios bylos skirtingos kompetencijos teismuose galėtų būti sprendžiamos skirtingai. Jeigu kalbame apie analogiškas bylas, asmenų lygybę, teisės stabilumas, teisės lankstumo poreikis ir kiti aspektai čia yra tiek pat aktualūs kaip ir kitur. Atitinkamai Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad *„įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris <...> neleistų*

⁵³⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁹²-2814/2011.

⁵⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-323-421/2015.

*atsirasti teismų praktikos nenuoseklumams, prieštaravimams tarp specializuotų teismų ir bendrosios kompetencijos teismų*⁵⁴¹.

Pagrindinis kriterijus vertinant precedentų galiojimą tarp skirtingos kompetencijos teismų, kaip ir anksčiau buvo aptarta, turėtų būti teisės konteksto panašumas arba skirtingumas. Lietuvoje palyginti neseniai bendrosios kompetencijos teismų jurisdikcijai buvo perduotos administracinių teisės pažeidimų bylos, kurias anksčiau nagrinėjo administraciniai teismai. Dėl to šių teismų praktikoje neišvengiamai pasitaikė analogiškų bylų, kurioms galiojo iš esmės ta pati teisė, ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas rėmėsi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo precedentais panašiose bylose⁵⁴². Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat yra rėmęsis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis, pavyzdžiui, civilinės žalos atlyginimo iš valstybės bylose aiškindamas ieškinio senaties klausimus⁵⁴³; paveldėjimo klausimus⁵⁴⁴ ir kt.⁵⁴⁵. Tačiau šiuose teismuose gali prireikti panašias bylas spręsti nevienodai dėl skirtingo teisinio reguliavimo konteksto. Pavyzdžiui, jeigu Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas išaiškintų valstybės tarnybos santykiams subsidiariai taikytiną Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatą, bendrosios kompetencijos teismai tokiu išaiškinimu galėtų vadovautis tik jeigu valstybės tarnybos ir darbo santykiuose ginčo klausimu teisė neturi būti diferencijuojama.⁵⁴⁶

Koncentruotai apibendrinant šį poskyrį galima daryti išvadą, kad netaikytino precedento atskyrimas gali būti atliekamas nustačius, kad

⁵⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁵⁴² Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-30-2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 21 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-2-2014.

⁵⁴³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2199-662/2015.

⁵⁴⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1029-438/2015.

⁵⁴⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2204-756/2015.

⁵⁴⁶ Šiuo klausimu taip pat žr.: BALTRIMAS, J. Teismo precedentas: kai kurie taikymo ir aiškinimo aspektai. *Teisės problemos*, 2012, Nr. 4(78).

sprendžiamoje ir precedentinėje byloje reikšmingai skiriasi statutinės teisės kontekstas ir dėl to iš esmės analogiškos bylos gali būti sprendžiamos skirtingai.

2.2. Precedentai mažiau panašiose bylose

Paradoksas

Jeigu labiau nedetalizuodami pripažįstame, kad precedentas gali būti taikomas tik kada bylų reikšmingi faktai yra iš esmės panašūs, galime susidurti su paradoksaliomis situacijomis, kurios neatitiktų šio apibendrinimo – kartais toje pačioje byloje gali būti atsisakoma vadovautis labai panašiu precedentu, tačiau kartu remiamasi kur kas mažiau panašiu. Ankstesnėse darbo dalyse jau buvo išsiaiškinta, kad teismų precedentai gali pasitarnauti ne tik kada bylos yra visiškai analogiškos.

Maksimos „analogiškos bylos turi būti sprendžiamos analogiškai“ negalima suprasti paviršutiniškai. Klausimas, ar bylos analogiškos vadovaujantis precedentais, paprastai gali turėti daugiau negu du atsakymus „taip arba ne“. Pakankamas bylų panašumo standartas, kuriam esant privaloma vadovautis precedentu, gali būti skirtingas. Šio standarto įvairialypiškumas, be kita ko, pasireiškia tada, kai precedento taikytinumas nustatomas vadovaujantis bylų analogiškumo kriterijumi – kai kuriais atvejais, kad galima būtų remtis precedentu, bylos turi būti labai panašios, o kai kuriais – mažiau. Tokia prielaida skatina kelti klausimą, kada šis taikytinumo standartas yra aukštas, ir kada – žemesnis. Precedento taikytinumo standartas skiriasi priklausomai nuo to, ar buvo remiamasi teismo pozicija konkrečioje byloje, ar teismo pozicija bendresniais aspektais; bei priklausomai nuo precedento vaidmens sprendžiamoje byloje – ar ankstesniu nutarimu remiamasi kaip tiesioginiu ir beveik savaime pakankamu pagrindu galutinei sprendžiamos bylos nutarimo rezoliucinės dalies išvadai, ar tik kaip vienu iš tarpinių argumentų, pasitelkiant teismo poziciją kažkuriuo bendresniu aspektu.

Vieną iš precedento taikytinumo standarto įvairialypiškumo pavyzdžių galima rasti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarime. Jis buvo priimtas byloje, kurioje tirta, ar Konstitucijai neprieštaravo

Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas ta apimtimi, kuria jame nebuvo nustatytas sumažintų paskirtų motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpų ir statutiniams valstybės tarnautojams – vidaus tarnybos sistemos pareigūnams paskirtų motinystės (tėvystės) išmokų kompensavimas po laikino jų sumažinimo⁵⁴⁷. Abejonė tokio reguliavimo konstitucingumu kilo dėl daugelyje Konstitucinio Teismo nutarimų plėtoto principo, pagal kurį, sumažinus panašaus pobūdžio valstybės išmokas, praradimai vėliau turi būti kompensuojami. Šis principas Konstitucinio Teismo praktikoje jau buvo pritaikytas senatvės, invalidumo ir valstybinėms pensijoms⁵⁴⁸. Pareiškėjai šioje byloje teigė, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos dėl pensinio aprūpinimo išmokų sampratos taikytinos ir šioje byloje nagrinėtoms socialinio draudimo pašalpoms. Tačiau Konstitucinis Teismas nusprendė priešingai ir nurodė, kad „*vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiama finansinė parama <...> savo prigimtimi, laikinu (terminuotu) pobūdžiu ir paskirtimi skiriasi nuo Konstitucijos 52 str. laiduojamų pensijų, taip pat nuo įstatymų nustatytų kitų pensinio aprūpinimo išmokų*“ ir atitinkamai šioje byloje „*įstatymų leidėjui nekyla pareigos numatyti praradimų, susidariusių dėl šios paramos sumažinimo*“⁵⁴⁹. Ši precedentinė taisyklė iš esmės atitiko kitus šiame darbe išskirtus taikytinumo kriterijus. Pavyzdžiui, vienas iš svarbiausių ją pagrindžiančių motyvų buvo išaiškinimas, kad jeigu asmeniui pensija yra paskirta teisėtai ir mokama, jis turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, kuri ginama kaip jo nuosavybė⁵⁵⁰. Tokia tarpinė išvada logiškai suponavo laikinai sumažintų paskirtų pensijų kompensavimo pareigą. Manytina, kad šios

⁵⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 25-1222.

⁵⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 134-6860.

⁵⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 25-1222.

⁵⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 134-6860.

tarpinės išvados perkėlimas į būsimą sprendimą sprendžiamoje byloje (išplečiant jos taikymo sritį) nebūtų sukėlęs esminių motyvuojamosios dalies teksto loginių nenuoseklumų. Tai reiškia, kad ši precedentinė taisyklė, suprantant ją pažodžiui, ganėtinai didele dalimi atitiko jau išskirtuosius taikytinumo kriterijus, bylos buvo panašios, bet teismas atsisakė ja vadovautis. Tačiau tame pačiame 2013 m. kovo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas pasirinko kur kas mažiau panašioje byloje suformuluota kita precedentinė taisyklė – kad pagrindinių žmogaus teisių ribojimais neturi būti pažeidžiama jų esmė ir, jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui⁵⁵¹. Nurodžius šią nuostatą nutarimo tekste buvo pateikta nuoroda į 1996 m. balandžio 18 d. ir 2000 m. vasario 23 d. nutarimus. Šie nutarimai buvo priimti bylose, kurių aplinkybės buvo kur kas mažiau panašios į nagrinėjamosios bylos, negu prieš tai aptartu (atsisakymo vadovautis precedentu) atveju. 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas buvo priimtas tiriant Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo konstitucingumą⁵⁵², o 2000 m. vasario 23 d. nutarimas – tiriant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo konstitucingumą⁵⁵³. Nė viena šių bylų nėra tiesiogiai susijusi su tokio pobūdžio valstybės išmokomis asmenims, kokios buvo nagrinėjamos sprendžiamoje byloje, taigi šios bylos nebuvo panašios į sprendžiamąją.

Aptartuose dviejuose atvejuose galima išvėgti paradoksą, kadangi ganėtinai panašioje byloje sukurtu ir kitus taikytinumo kriterijus iš pažiūros atitinkančiu precedentu buvo atsisakyta vadovautis, konstatuojant jo

⁵⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 25-1222.

⁵⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 36-915.

⁵⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 17-419.

netaikytinumą, bet kartu buvo vadovaujamas precedentais, kurių aplinkybės kur kas mažiau panašios. Tačiau šį paradoksą paaiškina šių atvejų specifika – jie tarpusavyje skyrėsi pagal precedento vaidmenį nutarimo motyvuojamojoje dalyje bei pagal precedentinės taisyklės abstraktumą. Pritaikytoji precedentinė taisyklė buvo kur kas abstraktesnė negu atsisakytoji pritaikyti. Precedentinės taisyklės didesnis abstraktumas reiškia, kad ji reguliuoja didesnės įvairovės visuomeninius santykius. Mažiau abstrakti taisyklė taikytina situacijose, kurios tarpusavyje skiriasi mažiau. Tai reiškia, kad pastaroji taisyklė bus taikytina, kada bylos yra labiau tarpusavyje panašios, o abstraktesniąja gali būti remiamasi ir bylose, kurios kur kas mažiau panašios į precedentinę.

Taip pat aptarti atvejai skyrėsi ir precedentinės taisyklės vaidmeniu nutarimo motyvuojamojoje dalyje: pirmajame, kuriame atsisakyta taikyti precedentinę taisyklę, ji pretendavo pateikti tiesioginį ir beveik savarankiškai pakankamą pagrindą galutinei rezoliucinės dalies išvadai, tai yra – buvo sprendžiama, ar remtis teismo pozicija konkrečioje byloje. Antrajame pavyzdyje precedentinė taisyklė buvo pateikta nutarimo motyvuojamosios dalies pradžioje, kaip vienas iš tarpinių argumentų. Dėl jos abstraktumo net priešinga nutarimo galutinė išvada iš dalies galėtų būti traktuojama kaip nepažeidžianti pažodžiui suprantamos šios taisyklės.

Tokių pavyzdžių galima matyti daugelyje Konstitucinio Teismo aktų. 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarime⁵⁵⁴ Konstitucinis Teismas pasirėmė ankstesniu savo 2008 m. sausio 21 d. nutarimu⁵⁵⁵, kuris buvo suformuotas iš esmės analogiškoje byloje. Abiem šiais nutarimais buvo išspręsti iš esmės tapatūs klausimai dėl to, ar Konstitucijai neprieštaravo teisės aktų nuostatos ta apimtimi, kuria jose nenumatyta galimybė, atsižvelgus į pažeidimo pobūdį, atsakomybę lengvinančias bei kitas reikšmingas aplinkybes, netaikyti licencijos galiojimo panaikinimo sankcijos. Vėlesniajame 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarime teismas pasisakė, kad Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio

⁵⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 108-4136.

⁵⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-349.

21 d. nutarime suformuluotos oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir nagrinėjamoje byloje sprendžiant, ar tiriami teisės aktai neprieštaravo Konstitucijos 109 str. 1 d., konstituciniams teisingumo, teisinės valstybės principams ta apimtimi, kuria nėra numatyta galimybė teismui, atsižvelgus į teisės pažeidimo pobūdį, jo mastą, atsakomybę lengvinančias bei kitas reikšmingas aplinkybes ir, vadovaujantis teisingumo, protingumo kriterijais, nuspręsti, kad ši ekonominė sankcija – licencijos galiojimo panaikinimas asmenims neturi būti taikoma, nes dėl tam tikrų itin svarbių aplinkybių yra akivaizdžiai neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui ir dėl to neteisinga. Abiejose bylose teismas priėjo prie analogiškos išvados – pripažino, kad minėtos galimybės nenumatę teisės aktai prieštaravo Konstitucijai.

Šį dėsningumą yra iš dalies eksplicitiškai atskleidęs Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Pasisakydamas dėl apelianto argumento, jog pirmosios instancijos teismas nepagrįstai rėmėsi precedents nepanašiose bylose, teismas to nepripažino skundžiamo sprendimo trūkumu, išaiškinęs, kad pirmosios instancijos teismas „*rėmėsi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo suformuota teismų praktika siekdamas atskleisti Įstatymo tikslą <...> be to, pirmosios instancijos teismas atsižvelgdamas į šios administracinės bylos aplinkybes konkrečiai vertino, ar nagrinėjamu atveju buvo pažeistas Įstatymas. Dėl nurodytų aplinkybių negalima teigti, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai rėmėsi išaiškinimais, pateiktais įvardintose administracinėse bylose*“⁵⁵⁶.

Tai leidžia daryti išvadą, kad precedentų taikytinumo standartas (ypač – vadovaujantis bylų analogiškumo kriterijumi) yra įvairialypis. Jis skiriasi priklausomai nuo precedento vaidmens motyvuojuamojoje dalyje ir taikomos precedentinės taisyklės abstraktumo. Kada remiamasi teismo pozicija konkrečioje byloje, visos ankstesnės ir sprendžiamos bylos teisiškai reikšmingos aplinkybės turi būti analogiškos.

⁵⁵⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. kovo 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-103/2014.

Prielaidos precedentų veikimui mažiau panašiose bylose

Kaip jau buvo minėta, precedentinę teisę iš dalies galima palyginti su piramide, kur kiekviena šaka turi savo vietą. Kai teismas pritaiko visiškai analogišką precedentą, jis teisę taiko „toje pačioje šakoje“. Tačiau ši piramidė niekada nėra užbaigta, ir ne kiekvieną jos dalį teismai jau yra aprašę. Žinodamas, kur yra gretimos šakos, kurdamas naują precedentą teisėjas gali numanyti, kur yra jo kuriamo precedento šakos vieta. Šis palyginimas iliustruoja, kaip teismų precedentai gali turėti įtakos nevisiškai analogiškose bylose.

Pavyzdžiui, turime dvi teisės sistemas, iš kurių vienoje nustatyta baudžiamoji atsakomybė už homoseksualius santykius ir tokia norma ne kartą taikyta teismų praktikoje. Kitoje teisės sistemoje tokios normos nėra, bet yra teismų precedentų, kuriais buvo pripažinta, jog darbdavys nepagrįstai diskriminavo darbuotoją dėl jo netradicinės lytinės orientacijos.

Abiejose teisės sistemose galioja analogiška nuostata, numatanti atsakomybę už kurstymą imtis smurto prieš asmenų grupę. Abiejų šitų teisės sistemų jurisdikcijoje įvyksta tokie patys incidentai – asmuo internetiniame žiniasklaidos tinklalapyje įrašo ir paskelbia komentarą, kuriame raginama imtis smurto prieš translyčius asmenis, kartu nurodydamas translyčių asmenų dažnas susibūrimo vietas. Turėdami tik tiek informacijos, bet nieko nežinodami apie teismų praktiką ankstesnėse analogiškose bylose (taikant nuostatą dėl kurstymo imtis smurto), jau galėtume mėginti nuspėti, pagal kurią teisės sistemą atsakomybė už kurstymą nebūtų pritaikyta ir pagal kurią – būtų.

Jeigu turėdami tik tiek informacijos apie šitokius tikrai neanalogiškus precedentes galime nuspėti, kaip pasielgs teismas, tai iš dalies reiškia, kad galime remtis ir precedentais neanalogiškose bylose. Tokį rėmimąsi precedentais yra nagrinėjęs R. A. Posneris, kuris pripažįsta, kad susiję precedentai būna apsvarstomi ir kada analogiško precedento praktikoje nėra⁵⁵⁷. Pasak R. Siltalos, vienas iš požiūrių į saistančią teismų teisę yra kaip į teismų

⁵⁵⁷ POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 117.

praktikoje suformuotų *ratio decidendi* visumą, kuri, išskirta iš ankstesnių teismo sprendimų eilės, sudaro laisvą, kazuistinį teisinių taisyklių rinkinį⁵⁵⁸. Teigiama, kad įvairiapusiškas rėmimasis precedentais pasitarnauja teisės koherencijai⁵⁵⁹. Iš dalies vadovaudamasis panašiu požiūriu G. Lamondas išskiria atitinkamas precedento analogijos rūšis: (1) tokias, kurios naudojamos atskirų faktų teisiniam įvertinimui; (2) analogijas remiantis ne identiškomis, bet panašiomis situacijomis – kada sprendžiama byla yra nauja, neturinti analogiškų precedentų; (3) tolimes analogijas – kada remiamasi precedentais, kurie yra „labiau doktriniškai nutolę“, t. y. dar mažiau panašūs į vėlesnę bylą, bet gali pasitarnauti kaip teisėje vyraujančių tendencijų indikatorius⁵⁶⁰. A. Marmoras tokį rėmimąsi precedentais aiškina hipotetiniu pavyzdžiu, kuriame D1 pagrindimas išvadai P1 savaime netaikytinas naujam klausimui, bet naujajame gali pasitarnauti tas pats principas⁵⁶¹.

Patyrusio teisininko ir pradedančio teisės studento teisinis samprotavimas skiriasi ne tik didesne gyvenimiška patirtimi, bet ir tuo, kiek jie matė, kaip taikoma teisė. Patyrusiam teisininkui tai suformavo intuityvų teisinį mąstymą, kuris turi daug bendro su bendrataučių teisininkų mąstymu. Tokiais delikačiais keliais teismų precedentai faktiškai veikia ir nepanašiose bylose, padėdami nuspėti būsimus sprendimus. Atitinkamai asmenys turėtų į juos atsižvelgti ir vadovautis visuomeniniuose santykiuose. Be abejonės, reikėtų siekti, kad teisę perprasti būtų paprasčiau, bet derinant stabilumą ir lankstumą reikia rinktis aukso vidurį, nuo kurio kartais neatsiejamas toks rėmimasis precedentais nevysiškai analogiškose bylose.

Reikia turėti omenyje, kad remiantis precedentu specifiniais aspektais gali būti padaromos tokios pačios klaidos kaip ir kitur, iš kurių būdingiausia – bylų išsprendimas pagal precedentus, kurie netaikytini arba kada precedentinei teisei reikia naujovių. Kai kurios specialios sąvokos viename teisiniame kontekste gali būti interpretuojamos vienaip, o kitame – kitaip, ir skirtingame

⁵⁵⁸ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 58–59.

⁵⁵⁹ MARMOR, A. Should <...>, p. 36–37.

⁵⁶⁰ LAMOND, G. Analogical <...>, p. 568.

⁵⁶¹ MARMOR, A. Should <...>, p. 36–37.

kontekste priimtas precedentas gali vėlesnėje byloje būti netaikytinas. Pavyzdžiui, šeimos sąvoka skirtinguose kontekstuose gali reikšti ne tą patį. Ji yra aktuali labai įvairiose teisės šakose: gali būti reikšminga skiriant socialinę paramą ir gali būti atsakomybę sunkinantis požymis byloje dėl nužudymo. Todėl rėmimasis mažiau panašiais precedentais turi būti atliekamas apdairiai, kaip ir rėmimasis precedentais kaip tiesioginiu pagrindu galutinei sprendimo išvadai.

Taip pat, kaip buvo pastebėta vieno interviu metu, toks rėmimasis precedentais gali atrodyti mažiau įtikinantis⁵⁶². Panašių dvejonų dėl mažai apibrėžto teisinio argumentavimo įtikinamumo galima rasti ir rėmimosi tikslais kontekste⁵⁶³. Toks pastebėjimas kelia stiprių dvejonų dėl to, ar įvairiapusis rėmimasis precedentais skatintinas. Kada tolimas precedentas atsakymo stipriai nedeterminuoja, alternatyvios pozicijos šalininkas gali būti įsitikinęs, kad jo suponuojamas atsakymas buvo kitoks, negu teismo pasirinktasis. Netinkamas pasirinkimas precedentais iš bylų, kurios nėra visiškai analogiškos, gali diskredituoti visą sprendimą sukeldamas abejonių, kurios net nebūtų kilusios, jei šie argumentai su sprendimu nebūtų buvę pateikti. Neabejotina, kad teisės praktikoje paplitusios tendencijos traktuojant atitinkamas vertybes ir asmenų elgesį turi įtakos sprendimą priimančio arbitro teisinei sąmonei, todėl šių samprotavimo procesų eksplicitiškas paaiškinimas sprendime savaime nėra blogybė. Be to, argumentas prieš rėmimąsi tolimu precedentu gali būti ir poreikis imtis precedentinės teisės plėtojimo. Žinoma, ši pozicija turi kontrargumentų. Jeigu eksplicitiškai pateiktuose motyvuose precedentu nepasiremama, ar nuo to sprendimas atrodo įtikinamesnis? Rėmimasis tolimais precedentais, lyginant su alternatyva jais nesiremti, pasitarnauja daugumai precedento autoriteto prielaidų. Šiuos argumentus už ir prieš įvertinti sudėtinga ir, ko gero, vienintelis patikimas būdas žinoti, ar rėmimasis precedentais veikia įtikinančiai, yra stebėjimo metu surinkti empiriniai

⁵⁶² Interviu su specialistu Nr. 12, 2016 m. sausio 29 d.

⁵⁶³ LASTAUSKIENĖ, G. Teisės tikslai <...>.

duomenys. Kol kas šiame darbe tokio rėmimosi precedentsais būdai yra tik pristatomi, o jų priimtinumą klausimas paliekamas spręsti praktikai.

Kaip tai veikia

Turbūt intuityviausias rėmimasis precedentu yra pasitelkiant jį kaip tiesioginį, beveik savaime pakankamą pagrindą galutinei išvadai sprendžiamoje byloje. Tokiu atveju iš esmės visos reikšmingos bylų aplinkybės sutampa ir precedento taikymo sritis nėra išplečiama. Tačiau taip pat precedentai gali būti naudojami ir teismų praktikoje slypinčių principų turiniui atskleisti, pavieniams faktams teisiškai kvalifikuoti, pasiremiant precedentu specifiniu aspektu ar precedentsais, kuriuose aplinkybės buvo priešingos esančioms nagrinėjamojoje byloje ir atitinkamai joje buvo prieita prie priešingos išvados.

Teismų precedentai kaip teisės principų turinio šaltinis šiame darbe buvo aptarti pristatant principų modelį, šioje vietoje atskirai vertas paminėti tokio rėmimosi ypatumas yra tik tai, kad taikant precedentes šiam tikslui bylos neprivalo būti panašios – lemiantis kriterijus, ar galima remtis precedentu, yra principo taikytinumas, spręstinas per jo konkurenciją su kitais principais ir normomis.

Precedentai specifiniu aspektu

Teismų precedentsais kartais gali būti remiamasi specifiniu aspektu, kada bylos nevienodos, sprendžiamos skirtingai, tačiau jose yra vartojama ta pati teisinė sąvoka, precedentas panaudojamas teisiškai kvalifikuojant pavienius sprendžiamosios bylos faktus ar pan.

Pavienio fakto kvalifikavimas gali pasitarnauti kaip vienas iš pagrindimą sustiprinančių argumentų sprendžiant, kokia turėtų būti galutinė išvada, kada toks kvalifikavimas savaime nepakankamas sukelti atitinkamus teisinius padarinius. Taip panaudojant precedentą iš esmės pasakoma, kad „faktas x savaime nereiškia y, tačiau yra vienas iš argumentų, pagrindžiančių y“. Kaip pavyzdį galima paminėti EŽTT sprendimą byloje *Ibrahim Gurkan v. Turkija*, kur teismo precedentas buvo pritaikytas konstatuojant, kad teisinio išsilavinimo neturinčių tarėjų buvimas teisme savaime nesuponuoja

konvencijos pažeidimo⁵⁶⁴. *Fatullayev v. Azerbaidžanas* bylos sprendime teismas, remdamasis precedentu, įvertino sprendimo byloje buvusį faktą, kad tas pats teisėjas sprendė kaltinamojo tiek civilinės, tiek baudžiamosios atsakomybės klausimus, kaip nebūtinai turintį įtakos teisėjo nešališkumui⁵⁶⁵. Panašiai precedentas buvo pritaikytas ir konstatuojant, kad vien fakto, jog teisėjas savo nagrinėjamoje byloje yra priėmęs sprendimų ir ikiteisminėje jos stadijoje, pagrindu savaime negalima konstatuoti jo šališkumo⁵⁶⁶. Kitoje byloje, kur teismas konstatavo konvencijos pažeidimą teismo nešališkumo ir nepriklausomumo atžvilgiu dėl kaltinamojo bylos nagrinėjimo nedalyvaujant prokurorui, valstybė savo veiksmų teisėtumą mėgino ginti remdamasi kaltinamojo susilaikymu nuo paprieštaravimo tokiam procesui, kol jis vyko. EŽTT pasirėmė savo ankstesniais sprendimais ir išaiškino, jog net sutinkant, kad toks faktas leistų konstatuoti atsisakymą pasinaudoti teise į nešališką teismą, dėl šios teisės reikšmingumo ir viešojo intereso ši aplinkybė sprendžiamoje byloje nėra pakankama pripažinti valstybės veiksmus buvus teisėtais⁵⁶⁷. Kada precedentas naudojamas tik specifiniu aspektu, prie nuorodos į precedentą praktikoje būna pridėjama tai paaiškinanti formuluotė, pvz., „*mutatis mutandis*“, „žr. su reikiamais pakeitimais“ (angl. – *see with necessary changes made*) ar „šiuo atžvilgiu“ (angl. – *see in this respect; in this connection*)⁵⁶⁸.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat remiasi precedentais specifiniu aspektu, pavyzdžiui, sprendamas, koks turtas priskiriamas bendrai nuosavybei⁵⁶⁹. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje tokį

⁵⁶⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *Ibrahim Gurkan v. Turkija*, pareiškimo Nr. 10987/10.

⁵⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Fatullayev v. Azerbaidžanas*, pareiškimo Nr. 40984/07.

⁵⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 31 d. sprendimas byloje *Ekeberg ir kiti v. Norvegija*, pareiškimų Nr. 11106/04, 11108/04, 11116/04, 11311/04 ir 13276/04.

⁵⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje *Ozerov v. Rusija*, pareiškimo Nr. 64962/01.

⁵⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje *Szypusz v. Jungtinė Karalystė*, pareiškimo Nr. 8400/07; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas byloje *Sutyagin v. Rusija*, pareiškimo Nr. 30024/02.

⁵⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-634-248/2015.

precedentų veikimą galima rasti bylose dėl teisės kreiptis į teismą. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų šis teismas yra konstatavęs, kad pareiškėja neturėjo reikalavimo teisės dėl Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos sprendimo, kuriuo nuspręsta tyrimą kito asmens atžvilgiu nutraukti ir konstatuoti, jog šis asmuo Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo nepažeidė⁵⁷⁰. Nors teismas čia ir nesuformulavo abstraktaus aiškinimo dėl *locus standi* principo, tačiau galime tikėtis, kad jis vadovautųsi tokia pozicija ne tik specifiškai dėl skųstų Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos veiksmų, bet ir kitokiose situacijose, remdamasis principu, pagal kurį, jeigu skundžiamu aktu atsisakyta vienam subjektui pritaikyti teisinę sankciją, kito asmens teisės dėl to savaime nėra pažeidžiamos tiek, kad jis turėtų teisę skusti šį aktą teismui. Toks principas jokių būdu nebūtų absoliutus, bet neabejotinai pasireikštų ir ginčijant kitų institucijų aktus.

Precedentai priešingai išspręstose bylose

Kartais precedentinės teisės koherencijai gali pasitarnauti atsižvelgimas ir į precedentes panašiose bylose, kurios buvo išspręstos priešingai. Precedentinėje byloje buvę faktai, argumentai ir kitokios prielaidos, kurie grindė kitokį galutinį sprendimą, negu teismas priėmė, vėlesnėse bylose yra reikšmingi kaip indikatoriai, kokiais atvejais nėra pagrindo nuo precedento nukrypti. Priešingu atveju, teismui nukrypus nuo precedento remiantis aplinkybėmis, kurios buvo ir precedentinėje byloje (tačiau precedentinę bylą sprendęs teismas jas traktavo kaip nepakankamai svarias), iš esmės būtų pademonstruojama, kad precedentinis sprendimas yra klaidingas. Tai, pasak G. Lamondo, sutvirtina šių prielaidų (kurias ankstesnis teismas atmetė) teisinę reikšmę⁵⁷¹.

Ypatingą dėmesį derėtų atkreipti į tas citavimo priemones, kuriomis remiantis išvadai gauti būdavo pasitelkiami precedentai, kuriuose aplinkybės buvo priešingos esančioms nagrinėjamojoje byloje ir atitinkamai joje buvo

⁵⁷⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 26 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. AS⁶⁶²-1259/2014.

⁵⁷¹ LAMOND, G. Do Precedents <...>, p. 19–21.

prieita prie priešingos išvados. Analizuotuose sprendimuose tam buvo taikomos atvirkštinės implikacijos⁵⁷² (angl. – *converse implication*) ir *a contrario*⁵⁷³ kategorijos. *A contrario* argumentas gali būti naudojamas, kada taisyklė suteikia teisę, pareigą ar panašią kategoriją asmeniui ar jų grupei – tada, nesant kitų eksplisitinių taisyklių, preziumuojama, kad tokia pati kategorija nėra suteikiama jokiam kitam individui ar jų grupei⁵⁷⁴. Tokį argumentavimo būdą A. Peczenikas apibūdina pavyzdžiu: jei turime premisą „visiems šachmatų žaidėjams suteikiama narystė klube“, iš jos seka išvada „bridžo žaidėjams nėra suteikiama narystė klube“. Abstrakčia forma tai galima išreikšti šitaip: „G yra privaloma tik tuomet, jei egzistuoja C“, iš ko išeity išvada „jei C nėra, G nėra privaloma“. Tačiau, pasak Peczeniko, ši logikos taisyklė galutinio atsakymo nepateikia, nes palieka klausimą, „ar tokia premisa turėtų apimti žodį „tik“, į kurį kiekvienu konkrečiu atveju atsakymo turi būti ieškoma remiantis teisės stabilumo, prognozuotumo ir kitais moraliniais kriterijais“⁵⁷⁵. Atsakius į minėtą klausimą neigiamai, toks argumentas netenka savo svorio. Kai precedentinėje byloje galima aptikti aplinkybės ir teisinės pasekmės ryšį „jei C, tada G“, o sprendžiamoje byloje yra priešinga to paties pobūdžio aplinkybė, kai kuriais atvejais tai gali būti vienas iš argumentų, kad turėtų kilti ir priešinga teisinė pasekmė (*a contrario*)⁵⁷⁶.

Vienas iš atvejų, kada nereikėtų taip remtis precedentu pagrindžiant priešingą išvadą, yra, jeigu precedentas buvo grindžiamas savotiškais trumpesnio kelio argumentais ir dėl to precedentinėje byloje nebuvo įvertinti kai kurie reikšmingi faktai. Pavyzdžiui, asmuo teisiniame ginče gali siekti politinio prieglobsčio, pabėgėlio statuso ir tokį reikalavimą grįsti aplinkybe,

⁵⁷² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Parlov-Tkalcic v. Kroatija*, pareiškimo Nr. 24810/06.

⁵⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Frankovicz v. Rusija*, pareiškimo Nr. 53025/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Haci Zen v. Turkija*, pareiškimo Nr. 46286/99.

⁵⁷⁴ DIMIŠKOVSKA, A. *Between <...>*, p. 184.

⁵⁷⁵ PECZENIK, A. *On Law and Reason*. New York: Springer Science, Business Media B. V., 2008, p. 322–323.

⁵⁷⁶ KOSHY, T. *Discrete Mathematics with Applications*. London: Elsevier Academic Press, 2004, p. 11–12.

kad jam kilmės valstybėje reikėtų atlikti karinę tarnybą. Jeigu teismas tokį prašymą atmestų nustatęs, kad nėra pagrindo matyti, kad jam tektų tokia prievolė⁵⁷⁷, iš pažiūros gali atrodyti, jog, pagal tokį precedentą įrodžius, kad kilmės valstybėje tektų dalyvauti kariniuose veiksmuose, privalo būti suteiktas prieglobstis. Tačiau tokia išvada būtų skubota – nustatę tokią aplinkybę (kad reikėtų atlikti karinę prievolę), tektų papildomai tirti, ar yra pagrindas teikti prieglobstį⁵⁷⁸. Pirmajame precedente teismui nustatę, kad nėra pagrindo įtarti, jog pareiškėjui tektų prievolė eiti karo tarnybą, sprendimo pagrindimas palengvėja, nes nebereikia vertinti, ar tokia karinė prievolė būtų susijusi su tolesnėmis grėsmėmis, dėl kurių prieglobstis turėtų būti suteikiamas. Tai reiškia, kad turint precedentą, kuriuo prašymas dėl prieglobsčio suteikimo buvo pripažintas nepagrįstu, motyvuojant tuo, kad nenustatyta aplinkybė *x*, ne visada vėlesnėje byloje bus tinkamas argumentavimas nurodant, kad sprendžiamoje byloje, priešingai negu ankstesnėje, aplinkybė *x* egzistuoja, todėl prašymas suteikti prieglobstį yra pagrįstas. Aptartajame pavyzdyje aplinkybės *x* nustatymas reiškia, jog reikia imtis tolesnės analizės ir vertinti, ar atliekant karinę tarnybą kiltų grėsmė pagal paskesnius kriterijus. Panašiai, kaip sprendžiant dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo – ji negali būti taikoma, kada asmuo buvo nepakaltinamas, jo atžvilgiu Lietuvos valstybė neturi jurisdikcijos ir pan. Tačiau jeigu asmuo pakaltinamas, jo atžvilgiu yra jurisdikcija, tai toli gražu nėra pakankamas argumentas atsakomybei taikyti – turi būti nustatyti paskesni juridiniai faktai, todėl tokiu atveju argumentas *a contrario* būtų netinkamas.

Precedentais mažiau panašiose bylose kartais remiasi ir Lietuvos teismai, pavyzdžiui, vienoje byloje vertindamas priteistinos neturtinės žalos dydį pagal ankstesnę praktiką nurodė, kad „*kolegija atsižvelgia ir į 2015 m.*

⁵⁷⁷ Toks pagrindas būna pripažįstamas praktikoje: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-155/2011.

⁵⁷⁸ Panašiai pasisakoma Lietuvos teismų praktikoje: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. vasario 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-662-353-2012; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-2581-2011, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-822-1457-2011.

spalio 26 d. nutartį, <...> kuria priteistas 21 721,50 Eur (75 000 Lt) žalos atlyginimas darbuotojui, dėl nelaimingo atsitikimo darbe tapusiam visiškai nedarbingam, paralyžiuotam ir turinčiam nuolatinės slaugos poreikį, pažymėdama, kad nagrinėjamoje byloje ieškovei teko lengvesnio pobūdžio neigiami padariniai sveikatai, todėl ir neturtinės žalos atlyginimo dydis atitinkamai skiriasi nurodytoje byloje, joje darbuotojo sveikatos pakenkimo padarinių aplinkybės yra išskirtinės⁵⁷⁹.

Taigi, teismų precedentai įvairiais atžvilgiais gali pasitarnauti ir kada bylos nėra analogiškos, pavyzdžiui, kaip iliustracija dėl teisės sistemoje pripažintų vertybių; specifiniu bylos aspektu; kaip argumentai *a contrario*. Galima rasti prieštarų argumentų dėl tokio remimosi precedentais naudos, tačiau, nesant šių argumentų verifikuojančių patikimų empirinių duomenų, jų naudą įvertinti sudėtinga.

2.3. Skirtingų modelių sąveika atskiriant netaikytinus precedentes

Sprendžiant, ar dėl faktinių aplinkybių skirtumų bylos turi būti sprendžiamos skirtingai, turi būti vertinamas skirtumų reikšmingumas, be kita ko, atsižvelgiant į precedento tikslus, eksplisitinių precedente pateiktų išaiškinimų autoritetą pagrindžiančius ir menkinančius veiksnius, precedentiniame sprendime pateiktus argumentus, kitokiose situacijose vyraujančias teisės reguliavimo tendencijas ir pan. Pažymėtina, kad empiriniai tyrimai rodo, jog teisės taikymo praktikoje dirbantys specialistai geriau nuspėja būsimum teismų sprendimus, negu specialistai⁵⁸⁰. Tai iš dalies patvirtina, jog numatyti, ar bus vadovaujamasi precedentu, galima gerai pažįstant konkrečius atvejus tiek panašiose, tiek mažiau panašiose situacijose precedentinėje ar statutinėje teisėje, tai leidžia matyti, kiek skirtingose situacijose teisė yra linkusi situacijas traktuoti skirtingai.

Taigi, jeigu sakome, kad remiantis precedentais svarbu yra precedentinės teisės tikslai ar kiti aspektai, tai nereiškia, kad nėra svarbūs

⁵⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-677-969/2015.

⁵⁸⁰ RUGER, T. W.; KIM, T. P.; MARTIN, A. D.; QUINN, K. M. The Supreme <...>.

faktinių aplinkybių skirtumai. Jie paprastai yra svarbiausias ir vienintelis pagrindas teisei traktuoti panašius atvejus skirtingai. Tačiau tikslai ir kiti precedento elementai padeda išsiaiškinti, ar bylų aplinkybių skirtumai ir panašumai yra pakankamai reikšmingi, kad reikėtų atsisakyti vadovautis precedentu. Panašumo kriterijus izoliuotai negali paaiškinti, ar reikia remtis precedentu. Kada argumentuojama remiantis tik juo, tikėtina, kad precedento tikslai, kriterijai, precedentinė taisyklė ar principas buvo naudoti intuityviai, argumentavime jie yra tiesiog nutylėti. Interpretuojant precedentinę teisę pirmenybė paprastai teikiama vėlesnę bylą sprendžiančio teisėjo nuomonei, bet ne precedentinę bylą sprendusių teisėjų ketinimams. Tai gali būti pagrindžiama tuo, jog vėlesnę bylą sprendžiantis teisėjas turi daugiau susijusių reikalingų žinių, pavyzdžiui, apie vėlesnės bylos kontekstą, precedentinio sprendimo sukeltus empirinius rezultatus ar pan. Kiekviena iš aptartų prieigų pasižymi savitais privalumais ir trūkumais, todėl gali būti naudinga ieškant atsakymo pasitelkti jų visumą.

3. PRECEDENTO ĮVEIKIMAS

Šiame darbe pristatant teismų precedentų saistančios galios klausimą buvo minėta, kad daugumoje Vakarų teisės tradicijos valstybių teismai kartais nukrypsta nuo savo precedentų, ryždamiesi bylas išspręsti kitaip, negu anksčiau sprendė panašias. Tokiam nukrypimui gali būti būdinga, kad (1) visi sprendžiamos ir precedentinės bylos *reikšmingi faktai yra analogiški*, dėl to naujo precedento reguliavimo sritis yra tokia pati arba platesnė už įveikiamojo; (2) *naujoji byla išsprendžiama kitaip negu precedentinė*. Byla, kuria nukrypta nuo precedento, taptų nauju precedentu, kuriuo vadovautis vėlesnėse bylose (kaip tiesiogiai pagrindžiančiu galutinę išvadą) būtų iš esmės negalima kartu vadovaujantis ir ankstesniu, įveiktuoju precedentu. Toks reiškinyš šiame darbe vadinamas precedento įveikimu – toks teisminis bylos išsprendimas, kada visi sprendžiamos ir precedentinės bylos faktai iš esmės yra analogiški, dėl to naujojo precedento reguliavimo sritis yra tokia pati arba platesnė už įveikiamojo ir naujoji byla išsprendžiama kitaip negu precedentinė. Tokie

požymiai yra priskiriami precedento įveikimui ir specialiojoje literatūroje⁵⁸¹. R. Siltala precedento įveikimu laiko nukrypimą nuo precedento, kada nėra jokio protingo pagrindo konstatuoti, kad precedentas netaikytinas⁵⁸². Šio požymio prasmė yra tapati minėtam požymiui, kad bylos yra analogiškos⁵⁸³, todėl R. Siltalos paminėtas požymis gali būti laikomas plačiau atskleidžiančiu analogiškumo požymio prasmę.

Precedento įveikimas gali būti suprantamas kaip tai, kad priėmus naująjį ankstesnis netenka teisiškai saistančios galios⁵⁸⁴; arba kaip precedento teisiškai saistančios galios įveikimas tos bylos ribose, kuriose nuo precedento nukrypta – šitaip siauriau suprantant precedento įveikimo sąvoką precedentų galiojimas vėlesnėse bylose tampa precedentų konkurencijos išsprendimo klausimu. Jeigu vėlesnėse bylose vėl būtų imtasi vadovautis ankstesniuoju precedentu (nuo kurio nukrypta) – negalima būtų teigti, kad ankstesnysis precedentas buvo įveiktas.

Naujasis precedentas aptariamam atveju paprastai turėtų įgyti taikymo pirmenybę prieš ankstesnį remiantis precedentų konkurencijos taisykle, pagal kurią prioritetą teikiamas naujesniems precedentams, tačiau jeigu įveiktų precedentų yra daug, jie neseni, vėlesnėse bylose teismai gali nuspręsti jais vadovautis ir nukrypimas taptų tik vienkartinė išimtimi – ar sukūrus naująjį precedentą ankstesnysis neteks teisinės galios, priklausys nuo nukrypimo pagrindų ir to, kaip vėlesnes bylas sprendžiantys teismai taikys precedentų konkurencijos sprendimo kanonus. Vienkartinis nukrypimas nuo precedento, be abejonės, prieštarautų precedento autoriteto prielaidoms, tačiau neabejotina, kad toks scenarijus praktikoje įmanomas. Išvengti tokių nutikimų, be kita ko, galėtų padėti, jeigu bylos, kuriose galima įtartai esant poreikį įveikti precedentą, būtų skiriamos nagrinėti didesnės sudėties teisėjų kolegijai – tokiu atveju būtų

⁵⁸¹ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 521.

⁵⁸² SILTALA, R. A Theory <...>, p. 73.

⁵⁸³ Kada naujo precedento reguliavimo sritis apima ir senojo reguliavimo sritį, precedentas negali būti atskirtas kaip netaikytinas; negalimumas atskirti precedentą kaip netaikytiną pats nėra pakankamas požymis, nes to atlikti negalima ir tada, kai bylos tiesiog nėra panašios arba precedentu privaloma vadovautis.

⁵⁸⁴ SILTALA, R. A Theory <...>, p. 73.

aiškiau, ar tikrai teismas reiškia valią pakeisti savo praktiką. Vienkartiniam nukrypimui nuo precedento šio darbo kontekste nebūtų tikslinga teikti atskiro termino, todėl šiame darbe nelaikoma būtinuoju precedento įveikimo požymiu tai, kad naujas precedentas įveikia senesnįjį tokiu būdu, kad priėmus naująjį ankstesnis netenka teisiškai saistančios galios.

Konstitucinio Teismo vartojamos konstitucinių nuostatų reinterpretavimo, kai oficiali konstitucinė doktrina koreguojama, sąvokos esmė jurisprudencijoje aiškinama kaip Konstitucinio Teismo galia tam tikrais atvejais, laikantis iš Konstitucijos išvedamų reikalavimų, koreguoti ankstesnį Konstitucijos aiškinimą⁵⁸⁵, tai iš dalies yra prieš tai apsibrėžtos precedento įveikimo sąvokos atitikmuo.

Kai kur teigiama, kad kontinentinės teisės tradicijoje nukrypimas nuo precedento yra kitoks abstraktaus teisinio klausimo išsprendimas negu ankstesnėje byloje⁵⁸⁶. Tokio požiūrio prielaida yra iš anksto nulemtos įstatymų implicitinės prasmės teorija išvien su prieiga prie teismo precedento kaip teisės aiškinimo šaltinio. Tačiau, atsižvelgiant į šiame darbe aptartą bendrą precedento doktrinos ir jos prielaidų kontekstą, neįmanoma, kad kontinentinės teisės tradicijos teismų praktikoje nevyktų prieš tai apsibrėžtas teismų precedentų įveikimo reiškinys – kada teismai iš esmės panašias bylas išsprendžia kitaip negu atitinkamas panašias ankstesnes bylas.

Precedento įveikimas yra didžiausią neigiamą poveikį precedento autoriteto prielaidoms darantis precedentinės teisės plėtojimo kelias. Tokio pobūdžio poveikį taip pat daro ir netaikytino precedento atskyrimas nukrypstant nuo precedento eksplicitinių išaiškinimų, tačiau jį atliekant galima remtis tuo, kad nepažeidžiamas asmenų lygiateisiškumas ir asmenys gali nukrypimo tikėtis, kada jo taikymas būtų neprotingas. Įveikiant precedentą yra skirtingai išsprendžiamos analogiškos bylos, todėl tokiu atveju bylų šalys nėra traktuojamos vienodai. Tikėjimasis iš asmenų, kad jie numatys precedento įveikimą, taip pat gali būti pagrįstas tuo atveju, jeigu įveikimo teisiniai ir

⁵⁸⁵ JARAŠIŪNAS, E. Oficialios <...>, p. 40.

⁵⁸⁶ MACCORMICK, D. N; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 521.

faktiniai pagrindai yra aiškūs, tačiau, kaip matyti iš toliau pristatomos praktikos ir specialiosios literatūros, paprastai taip nebūna. Precedento įveikimas yra tiesioginis kėsinimasis į precedentų saistančią galią, precedento autoriteto prielaidas, todėl nuolatinis ir sunkiai nuspėjamas precedentų įveikimas gali sukelti daug chaoso. Toliau pristatoma įžvalgų, kurias teismams savo nuožiūra perėmus į savo praktiką, teismo precedento įveikimas gali būti labiau prognozuojamas ir sukelti mažesnę neigiamą poveikį precedento autoriteto prielaidoms.

3.1. Įveikimo prielaidos

Argumentai, kuriais įveikiami precedentai, būna skirstomi į kelias grupes. Teigiama, kad teismo precedentas gali būti įveikiamas:

- (1) dėl socialinių pokyčių; (2) kada naujoje situacijoje precedento *ratio decidendi* lemia neigiamus naujus rezultatus; (3) kada precedentiniame sprendime buvo padaryta klaida⁵⁸⁷;

- (1) kada precedentinio sprendimo pagrindimas buvo ydingas; (2) precedentu retai vadovaujamasi; (3) yra pasikeitęs socialinis, ekonominis kontekstas⁵⁸⁸;

- (1) kada teisėje atsiranda vėlesnių pasikeitimų, kurie sumenkino precedentinio sprendimo *ratio*; (2) yra poreikis sprendimą derinti su nauja patirtimi ir atrastais faktais; (3) galima nustatyti, jog precedentas kenkia teisės koherentiškumui ir nuoseklumui⁵⁸⁹;

- (1) susiduriama su vėliau nutikusiais pokyčiais ar teisės raida, kurie turi įtakos ankstesnio sprendimo *ratio*; (2) yra poreikis priimti sprendimą, atitinkantį naują patirtį ir faktines aplinkybes; (3) gali būti įrodyta, kad precedentas tapo žalingas teisės koherencijai ir nuoseklumui⁵⁹⁰;

- (1) jeigu tam yra rimtų ir objektyvių priežasčių; (2) naujas bylos išsprendimas geriau atspindi *ratio legis* (įstatymo pagrindus); (3) naujas bylos

⁵⁸⁷ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 53.

⁵⁸⁸ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 101.

⁵⁸⁹ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 8.

⁵⁹⁰ *Ibid.*, p. 8.

išsprendimas geriau atspindi pasikeitusias aplinkybes ar pakitusias teises pažiūras⁵⁹¹.

JAV Aukščiausiasis Teismas dažniausiai įveikia savo precedentus motyvuodamas (1) precedento neatitiktimi vėlesniems precedentams, (2) klaida precedentinėje byloje. Mažiau paplitę šio teismo naudojami pagrindai yra (3) precedento neveiksmingumas bei (4) pasikeitusios aplinkybės (šie pagrindai išdėstyti pagal jų naudojimo dažnį, pradedant labiausiai paplitusiu)⁵⁹².

Šiame darbe teismo precedento įveikimo pagrindai pristatomi juos skirstant į šias grupes: įveikimą dėl konteksto pokyčių ir įveikimą ieškant geriausio sprendimo.

3.1.1. *Objektyvi būtinybė*

Lietuvoje pripažįstamas precedento įveikimo pagrindas yra objektyvi būtinybė⁵⁹³. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama⁵⁹⁴. Individualius ginčus nagrinėjantys Lietuvos teismai paprastai sprenddami precedento įveikimo klausimą argumentuoja remdamiesi objektyvios būtinybės kriterijumi⁵⁹⁵. Ganėtinai dažnai, su nedideliais pakeitimais tam naudojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuluotė *„išdėstyti motyvai ir jų pagrindu padarytos išvados lemia objektyvią būtinybę <...> pakeisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos (data) nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr.*

⁵⁹¹ Tai yra Šveicarijos teismų suformuluota taisyklė (BAUDENBACHER, C.; PLANZER, S., *et al.* International <...>, p. 17).

⁵⁹² GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 19.

⁵⁹³ JARAŠIŪNAS, E. Oficialios <...>, p. 59.

⁵⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁵⁹⁵ Tyrimo metu pastebėta, kad keičiant praktiką dažnai remiamasi atitinkamos situacijos individualiais ypatumais, ir nebuvo aptikta daugiau bendro pobūdžio kriterijų, kuriais remiantis galima būtų prognozuoti būsimus precedento įveikimus. Tokia padėtis gali būti tobulinama, be kita ko, praktikoje pasitelkiant šiame darbe pristatytus teisėtyroje ir užsienio teismų išskiriamus kriterijus, pagal kuriuos sprendžiamas klausimas dėl teismo precedento įveikimo.

*(numeris), formuojamą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką*⁵⁹⁶.

Objektyvios būtinybės pagrindą Konstitucinis Teismas yra detalizavęs šiais kanonais:

- jokio naujo teismo precedento sukūrimo ar argumentavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai <...> oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas;

- tai turi būti racionaliai teisiškai motyvuota: naujų teismo precedentų kūrimas bei teismo precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti racionaliai teisiškai nemotyvuoti valiniai aktai;

- būtinumą tam tikras oficialias konstitucines doktrines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip būtinumas didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus, būtinumas labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes;

- poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija;

- būtinumas plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos;

- oficialios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet yra pakeičiama Konstitucijoje įtvirtinta vertybių sistema, paneigiamas jų suderinamumas, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos samprata, sumažinamos Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisių ir laisvių garantijos, pakeičiamas Konstitucijoje

⁵⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-83/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-525-916/2015.

įtvirtintas valdžių padalijimo modelis;

- oficialios konstitucinės doktrinos tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia*, oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose leidžia atskleisti giluminę Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą. Oficialios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija. Naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose toliau aiškinant ir plėtojant, *inter alia*, reinterpretuojant, oficialias konstitucines doktrines nuostatas, taip pat ir taip, kad oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina. Šitaip yra prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo⁵⁹⁷.

Pažymėtina, kad ydingomis galima laikyti situacijas, kada, pavyzdžiui, nuo precedento nukrypstama motyvuojant bylų skirtingumu, nors iš tikrųjų byla sprendžiama skirtingai tiesiog dėl įsitikinimo, kad precedentą taikyti nebūtų teisinga. Jeigu tai yra vienintelis būdas nesilaikyti precedento, toks tikrovės neatspindintis kelias gali būti klaidinantis. Nepripažinus, kad nuo precedento gali būti nukrypstama remiantis kai kuriais iš šiame darbe išdėstytų pagrindų, gali pasitaikyti atvejų, kada šie pagrindai ir lemtų nukrypimą nuo precedento, tačiau tai būtų nutylima ir precedento nesilaikymas būtų arba išvis nepaminimas, arba nurodomas koks nors kitas pagrindas (pavyzdžiui, bylų aplinkybių skirtingumas), kuris realiai nelėmė nukrypimo.

⁵⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

3.1.2. Konteksto pokyčiai

Vienas iš dažniausiai minimų precedento įveikimo pagrindų yra pasikeitęs visuomeninis, moralinis, ekonominis ir pan. kontekstas⁵⁹⁸. EŽTT yra minėjęs, kad atsižvelgdamas į savo precedentes taip pat turi omenyje besikeičiantį kontekstą⁵⁹⁹. Reikšmingus pokyčius (socialinius, ekonominius ir kt.) Lietuvos teismai pripažįsta reikšmingu, precedento svarumą galinčiu sumažinti veiksnio sprendžiant precedentų konkurenciją⁶⁰⁰. Paprastai nagrinėjant šį precedento įveikimo pagrindą labai konkrečių vertinimo kriterijų nepateikiama, o remiamasi tokiais įrankiais kaip bendro pobūdžio naudos–žalos svėrimas ir pan. Pavyzdžiui, teigiama, kad precedento įveikimas dėl socialinių pokyčių reiškia, kad precedentinis bylos išsprendimas buvo priimtinas buvusiai, bet ne dabartinei situacijai, esant naujoms aplinkybėms, precedentas tampa netinkamu teisinių nuostatų įgyvendinimu, kadangi empiriniai rezultatai, kurie buvo pasiekti precedentinėje byloje, tokiu pačiu būdu negali būti pasiekti sprendžiamoje situacijoje⁶⁰¹. Precedentas savaime laikui bėgant nepraranda savo privalomumo, tačiau labai senas gali būti netaikomas, jei nebeatitinka pasikeitusių socialinių santykių⁶⁰². Precedento įveikimo pagrindas dėl socialinių pokyčių paprastai stipriai nedetalizuojamas. Jis yra labai sudėtingas, nes susijęs su kompleksiskais neteisinio konteksto pokyčiais. Dėl to jam (kur kas labiau nei kitiems) stipriai konkretizuoti taikymo kriterijai gali būti nenaudingi. Šiuo aspektu prisidėti prie precedento doktrinos apibrėžtumo galima tiesiog šį pagrindą pripažįstant ir kartu konkretizuojant bendrąją precedento įveikimo procedūrą, kuri galiotų ir kitiems precedento įveikimo pagrindams.

⁵⁹⁸ Žr., pvz., JACOB, M. *Precedents* <...>, p. 175; ROSS, A. *On Law* <...>, p. 86.

⁵⁹⁹ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Martine prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 58675/00; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *Scoppola prieš Italiją*, pareiškimo Nr. 126/05.

⁶⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-635-915/2015.

⁶⁰¹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* *On The Philosophy* <...>, p. 53.

⁶⁰² ROSS, A. *On Law* <...>, p. 86.

Galima atkreipti dėmesį, kad precedento įveikimo pagrindu iš esmės niekur nebūna įvardijamas jo senumas savaime. Ilgas laikas nuo precedento sukūrimo neišvengiamai stipriai koreliuoja su konteksto pokyčiais, bet būtent pokyčiai lemia poreikį įveikti precedentą – praėjus daug laiko, tačiau nenutikus jokių susijusių pokyčių, precedento senumas savaime neturėtų didelės reikšmės. Taigi, precedento įveikimas turėtų būti grindžiamas konteksto pokyčiais, tačiau precedento senumas gali pasitarnauti kaip indikatorius, skatinantis patikrinti, ar nuo precedento nereikėtų nukrypti.

Teisės raida

Atskiرو aptarimo vertas precedento įveikimo pagrindas yra teisinio konteksto pasikeitimas. Jo pokyčiai gali pasireikšti per statutinę arba precedentinę teisę ir abu šie kanalai gali lemti poreikį įveikti ankstesnį precedentą. Teisinio konteksto pokyčius, kaip pagrindą koreguoti teismo suformuotą jurisprudenciją, savo praktikoje tarp kitų argumentų pasitelkia ir Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis teismas⁶⁰³.

Teisinio konteksto pokyčiai šiuo klausimu gali veikti kaip (1) valingas reguliavimo pakeitimas aktualių klausimų, kurių reguliuoja svarstomas įveikti precedentas, pavyzdžiui, precedentą įveikiant įstatymu; (2) arba kaip vertybinių pokyčių indikatorius, kada pokytis įvyksta nebūtinai griežtai atsakymą determinuojančioje eksplicitinėje normoje ir precedento įveikimo pagrindas būtų ne pats teisės pasikeitimas, bet vertybių pokytis, o statutinės ar precedentinės teisės pokyčiai pasitarnautų kaip įrodymas, patvirtinantis vertybių virsmą. Pastaruoju atveju statutinė norma turi būti reinterpretuojama naujai, atsižvelgiant į naują teisinio reguliavimo kontekstą.

Dėl pirmojo pagrindo teigiama, kad teismo precedentas neturi autoritetingos galios tuomet, kai bylos analogiškos, tačiau buvo koreguota statutinė norma, kurios pagrindu jis buvo priimtas⁶⁰⁴. Lietuvos teismai yra

⁶⁰³ Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo 2016m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Knauer prieš Ministry of Justice*, Nr. [2016] UKSC 9. Prieiga per internetą: <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0217-judgment.pdf>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.].

⁶⁰⁴ POSNER, R. A. Jurisprudencijos <...>, p. 302; VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 29.

teisingai pažymėję, kad statutinės teisės pasikeitimas savaime nedaro precedento negaliojančio⁶⁰⁵ – turėtų būti atsižvelgiama, ar statutinė teisė buvo pakeista reikšmingai, ar pasikeitęs reguliavimas turėjo lemiamą reikšmę precedentinėje byloje.

Taip pat yra reikšmingi ne tik statutinės, bet ir precedentinės teisės pasikeitimai – užsienio praktikoje teismų precedentai yra įveikiami argumentuojant tuo, kad vėliau susijusiais klausimais priimtas sprendimas sugriovė precedentą arba pasikeitusios aplinkybės kėlė kitokios bylos baigties poreikį⁶⁰⁶. Paprastai vadovautis precedentu skatinantis teisės nuoseklumo poreikis gali pareikalauti kaip tik nukrypti nuo precedento, jeigu jį priėmus teisėje įvyko susijusių pokyčių – susijusiose (bet nevisiškai analogiškose) bylose įsivyravus kitokias teises vertybes, principus pripažįstančiai praktikai, galima teigti esant precedento įveikimo pagrindą, precedento neatitiktį teisės koherentiškumui ir nuoseklumui⁶⁰⁷. Šis pagrindas, be kita ko, grindžiamas ir asmenų lygiateisiškumo principu, jeigu jį suprantame ne tik kaip galiojančią panašioms situacijoms, bet ir diktuojančią standartus, kiek skirtingai reikia traktuoti atitinkamai skirtingus atvejus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra atsižvelgęs į panašų precedento įveikimo kriterijų – tai, kad spręstu klausimu pasisakė Europos Sąjungos Teisingumo Teismas⁶⁰⁸. Konstitucinis Teismas šiuo aspektu laikosi kitokios pozicijos, nes iš esmės yra pripažinęs, jog neatitikimas tarp Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluotų Konstitucijos išaiškinimų ir vėliau priimto EŽTT sprendimo galėjo būti išspręstas tik keičiant Konstituciją, t. y. nusprendė, kad naujo supranacionalinio teismo precedento atsiradimas nėra pagrindas Konstituciniam Teismui reinterpretuoti konstitucinę doktriną taip, kad ji būtų pakoreguota⁶⁰⁹.

⁶⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 30-1050; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. birželio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-704-602/2015.

⁶⁰⁶ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 16; JACOB, M. Precedents <...>, p. 169–170.

⁶⁰⁷ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 8.

⁶⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-32/2013.

⁶⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 105-5330.

3.1.3. Geriausio sprendimo paieška – precedentinės teisės plėtojimas

Kartais teismų precedentai būna įveikiami ir nepasikeitus jokiame reikšmingame kontekste, o tiesiog ieškant geresnio sprendimo. Tokiu atveju faktiškai precedento įveikimas nutinka, kada vėlesnę bylą sprendžiantys teisėjai laikosi kitokio įsitikinimo dėl to, koks bylos išsprendimas yra geriausias.

Pirmiausia būtinas aptarti aspektas yra neišvengiama asociacija su precedento klaidingumu – jeigu precedentas įveiktas nesant jokių pokyčių, tai reiškia, kad sprendžiant precedentinę bylą buvo padaryta klaida? Ko gero, į tokį klausimą dažnai galima pagrįstai atsakyti neigiamai. Aptariamas įveikimo pagrindas neturėtų būti suprantamas tik kaip dvipolis. Įmanoma priimti labai blogų, šiek tiek blogų, gerų, labai gerų sprendimų. Precedento kokybiškumo skalės vienetas gali būti neišmatuojamai smulkus. Tai reiškia, kad kartais precedentas gali būti įveikiamas ne dėl to, kad jis klaidingas – jis gali būti geras, kokybiškas – bet nauja panaši byla sprendžiama kitaip, nes buvo atrastas dar geresnis būdas išspręsti bylą. Toks konstatavimas gali būti neįtikinanti paguoda asmenims, kurių bylos buvo išspręstos „mažiau kokybiškai“, tačiau tai neturėtų būti kliūtis būsima bylą spręsti geresniu keliu negu anksčiau. O anksčiau išnagrinėtų bylų šalių interesai tokiu atveju gali būti apsaugoti ir kitais būdais, neužkertant kelio precedentinės teisės tobulėjimui⁶¹⁰.

Moksle nuomonės dėl tokio precedento įveikimo pagrindo nevienodos – J. Razas sutinka, kad precedento įveikimo kriterijus turi būti tai, ar naujasis precedentas praktiką patobulintų, net jei pagerėjimas ir nežymus⁶¹¹, tačiau, pasak F. Schauerio, teismo įsitikinimas precedentinio sprendimo klaidingumu neturėtų būti pagrindas įveikti precedentą – priešingu atveju *stare decisis* doktrina būtų apskritai beprasme⁶¹². Šis įveikimo pagrindas vertas aptarimo pirmiausia dėl to, kad praktikoje jis naudojamas tiek bendrosios teisės, tiek

⁶¹⁰ Plačiau tai aptariama poskyryje apie precedentų galiojimą laiko požiūriu.

⁶¹¹ RAZ, J. The Authority <...>, p. 191.

⁶¹² SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 59–60.

kontinentinėje teisės tradicijoje⁶¹³. Visų antra, pripažinus šį pagrindą, *stare decisis* doktrina nebūtų beprasmė, kadangi precedentais teisėjai gali vadovautis ir nesutikdami su jais tik iš dalies arba kada tvirtos nuomonės dėl bylos išsprendimo tiesiog neturi – be *stare decisis* doktrinos ankstesnė praktika gali būti net neanalizuojama, todėl šiais dviem atvejais precedento doktrina veiktų, net jeigu sutiktume, kad su precedentu nesutinkantis teisėjas gali juo nesivadovauti⁶¹⁴. Jau buvo aptarta teismo precedento autoriteto nauda, tačiau jo suabsoliutinimas turi neigiamų atspalvių, todėl aptariamo precedento įveikimo pagrindo pripažinimas precedento doktrinoje yra pravartus.

Teigiama, kad priimant sprendimą nukrypti nuo precedento turi būti atsižvelgiama į tai, ar rėmimasis precedentu lemtų ištis reikšmingai neteisingą bylos išsprendimą⁶¹⁵. J. Stone'o manymu, svarbu įvertinti precedento reguliavimo sritį, tuo patikrinant, kiek „neteisingumo“ precedentas gali lemti. Šį kriterijų J. Stone'as siūlo naudoti pasitelkiant šiuos subkriterijus: *ratio* abstraktumą; precedento reguliuojamų situacijų dažnį ir paplitimą; pasiklovimą ir vadovavimąsi precedentu visuomeniniuose santykiuose; asmenų teisių ir interesų pobūdį, kuriems yra keliama grėsmė, jeigu vadovaujamės senuoju precedentu⁶¹⁶.

Taip pat būna teigiama, kad didesnę tikimybę, jog precedentas bus įveiktas, lemia tai, kad daug kartų jis buvo atskirtas kaip netaikytinas⁶¹⁷. Tačiau tokios prielaidos nepagrįstumą galima matyti iš JAV Aukščiausiojo Teismo praktikos empirinio tyrimo rezultatų – jį atlikus buvo nustatyta, kad iš tirtų įveiktų precedentų 62 proc. nė karto iki tol nebuvo atskirti kaip netaikytini, 31 proc. precedentų taikytinumas buvo atskirtas kartą ar du kartus ir 7 proc. – tris ir daugiau kartų⁶¹⁸.

⁶¹³ Platesnis šios tezės pagrindimas pateiktas skyriuje apie teismų precedentų saistančios galios įvairovę.

⁶¹⁴ Plačiau apie tai žr. skyriuje apie teismo precedento autoritetą.

⁶¹⁵ STONE, J. Precedent <...>, p. 177.

⁶¹⁶ *Ibid.*, p. 184–185.

⁶¹⁷ GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 10; GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 98.

⁶¹⁸ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare Indecisis <...>, p. 3.

Vienas iš kriterijų numatant precedento įveikimą gali būti ir tai, ar dėl precedento vieningai sutariama. Tokio sutarimo nebuvimą gali liudyti teisėjų atskirosios nuomonės precedentinėje byloje. Ištyrus JAV Aukščiausiojo Teismo 1958 ir 1980 m. kadencijų sprendimus, kuriais buvo įveikti ankstesni precedentai, buvo nustatyta, kad apie 39 proc. šių sprendimų buvo cituojamos įveiktose precedentinėse bylose pareikštos teisėjų atskirosios nuomonės ir kitais 37 proc. atvejų precedentinėse bylose pareikštos atskirosios nuomonės nebuvo cituotos, tačiau jų motyvais buvo pasiremta įveikiant precedentą. Tarp įveiktų teismo sprendimų daugiau pasitaikydavo tokių, kuriems buvo pareikštos atskirosios nuomonės, negu tarp sprendimų, kurie nebuvo įveikti, todėl atskirosios nuomonės veikė kaip indikatoriai, kad precedentas bus įveiktas⁶¹⁹. Kitame JAV teismų praktikos tyrime buvo pastebėta, kad mažesne tikimybe, jog precedentas bus įveiktas, pasižymėjo aiškūs precedentai, dėl kurių nereikšta atskirųjų nuomonių, priimant sprendimą balsai buvo vieningi, ir priešingai – precedentinėje ar vėlesnėse bylose sulaukę kritikos precedentai dažniau įveikiami⁶²⁰. Atskirąją nuomonę precedente Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra įvardijęs kaip precedentą silpninantį veiksnį sprendžiant precedentų konkurenciją⁶²¹.

JAV Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje kartais naudoja precedento veiksmingumo kriterijų⁶²². Precedento veiksmingumą (angl. – *workability*) šis teismas supranta kaip jo pasiteisinimą praktikoje⁶²³. Vėlesnę bylą sprendžiantys teisėjai gali būti patogesnėje padėtyje tuo atžvilgiu, kad jie gali matyti, kokių padarinių sukėlė precedentai. Dėl to, svarstydamas precedento įveikimą, teismas gali atsižvelgti į tai, ar jo padariniai visuomeniniams santykiams buvo tokie, kokių buvo siekta.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra minėjęs, kad, priimant sprendimą vadovautis precedentu, gali būti reikšminga, ar *ankstesnėje*

⁶¹⁹ *Ibid.*, p. 16; 48.

⁶²⁰ SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 24.

⁶²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁶²² GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 19.

⁶²³ KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 9.

byloje buvo svarstomi tie patys argumentai, kaip ir sprendžiamoje byloje – jeigu ne, tai pagrindžia galimybę precedento nesilaikyti. Vienoje iš bylų teismas nagrinėjo kasacinį skundą, kuriame buvo nurodoma, jog apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai išteisino kaltinamąjį, konstatuodamas, jog įgytos narkotinės medžiagos kiekis užtraukė tik administracinę, bet ne baudžiamąją atsakomybę – kasatorius teigė, jog „pakartotinė nusikalstama veika, t. y. pasikartojantis narkotinių medžiagų pirkimas, netgi turint skirtingus tikslus (sau ar pardavimui), teismų praktikoje vertinama pagal nusistovėjusį precedentą, kad už kiekvieną iš šių veiksmų visada kyla baudžiamoji atsakomybė, t. y. tiek už nedidelį kiekį narkotinių medžiagų, neturint tikslo jų parduoti ar kitaip platinti, tiek tokį tikslą turint (kasacinės nutartys Nr. 2K-69/2007, 2K-415/2007)“⁶²⁴. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas į šį argumentą atsakė nurodydamas, jog „kasatoriaus nurodomose kasacinėse nutartyse baudžiamosios atsakomybės atribojimo nuo administracinės atsakomybės klausimai nebuvo sprendžiami ir aiškinami, nes tokie klausimai kasaciniuose skunduose nebuvo keliami. Kasatoriaus nuorodos, kad kasacinėse nutartyse Nr. 2K-69/2007, 2K-415/2007 suformuluotas precedentas, jog už kiekvieną nedidelio kiekio narkotinių medžiagų pirkimą, nepaisant to, kokių tikslų jos perkamos, visada kyla baudžiamoji atsakomybė, prieštarauja kasacinių nutarčių turiniui, jose tokių išaiškinimų nėra“⁶²⁴. Šio kriterijaus naudojimą galima rasti ir kitokio pobūdžio bylose⁶²⁵. Toks kriterijus svarstant precedento įveikimą ypač pasitarnauja ieškant geriausio sprendimo. Šį kriterijų iš esmės įgalina proceso rungtyniškumo principas – saistomas ginčo ribų kasacinis teismas precedentinėje byloje galbūt net neturėjo galimybės pasiremti tuo argumentu ir šiuo atžvilgiu bylos yra net šiek tiek skirtingos. Tačiau toks skirtumas nėra pagrindas atskirti precedentą kaip netaikytiną, nes dėl savo

⁶²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

⁶²⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gruodžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-1974-2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-503-969/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-650-686/2015 ir kt.

pobūdžio jis labai retose situacijose leistų grįsti precedento taikytinumą tuo, kad šalis ar teismas neiškėlė kurio nors klausimo.

Klaidos kriterijus

Precedento netobulumas gali būti suprantamas ir kaip klaida, apsirikimas. Precedento įveikimas remiantis šiuo pagrindu gali pateikti daug sunkumų. Klaida ir teismo sprendimo kokybė yra reliatyvios prasmės terminai, kadangi klausimas „kas yra teisinga“ gali apimti absoliučiai visą teisinės jurisprudencijos įvairovę „nuo a iki z“. Klaida gali būti suprantama kaip per apsirikimą, teismo tikrųjų ketinimų neatspindintis sprendime atsidūręs tekstas; netikslus statutinės teisės pritaikymas ar prasmės atskleidimas; nesuderinamumas su likusia precedentine teise; neatitiktis bendrai teisingumo sąvokai, teisės principams ir kt. Vertinimas, ar sprendimas yra kokybiškas, išeina už teismo precedento doktrinos ribų ir į šio darbo tyrimo ribas nepatenka. Atvejai, kada precedentinis sprendimas yra mažiau geras, bet ne tiek, kad galėtų būti vadinamas klaidingu, iš dalies buvo aptarti. Toliau pristatoma, kaip klaidos kriterijus gali būti interpretuojamas svarstant įveikti teismo precedentą.

Klaida arba apsirikimas taip pat gali pasižymėti reliatyvumu⁶²⁶, todėl šiame poskyryje ji aptariama siaurąja prasme – kaip toks bylos išsprendimas, kada ją sprendusieji teisėjai galėjo, bet nežinojo apie kažkokį teisinio reguliavimo ypatumą (statutinės teisės nuostatą, precedentą), ir tikėtina, kad jis galėjo įtikinti teisėjus priimti kitokį sprendimą. Jeigu teisėjas praleido kažkokią įstatymo nuostatą, precedentą, reiškia, kad jis neturėjo ketinimo aiškinti teisę taip – jis turėjo omenyje, kad teisė be jo nepastebėtos nuostatos turi būti aiškinama jo pasirinktuoju būdu, bet nepareiškė pozicijos, kaip turi būti aiškinama teisė, apimanti nepastebėtą nuostatą.

Klaidos, kaip precedento įveikimo pagrindo, poreikis sustiprinamas, jeigu teisės sistemoje yra įtvirtintas proceso atnaujinimo institutas dėl teismo sprendime padarytos teisės taikymo klaidos. Šią nuostatą įtraukus į įstatymą

⁶²⁶ MITCHELL, F. J. Stare Decisis and Constitutional Text. *Michigan Law Review*, 2011, Nr. 110:1, p. 55.

pripažįstama, kad tokių klaidų gali būti ir jos gali likti neištaisytos, jeigu niekas iš suinteresuotų šalių nesikreipė dėl proceso atnaujinimo. Tokioje teisės sistemoje precedento doktrina, neleidžianti įveikti precedento dėl teisės taikymo klaidos, gali atrodyti neteisinga, kadangi reikalautų paklusti visiems precedentams, taip pat ir tiems, kurie yra klaidingi.

Užsienio valstybių teismai yra įveikę savo precedentų motyvuodami tuo, kad juose buvo padaryta klaida⁶²⁷. Neretai teigiama, kad precedento klaidingumas yra vienas pagrindinių jo įveikimo kriterijų Jungtinėje Karalystėje⁶²⁸. Lordų Rūmai, aptardami savo įgaliojimus įveikti ankstesnius precedentes, nurodė, kad pernelyg sustabarėjęs vadovavimasis precedentais gali lemti neteisingumą atskirose bylose, užkirsti kelią teisės raidai, todėl nuo saistančių precedentų Lordų Rūmai gali nukrypti, kada toks poelgis atrodo teisingas⁶²⁹. Tiesa, kai kurie autoriai teigia, kad faktiškai teismai Jungtinėje Karalystėje nukrypavo nuo savo precedentų dar iki šio 1966 m. išaiškinimo ir po jo kartais nukrypsta, nesiremiami šio išaiškinimo instrumentais – užuot būtų pasitelkiamas teisinis argumentavimas, kuriuo tiesiog pagrindžiama pasirinktoji išvada⁶³⁰ – tai iš esmės reiškia naudojimąsi netaikytino precedento atskyrimu, saistančios precedento dalies identifikavimo įrankiais ir kt. Precedento klaidingumas būna suprantamas kaip jo priėmimas „nerūpestingai“ (*per incuriam*). Tai nustatoma vertinant precedentinio sprendimo prielaidas, medžiagą, kuria buvo remiamasi. Jeigu ją išanalizavus padaroma išvada, kad precedentinės bylos nagrinėjimo metu nebuvo įvertintos reikšmingos statutinės teisės nuostatos ar tam tikras precedentas, dėl kurių turėjo būti priimtas kitoks sprendimas, tada gali būti pripažįstamas *per incuriam* atvejis⁶³¹.

⁶²⁷ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 53.

⁶²⁸ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 60.

⁶²⁹ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų praktikos pareiškimas (Judicial precedent) [1966] 1 w. l. r. 1234. Prieiga per internetą: <<http://www.uniset.ca/other/cs2/19661WLR1234.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].

⁶³⁰ STONE, J. Precedent <...>, p. 174.

⁶³¹ VASILIAUSKAS, V. Teisminio <...>, p. 28; Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo 2016 m. liepos 20 d. sprendimas byloje *Willers prieš Joyce*, Nr. [2016] UKSC 44. Prieiga per internetą: <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0154a-judgment.pdf>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.].

Šis precedento įveikimo pagrindas paplitęs ir JAV. Konservatyvesnis JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas R. Scalia precedento saistančiai galiai teikdavo mažesnę reikšmę ir laikė, kad precedentas gali būti įveikiamas aptikus jame klaidą⁶³². Tokia pozicija nėra vienareikšmiškai dominuojanti, yra nuomonių, kad įsitikinimas, jog tai, kad precedentinėje byloje buvo padaryta klaida, negali būti pagrindas nuo jo nukrypti⁶³³, tačiau JAV Aukščiausiąjame Teisme klaidos pagrindas panaikinant precedentes yra vienas labiausiai paplitusių⁶³⁴.

Kaip buvo minėta, yra sudėtinga užtikrintai konstatuoti, kad precedente buvo klaida, ir ne bet kokia klaida gali būti reikšminga ir lemianti kitokį bylos sprendimą. Dėl to šis kriterijus nėra apibrėžtas ir yra sudėtingas naudoti, tačiau kiti precedentų įveikimo pagrindai taip pat pasižymi tokia savybe, todėl klaidos pagrindas šiuo atžvilgiu neišsiskiria. Šis pagrindas taip pat gali būti skeptiškai vertinamas kaip keliantis žalos teismų sistemos įvaizdžiui. Šis kontrargumentas šiek tiek numalšinamas, jeigu klaidos galimybė jau yra įtvirtinta įstatymuose – kaip pagrindas atnaujinti procesą (*inter alia*, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 451 str., Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 str.⁶³⁵). Tai reiškia, kad klaidos pripažinimas precedento įveikimo pagrindu neturėtų žymiai didinti abejonių teismų sprendimų autoritetu. Su aptariamu pagrindu susijęs sunkumas yra potencialus didelis kiekis prašymų atnaujinti ankstesnių bylų procesus – jeigu teismai pripažįsta klaidas, tai suteikia svarumo pretenzijoms į bylų nagrinėjimo atnaujinimą, kuriose buvo taikytas įveiktas precedentas⁶³⁶.

3.1.4. Precedentų įveikimas sprendžiant jų konkurenciją

Kartais gali būti neaišku, kuriuo iš skirtingus atsakymus pateikiančių precedentų remtis. Taip konkuruoti gali precedentai, kurių teisiškai

⁶³² BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 8.

⁶³³ *Ibid.*, p. 8.

⁶³⁴ GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 19.

⁶³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (redakcija nuo 2017 m. birželio 15 d.); Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).

⁶³⁶ Bylos nagrinėjimo atnaujinimo klausimas įveikus precedentą aptariamas tolesniame skyriuje apie precedentų galiojimą laiko požiūriu.

reikšmingos aplinkybės yra analogiškos, t. y. taikytini toje pačioje situacijoje; arba precedentai, kurių faktinės aplinkybės labai panašios ir kyla abejonių, kuris yra taikytinas sprendžiamoje byloje. Antruoju iš šių atvejų išsprendus konkurenciją paprastai vienas precedentas atskiriamas kaip netaikytinas, tam naudingi kriterijai buvo plačiai pristatyti ankstesniame šio darbo skyriuje. Kitu atveju, kada kyla konkurencija tarp precedentų, kurių teisiškai reikšmingos aplinkybės yra analogiškos, vėliau teisme pritaikius vieną iš jų, kitas yra įveikiamas. Tokiose situacijose, be kita ko, gali būti naudingos bendros precedentų įveikimo taisyklės ir kai kurios specifinės, kurios aptariamos šiame poskyryje.

Vienas iš veiksnių, lemiančių precedento pranašumą konkurencijos atveju, yra tai, kad jis yra plačiau paplitęs – buvo pastebėta, kad praktikoje vadovavimasis precedentu iš dalies lemia aukštesnę jo saistančią galią⁶³⁷. Kaip jau buvo minėta, vertinant tokį paplitimo kriterijų turi būti kreipiamas dėmesys ne į kiekybę (tam tikro pobūdžio bylų dažnį), o į kokybinę atvejų įvairovę (kiek įvairiose situacijose precedentu remiamasi)⁶³⁸. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad *„precedentų konkurencijos atveju (t. y. kai yra keli skirtingi analogiškose bylose priimti teismų sprendimai) turi būti vadovaujamasi aukštesnės instancijos (aukštesnės grandies) teismo sukurtu precedentu. Taip pat atsižvelgtina į precedento sukūrimo laiką ir į kitus turinčius reikšmės veiksnius, kaip antai: į tai, ar atitinkamas precedentas atspindi susiformavusią teismų praktiką, ar yra pavienis atvejis; į sprendimo argumentacijos įtikinamumą; į sprendimą priėmusio teismo sudėtį (į tai, ar atitinkamą sprendimą priėmė vienas teisėjas, ar teisėjų kolegija, ar išplėstinė teisėjų kolegija, ar visa teismo (jo skyriaus) sudėtis); į tai, ar dėl ankstesnio teismo sprendimo buvo pareikšta teisėjų atskirųjų nuomonių; į galimus reikšmingus pokyčius (socialinius, ekonominius ir kt.), įvykusius priėmus atitinkamą*

⁶³⁷ JACOB, M. Precedents <...>, p. 92–94.

⁶³⁸ SILTALA, R. Law <...>, p. 56–60.

*precedento reikšmę turintį teismo sprendimą, ir kt.*⁶³⁹. Šios taisyklės yra pripažįstamos ir cituojamos individualius ginčus nagrinėjančių teismų praktikoje⁶⁴⁰. Pastarųjų teismų veikloje galima matyti, kad konkuruojant precedentams pirmenybė gali būti teikiama tiems, kurie yra gausiau paplitę teismų praktikoje⁶⁴¹; naujesni⁶⁴²; labiau dera su praktika mažiau panašiose bylose, *inter alia* – kitos kompetencijos teismų praktika⁶⁴³, labiau dera su supranacionaline teise⁶⁴⁴. Lietuvos teisėtyroje teigiama, kad, sprendžiant precedentų konkurenciją, reikšmingas kriterijus yra tai, ar precedentas sukurtas bylą nagrinėjant plenarinėje teismo sesijoje; precedento galia silpnesnė, kai jis kritikuojamas doktrinoje ar byloje yra atskiroji teisėjo nuomonė; didesnę galią turi paskelbti sprendimai; akcentuojamas precedento naujumo kriterijus, kartu atkreipiant dėmesį, kad jis ne vienintelis, ir kartu turi būti atsižvelgiama į precedento teisingumą, teisėtumą ir pagrindimą⁶⁴⁵.

Vienas sudėtingiausių klausimų susidūrus su precedentų konkurencija yra kaip precedentų konkurencijos taisyklės konkuruoja tarpusavyje. Ar, pavyzdžiui, precedento naujumas lemia jo taikymo pirmenybę prieš precedentą, priimtą išplėstinės kolegijos, arba prieš labiau praktikoje paplitusį precedentą ir kt.? Žinoma, čia galima pateikti intuicijos diktuojamų formulių, tačiau šio klausimo pobūdis yra pernelyg kompleksiškas, kad jos būtų visada universaliai tinkamos (pavyzdžiui, jei laikas nurungia paplitimą – tada gali būti neaišku, koks turi būti laikotarpis ir koks turi būti paplitimas), todėl, ko gero,

⁶³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁶⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-635-915/2015.

⁶⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-508/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-677-969/2015.

⁶⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-433-378/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-93-520/2015.

⁶⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2012.

⁶⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012.

⁶⁴⁵ MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. Teismo <...>, p. 215.

kaskart turėtų būti atliekamas individualus vertinimas, remiantis bendrais teisiniais kriterijais ir tais, kurie naudotini kituose precedentų įveikimo kriterijuose.

Iš šių pozicijų galima matyti, kad specifiškai precedentų įveikimui sprendžiant jų konkurenciją yra reikšmingi keli kriterijai – precedento naujumas, paplitimas ir precedentą sukūrusio teismo sudėtis (ar atitinkamą sprendimą priėmė vienas teisėjas, išplėstinė kolegija ir pan.). Be šių kriterijų tokiose situacijose gali būti remiamasi bendraisiais precedento įveikimo kriterijais.

3.1.5. Atsižvelgimas į precedento doktrinos siekius

Svarstant, ar reikėtų įveikti precedentą, taip pat naudinga įvertinti, ar konkrečioje byloje yra užtikrinami precedento doktrinos siekiai ir išvengiama grėsmių, susijusių su precedento autoriteto prielaidomis. Toks veiksnys kaip šalies lūkesčio pagrįstumas taip pat yra laipsniškas, o ne tik „taip arba ne“ kategorija. Net jei galima pripažinti, kad asmuo turėjo lūkestį, jog nuo precedento nebus nukrypta, tai savaime nėra kliūtis nukrypti. Šitas lūkestis kartais gali būti daugiau arba mažiau svarus ir nukrypimą pagrindžiantys argumentai taip pat gali būti daugiau ar mažiau svarūs. Tai reiškia, kad, nustačius konvenciškai pripažįstamą pagrindą įveikti teismo precedentą, gali būti nepriimtina įveikti precedentą, jeigu, pavyzdžiui, teisėti lūkesčiai šiuo atveju yra labai svarūs.

JAV Aukščiausiasis Teismas pripažįsta, kad vienas iš kriterijų svarstant precedento įveikimą yra tai, ar precedentu galėjo būti kliaujamasi tiek, kad jo įveikimas sukeltų ypač sunkių padarinių bei lemtų asmenų nelygybę⁶⁴⁶. J. Stone'as teigia, kad, svarstant nukrypimą nuo precedento, reikia atsižvelgti į lūkesčius, kuriems keliama grėsmė nukrypus nuo precedento (tiek įveikiant, tiek konstatuojant bylų skirtingumą). Tai reiškia atsižvelgimą į precedento amžių; įveikiamo *ratio* apimtį ir kuri precedento *ratio* dalis paliekama; ar nukrypimas turi potencialą prigyti teismų praktikoje; ar paliekama *ratio* dalis

⁶⁴⁶ KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 9.

yra tokia, kuria remdamiesi visuomeninių santykių dalyviai planuoja savo elgesį; ar sutrikdomi lūkesčiai turi reikšmingą vertę; ar asmenys, kurių lūkesčiai nukenčia, gali būti priskiriami klasei (pavyzdžiui, valstybės institucijų vadovams), kuri turi prieigą prie kitų gynimo priemonių per teisėkūrą, kad galėtų pašalinti precedentą; ir atvirkščiai – ar nukrypimo nuo precedento siekiantys asmenys nėra silpnoji ginčo šalis; ar nukrypimas nuo precedento susijęs su plačiu teisingumo ir socialinės politikos klausimu; ar kiti instrumentai, kuriais galima būtų išvengti nukrypimo nuo precedento, yra per daug „dirbtiniai“⁶⁴⁷. Yra nuomonių, jog precedentu reikėtų vadovautis, kada precedentui būdingas tik nežymus netobulumas ir sprendžiamoje byloje jo taikymo žala nėra reikšmingesnė už siekį apsaugoti asmenų lygiateisiškumą, teisinį tikrumą ir kitas vadovavimąsi precedentais pagrindžiančias prielaidas⁶⁴⁸. Svarstant nukrypimą nuo precedento atliekamas principų balansavimas, vadovavimąsi precedentu pagrindžia koherentiškumo, stabilumo, lygybės principai, o nukrypimą nuo precedento – teisės sistemos atnaujinimo, lygybės (kaip reikalaujantis skirtingas situacijas traktuoti skirtingai) ir teisingumo principai⁶⁴⁹. Šioje vietoje galima atkreipti dėmesį, kad koherentiškumo reikalavimo priskyrimas pirmai grupei yra nevysiškai tikslus – iš to, kas buvo minėta aptariant teisės koherentiškumo kategoriją, galima spręsti, kad ji, kaip ir autoriaus minėtas lygybės principas, pagrindžia tiek reikalavimą panašias situacijas traktuoti panašiai, tiek reikalavimą skirtingas situacijas traktuoti skirtingai. Taip pat šis principas gali būti naudojamas ir atvirkščiai – kada precedento laikymasis neprisidėtų prie teisėtų lūkesčių apsaugos, su precedentu nesutinkantis teisėjas gali lengviau nuo jo nukrypti⁶⁵⁰. Pastarasis scenarijus gali susiklostyti, pavyzdžiui, kada įvertinti elgesio teisėtumą asmenys turėjo netikėtai greitai ir anksčiau niekaip negalėjo būti susipažinę su teismo praktika; precedentas buvo sukurtas vėlesniam ginčui tik pasiekus teismą (kitoje byloje), o ginčo santykių metu jokio precedento dar nebuvo; ir priešingai – kada

⁶⁴⁷ STONE, J. Precedent <...>, p. 184–185.

⁶⁴⁸ MIGUEL, A. R. Equality <...>, p. 389.

⁶⁴⁹ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 53.

⁶⁵⁰ LEVIN, H. Y. A Reliance <...>, p. 1068.

asmenys priiminėjo atsakingus sprendimus ir galėjo būti susipažinę su precedentine teise, tai precedento autoritetą sustiprina.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija yra išaiškinusi, kad teismo biuletenyje nepaskelbtas precedentas neturėjo tvirtos autoritetingos galios: *„precedento galią taikant tas pačias teisės normas bylose, kurių ratio decidendi sutampa, turi tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtose šio teismo nutartyse (nutarimuose) esantys įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimai“*⁶⁵¹. Šiuo atveju tai nebuvo vienintelis teismo pasitelktas argumentas, jis taip pat paminėjo ir tai, kad minėtas precedentas buvo nurungiamas vėlesnių ir teismo pozicija dėl precedento skelbtinumo reikalavimo praktikoje neprigijo, tačiau šis pavyzdys iliustruoja tai, kad teismai gali būti linkę atsižvelgti į teismo precedento autoriteto prielaidas – faktas, jog precedentas nebuvo paskelbtas, be kita ko, buvo panaudotas kaip argumentas, nes iš nepaskelbto akto šalims neturėtų kilti lūkesčių, jeigu paprasčiausiai apie jį negalėjo žinoti.

Apskritai šiuo klausimu pažymėtina, kad vertinant, ar derėtų nukrypti nuo precedento, turi būti atsižvelgiama ne tik į precedentų įveikimo pagrindus, bet ir vadovavimąsi jais pagrindžiančius argumentus. Vien aptikus nukrypimo pagrindą (pvz., konteksto pokyčius susijusioje precedentinėje teisėje), darbas nėra baigtas – precedento autoriteto prielaidų vaidmuo konkrečioje situacijoje turi būti įvertinamas kiekvieną kartą.

3.1.6. Bihevioristinis aspektas

Precedento įveikimas yra viena iš teisėjo aktyvumo apraiškų. Be teisinių aktyvumą lemiančių veiksnių (tokių kaip siekis aktyviai ginti asmenų teises, siekti teisingo bylos išsprendimo), teisėjų aktyvumas susijęs ir su neteisininiais, politiniais veiksniais, teisėjo asmeninėmis charakteristikomis. Spręsdamas precedento įveikimo klausimą teisėjas gali būti veikiamas precedentinę bylą sprendusių teisėjų autoriteto arba priešingai – nedraugiškų asmeninių santykių su šiais teisėjais. Kartais teisėjas gali susidurti su savo paties priimto

⁶⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509.

precedento įveikimo klausimu, kur susiduriama su dar vienu dideliu spektru subjektyvių veiksmų, galinčių turėti įtakos šio klausimo išsprendimui. Precedento laikymasis yra savotiškai „saugesnis“ variantas, kadangi pasmerkimo sulaukęs precedento laikymasis paprastai bus traktuojamas kitaip, negu pasmerkimo sulaukęs precedento įveikimas. Tikėtina, kad pastarąjį poelgį pripažinus klaidingu tiek aukštesnės pakopos teismo, tiek teisininkų bendruomenės, tiek viešojoje erdvėje teisėjas gali būti labiau smerkiamas, kadangi bus laikomas pažeidusiu visas precedento doktriną pagrindžiančias prielaidas (asmenų lygybę, teisės nuspėjamumą, nuoseklumą ir kt.). Pripažinus, kad, teismas klaidingai nesiėmė nukrypti nuo precedento, teisėjo klaida gali neatrodyti tokia didelė. Jis gali būti apkaltintas mažiau teisingu bylos išsprendimu, prisidėjimu prie teisės statiškumo, mechaniškumo, tačiau toks sprendimas gali iš pažiūros atrodyti labiau formaliai teisėtas. Žinoma, šios įžvalgos pretenduoja tik į hipotezių statusą. Tik giluminis empirinis tyrimas, pasiekiantis daugiau negu teismų sprendimų tekstai, gali padėti tiksliai suvokti vykstančius teisinius procesus, kuriuose teisininko autoritetas konkrečiais atvejais gali lemti ir daugiau nei precedento doktrina⁶⁵².

Idomu, kad JAV buvo nustatyta, jog 72 proc. teismo įveiktų precedentų buvo grindžiami konstitucinėmis nuostatomis, nors taip grindžiami teismo sprendimai tarp neįveiktų sudaro tik 37,1 proc.⁶⁵³. Panaši išvada buvo padaryta ir kitame vėlesniame tyrime⁶⁵⁴. Mažesniu stabilumu JAV pasižymi sprendimai bylose dėl komercinių ir mokesčių santykių (t. y. šiose srityse precedentai įveikiami dažniau)⁶⁵⁵. Šiems santykiams gali būti būdinga didesnė dinamika, todėl didesnis įveikiamų precedentų skaičius juose gali būti siejamas su tuo, kad faktiškai besikeičiantis kontekstas turi įtakos dažnesniam poreikiui plėtoti precedentinę teisę. Antra vertus, tai gali būti susiję ir su tuo, kiek konkrečiose srityse JAV statutinė teisė palieka diskrecijos teismams (t. y. precedentinės ir statutinės teisės reguliavimo sričių santykis).

⁶⁵² RAZ, J. The Authority <...>, p. 181.

⁶⁵³ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 47.

⁶⁵⁴ SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 23.

⁶⁵⁵ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 11.

JAV Aukščiausiojo Teismo, kur teisėjus skiria paprastai pagal dvipartinę rinkimų sistemą išrinkti valdžios atstovai, politinių pažiūrų klausimas neretai tiriamas ir teismo veikloje. Keičiantis teismo sudėčiai gali keistis teismo praktika, jeigu pasikeičia kairiųjų–dešiniųjų pažiūrų teisėjų persvara teismo sudėtyje – tarp šiame teisme įveikiamų precedentų dominuoja nederantys su precedentą įveikusio teismo pažiūromis⁶⁵⁶. Ištyrus JAV Aukščiausiojo Teismo praktiką buvo pastebėta, kad daugiausia precedentai buvo įveikiami paskirtų teisėjų kadencijos pradžioje⁶⁵⁷. 163 Aukščiausiojo Teismo bylose, kuriose buvo įveikti precedentai, nustatyta, kad vidutinis įveikiamų precedentų amžius buvo apie 29,2 metų, o tai viršijo vidutinę teisėjo kadencijos trukmę; tik keturi precedentai buvo įveikti tų pačių kolegijų, kurios juos ir sukūrė⁶⁵⁸. Tačiau teigiama, kad neteisinių veiksmų įtaka nėra ypač didelė ir įveikiant precedentus teismuose dažniausiai lemiantis vaidmuo tenka teisei, bet ne teisėjų vidinėms politinėms nuostatoms⁶⁵⁹. Tačiau viename tyrime buvo nustatyta, kad konservatyvūs *Rehnquist* kadencijos teismo teisėjai buvo kur kas labiau linkę pripažinti precedentinį teismo sprendimą klaidingu iki trijų kartų dažniau (23 kartų) negu mažiausiai kartų už precedento nuginčijimą balsavusį teisėją (7 kartus)⁶⁶⁰, tai tik patvirtina, jog sprendimą įveikti precedentą gali lemti asmeninės teisėjo savybės.

Sprendimą *contra legem* kartais gali lemti teisėjo charakterio autoritariškumas, ryžtingumas⁶⁶¹. Precedento įveikimas gali reikalauti labai panašių charakterio savybių. Tiriant JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjų darbą buvo nustatytas stiprus ryšys tarp teisėjų politinių pažiūrų ir įveiktų precedentų atitikties šiai pažiūrų sistemai: 97 proc. atvejų teisėjai balsuodavo už panaikinimą precedentų, kurie nesutapo su jų politinėmis pažiūromis⁶⁶².

⁶⁵⁶ SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 23.

⁶⁵⁷ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 11–13.

⁶⁵⁸ GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 3–11.

⁶⁵⁹ SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 24.

⁶⁶⁰ RINGHAND, L. A. Judicial Activism <...>, p. 65.

⁶⁶¹ POSNER, R. A. How Judges <...>, p. 99–102.

⁶⁶² BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 106.

3.2. Procedūriniai klausimai

3.2.1. Nukrypimo latentiškumas

Vienas iš su precedento įveikimu ir netaikytino precedento atskyrimu susijusių klausimų yra tokio sprendimo eksplicitiškas pagrindimas – precedentai kartais praktikoje būna įveikiami naujame sprendime eksplicitiškai to neaptariant – nenurodant įveikiamo precedento ir nepateikiant papildomo pagrindimo, paaiškinančio įveikimo pagrindą. Niekur šio darbo rengimo metu nagrinėtoje specialiojoje literatūroje nėra pateisinamas toks nemotyvuotas precedento įveikimas, tačiau praktikoje tai vyksta: pavyzdžiui, teigiama, kad faktiškai teismai Jungtinėje Karalystėje nukrypavo nuo savo precedentų dar iki tai įteisinusio 1966 m. išaiškinimo ir po jo kartais nukrypsta, nesiremiami šio išaiškinimo instrumentais – užuot yra pasitelkiamas bendrasis teisinis argumentavimas, kuriuo tiesiog pagrindžiama pasirinkta išvada⁶⁶³. Teisėtyroje pastebima, kad savo doktriną nutylėjimu yra koregavęs ir Konstitucinis Teismas⁶⁶⁴. Pažymėtina, kad nukrypimas nuo precedentų būna eksplicitiškai motyvuojamas ne tik bendrosios, bet ir civilinės teisės tradicijoje – jis aptariamas Švedijoje, Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Norvegijoje, Suomijoje. Tačiau bent jau XX a. pabaigoje nukrypimas nebuvo motyvuojamas Vokietijoje bei Lenkijoje⁶⁶⁵.

Nukrypimas nuo precedento visada turi būti motyvuojamas⁶⁶⁶, eksplicitiškai aptariamas⁶⁶⁷. JAV paprastai teigiama, kad nukrypimas nuo precedento reikalauja specialaus pagrindimo⁶⁶⁸, šia nuostata vadovaujasi JAV Aukščiausiasis Teismas⁶⁶⁹. Tai pripažįstama ir Lietuvos moksle⁶⁷⁰ bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kurioje nurodyta, jog „bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas (nukrypimas nuo teismų ligi tol

⁶⁶³ STONE, J. Precedent <...>, p. 174.

⁶⁶⁴ JARAŠIŪNAS, E. Oficialios <...>, p. 47–49.

⁶⁶⁵ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 523.

⁶⁶⁶ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 48–49.

⁶⁶⁷ GOLDSTEIN, L., *et al.* Precedent <...>, p. 100.

⁶⁶⁸ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 60; SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining <...>, p. 1.

⁶⁶⁹ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 60.

⁶⁷⁰ JARAŠIŪNAS, E. Oficialios <...>, p. 60; MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. Teismo <...>, p. 214–215.

saisčiusių ankstesnių precedentų ir naujų precedentų kūrimas) visais atvejais turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamuose bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose <...> nei naujų teismo precedentų kūrimas, nei teismo precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti tokie valiniai aktai, kurie nėra racionaliai teisiškai motyvuoti“⁶⁷¹.

Nukrypimas nuo precedento turi būti pagrindžiamas aiškiai – priešingu atveju jis gali būti nepastebimas. Kartais precedento įveikimas gali būti latentiškas ir dėl to, kad teisėjas nemanė, jog bylos analogiškos ir precedentas taikytinas⁶⁷². Jam suklydus ir paaiškėjus, kad naujuoju precedentu buvo visiškai ar iš dalies įveiktas senasis precedentas, gali atsirasti neaiškumo dėl to, koku precedentu reikėtų vadovautis. Situacija būtų bent kiek geresnė, jeigu naujajame precedente teisėjas būtų paaiškinęs, kodėl mano, kad senasis precedentas netaikytinas, kokias aplinkybes laiko paverčiančiomis bylas reikšmingai skirtingomis.

Precedento autoriteto prielaidose sunku rasti kokių nors argumentų, kodėl reikėtų precedento įveikimą vykdyti to eksplicitiškai neaptariant. Vienintelis susijęs argumentas gali būti siekis saugoti teismo darbo autoritetą, vengiant pripažinimo, jog ankstesnis precedentas buvo galimai klaidingas. Tačiau latentišku precedento įveikimu teismo autoritetui padaroma panaši žala – praktikos nenuoseklumas vis tiek būna pastebimas, o aplinkybė, jog įveikimas atliktas tai nutylint, padidina tokio akto žalą teismo autoritetui.

Taigi jeigu sprendimu nukrypstama nuo ankstesnio precedento, jame reikalingas papildomas pagrindimas. Todėl teismo sprendimas gali būti įtikinamesnis, jeigu bus nurodytas pasikeitęs kontekstas, dėl kurio priimtas kitoks sprendimas, paaiškinti ankstesnio sprendimo netobulumai ar pasitelkti kiti šiame darbe pristatyti argumentai. Atviras paaiškinimas, kad precedentas yra įveikiamas, suteiktų aiškumo ateityje remiantis precedentine teise – dėl to,

⁶⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁶⁷² MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 522.

ar buvo atskirta, kad precedentas netaikytinas, ar precedentas įveiktas; kada kuriuo precedentu reikėtų vadovautis ir kt.

3.2.2. Ar teismai gali nukrypti nuo aukštesnės pakopos teismų precedentų

Žemesnių instancijų teismai paprastai saistomi savo ir aukštesnių pakopų teismų precedentų, o pastarieji – savo precedentų. Aukštesnių pakopų teismams dažnai teisinėse sistemose pripažįstama teisė įveikti savo precedentes, tačiau nesutariama dėl to, ar, nustatęs aukštesnės pakopos teismo precedentą įveikimo pagrindą, šį precedentą žemesnės pakopos teismas privalo taikyti ar nuo jo nukrypti.

Viena vertus, jeigu galima numatyti, kad aukštesnės pakopos teismas savo praktiką sprendžiamoje byloje pakoreguos, teisinga išeitis pirmosios instancijos teismui būtų daryti tą patį – spręsti bylą taip pat, kaip tą spręstų ir aukštesnės pakopos teismas, nes priešingu atveju pirmosios instancijos teismo sprendimas bus panaikintas.

Moksle yra skiriamas dėmesys tokiam hipotetiniam scenarijui, pagal kurį žemesnių pakopų teismai imtų spręsti tam tikras bylas vieningai nesilaikydami kažkokio aukštesnio teismo precedentą ir tokiu būdu priverstų aukštesnės pakopos teismą savo precedentą įveikti pakeičiant savo praktiką⁶⁷³. Pirmosios instancijos teismo „maištas“ gali būti naudingas net aukštesniam teismui nusprendus nekeisti savo praktikos, kadangi tai suteiktų progą teismui sutvirtinti savo precedentą papildomais argumentais⁶⁷⁴. Be to, teigiama, kad laisvas teismų dialogas gali būti naudingas teismų praktikos tobulėjimui – pasak A. Marmoro, teisės statiškumas nepageidautinas, nes užkerta kelią teisminei eksperimentavimui, inovacijoms ir kitiems naudingiems pokyčiams⁶⁷⁵. Kartais diskusija yra naudinga ir gali įtikinti persigalvoti net tą patį konkretų teisėją – JAV pastebėta, kad teismų precedentes įveikia net iš

⁶⁷³ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 860.

⁶⁷⁴ *Ibid.*, p. 861.

⁶⁷⁵ MARMOR, A. Should <...>, p. 34.

esmės tos pačios teisėjų kolegijos, kurios juos ir suformavo⁶⁷⁶. Teismų laisvę alternatyviai interpretuoti teisę su teisės sistemos progresu sieja ir kiti autoriai⁶⁷⁷. Žalia šviesa visų pakopų teismams dalyvauti diskusijoje jai suteiktą daugiau argumentų ir sudarytų palankesnes sąlygas teismų praktikos raidai, prisitaikymui prie dinamiškų visuomeninių santykių, negu sistemoje, kur žemesnės pakopos teismams tokia diskrecija nepripažįstama. Kai kurių autorių manymu, yra svarbu, kad žemesni teismai kartais nepaklustų aukštesniems, kadangi kasaciniai teismai sprendžia ne konkrečias bylas, o teisę vertina abstrakčiai⁶⁷⁸ – dėl to didesnis šių teismų dialogas gali padėti aukščiausių pakopų teismams visapusiškiau vertinti teisės veikimą. Taip pat, atsižvelgiant į teisėjų nepriklausomumo principą, teigiama, kad pirmosios instancijos teisėjas neturi būti verčiamas priimti sprendimo, kuris yra galimai neteisingas, nors ir atitinka precedentinę teisę⁶⁷⁹. Žemesnių pakopų teismų teisė nukrypti nuo precedentinės teisės neatsiejama nuo požiūrio, kad teismai teisės nekuria, o tik ją atranda, teisės aiškinimo procese išskaitydami tarp eilučių slypinčius atsakymus – vadovaujantis tokia prielaida, šiuo klausimu būtų nuosekli pozicija, tik kad radus pagrindą įveikti ankstesnį teismo precedentą juo ir turėtų vadovautis, t. y. tokiu teisės aiškinimu, kuriuo vadovautųsi tas pats teismas, jeigu ateityje nagrinėtų ginčą dėl aktualios situacijos. Aktyvaus dialogo tarp skirtingų pakopų teismų poreikis buvo minimas ir pokalbių su specialistais metu⁶⁸⁰. Teismų jurisprudencijos raidai gali trukdyti stiprus teismų kliovimasis senais aukštesnių pakopų teismų precedentais⁶⁸¹, nes, bylas sprendžiant pagal aukštesnės pakopos teismo praktiką, šios bylos tiesiog nesulauktų apeliacinių skundų ir nepasiektų aukštesnių teismų. Pastebima, kad žemesnių pakopų teismai nuo precedentų nukrypsta Suomijoje, Ispanijoje, Švedijoje, tokie nukrypimai eksplacitiškai įvardijami ir pagrindžiami⁶⁸².

⁶⁷⁶ BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare <...>*, p. 69.

⁶⁷⁷ CAMINKER, E. H. *Why Must <...>*, p. 860–864; FON, V.; PARISI, F. *Judicial <...>*, p. 532.

⁶⁷⁸ KOMÁREK, J. *Judicial Lawmaking <...>*, p. 23; 27.

⁶⁷⁹ CAMINKER, E. H. *Why Must <...>*, p. 864.

⁶⁸⁰ Interviu su specialistu Nr. 5, 2016 m. vasario 12 d.

⁶⁸¹ OJANEN, T. *Between Precedent and the Present. Turku Law Journal*, 2001, Nr. 3, p. 117.

⁶⁸² MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents <...>*, p. 523.

Žinoma, yra ir priešingas požiūris. Nepaisant čia gausiai išdėstytų argumentų, saistančia pozicija pirmiausia reikėtų laikyti tą, kurios laikosi aukščiausios pakopos kasacinis teismas. Jos nepaisymas gali sukelti chaoso, pažeisti asmenų lūkesčius, dėl to gali nukentėti teisinis tikrumas ir kiti svarbūs gėriai. Teisėtyroje yra nuomonių, kad teismo įsitikinimas precedentinio sprendimo klaidingumu savaime neturėtų būti pagrindas įveikti precedentą – priešingu atveju *stare decisis* doktrina galėtų tapti beprasme⁶⁸³. Kai kurie autoriai nesutinka su aptarta žemesnių pakopų teismų laisve nukrypti nuo aukštesnių pakopų teismų praktikos ir teigia, kad nesuteikiant šios privilegijos būtų gaunama daugiau naudos, negu patiriama žalos dėl dažno nepagrįsto nukrypimo nuo precedentų ir atitinkamai didesnių bylinėjimosi sąnaudų⁶⁸⁴. Tačiau pažymėtina, kad pastarajame tyrime nebuvo įvertinti visi susiję reprezentatyvūs empiriniai duomenys, pvz., apie tai, kiek apeliacinių procesų skaičių padidina precedento įveikimas žemesnės instancijos teisme (lyginant su įprastine skundžiamumo statistika), todėl ši išvada dėl padidėjusių sąnaudų nėra visiškai patikima. Pozicija, kad nuo precedentų gali nukrypti tik juos sukūrę teismai, pastebima ir Jungtinėje Karalystėje. Kaip buvo minėta, precedentinės teisės dinamiškumo poreikį Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai aiškiai įvardijo 1966 metais, nurodę, kad nelankstus vadovavimasis precedentais gali lemti neteisingumą konkrečiose bylose ir sutrikdyti teisės raidą, todėl kartais nusistovėjusi praktika turi būti koreguojama⁶⁸⁵, tačiau kada žemesnės pakopos teismas nukrypsta nuo aukštesnės pakopos teismo praktikos, šį sprendimą apskundus, aukštesnis teismas, nors ir nepanaikinęs pirmosios instancijos sprendimo (t. y. iš esmės sutikęs, kad buvo poreikis įveikti precedentą), griežtai smerkia tai, kad pirmosios instancijos teismas imasi iniciatyvos koreguoti praktiką, nors pateiktą teisės aiškinimą ir pripažino

⁶⁸³ SCHAUER, F. Thinking <...>, p. 59–60; BRENNER, S.; SPAETH, H. J. Stare <...>, p. 8.

⁶⁸⁴ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 865.

⁶⁸⁵ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų praktikos pareiškimas (Judicial precedent) [1966] 1 w. l. r. 1234. Prieiga per internetą: <<http://www.uniset.ca/other/cs2/19661WLR1234.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].

teisingu⁶⁸⁶. Jungtinėje Karalystėje pripažįstama, kad ne aukščiausių instancijų teismai nėra saistomi savo pačių sukurtų precedentų, kurie neatitinka Lordų Rūmų pozicijos⁶⁸⁷. Kartais JAV žemesnių instancijų teismai priima sprendimus, kuriuose pasisako, jog sprendžiamoje byloje turėtų būti nukrypstama nuo precedento, tačiau bylą išsprendžia juo vadovaudamiesi. Taip jie savotiškai persiunčia žinutę aukštesnės pakopos teismui su siūlymu nukrypti nuo precedento⁶⁸⁸. Taigi, anglosaksų valstybėse paprastai žemesnių pakopų teismams nepripažįstama diskrecija nukrypti nuo aukštesnių pakopų teismų precedentų, tai atrodo paradoksaliai (konvencinio įsitikinimo, kad teismų precedentai griežčiau saisto anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, fone), nes kontinentinėje tradicijoje toks reiškinys yra labiau priimtinas⁶⁸⁹.

Apibendrinant svarbu tai, kad apeliacinės ar kasacinės instancijos teismas, nagrinėdamas skundžiamo pirmosios instancijos teismo sprendimo pagrįstumą, iš esmės turi tik dvi pagrindines išeitis – pripažinti, kad skundžiamas teismo sprendimas yra teisėtas arba ne. Tai reiškia, kad pripažinęs, jog byloje turėjo būti įveiktas iki šiol galiojęs precedentas, apeliacinės ar kasacinės instancijos teismas neišvengiamai turės panaikinti arba pakeisti žemesnės instancijos teismo sprendimą, jeigu juo nebuvo nukrypta nuo šio precedento. Tai neleidžia įvardyti pirmosios instancijos teismo sprendimo niekaip kitaip, išskyrus klaidingu. Pagal šį samprotavimą, esant pagrindui, žemesnės pakopos teismai privalo nesilaikyti aukštesnės pakopos teismo precedentinės teisės, priešingu atveju pirmosios instancijos teismo sprendimas būtų neteisėtas ir naikintinas. Vadovaujantis dažniausiai moksle minimais argumentais, šioje diskusijoje galima daryti išvadą, kad pirmosios instancijos teismų galimybė nukrypti nuo precedentų gali pasireikšti kaip užsitęsęs teisminis procesas, tačiau kartu suteikti naudos – galimai kokybiškesnę teismų praktiką per aktyvesnį teismų dialogą ieškant geriausio sprendimo. Pirmosios

⁶⁸⁶ STONE, J. Precedent <...>, p. 235.

⁶⁸⁷ Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo 2016 m. liepos 20 d. sprendimas byloje *Willers prieš Joyce* Nr. [2016] UKSC 44. Prieiga per internetą: <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0154a-judgment.pdf>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.].

⁶⁸⁸ CAMINKER, E. H. Why Must <...>, p. 863.

⁶⁸⁹ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., et al. Interpreting Precedents <...>, p. 523–525.

instancijos teismams nenukrypstant nuo aukštesnės pakopos teismų praktikos, daug bylų ir argumentų pastarųjų teismų net nepasiektų, todėl prielaidos tobulėti būtų apribotos.

3.2.3. Precedentų galiojimas laiko požiūriu: įveikimo atidėjimas ir proceso atnaujinimas

Bendri principai

Viename iš interviu buvo pastebėta, kad teismai kartais kuria teisę ir tada gali būti ribojami panašių saitų kaip ir įstatymų leidėjas⁶⁹⁰. Įstatymų leidybą vykdomas subjektas paprastai yra saistomas aukštesnės galios aktų ir teisės galiojimo laiko požiūriu – visuotinai pripažįstamas bendrasis principas, kad įstatymų pakeitimai negalioja atgal, išskyrus, kada jais asmens padėtis gerinama⁶⁹¹. Motyvuotas įstatymų pakeitimas nelaikomas asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimu. Analogiškai šis principas nebūtinai pažeidžiamas ir teismams pakeitus praktiką – tai yra natūralus, visose teisės sistemose vykstantis reiškinys ir, kaip buvo minėta, EŽTT jo savaime nelaiko nesuderinamu su EŽTK reikalavimais. Taisyklės dėl pakeitimų galiojimo laiko požiūriu paprastai siejamos su įstatymų leidėjo veikla, bet ne su precedentinės teisės plėtojimu, nors teisėti lūkesčiai yra kone svarbiausias teismo precedento autoritetą grindžiantis argumentas. Dėl to aktualu aptarti teismų precedentų galiojimą laiko požiūriu bei teismo precedento įveikimo atidėjimo instrumentą, kuriuo įgyvendinamas panašus teisės galiojimo laiko požiūriu principas, kaip ir įstatymų keitimo atveju – naujas teisės aiškinimas taikomas tik santykiams, susiklosčiusiems po šio išaiškinimo paskelbimo.

Lietuvos teisės sistemoje teismai sprendimus visada privalo pagrįsti statutinės teisės normomis. Tai, be kita ko, patvirtina ir Konstitucijos 109 straipsnis, pagal kurį „teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo“. Taigi, kiekvienas teismo precedentas gali būti laikomas statutinės normos taikymo rezultatu. Atitinkamai pagal bendrą principą precedento galiojimas laiko

⁶⁹⁰ Interviu su specialistu Nr. 10, 2016 m. kovo 21 d.

⁶⁹¹ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. balandžio 2 d. sprendimą byloje *Dimech prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 34373/13; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 10 d. sprendimą byloje *Albu ir kiti prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 34796/09.

požiūriu gali būti siejamas su jame pritaikytų statutinių normų galiojimu. Tačiau jos kartais gali nepateikti aiškaus atsakymo, pavyzdžiui, kada teismai pakeičia savo praktiką nepasikeitus statutiniam reguliavimui. Tokiu atveju gali būti neaišku, nuo kokio momento privalo būti taikomas naujasis precedentas – santykiams, kurie susiklostė iki jo priėmimo; santykiams, kurie susiklostė iki santykių, nagrinėtų naują precedentą pateikiančioje byloje; santykiams, kurie susiklostė po naujo precedento paskelbimo ar pan.? Skirtingi atsakymai gali būti pranašesni esant specifinėms sąlygoms, pavyzdžiui, pastarasis gali stipriai pasitarnauti, jeigu yra išskirtinis poreikis apginti asmenų teisėtus lūkesčius, nes pagal jį teismas reikalautų iš asmenų vadovautis naujuoju precedentu tik nuo paskelbimo momento, t. y. kada asmenys turėjo galimybę apie jį sužinoti.

Precedento galiojimo laiko požiūriu klausimas yra labiausiai neaiškus, kada juo buvo įveiktas ankstesnis precedentas. Atskyrus netaikytiną precedentą idealiau atveju gali pakakti statutinių normų galiojimo laiko požiūriu standartų, o kitais atvejais (pavyzdžiui, kada nusižengiama eksPLICITINIAMS išaiškinimams) gali būti subsidiariai vadovaujamasi praktiką keičiančių precedentų galiojimo laiko požiūriu kanonais.

Kada precedentas sukuriamas naujoje situacijoje, kokių teismas anksčiau nebuvo sprendęs, jo galiojimas laiko požiūriu yra kiek aiškesnis. Šiuo aspektu gali būti reikšminga teorinė problema dėl teisės galiojimo į praeitį – jeigu taisyklė nebuvo iš anksto aiškiai matoma, nebuvo paskelbta ir pirmą kartą suformuluota tik teismo sprendime, kuriuo buvo išnagrinėtas ginčas dėl santykių, susiklosčiusių, kada ši taisyklė dar nebuvo suformuluota. Tačiau tokių situacijų dažnis ir keliamos žalos dydis labiausiai priklauso nuo statutinės teisės abstraktumo arba teismo pasirinkto teisės aiškinimo kūrybiškumo – tai iš esmės nėra teismų precedentų aiškinimo klausimas.

Kaip buvo minėta, precedentų galiojimas laiko požiūriu labiau neaiškus, kada precedentai konkuruoja, t. y. kyla neaiškumas dėl taikymo precedentų, kurie diktuoja nevienodus atsakymus. Kaip buvo minėta, pirmoji priemonė – atsižvelgimas į precedentu pritaikytų statutinių normų galiojimo laiko požiūriu taisyklės – dažnai gali būti nepakankama. Teigiama, kad naujo precedento

galiojimas pasižymės retrospektyvumu, jei jis bus taikomas byloje, kurioje jis priimtas, bylose, kurios jo priėmimo metu teisme dar nėra baigtos nagrinėti, ir santykiams, kurie susiklostė iki jo priėmimo⁶⁹². Bet gali atrodyti nenuosekliai, jeigu teisme vienu metu būtų kitaip sprendžiami du ginčai vien dėl to, kad vienas iš jų kilo dėl santykių, susiklosčiusių iki kitoje byloje taikomo precedento atsiradimo. Tai galėtų būti priimtina nebent, jei anksčiau galiojo kitas precedentas (kuris buvo įveiktas naujuoju); ankstesni santykiai pasižymėjo kažkokiais faktinio, teisinio konteksto ypatumais, pagrindžiančiais kitokį bylos išsprendimą, ar buvo kažkokių kitų precedento įveikimo pagrindų. Nesant šių sąlygų, su precedento autoriteto prielaidomis labiausiai derėtų, jeigu sukurtu teismo precedentu būtų vadovaujamasi nepriklausomai nuo to, ar jis buvo sukurtas po ginčo santykių susiklostymo.

Precedento, kuriuo įveiktas ankstesnysis, galiojimas laiko požiūriu gali priklausyti nuo to, kokių pagrindų precedentas buvo įveiktas. Jeigu jis įveiktas dėl pasikeitusio (teisinio, vertybinio, faktinio) konteksto, tada logiška, kad naujas precedentas būtų taikomas santykiams, susiklosčiusiems nuo konteksto pasikeitimo. Kada precedentas įveikiamas tiesiog tobulinant teismo praktiką, naujojo precedento taikymas laiko požiūriu gali turėti daugiau alternatyvų.

Kai kur teigiama, kad naująja praktika turi būti vadovaujamasi nedelsiant visuose prasidėjusiuose procesuose, šiai taisyklei numatytos tik kai kurios su procesine teise susijusios išimtys – jeigu naujas precedentas susijęs su termino paduoti apeliacinį skundą skaičiavimu arba naujas precedentas nenaudingas proceso šaliai, tada yra leidžiama vadovautis senuoju precedentu⁶⁹³. Kiti autoriai nurodo, kad precedentas gali būti taikomas atgal, jeigu jis gerina asmens padėtį baudžiamosios atsakomybės klausimuose bei kada naujas precedentas asmeniui yra naudingesnis, mažiau ribojantis jo individualias teises⁶⁹⁴. Tačiau šį kriterijų galima šiek tiek patikslinti, nes dažniausiai, jei vienam teisinių santykių dalyviui jis palankus, tada kitam jis

⁶⁹² BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 45.

⁶⁹³ BAUDENBACHER, C.; PLANZER, S., *et al.* International <...>, p. 17.

⁶⁹⁴ BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., *et al.* On The Philosophy <...>, p. 46–47.

nepalankus – precedento taikymo laiko požiūriu klausimas turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į tai, ar jis gerina asmens padėtį santykyje su stipresne šalimi, su valstybe, savivaldybe ar jų įstaigomis, pavyzdžiui, lengvina baudžiamąją atsakomybę, gerina asmens padėtį administraciniuose santykiuose ar pan. Šitokia taisyklė gali turėti išlygų, jeigu byloje priešingą interesą turi ir kiti privatūs asmenys – taip gali nutikti komercinių subjektų santykiuose su valstybe, kur reikšmingas vaidmuo gali tekti vartotojo ar jų grupės interesų apsaugai, ginčiuose dėl žemės santykių, santykiuose su darbdaviu ir kt. Todėl kiekvienu atveju sprendžiant dėl naujo precedento galiojimo atgal vertinimas turi būti individualus, atliekamas, be kita ko, atsižvelgiant ir į bendras taisykles dėl silpnesnės ginčo šalies identifikavimo, kurios naudai gali būti aiškinama teisė. Pažymėtina, kad ši išlyga gali veikti ir priešingai, siaurinant precedento galiojimą laiko požiūriu – jeigu pagal bendrą principą praktiką keičiantis precedentas gali būti taikomas ankstesniems santykiams, toks galiojimas kartais gali būti draudžiamas, jeigu tai keltų grėsmę principui *nulla poena sine lege*.

Galima taip pat paminėti nuomonę, kad nukrypimas nuo precedento analogiškoje byloje tėra ilgalaikio precedento silpnėjimo, kuris vyko daug kartų atskiriant jį kaip netaikytiną, rezultatas ir realiai – tik konstatavimas, kad precedentas yra netekęs galios, bet ne šios galios įveikimas. Kitaip tariant, jį įveikiant tiesiog nurodoma, kad kažkuris ankstesnis precedentas jau yra netekęs galios per teismų praktiką⁶⁹⁵. Tokia prielaida pagrįstų precedento galiojimą atgal, tačiau su ja galima būtų sutikti, tik jeigu sprendžiamoje situacijoje galima būtų rasti tikrai apčiuopiamų pagrindų, liudijančių, jog precedentas neteko galios anksčiau. Jeigu adekvačiai apdairus asmuo negalėjo to pagrįstai tikėtis, ši prielaida nebūtų reikšminga.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas šiuo klausimu vadovaujasi nuostata, kad *„visas tas pačias vėlesnes bylas būtina spręsti taip, kaip išspręsta byla, kurioje suformuotas teismo precedentas, šis principas negali būti*

⁶⁹⁵ GERHARDT, M. J. The Power <...>, p. 10; GOLDSTEIN, L., et al. Precedent <...>, p. 98.

*taikomas anksčiau išnagrinėtoms byloms*⁶⁹⁶. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra sprendęs precedento galiojimo laiko požiūriu klausimą ganėtinai unikaliroje situacijoje, kurioje viena iš šalių nesutiko su precedento taikymu, nes jis buvo sukurtas vėliau nei apeliacine tvarka skundžiamas sprendimas. Teismas nurodė, kad *„šios administracinės bylos teisminis nagrinėjimas dar nėra pasibaigęs, tarp šalių kilęs ginčas <...> nėra išspręstas galutinai, todėl teismas spręsdamas šią bylą yra saistomas aktualios teismų praktikos, suformuotos analogiškose ar iš esmės panašiose bylose <...> nėra jokio teisinio pagrindo nagrinėjant šią bylą apeliacine tvarka nesivadovauti LVAT 2015 m. birželio 8 d. nutartyje, priimtoje administracinėje byloje Nr. AS-714-624/2015 <...>, pateiktu išaiškinimu*⁶⁹⁷. Tai leidžia matyti, kad teismų precedentų įsigaliojimo momentą Lietuvos teismai sieja su precedento atsiradimu – nuo jo precedentu privaloma vadovautis nepriklausomai nuo to, ar ginčo santykiai susiklostė anksčiau.

Precedento įveikimo atidėjimas

Įveikiant teismo precedentą kartais teisėtų lūkesčių apsauga gali turėti ypač didelę reikšmę. Jų pažeidimą gali būti ypač sunku pateisinti, jeigu teismas tiesiog nusprendžia praktiką patobulinti. Ši žala būtų mažesnė, jeigu ketinantis įveikti precedentą teismas bylą išspręstų „senuoju“ būdu, bet išaiškinant, kad ateityje panašias bylas spręs kitaip. Tada būsimose bylose (dėl santykių, susiklosčiusių po šio išaiškinimo pateikimo) asmenys jau turės galimybę žinoti apie šitą teismo išaiškinimą, todėl precedento įveikimas šalių lūkesčių nebepažeistų. Būsimose bylose reikšminga aplinkybė sprendžiant, ar nukrypti nuo seno precedento, būtų ne tik pasikeitęs kontekstas, poreikis tobulinti teismo praktiką, bet ir tai, kad teismas buvo išaiškinęs poreikį ateityje spręsti bylas kitaip. Teismo sprendimo veikimas į ateitį teisėtyroje paprastai

⁶⁹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugpjūčio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-97-502/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. birželio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-71-858/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-64-261/2015.

⁶⁹⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1704-492/2015.

vadinamas veikimu *pro futuro*⁶⁹⁸. Pažymėtina, kad toks įspėjimas neturėtų būti laikomas praktiką keičiančiu precedentu, o tik ketinimo pareiškimu, teisės išaiškinimu. Senasis precedentas būtų įveikiamas būsimoje analogiškoje byloje, kur jį iš tikrųjų būtų atsisakyta taikyti.

Antra vertus, toks ketinimo apie precedento įveikimą pareiškimas gali suveikti žalingai, jeigu vėliau panašią bylą spręstų kitos sudėties teisėjų kolegija, besilaikanti kitokios pozicijos, negu precedento įveikimo ketinimą pareiškusi kolegija – vėlesnę bylą sprendžianti teisėjų kolegija pasirinktų bylą išspręsti kitaip, t. y. neįveikdama precedento arba pagal kitą teisės aiškinimą, negu buvo pateiktas grindžiant ketinimą keisti praktiką. Dėl to teismų darbas sudarytų eklektišką įspūdį ir stipriai nukentėtų precedento autoriteto prielaidos. Precedento įveikimo atidėjimas nėra precedentas, kadangi tai yra tik eksplicitinis išaiškinimas, nepagrindžiantis galutinės to sprendimo išvados, todėl pagal bendrus precedento doktrinos principus jis neturi tokios saistančios galios kaip precedentai, ir vėlesnę bylą sprendžianti kolegija nebūtų saistoma ketinimo pareiškimo, nebent teismai atvirai pripažintų jo saistančią galią. Ši grėsmė galėtų būti mažesnė, jeigu precedento įveikimą atidėtų didesnės sudėties kolegijos.

Kitas tokio įrankio trūkumas gali būti tai, kad po pareiškimo apie ketinimą įveikti precedentą, dar nespėjus to atlikti, gali atsirasti pagrindas nespręsti panašių bylų taip, kaip teismas pareiškė ketinąs. Tokiu atveju ketinimas vėl galėtų likti neįgyvendintas. Tačiau toks scenarijus greičiausiai būtų retas, be to, jo žala nebūtų didesnė, jeigu teismas precedentą būtų įveikęs, o ne pasirinkęs įveikimą atidėti, todėl tai nelaikytina reikšmingu trūkumu. Tačiau, ko gero, viena svarbiausių priežasčių, kodėl teismo precedento įveikimo atidėjimas nėra paplitęs, gali būti baimė, kad tai sudarys įspūdį, jog teismai kuria teisę⁶⁹⁹.

⁶⁹⁸ MURAUSKAS, D. *Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius*. Daktaro disertacija. Vilnius: Socialiniai mokslai, teisė, 2015, p. 251–257.

⁶⁹⁹ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents* <...>, p. 344.

Toks teismo precedento įveikimo atidėjimas yra palankiai vertinamas specialiojoje literatūroje, kurioje paprastai vadinamas prospektyviu precedento įveikimu⁷⁰⁰. Panašių siūlymų yra buvę Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Šveicarijos, Vokietijos teisėtyroje: siekiant užtikrinti teisingą teisės galiojimą laiko požiūriu, siūlyta, kad prieš nukrypdamas nuo precedento teismas turėtų tai pasiūlyti vieno iš savo sprendimų *obiter dictum* dalyje, tačiau šių valstybių praktikoje tai nėra plačiai paplitę⁷⁰¹. Ši praktika pavieniais atvejais būna naudojama JAV⁷⁰². Teigiama, kad Prancūzijoje būsimi praktikos pasikeitimai kartais gali būti nuspėjami remiantis teisėjų papildomais pranešimais byloje ar kasacinio teismo metiniais pranešimais⁷⁰³. Precedento įveikimo atidėjimo instrumentas gali būti naudingas, kada teisėtiems lūkesčiams byloje tenka itin reikšmingas vaidmuo.

Proceso atnaujinimas pasikeitus praktikai

Įveikus precedentą (ypač jeigu konstatuojama, kad precedentinėje byloje buvo padaryta klaida) gali kilti klausimas dėl pasekmių anksčiau išnagrinėtoms byloms. Išspręstos bylos nagrinėjimo atnaujinimas dėl ją sprendžiant padarytos klaidos yra numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 451 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad baudžiamosios bylos, kurios išnagrinėtos arba paliktos nenagrinėtos kasacinės instancijos teisme, taip pat kurių nuosprendžio ar nutarties nebuvo galima apskūsti arba jie nebuvo apskūsti kasacine tvarka, atnaujinamos, jeigu pagal nuosprendžiuose ir nutartyse nurodytas aplinkybes yra pagrindas manyti, jog akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir dėl to reikia tam tikru būdu pakoreguoti bylos rezultatą⁷⁰⁴. Panašus pagrindas nustatytas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, kad

⁷⁰⁰ HONDIUS, E. Precedent and the Law. *Electronic Journal Of Comparative Law*, 2007, Nr. 11.3, p. 13; STONE, J. Precedent <...>, p. 186.

⁷⁰¹ BAUDENBACHER, C.; PLANZER, S., *et al.* International <...>, p. 17; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 57–58, 344; KOMÁREK, J. Judicial Lawmaking <...>, p. 23; KRAMER, E. *Juristische Methodenlehre*. Berne: Stampfli, 2005, p. 256.

⁷⁰² MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* Interpreting Precedents <...>, p. 398.

⁷⁰³ *Ibid.*, p. 134.

⁷⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (redakcija nuo 2017 m. birželio 15 d.).

procesas gali būti atnaujinamas, jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje, įsakyme ar nutarime) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida, kuri galėjo turėti įtakos priimant neteisėtą sprendimą (nutartį, įsakymą ar nutarimą), ir sprendimas (nutartis, įsakymas ar nutarimas) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras turi teisę pateikti prašymus atnaujinti procesą šiame punkte nustatytais pagrindais dėl pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismo sprendimų (nutarčių)⁷⁰⁵. Pagal Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 156 straipsnį, procesas gali būti atnaujinamas, jeigu pateikiami akivaizdūs įrodymai, kad padarytas esminis materialinės teisės normų pažeidimas jas taikant, galėjęs turėti įtakos priimti neteisėtą sprendimą, nutarimą ar nutartį⁷⁰⁶.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra išaiškinęs, kad *„oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas, nei naujų teisės aiškinimo metodų taikymas aiškinant tam tikras Konstitucijos nuostatas nėra ir negali būti pagrindas Konstituciniam Teismui peržiūrėti savo baigiamuosius aktus“*⁷⁰⁷, o tai reiškia, kad Lietuvos konstitucinėje justicijoje „proceso atnaujinimo“ analogas nėra leidžiamas. Tai yra pateisinama dėl konstitucinių teismų funkcijų ypatumų – šie teismai sprendžia ne individualias bylas, o abstrakčius teisės klausimus.

Individualius ginčus sprendžiantys teismai precedento įveikimo nepripažįsta pagrindu atnaujinti anksčiau kitu būdu išnagrinėtas panašias bylas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad *„bendrosios kompetencijos teismų praktikos keitimas, mutatis mutandis aiškinamas pagal konstitucinės doktrinos reinterpretavimo padarinius, sukelia padarinių į ateitį, t. y. naujai sukurtą precedentą teismai galės naudoti sprenddami naujas, o ne jau išspręstas bylas. Dėl to tik pasikeitusi bendrosios kompetencijos teismų*

⁷⁰⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).

⁷⁰⁶ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308 (redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.).

⁷⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

*praktika nėra pagrindas peržiūrėti teismų priimtus procesinius sprendimus, o asmenims nesuteikta teisės kreiptis į teismą dėl jo priimto sprendimo, kurio argumentai buvo reinterpretuoti kitoje (vėlesnėje) byloje, peržiūrėjimo*⁷⁰⁸.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje taip pat laikomasi nuostatos, kad „*naujai suformuota ar pasikeitusi teismų praktika negali būti taikoma išnagrinėtai bylai ir negali būti vertinama kaip pagrindas atnaujinti procesą, nes prieštarautų teisės principui lex retro non agit. Šis principas dėl įstatymų grįžtamosios galios negalimumo taikytinas ir teismo precedentui kaip teisės šaltiniui. Teismo precedento esmę sudaro stare decisis principas, grindžiamas teismo sprendimo autoritetu: visas tas pačias vėlesnes bylas būtina spręsti taip, kaip išspręsta byla, kurioje suformuotas teismo precedentas, šis principas negali būti taikomas anksčiau išnagrinėtoms byloms*“⁷⁰⁹. Tokia pozicija teismų praktikoje dėl proceso atnaujinimo yra paplitusi⁷¹⁰.

Tačiau iš aptartos teismų praktikos galima matyti, jog yra skirtingai traktuojamos situacijos, kuriose nukrypimas nuo precedento reiškia visos praktikos pasikeitimą, ir tokios, kuriose nukrypimas nuo tam tikros teismo praktikos yra tik pavienis. Tai reiškia, kad procesas gali būti atnaujinamas aptariamam pagrindui, kada teismai panašias bylas sprendžia A būdu, prašoma atnaujinti byla buvo išspręsta B būdu, tačiau po jos išnagrinėjimo panašios bylos toliau yra sprendžiamos A būdu. Atitinkamai teismo procesas negali būti atnaujinamas tais atvejais, kada nukrypimas nuo precedento nebuvo išimtinis, o nauja praktika tapo vyraujanti (po prašomos atnaujinti bylos panašios bylos yra sprendžiamos B būdu)⁷¹¹. Iš šio dėsniu galima išvesti ir taisyklę dėl precedentų galiojimo laiko požiūriu, kada teismų praktikoje panašiu laikotarpiu

⁷⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-110/2012.

⁷⁰⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. liepos 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-92-520/2015.

⁷¹⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugsėjo 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-106-525/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugpjūčio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-97-502/2015; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. P⁵⁵²-78/2014.

⁷¹¹ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. balandžio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-44-662/2016.

galima rasti konkuruojančių precedentų: jeigu praėjus kuriam laikui išplėstinės teisėjų kolegijos sprendimu ši konkurencija buvo išspręsta pritaikant vieną iš konkuruojančių precedentų, toks teisės aiškinimas po to įsivyravo praktikoje, tada toks teisės aiškinimas gali būti laikomas privalomu nuo pirmojo pagal jį sukurto precedento⁷¹². Toks precedentų galiojimas laiko požiūriu reiškia, kad nors praktikos pasikeitimas savaime nelaikomas pagrindu atnaujinti bylos procesą, tačiau bylos procesas gali būti atnaujinamas, jeigu iki naujos praktikos įsivyravimo ankstesnė praktika buvo nenuosekli ir joje galima rasti bylų, kurios buvo išnagrinėtos tokiu pačiu būdu, kaip tai daroma naujoje įsivyravusioje praktikoje.

Jeigu precedentas įveikiamas dėl jame padarytos klaidos, intuityviai šį įveikimo pagrindą labiau nei kitus galime būti linkę laikyti keliančiu poreikį atnaujinti ankstesnių panašių bylų nagrinėjimą ir ištaisyti jose padarytas klaidas. Žinoma, jeigu nuo precedento nukrypstama dėl konteksto pokyčių, atitinkamos pretenzijos iki šių pokyčių išnagrinėtose bylose būtų nepagrįstos. Kitais atvejais asmenų lygiateisiškumo principas gali pateisinti anksčiau išnagrinėtų bylų atnaujinimą ir išsprendimą „geresniu“ būdu, tačiau teisinis stabilumas pagrįstų priešingą alternatyvą. Teisės galiojimo atgal argumentas šiuo atveju savaime neturėtų būti laikomas svariu, nes, kaip buvo aptarta, precedentais atskleidžiama teisė taikoma iki atskleidimo susiklosčiusiems santykiams beveik visada, kai yra sukuriamas naujas precedentas arba keičiama teismo praktika. Pagrindinis argumentas prieš tokį proceso atnaujinimą yra teisės stabilumo siekis. Taip pat galimybė atnaujinti procesą pasikeitus teismų praktikai panašiose bylose gali turėti įtakos ir teismų sprendimams įveikti savo precedentus – tokių padarinių numatymas gali teismus atgrasinti nuo savo precedentų įveikimo vien dėl įsitikinimo, kad ankstesnė praktika nekokybiška. Tai gali būti ir naudinga, ir ne – viena vertus, tai paskatintų teismus atsakingiau spręsti precedento įveikimo klausimą, tačiau, antra vertus, galėtų ir atgrasinti nuo praktikos tobulinimo, kada tai pravartu.

⁷¹² Šį principą iliustruoja Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gegužės 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-13-143/2016.

Vertinant šį argumentą svarbu tai, kokia yra susiklosčiusi padėtis teismų praktikoje – ar joje rėmimuisi precedentais reikia daugiau stabilumo, ar lankstumo.

Pagal EŽTT jurisprudenciją, Lietuvos teismų pozicija gali būti suderinama su EŽTK nuostatomis⁷¹³, tačiau, siekiant aukštesnio asmenų lygybės prieš įstatymą ir teismus užtikrinimo, proceso atnaujinimas pasikeitus teismo praktikai gali būti numatomas išimtiniais atvejais. Pavyzdžiui, procesas gali būti atnaujinamas dėl klaidos taikant precedentą, kada nuo precedento nukrypta pavienėje situacijoje, po kurios vėl yra vadovaujamasi precedentu. Tai iš esmės gali būti laikoma ir klaidingu įstatymo taikymu, nukrypimas nuo precedento čia tiesiog būtų šio pagrindo indikatorius. Viena iš proceso atnaujinimo sąlygų tuo pagrindu, kad panašioje byloje teismas pakeitė praktiką, galėtų būti ir tai, kad praktikos pakeitimo pagrindas nebuvo konteksto pokyčiai, atsiradę vėliau (po svarstomos atnaujinti bylos) – jeigu jie lemtų precedento įveikimą, remiantis nauju precedentu neturėtų būti atnaujinamos ankstesnės išnagrinėtos bylos. Taip pat, kaip ir bet kuriuo kitu atveju, atnaujinant procesą privalėtų būti atsižvelgiama į tai, ar įsikišimas į santykius, dėl kurių ginčas jau baigtas nagrinėti, nesukels neproporcingos žalos, priešingu atveju proceso atnaujinimas gali pažeisti bylos šalių interesus ir būti nesuderinamas su teise į teisingą teismą⁷¹⁴. Pastarosios sąlygos užtikrinimo prielaida galėtų būti tik aptariamam pagrindui galiojantis atskiras prašymo atnaujinti bylos nagrinėjimą naikinamasis terminas.

⁷¹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Albu ir kiti prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 34796/09; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. balandžio 2 d. sprendimas byloje *Dimech prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 34373/13, ir kt.

⁷¹⁴ Dėl rizikos veiksmų atnaujinant procesą žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. sprendimą byloje *Varnienė prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42916/04.

Išvados

Įvertinus tyrimo uždavinių rezultatus galima daryti šias išvadas:

1. Teismų precedentų įtaka vėlesnių bylų baigčiai Vakarų teisės tradicijoje yra nevienoda, bet niekur nėra besąlygiškai determinuojanti (nuo teismų precedentų įvairiais pagrindais nukrypstama tiek anglosaksų, tiek romanų-germanų teisės tradicijos valstybėse), todėl jų veikimui apibūdinti yra tinkamas autoriteto terminas. Teismų precedentai Vakarų teisės tradicijos sistemose privalo turėti ir turi autoritetą. Šis autoritetas būdingas ir Lietuvos teismų precedentams, kuriais praktikoje dažniausiai vadovaujamosi pasitelkiant vyraujančios jurisprudencijos modelį.

2. Teismų precedentai Vakarų teisės tradicijoje veikia keliais būdais lemdami vėlesnių bylų baigtį: (1) kada visos reikšmingos bylų aplinkybės yra panašios ir precedentas vėlesnėje byloje lemia analogišką bylos baigtį; (2) remiantis eksplikitiniais išaiškinimais ankstesnėse bylose; (3) bei mažiau panašiose bylose (kaip šaltinis apie teisės sistemoje pripažįstamas vertybes; specifiniu bylos aspektu; kaip argumentai *a contrario*). Stipriausiai vėlesnės bylos baigtį precedentai determinuoja pirmuoju iš šių būdų.

3. Silpnas teismo precedento autoritetas suteikia teisei lankstumo – sudaro palankias prielaidas teismų praktikos tobulėjimui bei padeda išvengti precedentų taikymo, kada jie yra pasenę arba neatitinka individualaus atvejo ypatumų. Antra vertus, griežtas teismo precedento autoritetas teisei suteikia stabilumo – pasitarnauja teisės nuspėjamumui, teisės vidinės darnos siekiui, asmenų lygiateisiškumo, teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principams. Nauda ir žala šiais aspektais yra pagrindinis veiksnys, į kurį turi būti atsižvelgiama kiekvienu individualiu atveju sprendžiant, ar turi būti vadovaujamosi teismo precedentu. Geriausiai užtikrinti šių vertybių apsaugą gali išsamūs vadovavimosi teismų precedentais kriterijai – jų nesant sunku nuspėti, kada teismo precedentu bus vadovaujamosi, ir dėl to neproporcingai nukenčia teisės stabilumas. Tinkami rėmimosi precedentais kriterijai padėtų jį užtikrinti kartu išsaugant optimalų teisės lankstumą.

4. Paprastai precedentu atsisakoma vadovautis, jeigu *bylų aplinkybės yra skirtingos* arba egzistuoja pagrindas precedentą *įveikti* (pakeičiant teismo praktiką). Šie žingsniai turi didžiausią įtaką teisės stabilumui ir lankstumui precedentų veikimo kontekste. Jie paprastai atliekami pasitelkiant šiuos modelius: analogijos, taisyklės, principų, argumentų, tikslų bei vyraujančios jurisprudencijos. Požiūris, kad teismų precedentai yra tik statutinės teisės aiškinimo šaltinis, savarankiškai nėra pakankamas užtikrinti optimaliai lankstų ir stabilų vadovavimąsi teismų precedentais.

5. Teisės stabilumas ir lankstumas vadovaujantis teismų precedentais optimaliai užtikrinamas, jeigu (1) sprendžiant, *ar bylos nėra skirtingos* (ir (ne)turi būti vadovujamasi precedentu), yra pasitelkiama vadovavimosi precedentais modelių visuma įvertinimui, ar bylų faktinių aplinkybių skirtumai yra reikšmingi; (2) svarstant *įveikti* teismo precedentą atsižvelgiama į teismo praktiką atspindinčius iš anksto apibrėžtus šio klausimo vertinimo kriterijus; (3) pasitelkiami tinkami teismų precedentų galiojimo laiko požiūriu principai.

Naudoti šaltiniai

I. NACIONALINĖS TEISĖS AKTAI IR TEISMŲ SPRENDIMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 220-0 (redakcija nuo 2014 m. sausio 24 d.).
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308 (redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (redakcija nuo 2017 m. birželio 15 d.).
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 (redakcija nuo 2017 m. sausio 2 d.).
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569 (redakcija nuo 2016 m. liepos 1 d.).
7. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. I-480 (redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.).
8. Teisėjų tarybos 2013 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 13P-98-(7.1.2) „Dėl Pretendentų į teisėjus egzamino programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 94-4720.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 36-915.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 17-419.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 102-3636.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 30-1050.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 62-2283.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 19-722.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 72-2865.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-349.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 108-4136.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 114-4367.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 134-6860.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 129-6116.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 160-7591.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 40-1973.

29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 105-5330.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-938.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 25-1222.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 52-2604.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 24 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 55-2760.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. gegužės 15 d., Nr. 7361.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. birželio 16 d., Nr. 9641.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. spalio 20 d. Nr. 15777.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas. Teisės aktų registras, 2015 m. lapkričio 26 d., Nr. 18786.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-266.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-46/2005.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2008.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-162/2009.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-301/2011.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-110/2012.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2012.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2012.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-83/2013.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119/2013.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-32/2013.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-109/2013.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-246/2013.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-30-2013.

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-508/2013.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587/2013.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 21 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-2-2014.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2014.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2014.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-277/2014.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-376/2014.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-519/2014.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183-248/2015.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303-415/2015.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-323-421/2015.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-305-788/2015.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-433-378/2015.

74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376-303/2015.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-503-969/2015.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-529-469/2015.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-328-248/2015.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-635-915/2015.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-634-248/2015.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-556-693/2015.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-650-686/2015.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-525-916/2015.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-558-648/2015.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-668-915/2015.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-691-313/2015.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-677-969/2015.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-700-701/2015.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86-706/2016.

89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-105-687/2016.
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-204-684/2016.
91. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. birželio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-403-568/2007.
92. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. sausio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-444-131/2010.
93. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-155/2011.
94. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴-1359/2011.
95. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-822-1457-2011.
96. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁹²-2814/2011.
97. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-2581-2011.
98. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. vasario 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-662-353-2012.
99. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P²⁶¹-76/2013.
100. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-447/2013.
101. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-238/2013.
102. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-493/2013.
103. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. kovo 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-103/2014.

104. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. birželio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶⁶²-1301/2014.
105. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. liepos 2 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-658/2014.
106. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. liepos 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-691/2014.
107. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugsėjo 3 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-790/2014.
108. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugsėjo 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-1298-2014.
109. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 8 d. nutartis administracinėje byloje AS²⁶¹-960/2014.
110. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. P⁵⁵²-78/2014.
111. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁶²⁴-1584/2014.
112. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁷⁵-2162/2014.
113. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje AS⁵⁵²-1042/2014.
114. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 26 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. AS⁶⁶²-1259/2014.
115. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gruodžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-1974-2014.
116. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. gruodžio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-2306/2014.
117. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁸⁹-442/2015.
118. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-1852-2014.

119. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. sausio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS-79-146/2015.
120. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-587-575/2015.
121. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-484-525/2015.
122. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-560-520/2015.
123. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-64-261/2015.
124. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. birželio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-71-858/2015.
125. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. birželio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-704-602/2015.
126. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. liepos 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-92-520/2015.
127. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugpjūčio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-97-502/2015.
128. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-93-520/2015.
129. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugsėjo 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-106-525/2015.
130. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. spalio 13 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1247-146/2015.
131. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1296-492/2015.
132. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1508-858/2015.
133. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2204-756/2015.

134. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1704-492/2015.
135. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2393-502/2015.
136. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1029-438/2015.
137. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2199-662/2015.
138. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2032-525/2015.
139. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. balandžio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-44-662/2016.
140. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gegužės 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. P-13-143/2016.
141. Teisėjų garbės teismo 2013 m. gruodžio 16 d. sprendimas Nr. 21P-7.
142. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2009 m. kovo 31 d. atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 33/06.
143. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2011 m. sausio 10 d. atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 13/08.

II. VIRŠNACIONALINĖS IR UŽSIENIO TEISĖS AKTAI IR TEISMŲ SPRENDIMAI

144. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, 2000, Nr. 96-3016.
145. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1984 m. vasario 29 d. sprendimas *CILFIT v. Ministry of Health* byloje, Nr. C-91/92 [1994].

146. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1996 m. kovo 7 d. sprendimas *Corte Ingles v. Blasquez Rivero* byloje, Nr. C-192/94 El [1996].
147. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Chapman prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 27238/95.
148. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje *Peers prieš Graikiją*, pareiškimo Nr. 28524/95.
149. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje *Khudoyorov prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 6847/02.
150. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Martine prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 58675/00.
151. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Belevitskiy prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 72967/01.
152. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Haci Zen v. Turkija*, pareiškimo Nr. 46286/99.
153. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 31 d. sprendimas byloje *Ekeberg ir kiti v. Norvegija*, pareiškimų Nr. 11106/04, 11108/04, 11116/04, 11311/04 ir 13276/04 ir kt.
154. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 12 d. sprendimas byloje *Kafkaris prieš Kiprą*, pareiškimo Nr. 21906/04.
155. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Frankovicz v. Rusija*, pareiškimo Nr. 53025/09.
156. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Olujić v. Kroatija*, pareiškimo Nr. 22330/05.
157. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Parlov-Tkalčić v. Kroatija*, pareiškimo Nr. 24810/06.
158. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Atanasovski prieš buvusią Jugoslavijos Respubliką Makedoniją*, pareiškimo Nr. 36815/03.
159. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Fatullayev v. Azerbaidžanas*, pareiškimo Nr. 40984/07.

160. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje *Ozerov v. Rusija*, pareiškimo Nr. 64962/01.
161. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje *Szypusz v. Jungtinė Karalystė*, pareiškimo Nr. 8400/07.
162. Europos Žmogaus Teisių teismo 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimas byloje *Taxquet v. Belgija*, pareiškimo Nr. 926/05.
163. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas byloje *Sutyagin v. Rusija*, pareiškimo Nr. 30024/02.
164. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. birželio 21 d. sprendimas byloje *Bellizzi v. Malta*, pareiškimo Nr. 46575/09.
165. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Nejdet Şahin ir Perihan Şahin prieš Turkiją*, pareiškimo Nr. 13279/05.
166. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Huhtamaki prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 54468/09.
167. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Albu ir kiti prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 34796/09.
168. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *Scoppola prieš Italiją*, pareiškimo Nr. 126/05.
169. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *IbrahimGurkan v. Turkija*, pareiškimo Nr. 10987/10.
170. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *Rohlena prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimo Nr. 59552/08.
171. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje *Varnienė prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42916/04.
172. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. lapkričio 25 d. sprendimas byloje *Borovska ir Forrai prieš Slovakiją*, pareiškimo Nr. 8554/10.
173. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. balandžio 2 d. sprendimas byloje *Dimech prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 34373/13.
174. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. liepos 30 d. sprendimas byloje *Ferreira Santos Pardal prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 30123/10

175. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 35343/05.
176. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje *Szafranski prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 17249/12.
177. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Stankovic ir Trajkovic prieš Serbiją*, pareiškimų Nr. 37194/08, 37260/08.
178. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Borg prieš Maltą*, pareiškimo Nr. 37537/13.
179. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. vasario 9 d. sprendimas byloje *Hayati Çelebi ir kiti prieš Turkiją*, pareiškimo Nr. 582/05.
180. Italijos Aukščiausiasis Kasacinis Teismas. Teismų praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.italgiure.giustizia.it>> [žiūrėta 2016 m. balandžio 23 d.].
181. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1810 m. kovo 17 d. sprendimas *Hudson v. Guestier* byloje, 10 U. S. 281 (1810).
182. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1992 m. birželio 29 d. sprendimas *Casey v Planned Parenthood of Pennsylvania* byloje, 505 U. S. 833 (1992).
183. Luizianos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 4 d. sprendimas byloje *Willis-Knighton Medical Center v. Caddo-Shreveport Sales and Use Tax Commission*, Nr. 04-C-0473.
184. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų 1898 m. sprendimas byloje *London Tramways prieš London County Council*. Prieiga per internetą: <<http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1898/1.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].
185. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų praktikos pareiškimas (Judicial precedent) [1966] 1 w. l. r. 1234. Prieiga per internetą: <<http://www.uniset.ca/other/cs2/19661WLR1234.html>> [žiūrėta 2016 m. sausio 18 d.].
186. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų 1977 m. sprendimas *Fitzleet Estates Ltd v Cherry* byloje Nr. 1 w. l. r. 1345, 1349D-E.

187. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo 2016 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Knauer prieš Ministry of Justice*, Nr. [2016] UKSC 9. Prieiga per internetą: < <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0217-judgment.pdf>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.].
188. Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo 2016 m. liepos 20 d. sprendimas byloje *Willers prieš Joyce* Nr. [2016] UKSC 44. Prieiga per internetą: <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0154a-judgment.pdf>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.]

III. LITERATŪRA

189. ABRAITIENĖ, B., *et al.* *Psichologijos žodynas*. Kaunas: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
190. ACKERMAN, B. Liberating Abstraction. *The University of Chicago Law Review*, 1992, Nr. 59.
191. ALEXANDER, L. *Precedent. A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. Second Edition*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010.
192. ALEXANDER, L.; KRESS, K. *Against Legal Principles. Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
193. ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
194. ALEXANDER, L.; SHERVIN, E. Judges As Rulemakers. *Legal Studies Research Paper Series*, 2004, Nr. 05-14.
195. ALEXY, R. *Two or Three? On the nature of legal principles: proceedings of the Special Workshop "The Principles Theory" held at the 23rd World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR), Kraków, 2007*. Stuttgart: Steiner, 2010.
196. AMBRASIENĖ, D.; CIRTAUTIENĖ, S. The Role of Judicial Precedent in Judicial Practice of Lithuania. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116).
197. ARISTOTELIS. *Nikomacho etika. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990.

198. ARISTOTELIS. *Politika*. Vilnius: Margi raštai, vert. Strockis, M., 2009.
199. ARNULL, A. M. Interpretation and Precedent in European Community Law. *European Community Law in the English Courts*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
200. BALTRIMAS, J. Teismo precedentas: kai kurie taikymo ir aiškinimo aspektai. *Teisės problemos*, 2012, Nr. 4(78).
201. BAUDENBACHER, C.; PLANZER, S., et al. *International Dispute Resolution. The Role of Precedent*. Stuttgart: German Law Publishers, 2010.
202. BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. New Jersey: Princeton, 2005.
203. BARAK, A. Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą. *Justitia*, 2005, Nr. 3(57).
204. BARAK, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton, 2006.
205. BARANAUSKAS, E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116).
206. BARKWORTH, J. M.; MURPHY, K. Procedural Justice Policing and Citizen Compliance Behaviour: the Importance of Emotion. *Psychology, Crime and Law*, 2015, Nr. 21(3).
207. BARRY, B. *Justice As Impartiality*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
208. BARRY, B. *Teisingumo teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
209. BENDITT, T. M. *The Rule of Precedent. Precedent in Law*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
210. BERKMANAS, T. Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija: motyvai ir problemos. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 2(44).
211. BERMAN, H. J. *A Linguistic Approach to the Soviet Codification of Criminal Law and Procedure*. Law in Eastern Europe, 1975, p. 46. Prieiga per internetą: <<http://domokun.library.emory.edu/berman/165.pdf>> [žiūrėta 2015 m. liepos 27 d.].
212. BRENNER, S.; SPAETH, H. J. *Stare Decisis: The Alteration Of Precedent On The Supreme Court, 1946-1992*. Cambridge: Cambridge University press, 1995.

213. BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators*. A Comparative Law Study. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
214. BREWER, N.; WILLIAMS, K. D. *Psychology and Law. An Empirical Perspective*. New York: The Guilford Press, 2005.
215. BUSTAMANTE, T.; PULIDO, C. B., et al. *On The Philosophy Of Precedent Proceedings Of The 24th World Congress Of The International Association For Philosophy Of Law And Social Philosophy, Beijing, 2009*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2012.
216. CAMINKER, E. H. Why Must Inferior Courts Obey Superior Court Precedents? *Stanford Law Review*, 1994, Nr. 46.
217. CONWAY, G. Levels of generality in the legal reasoning of the European Court of Justice. *European Law Journal*, 2008, Nr. 14(6).
218. CROSS, R.; HARRIS, J. W. *Precedent in English Law*. Oxford: Clarendon Press, 2004.
219. DAVID, R.; BRIERLEY, J. E. C. *Major Legal Systems in the World Today*. London: Stevens and Sons, 1985.
220. DIMIŠKOVSKA, A. Between Law and (In)Justice: Strategic Manoeuvring With a *Simili* and a *Contrario* Arguments in Judicial Reasoning. *Courts, Interpretation, the Rule of Law*. Hague: Eleven International Publishing, 2014.
221. DUXBURY, N. *The Nature and Authority of Precedent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
222. DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, vert. Klimka, K., 2004.
223. DWORKIN, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, vert. Klimka, K., 2005.
224. EASTERBROOK, F. H. Abstraction and Authority. *The University of Chicago Law Review*, 1992, Nr. 59.
225. EMMERT, F. Administrative and Court Reform in Central and Eastern Europe. *European Law Journal*, 2003, Nr. 9.

226. FARNSWORTH, E. A. *An Introduction to the Legal System of the United States. Fourth Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
227. FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).
228. FON, V.; PARISI, F. Judicial Precedents in Civil Law Systems: A Dynamic Analysis. *International Review of Law and Economic*, 2006, Nr. 26.
229. FOWLER, J. H.; JEON, S. The Authority of Supreme Court Precedent. *Social Networks*, 2008, Nr. 30(1).
230. FULLER, LON L. Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 1958, Nr. 71.
231. GARNER, B. A., et al. *Black's Law Dictionary*. Ninth Edition. West Publishing Co., 2009.
232. GEORGE, T. Court Fixing. *Arizona Law Review*, 2001, Nr. 431.
233. GERHARDT, M. J. *The Power Of Precedent*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
234. GIRARD, F. P. *Romėnų teisė*. I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931.
235. GIRARD, F. P. *Romėnų teisė*. III tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1933.
236. GOLDSTEIN, L., et al. *Precedent in Law*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
237. GOODHART, A. L. Determining the Ratio Decidendi of a Case. *Yale Law Review*, 1930, Nr. 40(161).
238. GOODHART, A. L. The Ratio Decidendi of a Case. *Mod. L. Rev*, 1959, Nr. 22(117).
239. GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Comparative Legal Traditions. Text, Materials and Cases*. St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1985.
240. GLYNN, A. N.; SEN, M. Identifying Judicial Empathy: Does Having Daughters Cause Judges to Rule for Women's Issues? *American Journal of Political Science*, 2014, Nr. 59(1).

241. GROPP, T.; PONTTHOREAU, M. C. *The Use Of Foreign Precedents By Constitutional Judges*. Oxford: Hart Publishing, 2013.
242. GUMBIS, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, t. 76.
243. HART, H. L. A. Positivism and Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 1958, Nr. 71.
244. HART, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, vert. Kūris, E., 1997.
245. HEINRICH, J. Animal behaviour (Communication Arising): Inequity aversion in Capuchins? *Nature*, 2004, Nr. 428.
246. HONDIUS, E. Precedent and the Law. *Electronic Journal Of Comparative Law*, 2007, Nr. 11.3.
247. HORTY, J. F. Rules and Reasons in the Theory of Precedent. *Cambridge University Press*, 2011, Nr. 11.
248. HORTY, J. F. The Result Model of Precedent. *Legal Theory*, 2004, Nr. 10.
249. HUNTER, D. Reason is too Large: Analogy and Precedent in Law. *Emory Law Journal*, 2001, Nr. 50.
250. HUNTER, D. Teaching and Using Analogy in Law. *Journal of the Association of Legal Writing Directors*, 2004, Nr. 2.
251. YOUNGS, R. *English, French and German Comparative Law*. London: Cavendish Publishing Ltd., 1998.
252. YOUNGS, R. *Sourcebook on German Law. Second Edition*. London: Cavendish Publishing Ltd., 2002.
253. JACOB, M. *Precedents and Case-Based Reasoning in the European Court of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
254. JARAŠIŪNAS, E. Oficialios konstitucinės jurisprudencijos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 1(115).
255. JOKUBAUSKAS, R. Teisminio precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95).
256. JONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European Precedent Law. *European Review of Private Law*, 2008, Nr. 16.

257. KAULAKIENĖ, A., et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2013.
258. KEINYS, S., et al. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
259. KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, vert. Degutis, A.; Kūris, E., 2002.
260. KELSEN, H. *The Idea of Natural Law. Essays in Legal and Moral Philosophy*. Dordrecht: Reidel, 1973.
261. KIELMANSEGG, S. G. FON. *Foreign Precedents in Constitutional Litigation. German National Reports on the 19th Congress of Comparative Law*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014.
262. KOMÁREK, J. *Judicial Lawmaking and Precedent in Supreme Courts*. London School of Economics law, Society And Economy Working Papers, 04-2011. Department of Law, London School of Economics and Political Science, London, UK.
263. KOMÁREK, J. Reasoning with Previous Decisions: Beyond the Doctrine of Precedent. *American Journal of Comparative Law*, 2013, Nr. 61(1).
264. KOSHY, T. *Discrete Mathematics with Applications*. London: Elsevier Academic Press, 2004.
265. KRAMER, E. *Juristische Methodenlehre*. Berne: Stampfli, 2005.
266. KRAMER, M. H. *Objectivity and the Rule of Law*. Cambridge University Press, 2007.
267. KRESS, K. *Coherence. A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010.
268. KUZAVINIS, K. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
269. KŪRIS, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116).

270. LACEY, N. Philosophy, Political Morality, and History: Explaining the Enduring Resonance of the Hart-Fuller Debate. *New York University Law Review*, 2008, Nr. 83.
271. LAMOND, G. Analogical Reasoning in the Common Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2014, Nr. 34.
272. LAMOND, G. Do Precedents Create Rules? *Legal Theory*, 2005, Nr. 11.
273. LANDES, W. M.; POSNER, R. A. Legal Precedent: A Theoretical and Empirical Analysis. *Journal of Law and Economics*, 1976, Nr. 249(19).
274. LASTAUSKIENĖ, G.; ŠINKŪNAS, H. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, t. 65.
275. LASTAUSKIENĖ, G. Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė. *Teisė*, 2010, t. 77.
276. LASTAUSKIENĖ, G. Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, 2012, t. 85.
277. LEHMAN, J.; PHELPS, S. *West's Encyclopedia of American Law. 2nd edition, Vol. 8 Po to San*. Detroit: Thomson Gale, 2005.
278. LEITER, B. *Objectivity in Law and Morals*. Cambridge University Press, 2007.
279. LEONAS, P. *Teisės enciklopedija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1931.
280. LEVI, E. H. *An Introduction to Legal Reasoning*. Chicago: Chicago University Press, 1949.
281. LEVIN, H. Y. A Reliance Approach to Precedent. *Georgia Law Review*, 2013, Nr. 47(4).
282. LLEWELLYN, K. N. *Jurisprudence. Realism in Theory and Practice*. New Brunswick: Transaction publishers, 2008.
283. LLEWELLYN, K. N. *The Bramble Bush: On Our Law and Its Study*. New York: Oceana Publications, 1991.

284. LUPU, Y.; VOETEN, E. Precedent in International Courts: A Network Analysis of Case Citations by the European Court of Human Rights. *British Journal of Political Science*, 2012, Nr. 42.
285. MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Precedents. A Comparative Study*. Ashgate: Dartmouth, 1997.
286. MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S., *et al.* *Interpreting Statutes: A Comparative Study*. Aldershot: Dartmouth, 1991.
287. MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013.
288. MACKIE, J. *Ethics: Inventing Right and Wrong*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1977.
289. MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
290. MARMOR, A. Should Like Cases Be Treated Alike? *Legal Theory*, 2005, Nr. 11.
291. MAUS, D. Rėmimasis užsienio precedentais. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2008, Nr. 4(16).
292. MCLEOD, I. *Legal Method. Sixth Edition*. Palgrave Macmillan, 2007.
293. MESONIS, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
294. MIGUEL, A. R. Equality before the Law and Precedent. *Ratio Juris*, 1997, Nr. 10.
295. MIKELĖNAS, V.; MIKELĖNIENĖ, D. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
296. MITCHELL, F. J. Stare Decisis and Constitutional Text. *Michigan Law Review*, 2011, Nr. 110:1.
297. MONTESQUIEU, C. L. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004.
298. MONTROSE, J. L. Ratio Decidendi and the House of Lords. *Mod. L. Rev.* 1957, Nr. 20(124).
299. MURAUSKAS, D. *Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius*. Daktaro disertacija. Vilnius: Socialiniai mokslai, teisė, 2015.

300. NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999.
301. OJANEN, T. Between Precedent and the Present. *Turku Law Journal*, 2001, Nr. 3.
302. PECZENIK, A. *On Law and Reason*. New York: Springer Science, Business Media B. V., 2008.
303. POPOVIĆ, D. The role of precedent in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. *The European Convention on Human Rights, a living instrument*, Bruxelles: Bruylant, 2011.
304. POSNER, R. A. *How Judges Think*. Harvard: Harvard University Press, 2008.
305. POSNER, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, vert. Paksas, A., 2004.
306. PLUCKNETT, T. F. T. *A Concise History of the Common Law*. Boston: Little, Brown, 1956.
307. RAGAUSKAS, P. *Įstatymų leidyba Lietuvoje. Samprata ir institucinis modelis*. Vilnius: Teisės institutas, 2005.
308. RAWLS, J. *A Theory of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999.
309. RAZ, J. *The Authority of Law. Essays on Law and Morality*. Oxford: Clarendon Press, 1979.
310. RIDDLE, J. E. *A Complete English-Latin and Latin-English Dictionary*. London: Spottiswoode and Co, 1870.
311. RINGHAND, L. A. Judicial Activism: An Empirical Examination of Voting Behavior on the Rehnquist Natural Court. *Constitutional Commentary*, 2007, Nr. 24(43).
312. ROMANIUC, R. Judicial Dissent Under Externalities and Incomplete Information. *Czech Economic Review*, 2012, Nr. 6.
313. ROSS, A. *On Law and Justice*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., 2004.

314. RUGER, T. W.; KIM, T. P.; MARTIN, A. D.; QUINN, K. M. The Supreme Court Forecasting Project: Legal And Political Science Approaches To Predicting Supreme Court Decisionmaking. *Columbia Law Review*, 2004, Nr. 104:1150.
315. RUSSELL, B. *The Principles of Mathematics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1903.
316. SADL, U.; HINK, S. Precedent in the Sui Generis Legal Order: A Mine Run Approach. *European Law Journal. Review of European Law in Context*, 2014, Nr. 20(4).
317. SAGATYS, G. Teismo precedentas Lietuvoje: konstitucinė maksima ir jos įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2009, Nr. 2(72).
318. SCHAUER, F. A Critical Guide to Vehicles in the Park. *New York University Law Review*, 2008, Nr. 83.
319. SCHAUER, F. Do Cases Make Bad Law? *University of Chicago Law Review*, 2006, Nr. 73.
320. SCHAUER, F. *Thinking Like a Lawyer. A New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
321. SCHAUER, F. Why Precedent in Law (and Elsewhere) is Not Totally (or Even Substantially) About Analogy. *Perspectives on Psychological Science*, 2008, Nr. 3-454.
322. SCHLAG, P. No Vehicles in the Park. *Seattle University Law Review*, 1999, Nr. 23.
323. SEN, A. *The Idea of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
324. SHERVIN, E. A Defense of Analogical Reasoning in Law. *Chicago Law Review*, 1999, Nr. 66.
325. SIMPSON, A. W. B. The Ratio Decidendi of a Case. *Mod. L. Rev*, 1957, Nr. 20(413).
326. SINCLAIR, M. Precedent, Super-Precedent. *George Mason Law Review*, 2007, Nr. 14(2).

327. SILTALA, R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
328. SILTALA, R. *Law, Truth and Reason. A Treatise on Legal Argumentation*. New York: Springer, 2011.
329. SNIEDZĪTE, G. *Concept Of Judge-Made Law, Its Evolution And Role Within Latvian Legal Doctrine Of Sources Of Law*. Summary of thesis. Riga: University of Latvia, 2010.
330. SPRIGGS, J. F.; HANSFORD, T. G. Explaining the Overruling of U. S. Supreme Court Precedent. *Journal of Politics*, 2001, Nr. 63.
331. STONE, J. *Precedent and Law. Dynamics of Common Law Growth*. Sydney: Butterworths, 1985.
332. STONE, J. The Ratio of the Ratio Decidendi. *Modern Law Review*, 1959, Nr. 597.
333. STONE, P. Why Lotteries Are Just. *The Journal of Political Philosophy*, 2007, Nr. 3.
334. SUNSTEIN, C. Commentary on Analogical Reasoning. *Harvard Law Review*, 1993, Nr. 106.
335. ŠIMAŠIUS, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 2(44).
336. TEITELBAUM, J. C. Analogical Legal Reasoning: Theory and Evidence. *Georgetown Public Law and Legal Theory Research Paper*, 2012, Nr. 12–131.
337. SANDARS, T. C. *The Institutes of Justinian*. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 2007.
338. TIERSMA, P. M. The Textualization of Precedent. *Notre Dame Law Review*, 2007, Nr. 82:3.
339. TJONG TJINTAI, E.; TEUBEN, K. European Precedent Law. *European Review of Private Law*, 2008, Nr. 16.
340. TRIBE, L. H.; DORF, M. C. Levels of Generality in the Definition of Rights. *The University of Chicago Law Review*, 1990, Nr. 57.

341. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: leidykla „Žodynas“, 2007.
342. VARGA, C. *Comparative Legal Cultures*. New York: New York University Press, 1992.
343. VASILIAUSKAS, V. *Teisminio precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Socialiniai mokslai, teisė, 2004.
344. VASILIAUSKAS, V. *Užsienio teisės istorijos chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.
345. VĖLYVIS, S.; MISEVIČIŪTĖ, R. A. *Imperatoriaūs Justiniano Digestai, arba Pandektos*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
346. WATSON, A. *The Spirit of Roman Law*. Athens: University of Georgia Press, 1995.
347. WHITE, J. *Analogical Reasoning. A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. Second Edition*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2010.
348. WILD, S. E. *Webster's New World Law Dictionary*. Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2006.
349. WRÓBLEWSKI, J. *The Judicial Application of Law*. Dordrecht: Kluwer, 1992.

IV. KITI ŠALTINIAI

350. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten. Prieiga per internetą: <<http://ra.smixx.de/Links-F-R/PrALR/PrALR-Einleitung.pdf>> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 27 d.].
351. Europos Žmogaus Teisių Teismas. Teismo praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Decisions+and+judgments/HUDOC+database/>> [žiūrėta 2016 m. vasario 5 d.].

352. LAMOND, G. Precedent and Analogy in Legal Reasoning. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Prieiga per internetą: <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-prec/>> [žiūrėta 2016 m. sausio 29 d.].
353. SANDEL, M. J. What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets. Paskaitos medžiaga, 1998, p. 96–103. Prieiga per internetą: <<http://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/s/sandel00.pdf/>> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 4 d.].
354. Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2016/05/20160527-65.docx>> [žiūrėta 2017 m. birželio 21 d.].
355. The Enactments of Justinian. The Digests or Pandects. Book I, Tit. 3, art. Prieiga per internetą: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/D1_Scott.htm#III> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 23 d.].
356. The General Law Code for the Prussian States, proclaimed on February 5, 1794, effective June 1, 1794 (1794). German History in Documents and Images. Prieiga per internetą: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=3777> [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 27 d.].

Priedas Nr. 1

1. Kokias galėtumėte įvardyti su teismo precedento taikymu ir aiškinimu susijusias problemas?

Kodėl manote, kad tai yra problemos?

Kokios yra šios problematikos priežastys?

Kur jos pasireiškia labiausiai?

2. Kaip apibūdintumėte teismo precedento saistančią galią Lietuvoje? Kaip vertinate tokią padėtį?

3. Kokie yra svarbiausi argumentai už ir prieš teismo precedento saistančią galią?

4. Kokiais kriterijais, argumentais patartumėte vadovautis sprendžiant, ar teismas turėtų nesilaikyti taikytino precedento, t. y. reinterpretuoti savo doktriną ją pakoreguojant; sprendžiant, ar precedentas taikytinas?

5. Kaip, Jūsų manymu, galima suklysti remiantis teismų precedentais?

6. Kokių pasiūlytumėte gairių Lietuvos teismo precedento doktrinos tobulinimui?

Kaip pakomentuotumėte rėmimąsi precedentais šiose situacijose:

Atvejis Nr. 1

Precedentas: Teismas pripažino, kad vairuotojui buvo pagrįstai skirta nuobauda už tai, kad jis automobiliu įvažiavo į parką; sprendime teismas atskleidė, kad įstatymo nuostata draudžia transporto priemonėmis įvažiuoti į parką.

Vėlesnės situacijos: Nuobauda paskirta asmeniui į parką įvažiavus motoriniu dviračiu; parko darbuotojams įvažiavus sunkvežimiu.

Atvejis Nr. 2

Precedentas: Teismas išaiškino, kad visi norminiai teisės aktai su priedais turi būti viešai skelbiami, priešingu atveju jie negali būti taikomi.

Vėlesnė situacija: Leidimai statybai individualioje byloje buvo išduoti nesilaikant nacionalinio parko teritorinio plano (kuris yra norminio akto priedas), tačiau šis planas viešai neskelbtas, tik sudaryta galimybė asmenims

su juo susipažinti valstybės institucijoje, todėl kilo klausimas dėl šio plano teisėtumo.

Atvejis Nr. 3

Precedentas: Teismas konstatavo, kad nagrinėjant bylą teisme buvo pažeistas teismų nepriklausomumo principas, kadangi bylą sprendusiam teisėjui spaudimą ir nurodymus, kaip spręsti bylą, teikė apeliacinio teismo pirmininkas.

Vėlesnės situacijos: poveikį byloje teisėjui darė aukštas valstybės politikas; bylą nagrinėjusio pirmosios instancijos teismo pirmininkas.